

Інститут культурології
Національної академії мистецтв України

ІНСТИТУАЛІЗОВАНІ СОЦІОКУЛЬТУРНІ СИСТЕМИ:

РЕГІОНАЛЬНА СПЕЦИФІКА
ТА ДИНАМІКА

Інститут культурології
НАМ України
2010

УДК [378:7](091)(477)"19/20"
ББК 74.583(4УКР)6
В 67

Рекомендовано до друку Вченою радою
Інституту культурології НАМ України

Монографію виконано в рамках фундаментального дослідження
Інституту культурології Національної академії мистецтв України
за темою "Самоорганізація й динаміка культури та їх особливості в Україні".
Керівник теми — академік НАМ України,
професор, кандидат філософських наук Ю. П. Богущий

Рецензенти:

Шейко В. М., доктор історичних наук,
професор, член-кореспондент НАМ України;
Чернець В. Г., доктор філософії, професор, ректор
Державної академії керівних кадрів культури і мистецтва;
Юджін І. М., доктор мистецтвознавства,
член-кореспондент НАМ України

Волков, С. М.

В 67 Інституалізовані соціокультурні системи: регіональна специфіка та
динаміка/ Сергій Волков. — К.: Інститут культурології НАМ України,
2010. — 248 с. Бібліогр.: с. 213–234.
ISBN 987-966-2241-15-0

У монографії узагальнено матеріал про інституалізацію навчальних закладів культури і мистецтва, які утворили цілісну систему культурно-мистецької освіти в Україні наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст. Через документальні матеріали з архівних джерел і офіційних видань висвітлено етапи становлення та функціонування системи підготовки кадрів культури і мистецтва в Україні, виявлено регіональну специфіку цієї системи та особливості її соціокультурної динаміки впродовж усього періоду існування. У виданні вміщено копії архівних документів, а також портрети і фото осіб, чия творча діяльність репрезентує традиції й здобутки мистецької освіти в Україні.

Видання адресоване фахівцям у галузі культури, музичного, образотворчого, театального та інших мистецтв, педагогіки, історії науки та освіти, студентам навчальних закладів мистецтва і культури, всім, хто цікавиться питаннями організації культурно-мистецької освіти.

УДК [378:7](091)(477)"19/20"
ББК 74.583(4УКР)6

ISBN 987-966-2241-15-0

© Сергій Волков, 2010
© Інститут культурології НАМ України,
2010

ЗМІСТ

	ПЕРЕДНЄ СЛОВО	6
	ВСТУП	8
<i>РОЗДІЛ 1.</i>	МИСТЕЦЬКА ОСВІТА В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ КОНТЕКСТІ XIX – ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ XX СТОРІЧЧЯ	18
	Історико-культурні передумови становлення професійної мистецької освіти в Україні	21
	Влада та освітня система: поліваріантність взаємин	37
	Система освіти у контексті процесів українізації, уніфікації та централізації 20-х років	43
<i>РОЗДІЛ 2.</i>	ЕПОХА 30–50-Х РОКІВ XX СТОРІЧЧЯ: ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ	51
	Регіональний розвиток системи мистецької освіти України в особливостях соціокультурних обставин часу	53
	Мистецька освіта в екстремальних умовах 40-х років	81
	50-і роки в історії мистецької освіти: тоталітарна ідеологія і лібералізація освітньої справи	100
<i>РОЗДІЛ 3.</i>	МИСТЕЦЬКА ОСВІТА УКРАЇНИ У ПЕРІОД 60–80-Х РОКІВ XX СТОРІЧЧЯ	113
	Мистецька освіта в реаліях соціокультурних процесів 60-х років	115
	Період “розвинутого соціалізму” — апогей екстенсивного розвитку системи мистецької освіти в регіонах	128
<i>РОЗДІЛ 4.</i>	МИСТЕЦЬКА ОСВІТА В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ	145
	Нова епоха — нові пріоритети соціокультурного розвитку	147
	Освітня система України в кроскультурному полі сучасності та інтеграція до європейського культурного простору	165
	Особливості адаптацій регулятивних методів культури і освіти в Україні наприкінці XX ст.	177
	Вищі навчальні заклади мистецтва і культури — основа сталості культурно-освітнього розвитку	189
	ВИСНОВКИ	202
	СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	213
	ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК	235

Переднє слово

Сучасний стан розвитку української культури потребує врахування реалій, що притаманні загальному світовому процесу культурного розвитку, особливістю якого є прагнення до інтеграції та глобалізації. Динаміка соціокультурних процесів породжує багато проблем. Однією з цих проблем є проблема визначення і за необхідності збереження традиційних та національно зумовлених елементів, що вирізняють саме цю культуру серед інших, надають їй унікальності та специфічності, характеризуючи конкретні історичні та суспільні умови її формування та розвитку.

Одним із таких здатних до самоорганізації елементів в культурі України є система мистецької (культурно-мистецької) освіти, яка інституалізується в діяльності вищих навчальних закладів та позашкільних професійних навчальних закладів, державних органах управління.

Монографію виконано в рамках фундаментальних досліджень Інституту культурології Національної Академії мистецтв України за темою: “Самоорганізація й динаміка культури та їх особливості в Україні”. Вона розкриває динаміку розвитку культури та особливості культурогенезу України через основні етапи створення, становлення та розвитку системи навчальних закладів культури і мистецтва. У дослідженні розглянуто еволюційні процеси переходу від аматорства до професійної художньої творчості та окреслено сучасний науково-творчий і навчально-методичний потенціал української культури. Результати такого дослідження визначатимуть подальші шляхи розбудови культурної політики, державотворчої діяльності в цілому.

За останнє століття в Україні створено цілісну систему професійних мистецьких навчальних закладів, в яких відбувається становлення творчої еліти нації, формуються нові покоління творчої інтелігенції, здатної зберегти і помножити культурні надбання держави. Система культурно-мистецької освіти України, стверджуючи гуманістичну етику та розглядаючи людину як найвищу цінність суспільства, ставить за головну мету забезпечення духовного, професійного та інтелектуального розвитку особистості. Вивчення її складових, внутрішніх чинників організації та самоорганізації дає можливість прогнозувати соціокультурні зміни в суспільстві.

У нових економічних умовах державні мистецькі навчальні заклади отримали можливість значно підсилити вплив на оптимізацію культурних процесів в Україні, шляхи і динаміку культурного розвитку держави.

Тенденції гуманітаризації суспільства зумовили появу навчальних закладів нового типу, в яких почали відкривати кафедри культурології та впроваджувати дисципліни культурологічного циклу. Підготовку мистецьких кадрів розпочали здійснювати вищі навчальні заклади немистецького профілю — як гуманітарні, так і технічні. Це сприяло зростанню авторитету закладів

культурно-мистецького профілю та розширило сферу їх впливу на формування культури нації.

Система культурно-мистецької освіти стала більш відкритою та здатною забезпечувати підвищення кваліфікації працівників інших галузей. Маючи в своєму сегменті такі установи, як Державна академія керівних кадрів культури і мистецтва, система культурно-мистецької освіти забезпечує підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації працівників різних галузей економіки України.

Сьогодення свідчить про те, що соціокультурна сфера, система освіти України, зокрема й мистецька, потребує вдосконалення і прискорення інтеграції в систему міжнародних культурних процесів. В Україні система підготовки і виховання кадрів в останні десятиліття знаходиться у процесі реформування і потребує чіткої та комплексної науково-обґрунтованої концепції щодо її підтримки, переорієнтації на диференційовані засади стимулювання розвитку пріоритетних напрямів на базі використання як прямих, так і опосередкованих методів регулювання державою.

У дослідженні висунуто та обґрунтовано ряд нових ідей щодо концепції історико-культурного процесу мистецтва України від початку професіоналізації мистецької діяльності до наших днів. У роботі систематизовано факти культурно-мистецького розвитку регіонів України, виявлено спільні тенденції; узагальнено освітні тенденції в різних видах мистецтва; запропоновано новий напрям вітчизняного наукознавства, а саме: історію мистецької освіти.

Видання буде корисним культурологам, мистецтвознавцям, викладачам, фахівцям освітньої галузі, студентам і аспірантам, усім, хто цікавиться питаннями організації культурно-мистецької діяльності.

Ю. П. БОГУЦЬКИЙ
директор Інституту культурології
НАМ України, академік

ВСТУП

Двадцяте століття — напружений і неоднозначний період в історії людської цивілізації. Це епоха найбільш значних історичних, політичних та соціокультурних зрушень, прориву в науці й техніці. Упродовж XX ст. людство неймовірно збагатило свої знання про світ фундаментальними науковими досягненнями, внаслідок чого значно поліпшилася якість життя, в десятки разів зросла цінність таких галузей людської діяльності, як наука та освіта. Водночас незмінним упродовж багатьох століть залишається прагнення людини до естетичного світосприйняття, розуміння природи краси та її відтворення в художніх образах. Образне сприйняття світу, зафіксоване в художніх творіннях, передавалося з покоління в покоління.

Кожна нація виробляла та вдосконалювала властиві лише їй форми і методи передання художнього досвіду, здійснюючи в такий спосіб свій внесок до загальнолюдського цивілізаційного поступу. Цінність цього поступу, як ми вже сьогодні бачимо, полягає не в поглинанні здобутків кожної національної культури, а саме в збереженні їхньої самобутності, специфічності, різноманітності.

Початок і кінець XX ст. стали етапами у відродженні української національної свідомості. Це сприяло активізації соціально-культурних процесів, спонукало до становлення та подальшого розвитку науково й професійно організованої національної системи естетичного виховання.

Грандіозні події й перевороти у суспільно-політичному та культурному житті стали як результатом колективного волевиявлення певних соціальних груп та діяльності пересічних особистостей, так і залежали від соціально-історичних умов, що склалися внаслідок розвитку окремих регіонів. Зрозуміти належним чином справжню суть цих змін та передбачити подальші шляхи культурного розвитку суспільства, на нашу думку, можливо через вивчення етапів культуротворення окремих регіонів у взаємозв'язку з розвитком систем загальнокультурного значення в ключові періоди їх становлення. Такими ключовими періодами можна вважати періоди формування певних культурних інституцій та регіональних систем, які своєю діяльністю цілеспрямовано впливали на рівень розвитку суспільства в цілому. Їх вивчення сприятиме створенню цілісного уявлення про певне культурне явище, його континуум, дасть змогу з'ясувати, яким чином окремі регіональні осередки культури впливають на цілісність культурного ландшафту людської діяльності.

Гуманітарна думка останніх десятиріч в Україні швидко розвивається в напрямі відновлення цілісності бачення соціокультурних процесів, інтеграції різних галузей знань і особливо пошуку специфічних і спільних ознак у культурно-історичному розвитку регіонів. Поступово відходить у минуле уявлення про другорядну роль і невелике значення периферійних центрів в історії національної культури; на зміну йому йде нова методологія дослідження культурно-мистецьких процесів — методологія регіональної культурології, згідно з якою

кожне історичне, культурне, мистецьке явище регіону потрібно розглядати як цілісний самодостатній феномен у специфічності його регіональних проявів і як вагому складову національної культури в її зв'язках із досягненнями й здобутками інших регіонів. Регіональною культурологією напрацьовані й системні показники, за якими можна визначити специфічні історико-культурні особливості та рівень освітнього та культурно-мистецького розвитку того чи того регіону. Це, зокрема, такі показники, як географічне розташування, соціальна база регіону, історико-культурний ландшафт та головні види культурно-мистецької діяльності в регіоні, а також ментально-світоглядні особливості континууму регіону.

Особливу активність культурологи та мистецтвознавці проявляють у дослідженні проблематики, пов'язаної з вивченням культурно-історичних процесів, що відбувалися в ХХ ст. в регіонах України.

Найбільшу кількість наукових праць присвячено питанням розвитку в країні музичного мистецтва. І це не дивно, оскільки музика як засіб виховання через спів — церковний чи народний — була обов'язковим складником в програмах навчання, побуті й культурі виховання молоді, українському менталітеті. Дослідження тенденцій музично-культурного процесу, які є характерними для території всієї України різних історичних періодів, здійснено в роботах К. Шамаєвої, І. Дзюби, В. Шульгіної, С. Уланової, О. Тимошенка, С. Волкова, Л. Савицької, Л. Крупник, В. Іванова, Н. Корольок, О. Берегової та інших учених. Увагою музикознавців охоплені такі регіони, як Київ і Київщина (М. Кузьмін, О. Кореньок, Ю. Зільберман, О. Лисюк), Чернігівщина (В. Маліневська, В. Ткаченко, С. Пономаревський, О. Васюта, Л. Дорохіна, І. Белосветова, І. Сірякова), Галичина (М. Черепанин, Л. Кияновська, Р. Дудик, Л. Ніколаєва, І. Бермес, Л. Мороз, Ю. Волощук), Волинь (П. Шиманський), Західна Україна і Закарпаття (М. Загайкевич, В. Бедзіля, Ю. Булка, Т. Росул, О. Граб), Наддніпрянщина (М. Ржевська), Сумщина (Г. Локощенко), Слобожанщина (Є. Кононова, Є. Конопльова, Ю. Лошков, В. Осадча, В. Богданов, С. Бакай), Полтавщина (А. Литвиненко, Т. Благова), Катеринославщина (В. Мітлицька), Приазов'я (Т. Мартинюк), Одеса (Е. Дагілайська, Р. Розенберг, В. Миронов), Донеччина (Т. Кирєєва).

Питанням розвитку художньої освіти і художнього життя регіонів України присвячено праці Г. Островського, І. Небесника, С. Нікуленко, О. Попика, О. Голубця, І. Чмелик, О. Майданець-Баргилевич. Проблеми розвитку українського театру висвітлено в роботах Ю. Станішевського, І. Романько, С. Керимової; дослідження Р. Герасимчук, П. Білаша, Н. Горбатової, Т. Павлюк, В. Пастух спрямовано на вивчення питань становлення і розвитку хореографічного мистецтва в Україні; Р. Росляк, О. Безручко досліджують процеси становлення кіноосвіти в Україні, О. Михайличенко — становлення музичного виховання в загально-освітній системі.

Регіональний аспект вітчизняного культурознавства залишається й найменш розробленим. Причини цього явища лежать переважно у суспільно-політичній площині: жорстка централізація управління в усіх сферах життєдіяльності українського суспільства протягом майже усього ХХ ст., політика "зрівнялівки" створили в суспільстві погляд на українську культуру, як "єдину і неподільну", що не допускає жодних ідей про регіональне мистецьке розмаїття України.

Не можна не погодитися з думкою сучасного дослідника П. Шиманського, про те, що "...драматична доля національного державотворення зумовила ряд

суттєвих деформацій у площині гуманітарних знань, позбавила їх цілісності та збалансованості” [Шиманський, 1999].

Інтенсифікація культурологічних досліджень у регіональному аспекті виявила ще одну виразну тенденцію в цій площині, а саме: нерівномірність наукового осмислення культурно-мистецьких здобутків різних регіонів України. В останнє десятиріччя значну увагу науковців приділено дослідженню музичного життя західних регіонів України — Галичини, Волині, Прикарпаття, Закарпаття; розвиток різних сфер музичної культури розглянуто в історичному контексті та в еволюції мистецьких зв'язків Західної України з Наддніпрянщиною й Західною Європою. Так, приміром, в роботах О. Граб доведено, що культурно-мистецький розвиток західноукраїнських земель впливав на громадсько-суспільні процеси в Україні і був спрямований тільки на відродження національно-визвольної боротьби українців та формування національної свідомості, зокрема й засобами мистецтва.

Чимало праць науковців присвячено проблемам історії культури Чернігівського регіону. У дослідженнях істориків, філологів, культурологів, мистецтвознавців розкриваються особливості регіону, зумовлені його територіальною близькістю й постійними культурними взаємозв'язками з Росією та Білоруссю. У поле зору вчених потрапляють як окремі музичні жанри (фольклор, церковний спів тощо), так і цілісний комплекс різноманітних форм музичного життя від його ранніх проявів періоду Київської Русі до розвинутих практик сімейного музикування та професійної концертно-виконавської діяльності в другій половині XIX ст. (О. Васюта).

Окрема низка праць висвітлює на матеріалі музичного життя Києва важливий етап в історії української музичної культури, пов'язаний з переходом від дилетантизму до професіонального музичного виконавства та музичної освіти в 60-х роках XIX ст., простежує, як в умовах постійних національних і соціальних утисків закладалося підґрунтя професіоналізму в національній музичній культурі та освіті, зокрема, через діяльність Київського відділення Імператорського Російського Музичного Товариства, Київської російської опери, Київського музичного училища, музично-драматичної школи М. В. Лисенка та окремих діячів музичного мистецтва (М. Кузьмін, О. Коренюк, Ю. Зільберман).

Досить докладно проаналізовано музичну культуру Слобожанщини через розкриття закономірностей побутування пісенної культури усної традиції й жанрово-стилістичних особливостей музичного діалекту регіону (В. Осадча), через аналіз історії музичної освіти та висвітлення еволюції народно-інструментального мистецтва (Ю. Лошков), фортепіанного академічного виконавства (Є. Кононова), дослідження окремих сторінок музичного життя Харківщини (Є. Конопльова).

Що стосується інших регіонів України, зокрема, таких, як Сумщина, Наддніпрянщина, Дніпропетровщина (раніше — Катеринославщина), Приазов'я, Одещина, Донеччина, то культурно-мистецькі процеси в них ще тільки почали досліджуватися окремими вченими з використанням комплексного регіонально-культурологічного підходу. Існують в Україні й регіони, які ще не досліджені в такому аспекті — Поділля, Буковина, Вінниччина, Кіровоградщина, Луганщина, Черкащина, Автономна Республіка Крим тощо.

Розвідки ретроспективних тенденцій сучасної української культури в умовах нової соціокультурної динаміки повертають нас до вивчення й окремих під-

систем культури, які разом з іншими підсистемами культурного простору створюють наше єдине уявлення про нову соціокультурну реальність в Україні.

Однією з таких підсистем є система мистецької освіти, яка пов'язана з функціонуванням професійно спрямованих мистецьких (культурно-мистецьких) навчальних закладів. Саме на них суспільством покладається і через них реалізуються актуальні завдання професійного збереження духовного багатства нації, формується високодуховна естетична культура нації та особистості.

Ця соціокультурна система дала вітчизняній і світовій культурі безліч видатних імен, що репрезентують Україну серед цивілізованого світу. Д. Ойстрах, Е. Гігельс, В. Горовиць, Б. Гмиря, І. Паторжинський, О. Кошиць, І. Козловський, Б. Лятошинський, С. Ріхтер, Лесь Курбас, Г. Юра, Н. Ужвій, Г. Нарбут, О. Шовкуненко, М. Деревус, О. Довженко та багато інших музикантів, артистів, художників, акторів, режисерів, диригентів їх імена вписано золотими літерами в історію культури України, історії цивілізації.

На формуванні й функціонуванні культури України відчутно позначився вплив складних і суперечливих соціальних процесів, що відбувалися на межі ХХ–ХХІ ст., процесів, що призвели до революційних змін у всіх сферах економічної, політичної, культурної життєдіяльності людства. Глобалізаційні тенденції у світі також вплинули на розвиток культурних процесів в Україні, на функціонування окремих підсистем культури — освітньої, мистецької, культури (як галузі духовного життя), мистецької освіти, коли ці системи досягли певного вершинного розвитку. Як відомо, в точках біфуркації різних систем створюється загроза знищення або нівеляції унікальності окремих національних здобутків, наприклад, організаційних систем культури і освіти, детермінантою яких є система підготовки мистецьких кадрів в Україні. Вона — одна з основних систем, що забезпечує як національну культурну цілісність, так і збереження регіонального розмаїття культурних традицій.

Серйозною перешкодою на шляху вивчення цих проблем стала відсутність ґрунтовних досліджень щодо впливу таких великих культуроутворювальних систем, як система мистецьких професійних навчальних закладів у її регіональному розмаїтті на динаміку історичного розвитку країни у ХХ ст. На сьогодні не створено узагальнювальних монографічних досліджень з питань історії й теорії сучасного стану в цій галузі, досліджень, які б пропонували сучасні погляди та уявлення про її місце в суспільно-історичних та культурно-мистецьких процесах.

ХХ ст. в історії культури України за насиченістю фактами, іменами, колізіями, тенденціями перевищує усі разом узяті попередні століття існування мистецьких навчальних закладів. Для дослідника названого періоду з'являється можливість побудувати на базі вивчення генезису їх інституалізації науково обґрунтовану концепцію соціокультурної динаміки соціосистеми за умови конструювання типологічних феноменальних рядів. Водночас розгляд системи мистецької освіти як цілісного утворення в системі культурних цінностей суспільства дасть змогу визначити позитивне й негативне в поступовому розвитку цієї системи, її інституалізації в Україні.

Розглядаючи систему мистецької освіти в Україні як підсистему соціально-культурної сфери людської діяльності, ми засновуємось на постулаті, що в регіональному розмаїтті вона є невіддільною складовою культури, її органічним елементом.

Для цілісного дослідження інституалізації системи мистецької освіти, на нашу думку, необхідно визначити й диференціювати однорідні елементи вже названих метасистем, в які передбачувано вписується ця система. Для цього розглянемо її контекстуально, в зіставленні з різними однопорядковими явищами. Такими явищами для мистецької освіти є культура, мистецтво, освіта. Тут не ставиться за мету повне висвітлення цих широких понять, а йдеться про загальноприйняте їх розуміння з метою фіксації певних контекстів, у яких функціонує система мистецької освіти, з якими вона пов'язана, передусім функціонально, а не тільки семантично.

Незважаючи на всю строкатість і субстратну різноманітність складових культури, вона становить певну єдину систему. Утворено цю систему завдяки процесам людської діяльності та "вписаності різних елементів культури в загальне процесуальне поле активності в якості відповідних засобів її здійснення" [Маркарян, 1983].

Нагадаємо, що покликання культури полягає в задоволенні потреби суспільства у підтримці, зміцненні та вдосконаленні соціального організму як інтегрованого цілого. Збереження суспільства як цілісного організму здійснюється розвитком кожної людини, забезпеченням соціально необхідної культури особистості відповідно до норм, ідеалів конкретної соціальної системи. Отже, "...культура є впровадження певного порядку у світ природи через її духовно-практичне впорядкування завдяки технологіям смислотворення й систематизації" [Йолон, 1989].

Як відомо, у науковій літературі існує дуже багато визначень культури. Відомі американські вчені-культурологи А. Кребер та К. Клакхон зібрали близько 200 визначень культури, що фігурують у науковій літературі з кінця XIX ст. до середини XX ст. Наприклад, матеріали міжнародного міждисциплінарного симпозіуму "Природа культури", що відбувся 1988 р. у Бохумі (Німеччина) [The Cultural Studies, 1993] та збірник "Марксизм і інтерпретація культури", виданий у США [Marxism and Interpretation of Culture, 1988] нараховують ще більше її визначень.

На Всесвітній конференції з культурної політики, проведеної під егідою ЮНЕСКО 1982 р., поняття "культура" тлумачилося як "комплекс характерних матеріальних, духовних, інтелектуальних і емоційних рис суспільства, що включає в себе й різні мистецтва, й спосіб життя, й основні правила людського буття, системи цінностей, традицій і вірувань" [Луговий, 1977].

Як зауважує І. Кравченко, "поняття культури не обмежується культурно-мистецькою формою, а включає ціннісні орієнтації, регулює тип і спосіб мислення, диктує ту чи ту картину світу й ті чи ті методики його освоєння, визначає те чи те ставлення до природи, суспільства, держави, особистості і т. п." [Кравченко, 1995].

Духовність ми також тісно пов'язуємо з культурою. Г. Н. Волков в роботі "Три сутності культури" пише: "У вузькому розумінні під культурою зазвичай розуміють духовну культуру. Це величезний потенціал духовного досвіду людства, який накопичено за тисячоліття його існування і визначає нинішній рівень його інтелектуального, морального, естетичного розвитку" [Волков, 1986, с. 5].

Загальновідомо, що духовність людини формується як здатність пережити теперішнє, минуле й майбутнє як теперішнє і не зводиться до свідомос-

ті. Вона є результатом іншого ставлення до дійсності. Духовність охоплює світ, проникає в цей світ розумом, освоює його почуттям, відтворює власною волею. Як прояв культури людини, духовність часто пов'язана з мистецькою діяльністю, яка зберігає екзистенціальну сутність людини, стимулює розвиток людських здібностей. Деякі вчені надають цьому факту суттєвого значення і прогнозують можливу заміну матеріальних цінностей цивілізації на більш високі, духовні. Так, В. Козаков вважає, що "лише через розвиток людських властивостей та людських здібностей можна сподіватися на зміну всієї, орієнтованої на матеріальні цінності, цивілізації та використати її великий потенціал на благо" [Козаков, 1997].

Крім того, як специфічний спосіб людської діяльності з багатьма складовими, культура, впорядковуючи світ і людські відносини завдяки інформаційно-кумулятивній властивості, сприяє єднанню нації.

Для розгляду динаміки інституалізації системи мистецької освіти в культурі України важливо розмежувати поняття культури як метасистеми, що охоплює всі аспекти людської діяльності, і як галузі, коли під культурою мають на увазі певний аспект суспільного життя, галузь, що забезпечує сферу духовного життя людей і яка функціонує через різні структурні утворення, зокрема такі, як, наприклад, система мистецької освіти.

Емпіричний досвід свідчить, що мистецька освіта як система базується на цілеспрямованому процесі формування духовної сфери особистості через свідоме досягнення естетичної цінності створених і накопичених людством мистецьких об'єктів та одночасне продукування творів мистецтва в процесі навчання.

Отже, розглядаючи мистецьку освіту як діяльність мистецьких навчальних закладів, ми бачимо, що мистецька освіта є результатом формування загальної культури людини, її духовності, складовою всієї метасистеми культури.

Феномен освіти як один з однопорядкових елементів культури виокремлюється багатьма дослідниками під час її структурно-функціонального аналізу.

Поняття "освіти" і "культури" має багато суміжних визначень і елементів, що підтверджує їхню належність до єдиної системи. Так, Тлумачний словник української мови дає такі три визначення освіти: "1. Сукупність знань, здобутих у процесі навчання...// Рівень, ступінь знань, здобутих у процесі навчання; освіченість; письменність, грамотність... 2. Піднесення рівня знань; навчання... // Процес засвоєння знань. 3. Загальний рівень знань (у суспільстві, державі і т. ін.). // Система навчально-виховних заходів. // Система закладів і установ, через які здійснюються ці заходи" [НТСУМ, 1998, с. 138].

Найчастіше освіту пов'язують з системою знань, умінь, навичок, але її слід також розуміти як певний загальний рівень культури. Культура людини певним чином визначається (інституалізується) завдяки системності в освіті. Освітня система впроваджує рівні, ступені, кваліфікації, що оформлюються і фіксуються атестатами, дипломами, свідоцтвами. Так, нею встановлюється певний статус суб'єкта — здобувача освіти або власника певної освіти. В Україні це — молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст, магістр.

Відповідно до сучасних концепцій освіти, вона має на меті розширення кола гуманітарних знань, які передбачають знання як світової, так і національної культури, сприяє вихованню духовно багатой особистості з розвиненою моральною та естетичною культурою. Найповніше така концепція втілюється

мистецькими навчальними закладами, де гуманітарні дисципліни є необхідною передумовою, підґрунтям усього навчального процесу, а засвоєння гуманітарних знань — запорукою виховання особистості.

Розглядаючи мистецьку освіту як діяльність мистецьких навчальних закладів, ми бачимо, що, інституалізуючись протягом певного історичного періоду, вона має всі ознаки системності освіти в освоєнні знань і навичок, забезпечує передання примноженого і в певний спосіб відібраного людського досвіду, який зберігається в культурі нації, народу, цивілізації.

Однопорядковим явищем, з яким пов'язано функціонування системи мистецької освіти, є мистецтво, яке М. С. Каган, аналізуючи місце художнього засвоєння світу в структурі людської діяльності, визначає як центральну підсистему культури.

Мистецтво в суспільному житті виконує чотири засадничі функції, які М. С. Каган виводить з чотирьох головних видів діяльності людини в художньому засвоєнні світу, — пізнавальну, ціннісно-орієнтаційну, перетворювальну та комунікативну, до яких додаються виховна й естетична функції.

На різних етапах розвитку суспільства, а також і різних етапах/ напрямках розвитку мистецтва (на відповідну вимогу потреб суспільства, завдань і мети духовно-практичної діяльності людини), на перший план висуваються і стають провідними ті чи ті функції мистецтва.

У творах мистецтва, на думку Д. С. Наливайка, відкрито або приховано наявна модель певної норми світопорядку або окремої його сфери, яку митець вважає необхідною, вірною, об'єктивною [Наливайко, 1985, с. 64–65].

Аналізуючи діяльність мистецьких навчальних закладів з цього погляду, ми бачимо, що мистецтво, практична діяльність із відображення дійсності в художніх образах, творча діяльність є ключовим елементом і умовою практики організації навчання в мистецьких закладах освіти.

У процесі навчання в мистецьких навчальних закладах продукуються художні вартості, художні образи знаходять своє втілення в мистецьких творах. Під час навчання через засвоєння індивідом основ мистецтва відбувається і формування духовних рис особистості — доробок, що перебуває у безпосередній залежності від уміння застосовувати відомості, одержані в процесі художньо-творчої діяльності.

Окрім того, вивчення основ мистецтва є реформуючою діяльністю з оволодіння досвідом попередніх поколінь відомих митців.

Розгляд процесу інституалізації мистецької освіти як системи з необхідністю передбачає врахування того, що вона є складовим структурним елементом соціально-духовного життя, яке є динамічною цілісністю. Система мистецької освіти як засіб соціалізації індивідів забезпечує збереження і передання новим поколінням духовної культури через вироблені мистецькі об'єкти, а також виконує функцію збагачення індивідів необхідними знаннями про природу, суспільство, характер взаємодії між індивідом і суспільством [Комарова, 1999, с. 15–48].

Художньо-естетичні інтереси, що формуються під час навчання в мистецьких навчальних закладах, спрямовуються на певну сферу діяльності в галузі культури й виявляються у формуванні широкого діапазону специфічних соціальних, психофізіологічних властивостей і рис особистості. Мистецькі навчаль-

ні заклади, задовольняючи інтерес соціуму до мистецтва, в соціальному плані закладають у підсвідомості особистості систему ціннісних орієнтацій, головним з яких є не матеріальні стимули, а прагнення до духовного (інтелектуального, морального, морально-вольового) вдосконалення. У процесі навчання в мистецьких закладах освіти художньо-творча діяльність людини розвивається таким чином, що наявні в ній інтелектуально-творчі елементи повсякчас потребують від особистості поглиблення активності у формуванні художньо-естетичних інтересів. Своєю чергою, художньо-естетичні інтереси залежать від активності соціуму в художньо-творчій діяльності.

Система мистецької освіти через виховання художньо-творчої активності особистості є і “способом виявлення людської цілісності”, і “засобом соціалізації людської особистості, розширюючи межі особистого досвіду до масштабу суспільства і навіть загальнолюдських” [Іванов, 1975].

У процесі інституалізації вона стала складовою всіх сфер культури: матеріальної, духовної, художньої, складовою таких підсистем, як мистецтво, культура та освіта. Продукуючи в процесі навчання художні вартості, вона формує як підсистема культури — духовність нації, як підсистема мистецтва — самосвідомість суспільства (за М. С. Каганом) [Каган, 1981], а використовуючи як підсистема освіти наукові та філософські знання, стає його свідомістю.

Мистецька освіта виникає відповідно до розподілу праці й соціальних ролей як спеціалізована частина освіти. Вона організаційно поєднує загальне зі спеціальним, чим забезпечує в масштабах людства повноту охоплення наявної загальної та художньої культури. Вона має майже таку саму структуру, як і загальна освіта, і структурується за ступенями або рівнями. Ступенево-рівневі освітні компоненти в ній дуже тісно пов'язані з періодизацією психічного і фізичного розвитку індивіда та освоєння культурно-мистецьких надбань і ґрунтовності їх опанування. Наявність у ній такої кількості компонентів створює умови для утворення її ступеневих (стадіальних) підсистем: початкова мистецька освіта, середня мистецька освіта, вища мистецька освіта, післядипломна освіта. Ці підсистеми дають змогу представити мистецьку освіту як системну цілісність.

Мистецька освіта — соціальне явище. І саме мистецька освіта, формуючи духовну еліту нації, яка відіграє важливу роль у розв'язанні проблем державотворення, є підґрунтям духовного розвитку національної культури і є гарантом розвитку особистості. Вона є найбільш адаптованою до вирішення проблеми підготовки і виховання соціуму нової генерації з огляду на нові (гуманітарні) освітні завдання, що постали перед людством.

Нові завдання освіти в сучасному суспільстві були визначені Всесвітньою конференцією з вищої освіти “Вища освіта в XXI столітті: підходи та практичні заходи”, яка проходила в Парижі під егідою ЮНЕСКО, в 1998 р.

До них було віднесено:

виховання особистості, можливість її всебічного розвитку, включаючи ранню дошкільну освіту (навчання тому “ким і як бути”, а не тільки тому, “як мати”);

виховання соціальної та культурної відповідальності, усвідомленої діяльності (навчання дії, вчинку);

розвиток відповідальності за стан довкілля та глобальної самосвідомості;

формування особистої самосвідомості;

розвиток особистого досвіду, інтуїції та творчих здібностей.

Побудована на цих засадах система мистецької освіти передбачає розвиток природних здібностей, творчої фантазії, оволодіння знаннями і морально-ціннісним змістом цих знань. Проблема залучення молоді до творчості, підготовка фахівців високого рівня в різних жанрах мистецтва набуває в цьому процесі особливого змісту, оскільки за конкретними результатами творчості стоїть внутрішній розвиток особистості, формування людської гідності й самосвідомості.

Виховання тут розуміють “як цілісне формування всього кола ціннісних орієнтацій особистості, тобто її світоспоглядання, світогляду, світовідношення в цілому” [Підпригоршук, 1998] і не обмежують мистецтвом.

Отже, мистецька освіта тісно пов'язана з поняттями “культура”, “мистецтво”, “освіта” (загальна і спеціальна). Їх роль в суспільстві достатньо широко висвітлено у працях багатьох вчених різних поколінь України і зарубіжних країн. Але поняття “мистецька освіта” як система мистецьких навчальних закладів, система, яка забезпечує своєю діяльністю виховання професійних кадрів, творчої інтелігенції, творчих кадрів, має свої особливості.

У чому ж полягає специфіка цього поняття?

Специфікою мистецької освіти, на нашу думку, підтвердження якої ми знаходимо й у інших дослідників, є продукування художніх творів під час навчання. Розглядаючи проблеми системи освіти, академік В. І. Луговий пише: “Якщо під освітою... слід розуміти процес і результат засвоєння систематизованих знань, умінь і навичок, ... тоді одразу виявляється обмеженість такого поняття для опису, наприклад, художньої (музичної, образотворчої, акторської і т. ін.) освіти, де знання та уміння з навичками важливі й необхідні, але недостатні. Більше того, знання тут не головні, а допоміжні, головне ж не пізнання, а творення, продукування й освоєння художніх образів, тобто художня творчість” [Луговий, 1977, с. 15].

Синонімом поняття мистецької освіти в педагогічній літературі слугує таке поняття, як “художня освіта”, яке охоплює ту саму музичну, образотворчу, театральну та іншу освітню діяльність, спрямовану на формування професійного діяча мистецтва.

Є й інше розуміння поняття мистецької освіти, зокрема, як спеціальної освіти в галузі культури [Мистецька освіта, 1994]; [Початкова та середня, 1993]. В основах законодавства України про культуру (1992 р.) [Основи законодавства, 1996], положеннях про Міністерство культури і мистецтв України (1992–2000 років), проекті Закону України про культуру [Проект Закону України “Про культуру” // Культура і життя. — 2001. — № 3. — 27 січня], за якого поняття мистецької освіти розуміють як організацію спеціальної освіти для галузі культури і мистецтв у спеціалізованих навчальних закладах, академіях, університетах, консерваторіях, інститутах, коледжах, технікумах, училищах, спеціалізованих мистецьких школах, гімназіях, ліцеях, школах естетичного виховання дітей: музичних, художніх, хореографічних, хорових та інших, інститутах, факультетах підвищення кваліфікації.

“Перспективи і напрями розвитку, зміст спеціальної освіти в галузі культури визначають центральні державні органи культури у взаємодії з органами освіти, науково-дослідними установами, творчими спілками, національно-культурними товариствами” [Проект Закону України “Про культуру”].

Система мистецької освіти також привертає науковий інтерес як інститу-

алізована діяльнісна детермінанта, що забезпечує збереження унікальності регіональних мистецьких здобутків, регіонального розмаїття культурних здобутків, джерельну чистоту народної творчості, пропущена крізь призму професіоналізму, певну елітарність мистецьких шкіл та національну культурну цілісність. Через виховання здатності сприйняття, розуміння й оцінки прекрасного не тільки у об'єкта своєї безпосередньої діяльності – молодій людині, а й через свою культуротворчу функцію в суспільстві, водночас і з професійною мистецькою діяльністю формуючи у соціуму естетичні смаки, ця система створює універсум з певними моральними властивостями. Ці властивості дають змогу в подальшому суб'єктам соціокультурної практики дотримуватися загально визначених суспільством оцінок позитивного і негативного в національних культурних здобутках з метою збереження кращого досвіду. Особливо важливими ці особливості виявляються у суб'єктів соціокультурної діяльності, зайнятих на ключових (керівних) посадах соціальної ієрархії. На практиці їх діяльність виявляється надзвичайно важливою (якщо на певному етапі соціального розвитку не вирішальною) у встановленні парадигмального вектора культурного розвитку в глобалізаційних процесах нової соціокультурної реальності. В аспекті вивчення досвіду формування і виховання таких суб'єктів соціокультурної діяльності в процесі інституалізації ця система теж є маловивченою і дослідженою.

Зазначене дослідження на підставі вивчення архівних джерел, періодичних інформаційних друкованих видань, офіційних державних документів дає змогу зробити висновок, що термін “система мистецької освіти” як поняття специфічної галузі освіти з'являється в інформаційному просторі в останніх десятиліттях ХХ ст. переважно в урядових документах та спеціальних виданнях. Це — система, що забезпечує функціонування мистецьких навчальних закладів і послідовне засвоєння знань мистецької та інших напрямів художньо-гуманітарної освіти, найбільш повно окреслює сферу діяльності навчальних закладів, що здійснюють підготовку творчих кадрів за мистецькими спеціальностями, а також діяльність органів управління ними, які забезпечують послідовне здобуття людиною вищої освіти: початкова — неповна вища — вища освіта — післядипломна освіта [Волков, 2006].

Таке визначення найбільш повно окреслює сферу діяльності навчальних закладів, що здійснюють підготовку творчих кадрів за мистецькими спеціальностями (вони визначені “Переліком напрямів підготовки фахівців з вищою освітою за професійним спрямуванням, спеціальностей різних кваліфікаційних рівнів та робочих професій”, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України № 507 від 24 травня 1997 р.), і діяльності органів управління ними.

Як бачимо, в інституційному плані система мистецької освіти знаходиться в функціональному колі схеми цілісних систем освіти, культури і мистецтва, але характеризується власною моделлю, пов'язаною з індивідуальною формою підготовки, основою якої є духовне виховання індивіда, а через нього і всього суспільства, через творчу діяльність, яка базується на мистецьких особливостях і традиціях в кожному регіоні.

Підсистемні зв'язки системи мистецької освіти з культурою, мистецтвом і освітою певним чином впливають й на специфіку розвитку кожного регіону, де вона інституалізується. Через встановлення шляхів адаптації системи мистецької освіти в конкретних регіонах та вивчення її місця в культурогенезі

суспільства, через з'ясування конкретних потреб суспільства, які забезпечили її утворення, існування та розвиток, можна концептуально визначити подальші парадигми національного культурного розвитку, розширити наші уявлення про шляхи культурогенезу, доповнити цілісну картину соціально-культурного розвитку суспільства.

У наступних розділах дослідження, вивчаючи механізми інституалізації та функціонування однієї з феноменальних систем культури України — системи мистецької освіти в її регіональному розмаїтті, простеживши феноменологічний ланцюг з етапів її створення та основних парадигм її розвитку, розглянемо регіональну специфіку та соціально-культурну динаміку розвитку процесу самоорганізації системи професійної підготовки мистецьких кадрів в Україні у другій половині XIX — на початку XXI ст.

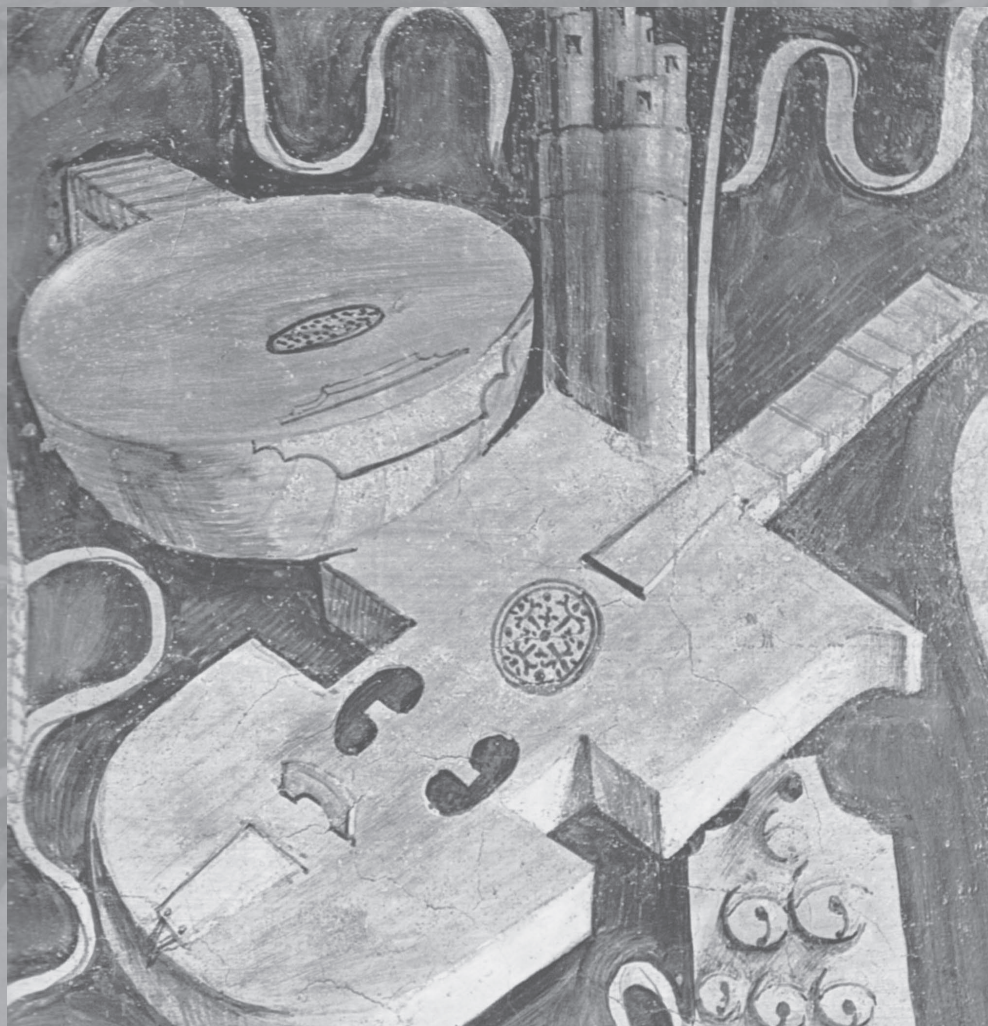
Матеріал упорядковано автором за хронологією створення мистецьких закладів із урахуванням регіонального поділу України, що дає можливість відстежити історико-культурні аспекти розвитку мистецьких закладів регіонального і загальнодержавного підпорядкування.

Ураховуючи те, що структура навчальних закладів згідно з вимогами системи мистецької освіти є подібною (наявність факультетів, відділів, кафедр, циклових і предметних комісій), у монографії розкривається специфіка діяльності навчальних закладів в регіонах за галузевими напрямками — музичні, художні, хореографічні, театральні.

Інформацію про навчальні заклади системи мистецької освіти у монографії подано за станом на 2005 рік.

Автор висловлює вдячність керівникам мистецьких навчальних закладів Мінкультури України за надання можливості ознайомлення з архівними матеріалами підпорядкованих їм закладів та використання цих матеріалів в науковому середовищі.

РОЗДІЛ 1

МИСТЕЦЬКА ОСВІТА
В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ
КОНТЕКСТІ ХІХ – ПЕРШОЇ
ТРЕТИНИ ХХ СТОРІЧЧЯ

Історико-культурні передумови становлення професійної мистецької освіти в Україні

Вивчення історико-регіонального аспекту формування системи мистецької освіти, напрямів її еволюції, етапів формування структури мережі її навчальних закладів, їх функцій в суспільстві дає нам змогу структурувати історично-культурологічні закономірності та виявити найбільш значущі тенденції розвитку соціально-культурної сфери України. Це відкриває можливості подальшого прогностичного вивчення перспектив її подальшого вдосконалення і професіоналізації.

Дослідження культурних процесів філософами, мистецтвознавцями, істориками (М. Грушевський, Б. Грінченко, М. Драгоманов, Д. Антонович, М. Попович та інші) свідчать, що національну еліту як протягом попередніх століть, так і, наприклад, наприкінці ХХ ст. персоніфікували визначні культурно-освітні діячі, які впродовж тривалого історичного періоду створювали національні культурні надбання і передавали свій досвід наступним поколінням, виконували роль носіїв і охоронців культурних традицій України.

Учені різних поколінь, зокрема й сучасні (Л. І. Горенко-Баранівська, І. Ф. Іванов, Е. П. Мисько, О. В. Михайличенко, А. В. Чебикін, К. П. Шамаєва та інші науковці) звертають увагу на те, що основи традицій мистецької освіти почали закладатися в Україні ще за часів існування Києва як культурного центру Давньої Русі. Уже тоді в тогочасних навчальних закладах мистецькій освіті надавалася значна увага. Пов'язано це було з поширенням християнства, яке зумовлювало необхідність підготовки власних виконавців для супроводу богослужб. У Києві

*Церковний хор. Фрагмент ікони "Воздвиження Чесного Хреста". Кінець XVII ст.
Робота невідомого художника*

при Десятинній церкві діяли великий хор і школа, де навчали співу [Успенский, 1971, с. 31]. Києво-Печерська Лавра стала справжнім осередком церковного співу, де на ґрунті культової музики виховувалося багато музикантів-співаків, композиторів. Поступово у Києві встановлюються міцні традиції півчого мистецтва. Тут склався знаменний київський розспів, що поширився по всіх слов'янських землях. У Києві здійснювався перехід від старого крюкового запису до нового нотного запису, відпрацьовувалася київська квадратна нотація. У київських монастирях закладалися основи партесного співу (XV–XVI ст.). Цьому сприяла поява церковнопарафіяльних шкіл, де дяки навчали, крім грамоти, й богослужбового співу.

Формуванню традицій мистецької освіти на теренах України сприяла й діяльність братських шкіл, де, крім співу, викладали нотну грамоту (перша школа відкрита Львівським Успенським братством 1586 р.). У XVI ст. такі школи спочатку відкривалися на території Західної України — у Львові, Перемишльській, Холмській єпархіях, пізніше у Києві [Линчевский, 1871]. Музикою тут називали вокальний спів, що був однією з головних дисциплін, що викладався з перших уроків навчання. Партесний хоровий спів залунав у православних церквах Львова, Києва, Луцька, де виконувалися 4–5–6-и і навіть 8-голосні композиції [Голубев, 1886]. Завдяки культивуванню музики в Острозькій слов'яно-греко-латинській колегії, заснованій 1576 р., як центр традиційної музичної культури уславився Острог, звідки на Україну, Білорусь поширився відомий “острозький наспів” [Мицько, 1990].

Таким чином, на розвиток мистецької освіти в Україні значною мірою вплинули традиції підготовки музикантів для здійснення церковних обрядів, що проводилися у монастирях, семінаріях, школах при соборах і церквах.

Формуванню світогляду населення, спрямованого на естетизацію життя, сприяла й педагогіка церковнопарафіяльних шкіл, що відкривалися під заступництвом козацтва на Лівобережній й Слобідській Україні. Вона передбачала не тільки навчання читати, писати і рахувати, а й також співати [Борисенко, 1995, с. 185]. На теренах України у другій половині XVIII ст. й у системі освіти Запорізької Січі існували також спеціальні школи, де готували співаків і музикантів. Описуючи українські школи, український дослідник козацтва Д. Яворницький зазначав, що деякі з цих шкіл мали назву “шкіл вокальної музики й церковного співу” [цит. за: Михайличенко, 2000, с. 31].

Навчання “музики” в братських школах було пов'язане з вивченням співу й нотної грамоти, але не передбачало предметів з інструментальної підготовки. Свій внесок у розвиток духовної української культури зробила доба козацтва у XVII ст. з її прагненням до свободи і незалежності країни, особистої свободи. Використання в полковій музиці козаків різних духових, ударних та струнних музичних інструментів певним чином впливало й на існування народної інструментальної традиції. Так, у XVII–XVIII ст. в Бучачі, Чорткові, Підгайцях на Тернопільщині існували музичні цехи, які залишили по собі осередки народного виконавського інструменталізму [Михайличенко, 2000, с. 306].

Українські традиції мистецької освіти з навчання гри на музичних інструментах також пов'язані з творчістю лірників, бандуристів, кобзарів, що мала місце в музичній культурі того часу. Мандруючи по містах і селах, вони на практиці демонстрували свої творчо-виконавські здібності, передавали досвід скла-

дання дум, пісень та інструментального виконавства. Традиційно-кобзарська форма бандурного мистецтва знайшла своє продовження серед незрячих музикантів з їх особливим моральним кодексом. Серед кобзарів культивувалася пошана до праці та дбайливе ставлення до інструмента, виявлялася висока організованість і самодисципліна. Кобзарі й лірники об'єднувалися в братства. Тільки бардам та їх учням дозволялося грати на кобзі та лірі. Більшість кобзарів володіла значним репертуаром, виконувала думи, народні пісні, суспільно-побутові, обрядово-весільні, ліричні пісні, пісні-балади, сатиричні та гумористичні пісні, грали народні танцювальні мелодії, які були популярними на весіллях, родинних святах, народних гуляннях [Жеплинський, 1998, с. 100], [Нолл, 1993, с. 22].

Світське ж бандурне музикування (бандурництво) збагачувалося і розвивалося завдяки фанатично відданим йому зрячим музикантам. Існуючи паралельно з кобзарством, воно мало свої етапи становлення професіоналізму.

Вершинний прояв професійності в музиці спостерігаємо у творчості музикантів, композиторів, акторів, педагогів XVIII–XIX ст. Їх становленню передувала освітньо-естетична діяльність Києво-Могилянської академії, розквіт якої припадає на кінець XVIII — початок XIX ст. Саме наприкінці XVIII ст. й у Києво-Могилянській академії запроваджується, на думку сучасного українського дослідника О. В. Михайличенка, професійна музична підготовка. Про вищий рівень розвитку музичної освіти свідчить створення перших підручників та навчальних посібників. Зокрема, у навчанні музики використовували “Граматику мусикійську(музикальну)” М. Дилецького та ірмологіони (ірмологі) — давні пам'ятки нотно-лінійного письма в запису пятилінійною, т. зв. київською квадратною нотою, своєрідні хрестоматії, що містили, крім богослужбових співів, вибраний пісенний репертуар, пов'язаний з фольклорними джерелами і місцевими пісенними традиціями.

Свій трактат М. Дилецький удосконалював протягом значного періоду: від 1675 р., яким датоване перше, віленське видання і до 1723 р. (останню з дат містить маловідомий варіант “Граматики...”, писаний українською мовою в Петербурзі). “ГраMATика...” дає змогу скласти уявлення про Дилецького як людину широкої гуманітарної освіти. Про це свідчить, зокрема, користування різними мовами, згадки про міфологічних музикантів (Тамірис, Фіней), його розповіді про походження музики (за Біблією і “яко поети мов'ять”), висловлювання про музику як “науку визвольную, похвальную, поправившися мовить, як найпохвальнійшу”, а також чудове володіння образністю народного слова.

В одній з редакцій Дилецький намагається роз'яснити читачеві завдання свого твору, говорячи, що це граMATика довершена, не буквар, бо навчає не лише співу, а й творить спів у контрапунктах, у концертах, у правилах “возшествія” і “ниществія”. У “Конклюдії” (7 част.) “Мусикійської граMATики” особливий інтерес становить розділ про навчання дітей. В основі методики Дилецького — орієнтація на розвиток внутрішнього слуху, на живу художню практику.

У 1799 р. в Києво-Могилянській Академії було відкрито клас ірмологічного співу, де вивчали правила нотного співу і богослужбовий спів, запроваджено вправи з нотного письма. На початку XIX ст. було відкрито класи інструментальної музики, які проіснували до 1819 р. — року реформ в Академії та російській освітній системі [Козицький, 1971]. Зі стін Києво-Могилянської академії вийшло багато співаків і композиторів, серед яких у XVIII ст. Максим Березовський — композитор, член Болонської фі-

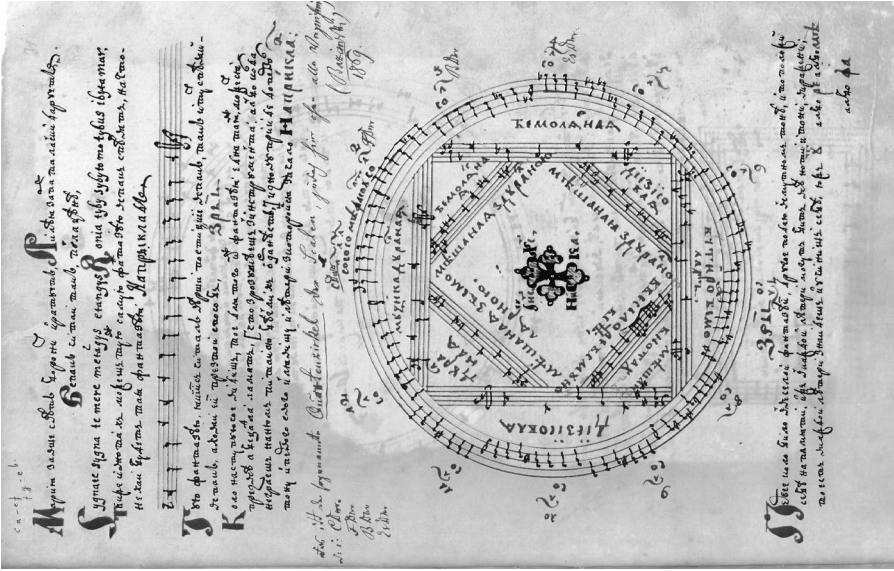

Схема побудови кварто-квінтового кола в "Граматичі..."
М. Дилецького, 1679

Титульний аркуш "Граматики музикальної"
М. Дилецького, 1679

лармонійної академії, Артемій Ведель — композитор, диригент, скрипаль, співак, Григорій Сковорода — філософ, композитор, співак, поет, різнобічно обдарована особистість. Водночас академія не ставила перед собою завдання підготовки світських музикантів, а, реорганізована 1819 р. в Київську духовну академію, зосередилася на підготовці тільки півчих для церковних хорів.

Поряд із навчанням музики і співу важливе місце в навчальних програмах Києво-Могилянської академії посідали образотворче і театральне мистецтво. Театральне мистецтво було продовженням процесу навчання студентів поетики й риторики. Шкільний театр, що виник в академії, потребував від акторів та постановників драм, інтермедій, вертепів наявності знань з образотворчого мистецтва, музики, а також акторських навичок. “Створення драм і їх постановка студентами були обов’язковими за навчальними програмами. Їх писали, як правило, викладачі поетики, залучаючи часто студентів. З’являється шкільний академічний театр з акторами, режисерами, певним одягом, лаштунками. Особливою популярністю користувалася вертепна драма. Студенти самі виступали в ролі авторів, акторів, режисерів, музикантів, розучували канти й пісні, виготовляли все необхідне для вертепу” [Хижняк, 2003, с. 110]. Крім того, як зазначає З. Хижняк, традиції шкільного театру в Росію, Білорусь, Сербію перенесли вихованці академії Д. Туптало, Е. Славинецький, С. Полоцький, Ф. Лещинський (церковний діяч Тобольська), Г. Кониський, М. Козачинський та інші.

Заняття малюнковими справами в Києво-Могилянській академії сприяв звичай підносити видатним особам художньо оформлені, віршовані панегірики й поздоровлення. В Київській академії малювальне мистецтво було найулюбленішою справою учнів. Вони оздоблювали каймами й віньєтами зошити із своїми завданнями, аудиторські нотатки або/а також листи й конклюдії для публічних диспутів, які подавали вчителю. Найпоширенішим серед вихованців академії було орнаментальне й алегоричне малювання. Один із студентів академії Іван Тимківський згадував, що в навчальному закладі “малювання було обов’язковим майже для всіх, починаючи із шкільних правил й до фігур і ландшафтів штрихом, тушшю і фарбами” [Тимковский].

В Академії склалася й власна художня школа. Відомими граверами стали І. Щирський, Г. Голяховський, Г. Левицький. Останній разом з О. Антроповим та сином Дмитром розписували Андріївську церкву в Києві. Відомими у XVIII ст. були й художники — випускники Києво-Могилянської академії Д. Голяховський, Л. Тарасевич, І. Мигура, М. Карновський та інші.

Вершинний прояв професійності та інституалізації професійності в образотворчому мистецтві спостерігаємо в кращих зразках іконописних шкіл Києво-

Печерської Лаври, інших храмів, а у XIX ст. — в діяльності приватних шкіл образотворчого мистецтва, напрями функціонування яких розглянемо далі.

Значну цінність для вивчення становлення української школи образотворчого мистецтва мають малюнки викладачів і учнів Лаврської іконописної майстерні, так звані “кужбушки”, що зберігаються в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського. Вони дають уявлення про художнє виховання того часу, про рівень української графіки й живопису в XVII–XVIII ст. Ці артефакти знайомлять нас з учнівськими вправами того часу, які були підпорядковані системі різнобічного професійного художнього навчання. Спочатку учні перемальовували гравюри з спеціальних альбомів, після цього переходили до малювання сивіл, пророків, апостолів та паралельно копіювали портрети, робили замальовки орнаментів і візерунків. Лаврські учні були не тільки вправними орнаменталістами. Їх самостійна творчість виявилася найвиразніше в іконопису [цит. за: Історія українського мистецтва, с. 311–313].

У XVIII ст. з'являються й окремі навчальні заклади мистецького спрямування.

Відкриття Глухівської спеціальної школи півчих, в якій з 1730 р. виховувалися співаки для придворної капели в Петербурзі, стало першою спробою професіоналізації мистецької діяльності. Щороку 10 кращих учнів відправляли до столиці Санкт-Петербурга для роботи у професійному колективі. А за добре навчання (термін навчання становив два роки) учні навіть могли дістати винагороду 10 коп. на місяць.

Глухівська школа виховувала тільки співаків і була першим спеціалізованим навчальним закладом, в якому за рахунок державної скарбниці відбувався професійний добір і навчання хороших виконавців за спеціальними методиками.

Завдяки сорокарічному існуванню Глухівської музичної школи було виховано не одне покоління бандуристів для гетьманських, дворянських, царського дворів, виник капеланський напрям бандурного мистецтва [Михайличенко, 2000, с. 296]. У цій школі учні навчалися не тільки багатоголосного хорового співу, музичної грамоти, а й гри на скрипці, гусях та бандурі по нотах. Підготовлені для придворної капели співаки, музиканти, бандуристи часто поверталися в рідні місця регентами, хористами, музикантами із знанням музичної грамоти, досвідом професійної діяльності.

Наприкінці XVII ст. з розширенням території заселення виявляється ще один осередок розвитку загальної мистецької освіти — Харків. Так, з 1726 р. при Харківській колегії існував хор і спеціальний нотний клас, де головна роль приділялася вивченню церковного співу та партесних концертів. Крім того, у так званих “прибавочних” класах, відкритих при Харківському колегіумі у 1786 р., існували й класи малювання. Вони почали працювати всього через одинадцять років після відкриття Санкт-Петербурзької Академії мистецтв — єдиного в усій Російській імперії спеціального навчального закладу.

Від 1773 р. у при Харківському казенному училищі функціонували класи вокальної та інструментальної музики, випускників яких, як кілька десятиліть перед тим і випускників Глухівської школи, відправляли до придворної капели в Петербурзі. Значними професійними досягненнями відзначилися співаки та інструменталісти цього навчального закладу під час роботи в ньому видатного українського композитора Артемія Веделя (1796–1798). У програмі навчання цього навчального закладу, крім церковного співу, з'явилася світська та військова музика, а вихованці училища почали брати участь у мистецькому житті міста, виступаючи в місцевому театрі, на балах, парадах тощо.

Важливим осередком музичного естетичного виховання завдяки діяльності В. Н. Каразіна був і Харківський університет, заснований у 1805 р. Не ставлячи перед собою завдання підготовки професійних митців, університет в своїх музичних класах та класах малювання давав таку підготовку, яка дала змогу створити в навчальному закладі симфонічний оркестр з його вихованців, а один з його випускників — М. С. Балишов після закінчення Санкт-Петербурзької академії мистецтв став відомим митцем. Особливо значний внесок у розвиток і популяризацію музичного мистецтва, зокрема й духового, зробив його викладач музики І. Вітковський [Богданов, 2005, с. 251–260], [Міклашевський, 1967, с. 150].

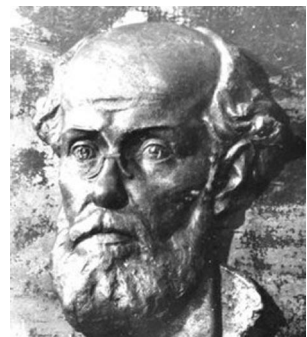

В. Каразін

Важливим освітнім центром, в якому значне місце належало музичному вихованню, став відкритий 1834 р. в Києві університет. У його музичних класах молодь мала можливість отримати певні навички не тільки хорового виконавства, а й гри на музичних інструментах. Поширенню мистецького (музичного) виховання сприяла й діяльність першого ректора Київського університету М. О. Максимовича — знавця і збирача українських народних пісень.

Були й спроби відкриття мистецьких навчальних закладів в інших містах. Як стверджує один із найпомітніших волинських дослідників 20–30-х років XX ст. Михайло Тележинський (закінчив Київську духовну семінарію, церковному співу навчався в О. Кошиця, священник і громадський діяч, належав до покоління української інтелігенції, що протистояла більшовицькому геноциду, загинув 1939 р. “при спробі втечі” під час конвоювання до табору), “за часів князя Потьомкіна в Кременчуці... було засновано Музичну Академію на чолі з славним нашим композитором італійської школи Максимом Березовським” [цит. за: Шиманський, 1999, с. 165]. Проте відкрити двері для студентів їй так і не судилося.

Як уже зазначалося, на західних землях України єдиним місцем, де наприкінці XVII — на початку XIX ст. культивувалися музика і спів, була церква. Наявність хору і капели при соборі св. Юра у Львові наводить на думку, що при кафедральному соборі мала існувати й музична школа, в якій готували співаків для хору та інструментальних виконавців. Поширення музичної освіти по всій Західній Україні спостерігаємо й в активній просвітницькій діяльності перемишлянського єпископа Івана Снігурського. У Перемишлі ним за допомогою Й. Левицького було відкрито дворічну музичну школу, де навчали основ музики, співу, гри на різних інструментах, а талановитих дітей і гармонії [Бажанський, 1883]. Серед талановитих випускників школи були композитори Михайло Вербицький, Іван Лаврівський.

І. Снігурський

Як бачимо, передумови для організації підготовки професійних мистецьких кадрів в Україні закладалися поступово і майже одночасно в центральному, західному та східному регіонах України. Як у великих

на той час культурних центрах (Львів, Київ, Харків), так і на сучасній периферії (Глухів, Острог) були не тільки ентузіасти, а й соціальні умови для її організації.

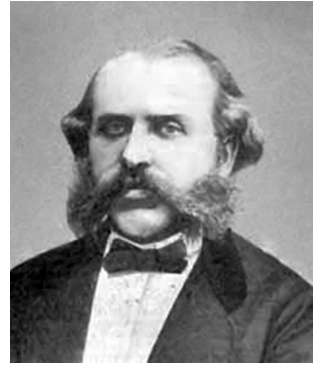
Професійно спрямованим мистецьким навчальним закладом на Україні, що здійснював підготовку вже тільки інструментальних виконавців, вважаємо музичну школу при Київському магістратському оркестрі, яка існувала у 1768–1852 роках. Школа здійснювала індивідуальний добір молоді для підготовки оркестрантів муніципального оркестру. Її вихованці, кількість яких становила до 20 осіб, граючи в оркестрі, мали володіти кількома інструментами (духовими, а пізніше й струнно-смічковими). Керівники оркестру — капельмейстери, серед яких були Яків Станкевич, Готліб Фрідріх Фіхтер, Матвій Вигорницький, володіли грою на оркестрових інструментах і відповідали за виховання музикантів. Оркестр був тією концертною одиницею, на базі якої музично обдаровані учні з усієї країни здобували музичну освіту, обираючи виконавську діяльність своєю професією. Це дає нам підстави визначити згадану школу як перший професійно орієнтований музичний навчальний заклад в Україні. Заклад після п'яти років навчання в ньому видавав випускникам два атестати. Капельмейстер підтверджував музичну підготовку випускника, а атестат від адміністратора давав право на вступ до капели (оркестру). Індивідуально-групова форма навчання учнів у поєднанні з творчою діяльністю, що застосовувалася в школі, виявила свою ефективність в подальшій діяльності мистецьких навчальних закладів. Певною мірою цей навчальний заклад можна вважати базою для відкриття в Києві музичного училища (музичні інструменти, що залишилися після її закриття, у 1868 р. були передані музичній школі при Київському відділенні РМТ — Київському музичному училищу, а деякі викладачі цього навчального закладу на початку працювали в училищі).

Наприкінці XVII ст. — на початку XVIII ст. формується центр професійної мистецької підготовки у Львові. Музичну академію у Львові заснував 1796 р. Юзеф Ельснер — композитор і диригент, майбутній вчитель Ф. Шопена. Культурно-просвітницька концертна діяльність цієї Академії та Товариства св. Цецилії (Товариство засноване у 1826 р. сином В. А. Моцарта Францем Кавером), в якому діяли хор та Інститут співу, сприяла створенню у XIX ст. у Львові Галицького Музичного Товариства. Його статут офіційно було затверджено урядом Австро-Угорщини у 1838 р. У музичних класах, відкритих при Товаристві, вже 1839 р. навчали гри на скрипці, віолончелі, контрабасі, духових інструментах (68 осіб). Унаслідок воєнних дій у 1848 р. приміщення Товариства разом з музичним інвентарем згоріло. Відроджене у 1851 р. Товариство тільки у 1854 р. відкрило школу співу, гри на скрипці та віолончелі.

Свій офіційний статус консерваторія отримала у 1880 р. Це стало можливим завдяки багаторічній цілеспрямованій праці її директора — учня Ф. Шопена Кароля Мікулі. Композитор і піаніст, він майже тридцять років очолював (1858–1887) навчальний заклад. У школі (консерваторії) викладали гру на фортепіано, органі, скрипці, альті, віолончелі, контрабасі, флейті, кларнеті, валторні, сольний і хоровий спів, контрапункт, музичну форму, теорію музики, гармонію. З 1870 р. започатковано публічні виступи учнів, що проводилися двічі на рік. Заклад виховав композиторів М. Солтиса, Д. Січинського, С. Невядомського. Проте в ньому переважно готували добре підготовлених аматорів і вчителів музики і значно менше професійних музикантів [Сторінки історії, 2003].

Протягом XIX ст. традиції мистецького виховання набувають подальшого розвитку. Майже обов'язковим стає викладання хорового співу в гімназіях, інститутах шляхетних дівчат тощо. Дослідники фіксують рух за розширення музично-естетичного виховання як у великих містах (Київ, Харків, Одеса), так і містах Чернігівської, Полтавської, Подільської, Катеринославської та інших губерній [Апраксина, 1948].

Наприкінці XIX ст. на сході України з'являються нові просвітники, такі як барон М. О. Корф — педагог, методист початкового навчання, організатор земських шкіл, який на Донбасі створив дешевий тип шкіл з одним вчителем, розробив план занять, “у якому велике місце відводив духовному вихованню молодого покоління, співу народних пісень, національному фольклору”, як зазначає Т. Киреєва у своєму дослідженні “Музичне виховання і освіта Донбасу кінця XIX — початку XX ст.” [Українське музикознавство, 2000, с. 25].

М. Корф

У Бахмутській (нині — Артемівськ) гімназії Донбасу, окрім іноземних мов, латині, вивчалися спів, музика, танці. У музичному класі гімназії були фортепіано, фісгармонія, інструменти для струнного і духового оркестрів, а також оркестру народних інструментів [Киреєва, 2000, с. 27]. Якщо на початку XIX ст. у міських і приватних гімназіях, школах було запроваджено викладання співу, основ музичної грамоти, то наприкінці століття у навчальних закладах регіону розширюється перелік музичних предметів, вивчається елементарна музична грамота, сольний і хоровий спів, гра на музичних інструментах. На це надають кошти меценати (М. О. Корф, його дочка К. М. Немирович-Данченко), дворяни (К. Ф. Петровський, брати фон Шварц, А. І. Гоздіанов), священики (І. Чулановський, А. Китаєв, А. Грабовський) тощо.

Проте переважною формою музичного навчання в тогочасному українському суспільстві були приватні уроки, на яких не ставилися, як правило, завдання професійного навчання. Як свідчить інформація, розміщена київським диригентом і композитором М. Ясинським у “Киевском телеграфе” 1860 р. [Київський телеграф, 1860 р., 13/II, № 13], в Києві практикувало більше 30 викладачів-інструменталістів і п'ять співаків (переважно іноземців), які розпочали приватне викладання ще в 30–40-х роках XIX ст. Отже, музика (гра на фортепіано або іншому музичному інструменті) ставала тим мистецтвом, обізнаність із яким вважали за обов'язкову для інтелігентної людини. “Київські губернські відомості” того часу розміщували на своїх сторінках численні оголошення про запрошення на роботу гувернанток, що навчають іноземної мови та музики.

Розвитку популярності музичного виховання сприяло домашнє музикування (переважно вчителів музики), постійно звучала українська народна пісня, що побутувала серед усіх верств населення. Її до культурних центрів завозили кріпаки, що супроводжували своїх господарів у місто, розповсюджували торгові люди тощо. Проте музичне мистецтво було не єдиним, що заслуговувало на увагу тогочасного суспільства й тяжіло до професіоналізації.

Зазначимо, що діяльність усіх згаданих осередків мистецької освіти, що існували на території України, та традиції підготовки мистецьких професійних кадрів

Музыкальное училище
Существует с 1898 года.
ЕКАТЕРИНОСЛАВСКАГО ОТДѢЛЕНІЯ
ИМПЕРАТОРСКАГО РУССКАГО МУЗЫКАЛЬНАГО ОБЩЕСТВА
с научными классами (курс мужских гимназій).

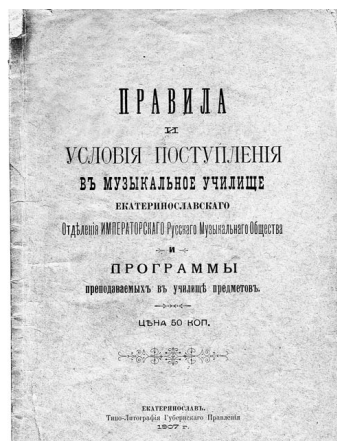
Съ сѣнтября мѣсяца будутъ открыты приготовительный и первый классы. Въ научные классы принимаются дѣти обоего пола съ 8-ми-лѣтняго возраста. Музыкальные предметы преподаются по программамъ консерваторіи. При училищѣ существуетъ также военно-капельмейстерскіе и 8-хъ-лѣтніе регентско-учительскіе курсы. Приемные экзамены по классамъ струнныхъ и духовыхъ инструментовъ состоятся 30 августа и по классамъ фортепьяно и пѣнія 31 августа съ 12 час. дня. По классу пѣнія приглашенъ артистъ итальянской оперы

Маріо Антонелли. По научнымъ предметамъ экзамены состоятся въ слѣдующіе дни: 30 августа, въ 10 ч. у., — по русскому языку и зак. Божію и 2 сентября съ 10 ч. у., по арметикѣ — для поступающихъ въ 1-й классъ.

Прошенія принимаются ежедневно (кромѣ праздниковъ) въ Музыкальномъ училищѣ (Александровская ул., д. Заля) отъ 11 до 2 и отъ 5 до 7 ч. веч. Инороднымъ подробныя правила и условия поступленія и программы высылаются за 55 коп. Начало занятій 2 сентября.

Директоръ уч. своб. худ. Д. П. ГУБАРЕВЪ.

*Оголошення про відкриття
Катеринославського музичного
училища*

*Обкладинка правил прийому
до Катеринославського
музичного училища*

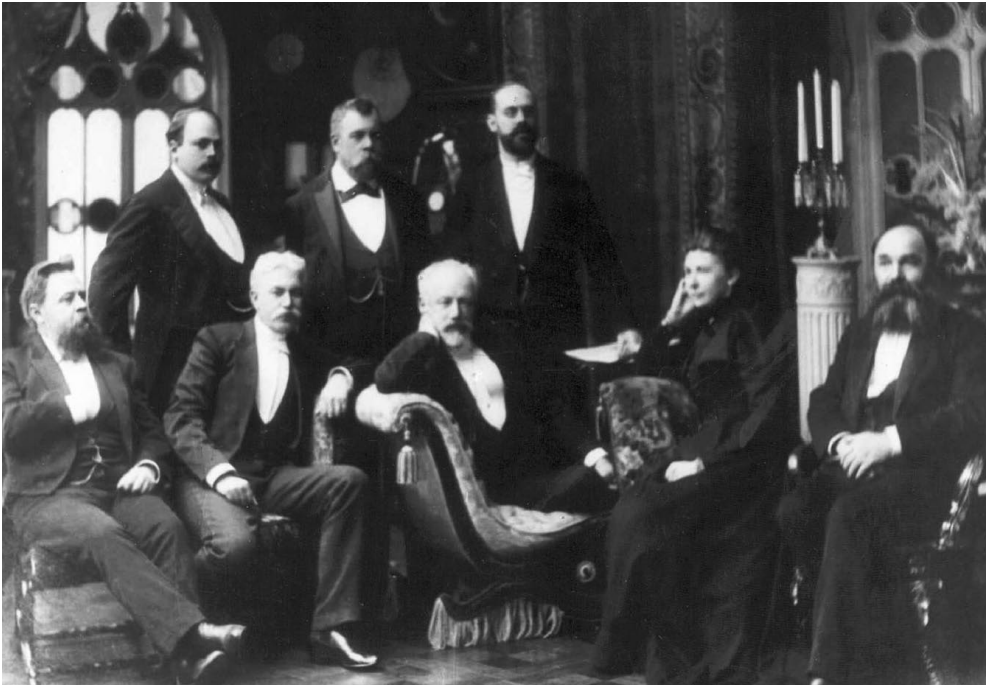
у відповідних європейських навчальних закладах, навчальних закладах Петербурга, Москви у XIX ст. сприяли секуляризації професійної мистецької підготовки та загальноестетичного виховання в навчальних закладах середини XIX ст.

Перші професійно спеціалізовані мистецькі навчальні заклади на території України були відкриті на вимогу мистецької громадськості й сформовані всім попереднім соціально-культурним розвитком. Більшість з них — під егідою різних мистецьких товариств (Російського музичного товариства, Галицького музичного товариства) ще у XIX ст. (Київське музичне училище — 1868 р., Харківське музичне училище — 1883 р., Одеське музичне училище — 1897 р., Катеринославське музичне училище — 1898 р.). У їх відкритті брали участь найвищі значніші музиканти — П. І. Чайковський, С. В. Рахманінов та ін.

За ініціативи й на кошти Одеського товариства красних мистецтв була відкрита Школа малювання і креслення (1865 р.), яка заклала підвалини для створення у 1899 р. на її базі Одеського художнього училища.

Історично та освітньо вдалою стала професійна діяльність Харківської школи малювання (1869 р.), яку започаткувала меценатка М. Раєвська-Іванова за власною ініціативою й на власні кошти. На її базі у 1912 р. на Слобожанщині було створено Харківське художнє училище, а пізніше, у 1921 р. — інститут, який 1963 р. отримав назву Харківського художньо-промислового інституту.

У Києві таким першим професійним навчальним закладом образотворчого мистецтва була Малювальна школа Миколи Мурашка (1875 р.). На її базі у 1900 р. було відкрито художнє училище, де стверджувалася самобутня мистецька школа українського декоративно-прикладного мистецтва. (1920 р. училище реорганізовано в художньо-промислову школу, у 1922 р. — в художньо-індустріальну профшколу № 1, у 1930 р. на її базі та базі аналогічної школи утворили Київський художньо-індустріальний технікум, з 1932 р. — Київський художній технікум, який у 1937 р. закрили.) Малювальна ж школа та перше у Києві художнє училище (1900 р.), як і багато інших мистецьких закладів того часу, не отримували жодних субсидій від державних установ і існували за рахунок меценатів і учнівських внесків за навчання.

П. Чайковський в Харківському музичному училищі

Кількість малювальних шкіл в Російській імперії у другій половині XIX ст. була такою, що у 1873 р. російський цар Олександр II затвердив “Положення про малювальні школи та класи”. Воно було розроблене Академією мистецтв і уніфікувало діяльність цих навчальних закладів [Державний архів м. Києва, ф. 93, оп. 4, спр. 1, арк. 3].

На західноукраїнських землях першим мистецьким професійно спрямованим навчальним закладом образотворчого мистецтва стала Львівська школа моделювання і рисунку (1876 р.). Також на Буковині у 1905 р. у передгірному містечку Вижниця з дозволу Міністерства освіти та культів Австро-Угорщини, за рішенням Буковинського парламенту почала функціонувати новостворена україномовна мистецька школа під назвою “Крайова школа різьбярства, токарства та металевої орнаментики (оздоби)”.

У 1911 р. школа отримала назву “Крайовий науковий заклад токарства, різьбярства та металевої орнаментики”. Випускники навчального закладу згідно з новим статусом отримували право організовувати власну справу й навчати 2–3 учнів декоративно-прикладному мистецтву. Румунська адміністрація, до якої відійшло управління краєм відповідно до Версальського договору від 1918 р., у 1921 р. на базі крайової школи організувала навчальний заклад під назвою “Нижча школа мистецтва і ремесла”. У 1931 р. вона була реорганізована у середній спеціальний мистецький навчальний заклад під назвою “Вижницька індустріальна чоловіча гімназія”.

Як уже зазначалося, з 1854 р. у Львові функціонувала школа співу, гри на скрипці та віолончелі, яка 1880 р. отримала статус консерваторії. З 1902 р.

**Программа Киевской Музыкальной Школы, утвержденная
г. Министромъ Внутреннихъ Дѣлъ 16 Декабря 1867 г.**

- 1) Въ Музыкальную школу могутъ поступать лица всякаго званія пола и возраста.
- 2) Школа будетъ состоять изъ пяти отдѣленій, а именно:
 - а) преподаваніе игры на фортепіано съ изученіемъ методы преподаванія.
 - б) преподаваніе игры на скрипкѣ.
 - в) преподаваніе игры на віолончели.
 - г) преподаваніе пѣнія.
 - д) курсъ теоріи музыки.
- 3) Крімъ того будетъ введенъ класъ совмѣстной игры на разныхъ инструментахъ:
- 4) Ученики раздѣляются на:
 - а) учениковъ обязанныхъ проходить, кромѣ избраннаго ими спеціальнаго музыкальнаго предмета, весь курсъ музыкальной школы
 - б) на экстерновъ (вольноприходящихъ) посвящающихъ себя изученію одного какого либо музыкальнаго предмета или инструмента.
- 5) Ученики обязанные проходить весь курсъ школы, изучаютъ кромѣ спеціальнаго, избраннаго ими предмета или инструмента еще слѣдующіе предметы:
 - а) элементарный курсъ теоріи.
 - б) фортепіанную игру.
 - в) исторію музыки.
 - г) хоровое пѣніе.
 - д) оркестровую игру для воспитанниковъ, обучающихся струннымъ инструментамъ.
- 6) Экстерны не подлежатъ никакимъ школьнымъ правиламъ и постановленіямъ, кромѣ изученія касающагося ихъ предмета.
- 7) Желающіе поступить въ Музыкальную Школу платятъ (также какъ экстерны) 50 руб. ежегодно, внося деньги за полгода впередъ.
- 8) Внесенныя однажды деньги не возвращаются.
- 9) Въ концѣ каждаго года будутъ производиться испытанія и успѣвшимъ выдаются награды.
- 10) Крімъ того (если средства позволятъ) при школѣ, независимо отъ школьнаго преподаванія будетъ состоять класъ хорового пѣнія въ которомъ каждый можетъ принимать участіе бесплатно.

Навчальна програма першого в Україні Київського музичного училища

у Львові протягом майже сорока років діяв приватний Музичний інститут, в якому викладали найкращі на той час професійні сили, випускники провідних консерваторій Європи. Проте навчання в ньому осіб українського походження було обмеженим.

За ініціативи видатного громадського і музичного діяча Анатолія Вахнянина у 1903 р. у Львові відкривається ще один музичний вищий навчальний заклад — український Вищий Музичний Інститут. Його діяльність пов'язана з діяльністю хорового товариства "Боян", заснованого у Львові 1891 р. У подальші роки навчальним закладом керували видатні музиканти Станіслав Людкевич, Василь Барвінський. Інститут працював на зразок консерваторій західноєвропейського типу. Крім фортепіано, скрипки і вокалу, які викладалися від самого початку існування Інституту, в ньому відкриваються класи альту, віолончелі, контрабаса, флейти, кларнета, фагота тощо, на трьох рівнях викладалися дисципліни музично-теоретичного циклу.

Існування мережі перелічених навчальних закладів та функціонування в різних регіонах України на початку XX ст. нових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів — Полтавського (1903 р.), Миколаївського (1900 р.), Херсонського (1905 р.), Житомирського (1905 р.), Сімферопольського (1910 р.) музичних училищ — стало вагомим аргументом до створення на території України вищих музичних навчальних закладів — Київської та Одеської консерваторій (1913 р.). Вони були засновані відповідно на базі Київського та Одеського музичних училищ. Відкриття Харківської консерваторії (1917 р.) відбулося на базі Харківського музичного училища. Того часу також відкривається Дніпропетровська консерваторія (створена на базі Катеринославського музичного училища, вона у 1923 р. була перетворена на музичний технікум, потім знову на музичне училище).

Таким чином, майже одночасно в усіх регіонах України було відкрито вищі музичні навчальні заклади.

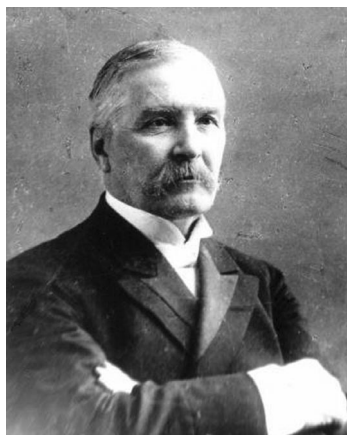
Формування мережі вищих навчальних закладів з образотворчого та театрального мистецтва активно відбулося в центральному регіоні.

До них відносимо відкрити у 1917 р. Українську академію мистецтва (зараз — Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури) та заснований у 1918 р. Музично-драматичний інститут ім. М. В. Лисенка (пізніше Київський інститут театрального мистецтва, зараз — Київський національний університет театру, кіно і телебачення ім. І. К. Карпенка-Карого).

Треба зазначити, що становлення театральних кадрів в Україні до XX ст. переважно відбувалося в аматорських гуртках або безпосередньо в театральних

Засновники Української Державної Академії Мистецтв у день її відкриття, 5.IX.1917. Стоять (зліва направо): Г. Нарбут, В. Кричевський, М. Бойчук. Сидять: А. Маневич, О. Мурашко, Ф. Кричевський, М. Грушевський, І. Стещенко (генеральний секретар освіти), М. Бурачек.

М. Лисенко

М. Старицький

Р. Пфеніг

колективах. Його формуванням маємо завдячувати діяльності драматичних гуртків при недільних школах [Український драматичний театр, 1967], аматорському театру Київського університету (1859), Першому музично-драматичному гуртку м. Києва, який очолювали М. Старицький та М. Лисенко (до 1882 р., коли М. Кропивницький та М. Старицький створили професійний український театр), зростаючій активності української громадськості в професіоналізації театральної самодіяльності у 80–90-х р. XIX ст., розвитку якої сприяли корифеї театральної справи М. Кропивницький, М. Заньковецька, І. Карпенко-Карий, П. Саксаганський та багато інших діячів і, звичайно, Музично-драматична школа М. В. Лисенка, створена на його кошти у 1903 р. Важливою для становлення не тільки театрального і музичного, а й балетного мистецтва була діяльність протягом усього XIX ст. стаціонарного Київського оперного театру [Станішевський, 2002].

Спогади сучасників — М. О. Богданова [Богданов, 1888], Й. Міклашевського [Миклашевский, 1913] — керівників київського відділення Російського музичного товариства, періодичні видання, архівні та літературні джерела [Луценко, 1995], [Турченко, 1956, с. 7] свідчать, що мистецькі навчальні заклади з моменту відкриття ставали культурно-мистецькими осередками, де формувалися підвалини мистецької освіти. Так, музичні училища наприкінці XIX — на початку XX ст. стали не тільки осередками підготовки професійних музикантів, а й справжніми центрами концертного життя міст, де вони були розташовані. Виконавський рівень виступів учнівських і викладацьких колективів вражав своїм професіоналізмом, віртуозністю і художнім виконанням музичних творів світової класики [Кузьмін]. Схвальний відгук Академії мистецтв і громадськості отримували роботи учнів художніх шкіл (училищ) держави [Луценко].

Особливістю того періоду є те, що відкриття мистецьких навчальних закладів було зумовлене активною діяльністю видатних митців і педагогів.

Такими особистостями, наприклад, були: в Києві — Р. Пфеніг (1824–1899) — диригент, музичний і громадський діяч, композитор, викладач; М. Мурашко (1844–1909) — живописець,

педагог; у Харкові — І. Слатін (1845–1931) — видатний музикант — диригент і піаніст, музично-громадський діяч і талановитий педагог; М. Раєвська-Іванова (1840–1912) — художниця і педагог, перша жінка-мистець в Україні; в Полтаві — Д. Ахшарумов (1864–1938) — диригент і громадський діяч та інші.

Після закінчення Петербурзької Академії мистецтв у 1868 р. Мурашко повернувся до Києва і, як він згадував, “застав школу образотворчого живопису при Лаврі. Задумав — свою. Минуло декілька років і лише у 1875 році почалось складатися щось схоже на те, про що я гадав”. Завдяки меценатству відомої родини Терещенків та допомозі міського голови М. К. Ренкампфа школа “стала на твердий ґрунт”. Їй надавали допомогу І. Ю. Рєпін, І. М. Крамської, М. О. Врубель, М. М. Ге, які читали лекції, проводили практичні заняття, дарували ескізи своїх робіт для використання їх як наочних посібників, допомагали матеріально.

Д. Ахшарумов навчався в Петербурзі й Відні, І. Слатін у Петербурзі й Берліні, М. Раєвська-Іванова в Дрездені. Створюючи творчі колективи — хори (Пфеніг), симфонічні оркестри (Слатін, Ахшарумов), вони пропагували мистецтво не тільки європейське, а й українських митців і ставали першими керівниками навчальних закладів.

Аналізуючи історичну ситуацію, в якій відбувалося становлення системи мистецької освіти у першій третині XX ст., відзначимо атмосферу кардинальних зрушень у всіх галузях української культури цього періоду. Це був бурхливий період революційних переворотів і воєнних лихоліть, який водночас став важливим етапом розвитку української національної культури, закладення концептуальних основ естетико-філософської, наукової та художньої думки нової доби, змісту мистецької освіти. Характерною ознакою цього періоду є спрямованість до “національного самопізнання та самоствердження” [Ржевська].

Представники літературного, живописного та театрального авангарду — М. Зеров, М. Хвильовий, М. Семенко, В. Підмогильний, В. Кандінський, Д. Бурлюк, Л. Курбас та багато інших формують своєю творчістю феномен українського авангарду — принципово відмінний від інших західно-європейських моделей, глибинно пов'язаний з

І. Слатін

М. Раєвська-Іванова

М. Мурашко

прадавними витоками національного мистецтва й традиціями ментальної генетики художнього мислення.

Стихійний вияв національної свідомості під час революції та перших післяреволюційних років асоціювався, наприклад, з бандурницьким мистецтвом. Ініціатором відродження такої форми музикування, як кобзарство, та піднесення його на професійний рівень стало Товариство ім. М. Леонтовича. До 1927 р. в Україні виникло понад 10 кобзарських капел. Упродовж XIX — на початку XX ст. створюються Київська, Полтавська, Харківська, Чернігівська, інші мистецькі кобзарські “школи”, помітними представниками яких були Остап Вересай, Володимир Кабачок, Гнат Хоткевич (автор першого підручника гри на бандурі), Юрій Сігалевич, інші видатні музиканти.

Представники українського мистецтва, мистецькі навчальні заклади у період піднесення українського національного відродження органічно входять у бурхливий потік нових відкриттів, експериментів і творчих пошуків. Зокрема, у професійній музичній творчості відчувається тяжіння до оновлення та європейського рівня усвідомлення культури [Кияновська, 2000].

На хвилі активної розбудови національної культури України починають діяти авангардні мистецькі угруповання, які через молодь мали на меті пропаганду сучасної музики, образотворчого мистецтва. В них працюють митці нового покоління — К. Стеценко, Я. Степовий, М. Леонтович, А. Бучма, Г. Юра, Л. Курбас, М. Жук, А. Маневич та інші. Новим елементом діяльності музичних творчих організацій стала їх орієнтація на масові пісенні жанри пролетарського типу, звернення до фольклорних першоджерел. Усе це відбивалося й на змісті навчальної роботи мистецьких навчальних закладів, що формували світогляд нового покоління.

Вищі навчальні заклади, адаптуючись до нових політичних реалій, відкривають двері широким народним масам, організовуючи спрощені курси навчання.

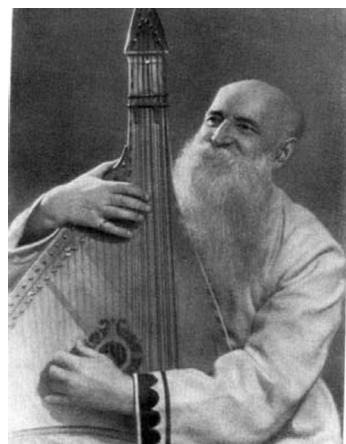
Серед здобутків були й невдачі. Поразкою завершилася спроба відкрити 1919 р. на Донбасі Вищий музично-драматичний заклад “Донська філармонія” і консерваторію. У місцевих газетах

О. Вересай

Г. Хоткевич

В. Кабачок

того часу повідомлялося про прийом до них на навчання з усіх спеціальностей. Але через організаційний і фінансовий безлад навчальні заклади перестали існувати [Киреева, 2000, с. 30].

Подальший розгляд ситуації в країні має відповісти на питання кореляції функціонування мистецьких навчальних закладів (як у центрі, так і в регіонах) від ініціативи окремих творчих особистостей, мистецьких діячів чи/ та волі політичних лідерів держави й ініціативи керівників того чи того відомства, що опікувалося культурно-освітньою сферою України.

Влада та освітня система: поліваріантність взаємин

Дослідження архівних матеріалів показує, що розвиток професійної освітньої діяльності в Україні був протягом усього часу її формування залежний від ставлення до національних інтересів українців уряду тих країн, в складі яких вона перебувала.

Так, боротьба царського уряду з різними національними проявами тривалий час не давала можливості навіть у центральному регіоні України — Києві — відкрити художню академію, консерваторію тощо, тоді як у Петербурзі та Москві такі заклади існували від середини XIX ст. (вирішенню цього питання майже сорок років присвятив один з найактивніших музичних діячів того часу, директор Київського музичного училища В. Пухальський за підтримки П. Чайковського, С. Рахманінова.— *Авт.*). Уряд усіляко перешкоджав діяльності М. Лисенка, інших національно налаштованих діячів, спрямованій на створення національного навчального закладу. Не кращим було й становище української культури в землях, що перебували під владою Австро-Угорщини, Польщі тощо, де мистецькі навчальні заклади для українців відкривалися з великим супротивом влади. Але вже після революційних подій 1917 р. майже всі наступні уряди України визнають розвиток культури й освіти справою загальнонародною. Так, Центральна Рада Української Народної Республіки у червні 1917 р. сформувала Генеральний Секретаріат, до складу якого входило 9 секретарів, один з яких опікувався освітою. При секретарстві освітніх справ у липні 1917 р. створено мистецький відділ.

У стратегію діяльності Генерального секретаря освіти входили: українізація освіти, підготовка плану розбудови єдиної школи, початок формування професійної освіти в державі, організація підготовки нового вчительства, реорганізація управління системою освіти [Лікарчук, 2002, с. 18]. II Всеукраїнський учительський з'їзд в Києві серед нагальних завдань визначав, що “в шкільній роботі мусить мати місце національна творчість, словесна, музична, мистецька, в згоді

В. Пухальський

І. Стешенко

з індивідуальними нахилами дітей...” [Резолюції II-го Всеукраїнського Учительського З’їзду в Києві, с. 34]. Підтверджують розуміння громадськістю і освітянськими лідерами важливості системної мистецької підготовки й інші документи. Один з них — рекомендація навчальним закладам, підписана Генеральним секретарем освіти І. Стешенком, яка пропонує використовувати в навчальному процесі “реєстр оригінальних та перекладних п’єс, визначених Театральним відділом можливим для виконання учнями середніх шкіл, і збірників віршів для декламації” [ЦДАВО України. — Ф. 2201. — Оп. 1. — Спр. 12. — Арк. 17]. Затвердженим Генеральним секретарством народної освіти Планом управління освітою “на Україні”, крім іншого, передбачалося органам управління освітою видавати з бюджету грошову допомогу для розвитку самодіяльності

народів України з метою поширення та поглиблення освіти, а також для розвитку мистецтв [План управління освітою, с. 57].

Як зазначає С. Пастернак у дослідженні “Із історії освітнього руху на Україні за часи революції 1917–1919 р. р.”, в країні існувала “мала сітка середніх, вищих і професійних шкіл, до всього того нагромадження різних типів шкіл, не зв’язаних ні єдиним планом, ні єдиною системою. Майже цілковита відсутність позашкільної освіти...” [Пастернак, с. 6–7]. Завдячуючи діяльності міністрів освіти (в різних урядах — генерального секретаря освіти), усі уряди, що створювалися й існували до остаточного встановлення радянської влади на Україні (за деякими винятками, зумовленими воєнними подіями), намагалися впорядкувати діяльність навчальних закладів.

Однак жоден з урядів особливої уваги мистецьким навчальним закладам не надавав. Законом від 5 грудня 1917 р. Центральна Рада встановила, що всі освітні інституції Міністерства Внутрішніх справ, Торгівлі і Промисловості, Призрения Відомства Імператриці Марії, які існували в Україні, переведені у Секретарство Справ Освітніх. Центральний орган виконавчої влади бере на себе питання фінансування навчальних закладів. За рішенням уряду прибуткові й видаткові рахунки навчальних закладів мали бути віднесені до бюджету Української Народної Республіки [ЦДАВО України. — Ф. 2201. — Оп. — 1. — Спр. 12. — Арк. 26]. У грудні 1917 р. УЦР ухвалив закон, згідно з яким у відання Секретарства освіти передано всі школи і просвітні установи (музичні, театральні школи) [ЦДАВО України. — Ф. 2581. — Оп. 1. — Спр. 190. — Арк. 8–9 і зв.], а Генеральним секретарством народної освіти УНР було підписано циркуляр директорам навчальних закладів, яким визначалося, що всі просвітні інституції, які існують на Україні, переводяться у Секретарство Справ Освітніх для подальшого фінансування з бюджету Української Народної Республіки [ЦДАВО України. — Ф. 2201. — Оп. 1. — Спр. 12. — Арк. 26]. У цей же час Декретом РНК РСФСР від 5 червня 1918 р. у відання Народного комісаріату освіти передано всі навчальні й освітні установи та заклади всіх відомств, заклади дошкільного виховання і позашкільної освіти, казенні, громадські й приватні. Метою таких рішень було “перетворення

учбово-виховної справи, об'єднання і оновлення її на засадах нової педагогіки і соціалізму”.

На перших етапах створення нової системи управління освітою в новій країні влада Генерального секретарства народної освіти поширювалася на всі ділянки українського культурного життя: науку, культуру, архівну справу, охорону пам'яток історії та мистецтв [Болтівець, 1927, с. 29].

3 травня 1918 р. вперше в назві державної установи, яка опікувалася культурно-освітніми проблемами, з'явилося слово “мистецтво”. Міністерство освіти і мистецтв почало опікуватися діяльністю консерваторій, музичних училищ — мистецьких навчальних закладів, галуззю мистецтва як важливим напрямом діяльності державної установи. Цього часу було “вжито заходів до можливого збереження для національної культури пам'яток старовини і мистецтва, до забезпечення розвою національного театру та до пристосування кінематографу на потреби освіти і виховання в національному напрямку” [ЦДАВО України. — Ф. 2201. — Оп. 1. — Спр. 63. — Арк. 8].

Водночас завдання, які стояли перед країною й професійною освітою, були далекі від мистецтва. М. Грушевський зазначав, що “ми занадто гарно співаємо в порівнянні з тим, що ми вміємо й можемо в інших справах. У нас занадто гарна література, музика, мистецтво в порівнянні з нашим убожеством в громадській і політичній роботі... Ми всю свою увагу звертали сливе виключно на культуру краси, слова, форми, і коли доля поставила нас перед завданням будови державного, соціального й економічного ладу, в таких невимовно тяжких обставинах після трьохлітньої небувало руйнівної війни, серед усобиці й анархії, — в повній наготі виявилася недостача у нас сил практичних, організаційних, адміністративних, технічних... Покоління, котрих жде Україна тепер, повинні бути людьми діла реального, практичного — спеціалісти адміністратори, фінансисти, економісти, знавці військового і морського діла, техніки різних категорій: технологи, механіки, електротехніки, гірняки, гідротехніки, агрономи. Треба відкинути погляд, що ці спеціальності практичні менш цінні, менш благородні, ніж заняття гуманітарні. Треба в цей бік як-раз обернути всі здібності, всі таланти нинішніх і найближчих поколінь...” [Грушевський, 1992, с. 33].

Так уперше було задекларовано і місце мистецької освіти у пріоритетах діяльності уряду, й концепція розмежування професійної й загальноосвітньої підготовки, яка пізніше і під різними гаслами реалізовувалася радянською владою. Це питання стало одним з найважливіших у здійсненні розбудови професійно спрямованої освіти та зумовило подальші реформи в усіх, зокрема й мистецьких, навчальних закладах та визначення їх місця в системі освіти.

Система професійної освіти в Україні (складовою якої були й музичні, художні, театральні навчальні заклади) почала будуватися в 1920 р. разом з усією системою освіти України, зруйнованою воєнними подіями 1917–1919 років. Як зазначав Я. Ряппо, тогочасна освітня система складалася із “середніх індустріально-технічних шкіл — 10; середніх сільсько-господарських шкіл — 6; нижчих шкіл: ремісничих — 225, сільсько-господарських — 54; індустріально-технічного напрямку — 144; торговельно-промислових — 21; фельдшерських та акушерсько-фельдшерських — 16; мистецьких — 11” [Звігальський, с. 36]. Як бачимо, кількість мистецьких професійно спрямованих навчальних закладів, що існували у великих культурних центрах, від 487 становила 2,2 %.

Культурна політика перших радянських часів, крім націоналізації культурно-мистецьких і освітніх закладів, послідовно втілювала в життя й інші ідеологічні пріоритети, що включали й мовне питання. Декларацією Тимчасового робітничо-селянського уряду України від 26 січня 1919 р. проголошувалося, “що просвіта народних мас є однією з перших умов зрозуміння цими масами своїх класових революційних завдань”. Уряд ставив завдання “створити єдину трудову школу,... відкрити широкий доступ до університетської та фахової освіти робітничим і селянським масам, організувати народні університети”, а викладання у навчальних закладах здійснювати мовою, залежно “від волі місцевого робітничого і селянського населення” [Збірник законів та розпоряджень, ст. 46]. Щодо вищої школи, то утворення “рівнобіжних (паралельних) курсів на різних вживаних мовах України”, як зазначалося у згаданій Декларації, мало надати можливість кожному вчитися своєю рідною мовою.

Унаслідок певної “автономізації” політики в УСРР утвердилася специфічна форма радянської державності. Україна мала так званий статус незалежної держави. Ця радянська “незалежність” дала змогу Україні протягом кількох років скористатися освітньою, культурною і мовною свободою.

Освітня система України, що формувалася у 20-х роках минулого століття за часів діяльності Народного комісара освіти УСРР Г. Гринька, відрізнялася від запропонованої російським Наркомосвіти на чолі з А. Луначарським схеми “єдиної трудової школи”, в якій за підставову засаду системи взято загальнополітехнічну освіту, завданням якої було забезпечувати ретельне виконання програм загальноосвітніх дисциплін (важливою складовою в цій концепції була теорія трудового навчання Георга Кершентайнера, 1854–1932. На його думку, головне завдання школи щодо виховання дітей з народу полягало в систематичному привчанні до праці й безумовній слухняності. Він пропонував створити так звані професійні трудові школи, а також “додаткові школи” для молодих робітників і селян, які здобули початкову освіту.)

Українська схема відкидала трудову школу й замінювала її школою професійною, яка будувалася за галузевим принципом і завданням якої було швидке відтворення робочої сили різних рівнів кваліфікації. У цій схемі університети профосвіти, що існували за російською схемою, ліквідовувалися, а побудовані єдині інститути в галузях народного господарства та культурного будівництва синтезували в собі спеціальні та загальноосвітні знання.

Зasadничі принципи організації освіти в Україні передбачали самостійність освітньої справи, яка не потребувала союзного освітнього органу. Засади освіти в РСФСР розумілися так, що їхнє впровадження неминуче мало привести до утворення союзного органу освіти, хоча це й суперечило чинній союзній конституції.

На думку українського педагога і психолога, автора низки педагогічних праць Г. Ващенка, українська освітня система “в порівнянні з системою РСФСР знижувала рівень освіти молоді і надавала їй вузький професійний характер” [Ващенко, с. 49–50]. Водночас інші дослідники [Нариси з історії українського шкільництва, 1996, с. 256] вважають, що ця система базувалася на врахуванні соціально-економічної ситуації, що склалася в Україні на початку 20-х років. У системі професійної освіти передбачалася діяльність: професійної школи (дво- або трирічна з однорічним після того практичним стажем) — для підготовки

кваліфікованих робітників; технікуму (з трирічним курсом) — для підготовки інструкторів; інституту (з чотирирічним курсом) — для підготовки висококваліфікованого спеціаліста-практика; академії (з дворічним курсом) — для підготовки вченого з тої чи тої галузі науки [Сірополко, с. 8]. У цій системі професійна освіта ставала не зовнішнім додатком загальної освіти, а її важливим джерелом. Базою для утворення професійної освіти ставали професійні школи, а спеціалізація в галузі наукової творчості планувалася через інститути й академії.

Нова система освіти поставила питання про ліквідацію всіх освітніх установ, що були збудовані попередніми урядами та існували в країні [Васькович, с. 147–148]. Враховуючи тенденції, започатковані українськими національними урядами 1917–1919 років, Україна була налаштована на розбудову окремої від інших частин колишньої Російської імперії освітньої системи і ставила завданням відтворення в регіонах робочої сили різних рівнів кваліфікації в нових економічних умовах. Але новою парадигмою цієї системи стала ідея державної монополії в освітній справі з метою виховання молоді в дусі комуністичних ідей.

Питання реформування різноманітних колишніх середніх і вищих навчальних закладів зрушило з місця проблему створення додаткової управлінської структури — Українського Головного Комітету Професійної та Спеціально-Наукової Освіти під керівництвом Я. Ряппо. Укрголовпрофосвіта, створена у 1920 р., була “не стільки органом Наркомосу, яким вона вважалася формально, скільки конкуруючим з ним самостійним відомством...” [ЦДАВО України. — Ф. 4805. — Оп.1. — Спр. 2. — Арк. 74–75]. Так, з його ініціативи із запропонованої Наркомом освіти того часу Г. Гриньком “Схеми Народної Освіти У. С. Р. Р.” було вилучено наукову вертикаль. Технікуми та інститути було визнано за рівноправні як вищі навчальні заклади з тою відмінністю, що технікум мав завданням підготувати вузького спеціаліста, а інститут — спеціаліста-адміністратора та організатора.

Мистецькі навчальні заклади цього періоду, як правило, створювали навчальні комплекси, які поєднували музичні (художні, театральні) професійні школи, музичні (художні) технікуми, консерваторії тощо й забезпечували наскрізну повну підготовку спеціаліста. Внаслідок таких нововведень у 20-х роках об’єднувалися й роз’єднувалися музичні училища, консерваторії, музичні технікуми, школи в пошуках нової наскрізної вертикалі системи підготовки кадрів з використанням наявного кадрового потенціалу. Мистецькі навчальні заклади створювали народні консерваторії, творчі гуртки, вели широку громадсько-пропагандистську діяльність тощо. До роботи в навчальних закладах залучалися видатні митці.

Проте влада мало переймалася особливостями умов підготовки мистецьких кадрів. Митці повсякчас залучалися до трудової повинності, не пов’язаної з їх професійною діяльністю, що не могло не впливати на стан навчального процесу. Так, до Москви з Києва від’їхали Р. Глієр, Б. Яворський, Г. Нейгауз і багато інших. Напруженість кадрової проблеми висвітлює Декрет РНК УСРР від 31 серпня 1920 р., яким передбачалося звільнення заслужених працівників літератури і мистецтва від “повинностей,.. що безпосередньо не стосуються їх роботи в галузі науки, літератури і мистецтва” [Собр. узаконений и распоряжений, 1920, ст. 488].

Професор Г. М. Коган з учнями свого класу. 1925 р.

Народний комісаріат освіти, державний орган, намагався впливати й на творчі процеси. Як доповідав в одному із своїх звітів Нарком освіти того часу О. Шумський, у своїй роботі він “надавав серйозного значення театру і в частині створення української опери...” [ЦДАГО України. — Ф. 39. — Оп. 4. — Спр. 237. — Арк. 37].

НКО намагався й більш конкретними діями допомагати функціонуванню державних мистецьких установ і навчальних закладів, зокрема музичних. Так, постановою РНК від 18 грудня 1920 р. “Про облік і розподіл музичних інструментів” на Музичний відділ Народного комісаріату освіти було покладено завдання врегулювання порядку реквізиції музичних інструментів, що тоді широко практикувалося, та передання їх творчим колективам і навчальним закладам. Часто це приводило до того, що, як згадував ректор Київської консерваторії Р. Глієр, експропріації підлягали музичні інструменти, які становили власність професорів цього навчального закладу.

Таким чином, масштабність і глобальність перетворень соціалістичного будівництва відбивалися на діяльності навчальних закладів. Залучення широких мас населення до культурного будівництва потребувало від навчальних закладів пошуку нових форм роботи з недостатньо підготовленою в мистецькому сенсі молоддю та нових педагогічних кадрів.

Змінилася концепція діяльності мистецьких навчальних закладів. Якщо до 20-х років XX ст. їх діяльність мала приватний характер, а завдання полягало в освіті населення, розширенні його культурної верстви, то зі встановленням радянської влади в Україні мистецькі навчальні заклади стали знаряддям у “про-

летаризації” освіти, досягненні політичної мети, механізмом ідейно-виховної роботи з населенням. До того ж перші кроки інституалізації мистецької освіти в Україні відбувалися спочатку в умовах протидії царського уряду, а потім непрофесійності нової влади. Але попри всі колізії довкола професійності, закладеної в мистецькій майстерності викладачів і творчих традиціях корифеїв українського мистецтва, вони й надалі пропагували високе мистецтво, вдосконалювали свою культурно-освітню діяльність.

Система освіти у контексті процесів українізації, уніфікації та централізації 20-х років

Якщо на початку створення мистецьких навчальних закладів важливу роль відігравали громадські організації, то на етапі становлення системи мистецької освіти в Україні в радянський період державна політика відігравала першорядну роль. Нові мистецькі навчальні заклади відкривалися тільки за рішенням уряду, водночас активно розвивалися східні регіони країни.

Двадцять роки позначено націоналізацією вже наявних мистецьких закладів освіти і відкриттям нових — Артемівського музичного (Донецька обл.) і Дніпропетровського художнього училищ у 1925 р., заснуванням у 1927 р. Луганського художнього училища.

Паралельно відбувалося й становлення первинної ланки системи мистецької освіти, основою якої були дитячі музичні школи. Як свідчать історичні довідки, першими дитячими музичними школами були Київська ДМШ № 1 (1924), Луганська ДМШ № 1 (1920), Київська вечірня школа загальної музичної освіти ім. К. Стеценка (1928), Білоцерківська ДМШ № 1 (1920), Житомирська ДМШ № 1 ім. Б. Лятошинського (1905), Дніпропетровська ДМШ № 1 (1923 р.) тощо.

Дитячі мистецькі школи за формою і змістом діяльності віддзеркалювали методику й практику роботи з фахової підготовки митців у вищих мистецьких навчальних закладах. Навчання дітей мистецьким навичкам — фаху відбувалося в індивідуальних класах, майстернях під керівництвом митців, педагогів-практиків у поєднанні з концертною (виставковою) або іншою публічною діяльністю. Така форма була й залишається провідною у навчанні молоді в цих професійно спрямованих навчальних закладах.

В історії освітньої системи України 20-і роки XX ст. — це був єдиний час, коли вдалося створити національну систему управління діяльністю навчальними закладами, забезпечивши розробку і прийняття Кодексу Законів про народну освіту УСРР, який був першим і єдиним документом такого рівня в колишньому Радянському Союзі. Незважаючи на те, що Кодекс діяв недовго, він створив належне правове поле для функціонування освітньої системи України, в якій окремим пунктом було визначено й місце художньої (мистецької) освіти. Вона мала окрему професійну галузеву вертикаль і поділялася на музичну, образотворчого мистецтва, театральну-сценічну та літературну. “Враховуючи ви-

ховне значення мистецтва, Головполітосвіта сприяє трудящим масам у справі залучення їх до скарбів і досягнень мистецтва, одночасно ознайомлюючи їх з самим процесом і прийомами творчості з метою виявлення нового мистецтва, що відповідає психіці та ідеології трудящих мас” [Кодекс Законів про народну освіту У. С. Р. Р., с. 171–172].

Кодекс був спрямований на українізацію освітньої системи, розкріпачення України від комплексу меншовартості, розбудову української культури на національному ґрунті, дія якої ніколи не припинялася в глибинах українського народу.

Актуальним у той час було питання українізації навчального процесу в мистецьких навчальних закладах, як і в інших навчальних закладах, особливо у східних регіонах. Декретом РНК УСРР від 27 липня 1923 р. “Про заходи в справі українізації шкільно-виховних і культурно-освітніх установ” передбачалося “в усіх без винятку школах професійної освіти ввести обов’язково навчання української мови і спеціальні курси українознавства”. Окремим пунктом у згаданому декреті ставилося завдання в галузі художньої освіти (загальноприйнята на той час назва музичних, образотворчих, театральних, літературних навчальних закладів. — Авт.) щодо українізації “професійної освіти на Правобережжі, Полтавщині і, по змозі, в інших губерніях” [Збірник законів та розпоряджень, 1923, ст. 430].

Як відомо, в перших роках нової влади на Україні всі вищі навчальні заклади були взяті на державне утримання. Але у зв’язку з важким матеріальним станом країни держава тільки періодично виділяла кошти на їх існування. Так, у 1924/1925 навчальному році на одного студента виділялося 205 крб., що не давало можливості навіть мінімально забезпечити потреби навчального закладу. Вони були переведені на самоокупність, зокрема Київська консерваторія брала із студентів плату за навчання 50%, Музично-драматичний інститут ім. М. В. Лисенка брав плату за експлуатацію концертної зали: концерти, вистави тощо. Вищі навчальні заклади перетворювалися на виробничі колективи, за якими закріплювалися землі. Згідно з рішенням ВУЦВК від 1 лютого 1922 р. за художніми навчальними закладами встановлювалась норма земельних ділянок: польової землі — 35 десятин, городньої — 4 десятини. Класовий принцип матеріального забезпечення студентів звільняв від плати тільки студентів із середовища пролетаріату та незаможного селянства. Решта студентів з інших верств населення, а в мистецьких навчальних закладах вони становили більшість, мала платити від 40 до 80 крб. на рік [Святненко, 1995, с. 168].

Стан економіки визначив необхідність визнання й специфіки мистецьких навчальних закладів. Уряд ухвалює й спеціальне рішення щодо підтримки науково-мистецьких закладів. Постановою РНК УСРР від 12 лютого 1924 р. “Про спеціальні кошти для наукових і науково-мистецьких закладів УСРР” [Збірник законів та розпоряджень, 1924, ст. 46] кожному науково-мистецькому закладу дозволено утворювати спеціальний грошовий фонд (під назвою спеціальних коштів даного закладу). Кошти, отримані від влаштованих концертів, лекцій, виставок, видовищ, могли витрачатися на потребу закладу, на додаткові роботи в науковій галузі, утримання позаштатного наукового й технічного персоналу. Це мало стати суттєвою підтримкою до недостатнього бюджетного фінансування галузі мистецтва й культури, впровадження інших урядових рішень.

Цей період соціально-культурного розвитку позначено подальшим піднесенням національної самосвідомості українців. “Дерусифікація в освітній справі виявляється насамперед в заміні російської викладової мови українською в школах і інших освітніх установах, призначених для українського народу...” — згадував С. Сірополко в роботі “Народня освіта на Советській Україні” [Сірополко, 1934, с. 198].

Паралельно з цим завданням постає й питання пролетаризації вищих шкільних навчальних закладів (Постанова ВУЦВК, прийнята на 3-й сесії 8-го скликання 12 жовтня 1924 р. “Про постановку навчально-виховної та культурно-освітньої справи”) [Культурне будівництво, 1960, с. 881]. На думку партфункціонерів, виконання цього завдання було вкрай важливим. Тому увага керівників українського Наркомосу до проблем українізації, яка вела до самостійності країни, стала причиною звільнення у 1922 р. з посади як керівника цієї організації Г. Гринька, так і у 1927 р. О. Шумського, а у 1933 р. — М. Скрипника, зацькованого “товаришами по партії” до самогубства.

Для партійних лідерів Радянського Союзу українізація, “як і весь процес коренізації, була тимчасовим тактичним відступом, політичною грою” [Даниленко, 1991, с. 256], яку вони не сприймали всерйоз.

Інакше розглядали сутність проведення українізації такі керівники української верхівки, як О. Шумський, В. Чубар, Г. Петровський, Г. Гринько, М. Скрипник. Проголошуючи її за “необхідний засіб соціалістичного будівництва, знаряддя соціалістичного будівництва в руках українських трудящих мас”, вони намагалися здобути більшої самостійності у державному будівництві [Національні процеси в Україні, 1997, с. 76].

Одним з перших кроків новопризначеного у 1924 р. Наркома освіти було підписання нового тексту угоди про взаємовідносини між Наркомосами України і Російської Федерації, якою передбачалося, що Наркомос РСФСР здійснює контакти з місцевими органами і установами, які знаходяться на території України виключно через Наркомос України. Відповідним чином мали здійснюватися відносини Наркомосу України з місцевими органами і установами, що знаходяться на території Росії [ЦДАВО України. — Ф. 166. — Оп. 2. — Спр. 379. — Арк. 481].

Після прийняття ЦК КП(б)У рішення “Про реорганізацію НКО УСРР” 6 лютого 1925 р. доба відносної самостійності освітніх галузей, а отже й навчальних закладів, закінчилася. Новий Наркомос запровадив систему звітності закладів освіти, яка була, на думку освітян, абсурдною [Народний учитель, 1924, 3 лютого] та ставила їх діяльність під тотальний контроль. Наприклад, важливим показником у роботі вищого навчального закладу стала наявність у ньому певного відсотка робітників і селін. Так, у резолюції X з’їзду КП(б)У від 29 листопада 1927 р. “Про завдання культурного будівництва на Україні” [Культурне будівництво, 1960, с. 881] зазначалася як позитивний момент у роботі наявність серед 29 тис. студентів 37 інститутів 45% робітників і селян і серед 26,5 тис. студентів 144 технікумів 68% осіб цієї категорії. Для всього періоду розвитку освітньої системи ці показники стали визначальними. Водночас українізовано було 54% технікумів та 28,5% інститутів. З цього ж документа стає зрозумілим, яка роль у культурному будівництві відводиться мистецькій галузі. “Театр, кіно, радіо, художня література є великим знаряддям створення нової радянської української культури. Хоча серед театрів є тільки 26% українських, але

організація українського державного театру і опери становить нове художнє досягнення, дає можливість створення нової української драми і української опери, співзвучної всьому процесові соціалістичного будівництва” [Культурне будівництво, 1960, с. 375]. Постало питання оновлення кадрів. Партійними органами актуалізується завдання про залучення до державної, керівної та господарської, зокрема й викладацької роботи, більш сміливих і близьких до нової влади представників української інтелігенції, “проводити більш активну лінію на притягнення української інтелігенції та її розслоєння” [ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 16. — Спр. 2. — Арк. 138].

Це період, коли процеси уніфікації й централізації союзного керівництва “об’єднаними республіками” посилювалися. В системах освіти Росії і України існували розбіжності, й союзні органи намагалися всіма силами зламати її українську специфіку. Як згадував О. Шумський, в Україні було в цей період організовано близько 120 установ і різних культурних заходів, щоб оголосити їх союзними і на цій підставі створити Союзний центр з метою організації Союзного Комісаріату [ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 6. — Спр. 93. — Арк. 58].

Показовим є факт, коли на Всесоюзній партійній нараді з освіти у січні 1925 року, де важливі функції в освітній справі передбачалося передати союзним органам і головним стояло питання навколо двох освітніх систем і двох позицій — української і російської, Україні з 40 делегатів передбачалося 7 місць. Так здійснювалася централізація управління освітньою системою.

Водночас більшість запланованих у країні важливих реформ у зв’язку з їх нереальністю “пробуксовувала”. Резолюція ВУЦВК “Про проведення загального навчання на Україні” щодо проведення загального навчання, ліквідації неписьменності, яка була прийнята на II сесії IX скликання 28 жовтня 1925 р., не була виконана, як перед тим і постанова ВУЦВКу та РНК з цього ж питання від 30 липня 1924 р. Тому урядом та панівною партією ухвалюються аналогічні рішення в наступних роках.

IV сесією ВУЦВК IX скликання приймається постанова від 23 листопада 1926 р. “Про проведення загального навчання (підсумки проведення загального навчання і найближчі перспективи)” [Культурне будівництво, 1960, с. 337–339]. Нею передбачено “з метою планового використання безробітних учителів по школах сітки загального навчання взяти їх на облік і поступово пересувати кращих із них на село. Тих з учителів, що відмовляються від запропонованої їм роботи, знімати з обліку органів НКПраці і позбавляти їх державної допомоги” [Культурне будівництво, 1960, с. 339]. У такий спосіб влада здійснювала виховання нових педагогічних кадрів.

Робота в навчальному закладі за часів радянської влади не вважалася престижною або стимульованою розміром заробітної плати. Професійні митці нею нехтували. “...Тепер на масову роботу з музичного виховання не йдуть поки що музики й піяністи з віртуозною технікою, яким було б легко орудувати з найскладнішими речами в кожному окремій випадку” [Хересько, 1930, с. 3], — зазначала Лідія Хересько у своїй роботі “Музичне виховання (методика)”. Автором було розроблено спеціальну методику музичного виховання дітей на рівні європейських методик. Рекомендована Державним Науково-Методологічним Комітетом Наркомосвіти УСРР по секції соціального виховання, професійної освіти для вжитку як посібник по ПедВУЗах та вчительських бібліотеках установ

Соцвиху методика була розрахована на “рядового робітника, неосвіченого”. На жаль, ця методика не набула поширення з тієї-таки причини відсутності кваліфікованих кадрів.

Питання забезпечення навчальних закладів викладацькими кадрами не було вирішено протягом багатьох років, а питання забезпечення навчальних закладів викладачами мистецьких дисциплін взагалі органами освіти не ставилося.

І це не випадково, оскільки праця освітніх працівників розглядалася урядом тільки в аспекті її доцільності на шляху вирішення політичних завдань. Це простежується і в основних положеннях постанови Політбюро ЦК КП(б)У “Про стан народної освіти на Україні”, прийнятій у січні 1927 р. Визначаючи мережу вищих шкіл загалом стабільною на найближче п’ятиріччя, в документі поставлено завдання щодо розвитку мережі інших навчальних закладів, покращення комплектування навчальних закладів, поліпшення якості школи та методів навчальної роботи, поєднання навчання з виробництвом. Але головною метою є “створити найсприятливіші умови для працівників науки і мистецтва, для учительської маси і взагалі для українізації та її належного темпу і поглиблення та щоб забезпечити в усій культурній роботі зріст і зміцнення соціалістичних елементів” [Культурне будівництво, 1960, с. 340–345]. Для цього Наркомос мав налагодити щільний контакт з профспілковими, комсомольськими та громадськими організаціями, а також господарськими органами.

Як бачимо, забезпечити організацію виховання населення, суспільства мала освітня система як державний апарат комуністичного виховання. “Освітню систему, всі освітні органи й організації треба вважати за єдиний державний апарат, що за допомогою його пролетарська кляса, взявши владу до своїх рук, переводить комуністичну пропаганду, всю культурну роботу серед усіх лав трудящого населення” [Скрипник, 1928, с. 5].

Така теза міститься й у резолюції X з’їзду КП(б)У від 29 листопада 1927 р. “Про завдання культурного будівництва на Україні”. В ній освітня система розглядається як єдиний державний апарат для проведення комуністичної пропаганди серед трудящих мас населення, будівництва “української культури, національної за її мовою, формою та матеріалом і пролетарської, колективістичної і інтернаціональної за змістом” [Культурне будівництво, 1960, с. 365]. Ця концепція знаходить своє втілення у резолюціях Пленуму ЦК ВКП(б) від 12 липня 1928 р. “Про поліпшення підготовки нових спеціалістів” [Культурне будівництво, 1960, с. 394–400], резолюціях, виконання яких було “бажаним” і в Україні. Цим документом було встановлено для кожного випускника вищого навчального закладу обов’язковий трирічний термін роботи на виробництві за вказівкою госпоргану.

Так розпочався тривалий період “добровільно-примусового” розподілу випускників навчальних закладах з метою використання молодих спеціалістів на кваліфікованих, але малооплачуваних роботах.

У цей період мистецька освіта дедалі більше заявляє про себе як самостійна система. Позитивним для її розвитку було визнання як вищих навчальних закладів консерваторій та інших закладів мистецької освіти, в навчальних планах яких з’явилися серії загальноосвітніх дисциплін. Як зазначає С. Сірополко, “за первісною освітньою системою Сов. України технікуми та інститути на одній площині — належали до категорії високих шкіл” [Сірополко, 1993, с. 78]. За наведеними у дослідженні даними, система стрімко розвивалася, й у 1927 р. мистецькі навчальні

заклади вже представлено 12 технікумами і 4 інститутами, які були "...виключно учбовими установами і не ставили своїм завданням, крім навчання студентів, займатися науково-дослідною працею" [Сірополко, 1993, с. 82].

Наприкінці 20-х — на початку 30-х років експерименти в освітній галузі тривають. Панівна партія знову ставить завдання охопити всіх дітей, робітничу молодь загальною і політехнічною освітою, для ознайомлення в теорії й на практиці з усіма головними галузями виробництва, а також поліпшити стан вищої освіти, покращити роботу органів масової інформації. У матеріалах XI Всеукраїнського з'їзду Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів від 15 травня 1929 р. "Про стан та перспективи культурного будівництва" [Культурне будівництво, 1960, с. 439–455] зазначено, що поряд з 50 індустріальними вищими навчальними закладами, 25 сільськогосподарськими, 6 соціально-економічними, 63 педагогічними, 9 медичними в системі вищої освіти функціонують 9 мистецьких вищих навчальних закладів.

Проте ці дані, мабуть, не є точними, оскільки на той час в Україні існували Київська, Одеська, Харківська консерваторії, Київський художній інститут, Київський театральний інститут, Київське, Артемівське, Одеське, Полтавське, Житомирське, Сімферопольське, Херсонське, Миколаївське музичні училища (музичні технікуми), Дніпропетровське, Харківське та Луганське художні училища (технікуми). Отже, мистецьких вищих навчальних закладів було набагато більше. Вони виконували такі самі соціально-політичні замовлення, як і інші вищі навчальні заклади, вся їхня діяльність стає "нерозривною частиною цілого соціалістичного перебудовного процесу, входить невід'ємною ланкою у п'ятирічний та інші перспективні плани реконструкції... країни" [Культурне будівництво, 1960, с. 439–455]. З цією метою здійснюються постійні реформи щодо структури навчальних закладів і змісту навчання. Водночас намагання державних органів освіти поширити єдину модель освіти на всі вищі навчальні заклади в мистецькій освіті призводило до певних недоречностей. Так, приміром, керівника мистецького колективу — диригента хору, оркестру тощо мав готувати музичний інститут, а оркестрантів, виконавців — музичний технікум, що порушувало цілісність практичної й теоретичної підготовки виконавця, педагога, митця. Це стало результатом того, що модель освіти було розроблено без врахування практичного досвіду роботи навчальних закладів. У цей же період уже вкотре, поряд з завданнями пролетаризації контингенту студентів, викладачів, збільшення випуску спеціалістів, що працюватимуть у культурно-освітній сфері й на селі, завданням "боротьби з ворожими проявами" серед наукових і професорських кіл, поширення політосвітньої роботи, перед навчальними закладами постає й проблема уніфікації різних систем освіти, сформованих в Росії й Україні.

Підсумовуючи розгляд першого етапу становлення системи мистецької освіти, зазначимо, що загалом її структура сформувалася в першій третині ХХ ст., а точніше — до кінця 20-х років. Передумови для організації підготовки професійних мистецьких кадрів в Україні закладалися поступово і майже одночасно в усіх регіонах України. Як у великих на той час культурних центрах (Львів, Київ, Харків), так і на сучасній периферії (Глухів, Острог) існували ентузіасти й соціальні умови для її впровадження. Дифузія мережі мистецької освіти відбувалася по всій території України. Її формування пов'язане з формуванням культурних центрів у регіонах — центральному, західному, східному і південному.

Самоорганізація мистецької освіти стала наслідком культурно-освітньої діяльності аматорських об'єднань, загальноосвітніх навчальних закладів, громадських організацій тогочасних Російської та Австро-Угорської імперій. У всіх регіонах створюються самостійні навчальні заклади мистецького спрямування з чіткою ієрархією, яка забезпечує вертикаль наскрізної підготовки від початківця до професіонала, послідовність, наступність і спадкоємність підготовки. Це музичні/художні класи (дитячі школи) — музичні/художні училища — консерваторії/інститут/художня академія. Ця система увібрала в себе європейські та національні традиції мистецької підготовки, створила концептуальну схему, яка дала можливість сформувати розгалужену мережу навчальних закладів, систему управління та інфраструктуру культурно-освітньої сфери різних регіонів. Найрозвиненим виявилось музичне мистецтво (як найбільш демократичне) з широкою мережею початкових навчальних закладів, училищ і консерваторій. Центральний регіон у цій ситуації мав пріоритет у інституалізації образотворчої та театральної освіти, створивши відповідні вищі навчальні заклади.

20-і роки — це період, коли в Україні твориться новий театр. Його видатний реформатор — Лесь Курбас — розірвав рамки певного провінціалізму, що був властивий українській сцені на початок XX ст. Саме він був тим лідером, який, надаючи перевагу радикальним змінам, що опиралися на навчання, докорінну трансформацію всіх підходів до спектаклю, став виразником необхідної нового часу педагогічної доктрини, нової творчої школи. Шлях до визнання молодого режисера проходив через діяльність у східному — харківському регіоні. Вдалим педагогічним експериментом став його Молодий театр. Студійна праця, обов'язковий професійний тренінг, оновлена мистецька ідеологія підготували українського актора до нових творчих пошуків. Актуалізувалася проблема режисерського театру — на початку 20-х Л. Курбас організовує режисерсько-інструкторські курси. Хоча їх скерованість на початку існування головним чином була спрямована до потреб аматорського театру, клубної роботи, факт існування курсів засвідчив прагнення реформатора виховувати режисера. Педагогічні засади виховання режисера Л. Курбасом весь час зазнавали змін, щоразу наближаючись до потреб часу. Геніальний український реформатор театральної справи передбачив відкриття різноманітних студій (танцю, пантоміми, декламації тощо) в єдиному вищому навчальному закладі. Частково їх він почав здійснювати як керівник драматичного факультету Музично-драматичного факультету Музично-драматичного інституту ім. Лисенка.

20-і — це й час інтенсивного розвитку кіно, що сприяло створенню інституцій, пов'язаних з підготовкою кадрів для нового, пов'язаного з індустрією виду мистецтва — кіномистецтва. З'являються регіональні навчальні заклади, що синтезують у своїх стінах підготовку спеціальних акторських, режисерських кадрів та кадрів кіновиробників і набувають загальнодержавного значення. Варто згадати відносно тривалу — протягом 1924–1930 років — діяльність Одеського державного технікуму кінематографії Всеукраїнського фотокіноуправління. Технікум діяв на засадах вищого навчального закладу. Техніки, технологи кіновиробництва, режисери, монтажери, освітлювачі, адміністратори та акторські кадри, кінооператори готувалися на екранному та технічному відділах, що сприяло підготовці комплексного спеціаліста, ознайомленого на практиці із

специфікою суміжних технічних і мистецьких професій. Цьому сприяло територіальне розташування навчального закладу поряд з Одеською кінофабрикою, де студенти мали можливість проходити виробничу практику та стажування, отримувати роботу за професією після закінчення навчального закладу. Професійні кадри з кінофабрики (щоправда, переважно технічні) мали можливість передавати свій досвід студентам, долаючи часовий бар'єр між теоретичним навчанням і практичним досвідом. Навчально-виробнича практика — фотокінозйомки для технічного відділу і кінодійства для екранного відділу — мала закріплювати набуті теоретичні знання, виробити професійні навички, а практична робота на виробництві ставала заключним етапом навчання.

Засади інституалізації професійної мистецької освіти в Україні й наприкінці XIX ст., і в першій третині XX ст. заклала практична діяльність В. Пухальського, Д. Ахшарумова, І. Слатіна, М. Мурашка, О. Попова, В. Барвінського, А. Вахнянина, громадська і творча діяльність видатних українських діячів мистецтва: у сфері музичного мистецтва — композитора М. Лисенка та його послідовників М. Аркаса, І. Нижанківського, К. Стеценка, Я. Степового, М. Леонтовича та ін.; у сфері театрального мистецтва — корифеїв українського театру І. Карпенка-Карого, А. Бучми, Г. Юри, Л. Курбаса; у сфері образотворчого мистецтва — художників Г. Нарбута, М. Бойчука, Федора і Василя Кричевських, М. Бурачека, М. Жука, А. Маневича та багатьох інших. Їх поява на небосхилі української культури була підготовлена довгим процесом історичного розвитку України, її освітньої системи.

Водночас недосконалою і непідготовленою виявилася управлінська система культурно-освітньої сфери на початку XX ст. Централізація влади дала можливість проводити масштабні експерименти над освітньою системою. І цей експерименталізм позначився на діяльності й кадровому складі Київської консерваторії, Київського музичного училища (музичного технікуму), аналогічних навчальних закладів інших культурних центрів — Одеси (музичного та художнього училищ), Харкова (музичного та художнього училищ). Так, до 30-х років об'єднувалися й ставали самостійними Київська консерваторія, Київське музичне училище (музичний технікум) та музично-драматичний інститут; Харківська консерваторія (музична академія), Харківське музичне училище та музично-драматичний інститут; Одеська консерваторія, Одеське музичне училище, два одеські музичні технікуми та музичний інститут, музична професійна школа, музично-театральний технікум тощо. Це призводило до нестабільності, розбалансованості роботи навчальних закладів, що вже мали певні традиції й досвід освітньої діяльності.

Позитивним виявилось те, що в будівництві української культури у період становлення радянської влади для впровадження нової ідеології більшого значення надавалося культурно-мистецькій діяльності як впливовому знаряддю створення нової радянської культури.

Екстраполюючи погляд у сучасність, зазначимо, що плюралізм думок щодо засад створеної цього часу системи освіти знову проявився на межі XX–XXI ст. у дискусії щодо шляхів реформування освітньої галузі в Україні й місця в ній професійно спрямованої системи освіти, а також місця в цій концепції системи мистецької освіти.

РОЗДІЛ 2

ЕПОХА 30–50-Х РОКІВ
XX СТОРІЧЧЯ: ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ
МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

Регіональний розвиток системи мистецької освіти України в особливостях соціокультурних обставин часу

Період 30–50-х років — складний, неоднозначний, сповнений протиріч і трагічних подій як світової історії, так і України. Після бурхливого руху початку ХХ ст., коли виникали, розвивалися, занепадали і часом знову відроджувалися численні мистецькі напрями та течії, які в українському мистецтві були представлені іменами митців-педагогів, приміром образотворчого мистецтва — Олександра Архипенка, Казимира Малевича, Олександри Екстер, Анатолія Петрицького, Василя Єрмилова, почалася доба в історії людської цивілізації, яку С. Цвейг називав “безумним і неправим часом”, “торжеством зла, ненависті, неправди”.

В Україні 30-і роки — це доба індустріалізації й колективізації, період гігантських промислових новобудов і докорінної сільськогосподарської реформи (так званого НЕПу) 20-х років, які обернулися тотальною примусовою колективізацією в 30-х роках.

Реформаторські процеси розпочинаються й у сфері художньо-мистецького життя. ЦК ВКП(б) 23 квітня 1932 р. приймає постанову “Про перебудову літературно-художніх організацій”, якою здійснено наступ на певний плюралізм мистецьких рухів, ліквідовано РАПМ (Російську асоціацію пролетарських музикантів) та інші аналогічні організації, натомість, утворено творчі спілки: Спілку радянських письменників, Спілку художників, Спілку композиторів та ін. У 1934 р. на I Всесоюзному з’їзді письменників М. Горький у своїй доповіді проголосив принципи соцреалізму як мистецтва дійового, оптимістичного, життєствердного, сміливого, здатного вірно служити завданням соціалістичних перетворень світу.

На митців, чия творчість не суголосна ідеям соцреалізму, очікували переслідування та репресії. Водночас у 30-х роках вихованцями українських мистецьких навчальних закладів формуються блискучі виконавські школи (піаніст Е. Гігельс, скрипаль Д. Ойстрах, диригент Н. Рахлін та ін.); потужно заявляють про себе представники науково-теоретичної думки (Б. Яворський, Б. Асаф’єв, Г. Коган та ін.). Розвивається українська національна культура, відбувається реформування мережі навчальних закладів, де огранюється професіоналізм майбутніх діячів культури і мистецтва.

Е. Гігельс

Б. Яворський

Н. Рахлін

Загалом 30-і роки стали переломними в роботі всієї освітньої системи в Україні й зокрема системи мистецької освіти.

Цього часу в столиці й регіонах відкриваються навчальні заклади нового типу — середні спеціальні музичні школи-інтернати — Київська (1934), Одеська (1933), Львівська (1939), Харківська (1943), Республіканська середня спеціальна художня школа (1937). (Остання декілька разів змінювала назву й у 90-х роках отримала теперішню — Державна художня середня школа ім. Т. Г. Шевченка.) У них професійна мистецька підготовка здійснювалася під наглядом професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів і поєднувалася з загальною середньою освітою.

Базами для розвитку театральної освіти в столиці й регіонах стали відкриті у 1939 р. Дніпропетровське театральне училище та Київське хореографічне училище.

Фактично в усіх регіонах України — центральному, південному, східному, а також на заході діють мистецькі навчальні заклади. Кожен з них, маючи власні творчі школи й здобутки, здійснює підготовку кадрів, додержуючись загальноприйнятих, засвоєних від попередніх поколінь принципів послідовності, спадкоємності у навчанні та спільних завдань.

У навчальному процесі використовується вже напрацьована єдина методика виховання, пов'язана з індивідуальною формою навчання, тривалим професійним добором за базовим переліком професійно спрямованих дисциплін, що включав вивчення теоретичних і мистецтвознавчих дисциплін паралельно з набуттям практичних навичок творчої діяльності.

Розширюється інфраструктура культурно-освітніх установ, удосконалюється управління ними.

Протягом 1927–1937 років наркоми освіти М. О. Скрипник, В. П. Затонський здійснюють процес централізації та уніфікації освітньої галузі.

Наркомат освіти України (НКО) впливав фактично на всю культурно-освітню сферу. В його підпорядкуванні знаходилися всі дошкільні, шкільні, позашкільні та вищі навчальні заклади, заклади політосвіти (клуби, сільські клуби, хати-читальні, бібліотеки), академічна наука, мистецтво, музейна справа, архіви, видавнича діяльність. “Народний Комісаріят Освіти має у своєму розпорядженні більш за 20 тис. різних установ — школи: 4-річки I ступеня — профшколи, різні курси, різні вищі учбові заклади, музеї, картинні галереї, кіно, радіо, театри, музичні установи, фабзавучі, школи селянської молоді, рампартшколи та ін. Усі справи культурної освіти різними шляхами сходяться і перебувають в руках Наркомосу” [Скрипник, 1933, с. 3].

Д. Ойстрах

Наркомат освіти був республіканським і безпосередньо російському освітньому відомству не підпорядковувався. Його керівники до 1933 р. могли сміливо обстоювати свої думки і навіть критикувати Й. Сталіна за позицію в національному питанні, як це робив М. Скрипник [Попов, с. 11], який вважав, що "...справа репрезентації України назовні падає лише на свідоме, національно зорганізоване українське громадянство" [ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 2702. — Арк. 20].

Конституцією (Основним законом) Української Соціалістичної Радянської Республіки, прийнятим XI всеукраїнським з'їздом рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів 15 травня 1929 р., було визначено основні мету і завдання, які передбачали забезпечити трудящим масам "повну, всебічну і безплатну освіту", "забезпечення усіма засобами розвиток... української національної культури і культури національних меншостей та рішуче боротися з націоналістичними забобонами" [Культурне будівництво, 1960, с. 455].

Але ще до її прийняття на центральний орган управління освітою й навчальні заклади покладається завдання виконати раніше прийняті партійні рішення. Цього вимагали резолюції Пленуму ЦК ВКП(б) від 12 липня 1928 р. "Про поліпшення підготовки нових спеціалістів" [КПРС в резолюціях, 1954, с. 481–486], резолюції Політбюро ЦК КП(б)У від 20 липня 1928 р. "Про стан та перспективи загального навчання на Україні" [Вісті ВУЦВК, 20 липня 1928 р.] та від 30 серпня 1928 р. "Стан вузів України" [Вісті Центрального Комітету, с. 9–11], постанова XI Всеукраїнського з'їзду Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів від 15 травня 1929 р. "Про стан та перспективи культурного будівництва" тощо.

Перед навчальними закладами ставиться завдання щодо виконання рішень, передбачених постановою ВУЦВК та РНК УСРР від 3 липня 1929 р. "Про заходи по ліквідації неписьменності серед дорослої трудящої людності УСРР" [Збірник законів і розпоряджень, с. 151], постановою Всеукраїнської партійної наради в справах науки при агітаційно-пропагандистському відділі ЦК КП(б) У, затвердженої ЦК КП(б)У 22–24 вересня 1929 р. "Завдання партії і галузі наукової роботи" [Вісті ВУЦВК, 22 вересня та 24 вересня 1929 р.], постановою ЦК КП(б)У від 23 серпня 1930 р. "Про запровадження обов'язкового загального початкового навчання на Україні" тощо.

Нормативними документами, що мали забезпечувати єдині стандарти освіти для вищих закладів освіти були, навчальні плани. Як зазначалося в першому розділі цього дослідження, вже з перших років Радянської влади зміст навчальних планів вищих навчальних закладів зазнавав ідеологічного контролю. Постановою РНК УСРР від 26 квітня 1921 р. "Про встановлення загального наукового мінімуму, обов'язкового для викладання в усіх вищих учбових закладах" [Збірник законів та розпоряджень, с. 216] в усіх вищих навчальних закладах впроваджено обов'язкові курси із значною кількістю годин навчання. Обов'язковому вивченню підлягали суспільні дисципліни: Розвиток суспільних форм (1 три-

М. Скрипник

мєстр по 4 години); Історичний матеріалізм (1 тримєстр по 3 години); Пролетарська революція, історичні передумови, включаючи імперіалізм; його форми та історія в зв'язку з історією XIX–XX ст. взагалі й робітничого руху зокрема (2 тримєстри по 2 години); Політичний лад РСФРР та УСРР (1 тримєстр по 2 години); Організація виробництва і розподілу в РСФРР і УСРР (1 тримєстр по 2 години); План електрифікації РСФРР і УСРР, його економічні засади, економічна географія Росії та України, значення й умови здійснення плану (2 тримєстри по 2 години). Показовою при цьому є кількість природничих дисциплін — всього три: фізика і космічна фізика, включаючи геофізику (2 тримєстри по 2 години); Хімія (1 тримєстр по 2 години); Біологія (2 тримєстри по 2 години). Як бачимо, на цьому етапі становлення системи освіти предметів з історії культури, мистецтва у програмах підготовки фахівців з вищою освітою не передбачалося.

Водночас навчальні плани мистецьких навчальних закладів, як й інших, наповнилися переліком загальноосвітніх предметів, що забезпечували політехнізацію освіти, але не професійну підготовку.

Нова реорганізація НКО України сталася у 1930 р. [Збірник законів і розпоряджень, 1930, с. 183] (попередня відбулася у 1925 р.) [Збірник Узаконовень та Розпоряджень, 1926, с. 549–550]. Цьому відомству, в підпорядкуванні якого були й мистецькі навчальні заклади, делегували функції керівництва культурно-освітньою, пропагандистською, науково-дослідною, видавничою, мистецькою, літературною діяльністю. Особливо важливим визначалося завдання українізації в усіх цих галузях, зокрема державного апарату [Культурне будівництво, т. 1, с. 505–507]. В цей період українізації навчального процесу ще надається державне значення. Українізація стала головною під час вступу випускників шкіл до вищих навчальних закладів, що встановлювалося постановою НКО УСРР від 6 липня 1931 р. “Про зміну об'єктів НКО в справі українізації” [Бюлетень, 1932, с. 3].

Прийняття такої постанови було зумовлено тим, що українізація вищих навчальних закладів мала бути здійснена у 1930 р., але це завдання не було виконано. За статистичними даними довідників тих років, в Україні було українізовано тільки 37% вищих навчальних закладів [Лікарчук, 2002, с. 216]. Складність дерусифікації, яка проводилася в цей період, пояснювалася не тільки ставленням професорів до цієї справи, а й відсутністю підручників українською мовою для вищих навчальних закладів. Почався й процес передання загальносоюзним наркоматам ряду українських вищих навчальних закладів, протидіяти якому НКО України не мав можливості.

Складним для мистецьких навчальних закладів став період політехнізації освіти — однієї з головних концептуальних ідей розвитку освітньої системи Росії, яка стала пріоритетним шляхом реформування освіти й в Україні. Перед навчальними закладами ставилося завдання дати комплексну підготовку у широкій сфері технічних і гуманітарних знань, виховати майбутніх пролетарів чи колгоспників, чого не могла забезпечити діяльність мистецького навчального закладу, який готував кадри творчої інтелігенції. Ця політика єдиної панівної партії, хоча і зводилася здебільшого до формальної звітності про проведену роботу, мала виконуватися всіма освітніми установами і організаціями, зокрема й мистецькими навчальними закладами. В цей час не знаходилося “жодного працівника культурно-освітньої діяльності — комуніста і навіть не комуніста, що не хрестився б инакше, як тільки політехнічним хрестом”, — згадував

М. О. Скрипник [Скрипник, 1930, с. 88]. Засади комуністичної ідеології, інтернаціоналізм, колективізм і матеріалізм стали головними визначниками у діяльності кожного навчального закладу.

Відбувається уніфікація освітніх систем України та Росії, яка ліквідувала протистояння двох концепцій, що відбувалося протягом десяти років. Єдина освітня система створюється на нових засадах: система “...мусить бути єдина в тому розумінні, що не може бути відомча...”; “єдина система народної освіти повинна охоплювати всі форми єдиної продукції, духовного впливу на маси, всі шляхи і способи виховувати нову, здатну боротися за комунізм і творити комунізм людину...”; “єдина система народної освіти повинна бути гнучка...”; “кожна ланка єдиної системи народної освіти повинна мати на увазі загальні завдання...”; “кожна ланка вікового складу повинна мати своє зв’язане з виробництвом настановлення і рівночасно вести до дальшого ступеня, бути спрямована до того, щоб у самій системі об’єктивні можливості були спрямовані на те, щоб кожен трудящий міг стати якнайкваліфікованішим членом суспільства й виробництва, міг набути всі ті знання, яких тільки дана суспільність досягла...” [Скрипник, 1930, с. 414–415].

У навчанні встановлюються визначені мінімуми формальних знань, потрібних для того, щоб засвоювати науки у вищих навчальних закладах з усіх дисциплін. До навчальних закладів повертають скасовані на початку 20-х років такі заходи контролю і “впливу на свідомість”, а водночас і на якість навчання учня-студента, як домашні завдання, іспити, характеристики тощо.

Розпочався тривалий період розбудови радянської системи освіти на території України, який позначився посиленням партійного впливу на діяльність освітніх закладів та органів управління ними, проведенням реформи під гаслом широкого зв’язку з трудящими, постійним контролем за роботою освітніх закладів з громадськістю.

До виконання завдань, що ставилися панівною партією і урядом країни перед творчими, науковими організаціями, залучаються фахівці мистецьких навчальних закладів.

Відповідно до постанови Президії ВУЦВК від 16 липня 1932 р. “Про роботу Української академії наук”, ця установа мала “посилити вивчення історії класової боротьби на Україні, ...досліджувати виробничий і соціальний фольклор, фольклор пролетарської революції, вивчати проблеми української літератури, мови, мистецтва, ...досліджувати розвиток пролетарської культури нацменшостей України” [Культурне будівництво, т. 1, с. 581]. Такі ж завдання стояли й перед мистецькими навчальними закладами. Їх плани коригувалися відповідно до Постанови ЦК ВКП(б) від 23 квітня 1932 р. “Про перебудову літературно-художніх організацій” [Партійное строительство, 1932, с. 62], якою передбачалося об’єднання окремих асоціацій письменників, художників тощо в єдині спілки з комуністичними фракціями в них. Діяльність самих навчальних закладів спрямовувалася в спільне русло планів ідеологічної роботи.

Відбувається і деяке послаблення економічного тиску на творчу інтелігенцію. В цей час виходить постанова ВУЦВК і РНК УСРР від 13 січня 1934 р. “Про встановлення безплатного навчання у вишах, втишах і технікумах”, “у яких навчаються переважно робітники і колгоспники, а також діти трудової інтелігенції” [Збірник законів, 1934, с. 49]. З урахуванням пролетаризації навчальних

закладів, як заявлялося в офіційних документах, було розширено доступ до навчання в мистецьких навчальних закладах за рахунок державних коштів не тільки молоді з числа робітників і колгоспників.

Важливим документом для розвитку естетичного виховання, а з тим і розповсюдження мистецької освіти стала постанова ЦК КП(б)У від 11 травня 1934 р. “Про художнє обслуговування дітей ранковими виставами”, яка передбачала ознайомлення дітей шкільного віку з кращими зразками класичної спадщини, творами радянських драматургів з урахуванням вікового цензу дітей. Передбачалася організація систематичних зустрічей окремих письменників, композиторів, художників, режисерів, артистів з дітьми з метою ознайомлення із творчістю митців та “вивчення творчими працівниками мистецьких вимог дітей до художньої літератури, музики, образотворчого мистецтва” [Культурне будівництво, 1960, с. 651].

Новим етапом у створенні освітньої системи в Україні стала діяльність НКО України на чолі із В. Затонським, який мав “виправити” помилки попередника, що допустив, як було зазначено в тогочасних документах, орієнтацію української культури на буржуазну культуру та націоналістичний ухил. Продовжувалася антинаціональна політика царського уряду стосовно українства, але з іншими гаслами.

Сутність цього курсу полягала в тому, щоб “створюючи українську соціалістичну державність, українську школу, зрівнюючи у правах українську мову з російською, мову українського селянства з мовою українського пролетаріату, перешкодити українській контрреволюції використати національну українську соціалістичну державність і народну українську школу для своїх класових цілей” [Національні процеси в Україні, 1997, с. 11].

Радянська українізація мала на меті перетворити українську мову в знаряддя комуністичної освіти трудящих. У цьому полягала сутність комуністичного гасла про те, що “українізація та будівництво української культури повинні носити національну ознаку лише щодо форми, а за змістом своїм мають бути інтернаціональними” [Сірополко, 1934, с. 200]. Урахування регіональної специфіки України планами розбудови освітньої системи не передбачалося.

Від 1930-х років, за планом Й. Сталіна, освітня система мала стати “конструктивно простою, як поліцейська дубинка прусської моделі освіти, що ідеально відповідала стилю мислення “видатної посередності” (так його називав Троцький. — Авт.) і його уявленням про найкраще”.

Такий порядок визначено постановами ЦК ВКП(б) від 25 серпня 1932 р. “Про навчальні програми та режим у початковій і середній школі” та постановою ЦВК СРСР від 19 вересня 1932 р. “Про навчальні програми та режим у вищій школі і технікумах” [Вісті ВУЦВК, 20 вересня 1932 р.]. Останнім документом були встановлені конкретні терміни опанування і зміст навчальних планів і програм вищих навчальних закладів, порядок їх складання, передбачено впорядкування переліку спеціальностей для скорочення, запроваджено проведення вступних іспитів з математики, хімії, фізики, рідної мови, суспільствознавства, встановлено 50-тижневий навчальний рік, закріплення професорсько-викладацького складу за навчальними закладами, уніфікацію схеми навчального року в усіх союзних і автономних республіках тощо. В Україні визнано за необхідне розгортання університетів, що як вид вищого навчального закладу були ліквідовані в 1920-х роках.

Заполітизованість громадського життя демонструє фотоматеріал цього періоду: колектив театру “Березіль” за політнавчанням. 1924 р.

Як свідчать історичні факти, будь-яка реформа в суспільстві наражалась на супротив людей, що діяли у тій чи тій сфері культури. Так само як не сприймалися реформи уряду УНР, спрямовані на впорядкування відносин між центральними й місцевими освітніми органами управління, на централізацію управління, уніфікацію змісту навчання у різних за типами навчальних закладах тощо. Але зрештою до визнання такої необхідності дійшла і радянська влада. Проте засоби було обрано вкрай кардинальні.

На червневому 1933 р. пленумі ЦК КП(б)У було визначено, що “Наркомосвіта і вся система органів освіти на Україні виявилася найбільш засміченими шкідницькими, контрреволюційними, націоналістичними елементами” [ЦДАГО України, ф. 39, арк. 21]. В освітній системі розгорнулася боротьба з “націоналістами” і “націонал-ухильництвом” у лавах освіти, науки та культури” [Касьянов]. У цю чистку, яка відбувалася і в апараті НКО протягом 1935–1938 років, потрапив і її ініціатор — Нарком освіти України В. Затонський, незважаючи на те, що завдяки його “діяльності” закінчилася епоха відносно незалежної української освіти, розбудованої його попередниками.

Почали зростати плани випуску підручників російською мовою [ЦДАГО України, ф. 1, арк. 6], скасовано практику складання місцевих навчальних планів і запроваджено нові навчальні плани для всіх типів шкіл [Кравець, 1994], приведено в дію механізм атестації викладачів, яким ставились завдання будувати справжню “більшовицьку школу”. Викладач повинен був мати відповідне мислення й політичну підготовку і виявляти їх на відкритих уроках, у своїй методичній роботі тощо. Діяльність навчального закладу полягала, на думку Наркомосу, в реалізації головних напрямів, а саме: наданні учням глибоких знань і забезпеченні єд-

ності навчального і виховного процесу; налагодженні режиму і більшовицького порядку; формуванні свідомої дисципліни, організації громадської роботи.

Як уже зазначалося, за часів царського режиму мистецькими (художніми, музичними, театральними) навчальними закладами опікувалися громадські або благодійні організації. Так, усі музичні школи, училища, консерваторії в Україні відкривалися за матеріальної й організаційної підтримки Імператорського Російського музичного товариства, яке мало свої відділення в Києві, Одесі, Полтаві, Миколаєві, Херсоні, Харкові, Житомирі, Сімферополі тощо. Художню й музичну професійну освіту можна було здобути також у приватних навчальних закладах.

Київське державне вище музичне училище ім. Р. М. Глієра — перший професійний вищий музичний навчальний заклад на теренах України. Засноване 18 січня 1868 р. при Київському відділенні Імператорського Російського музичного товариства, училище ставило за головну мету підготовку музикантів-виконавців для музичних колективів і організацій міста — Київської опери, оркестрів тощо. У XIX ст. це був єдиний музичний середній навчальний заклад не лише в Україні, а й у Російській імперії. У 1956 р. училищу присвоєно ім'я Р. М. Глієра — видатного композитора, педагога, диригента, директора Київської консерваторії в 1914–1920 роках, випускника училища по класу скрипки.

Першими його директорами були: Р. Пфеніг — композитор, хоровий диригент, перший директор училища (1868–1875), Л. Альбрехт, В. Пухальський. Про майбутнє училища піклувались А. Рубінштейн, П. Чайковський, О. Глазунов, С. Рахманінов.

Протягом двох десятиліть училище і консерваторія існували як єдине ціле, де були середній і вищий ступені освіти. З 1928 р. училище виокремлюється із структури консерваторії як самостійний середній професійний навчальний заклад. Зростанню авторитету училища сприяло здобуття статусу вищого в січні 1998 р. З цього часу існує офіційна назва училища — Київське державне вище музичне училище ім. Р. М. Глієра.

В училищі викладали відомі музиканти — випускники Петербурзької, Лейпцизької, Празької, Берлінської, Варшавської консерваторій, а згодом — і свої власні. З училищем пов'язані імена багатьох творців музичного мистецтва України. Серед них — засновники національної композиторської школи М. Лисенко, класики української музики XX ст. М. Леонтович, К. Стеценко, Л. Ревуцький, Б. Лятошинський. Історія фортепіанного відділу училища пов'язана з такими іменами, як всесвітньо відомі піаністи В. Горовиць і О. Браїловський — учні В. Пухальського, С. Барер — вихованець Г. Єсипової, Ф. Блуменфельда. До роботи в училищі залучалися талановиті музиканти: Й. Водольський, О. Шевчик, М. Ерденко (скрипка), К. Еверарді (співи), Р. Глієр (композиція), Г. Верьовка (хорове диригування), М. Геліс (народні інструменти) та ін.

Р. Глієр

Харківське музичне училище ім. Б. М. Лятошинського відкрито 8 вересня 1883 р. Його відкриттю передувала діяльність музичних класів Харківського відділення Імператорського Російського музичного товариства. Засновником училища був Ілля Ілліч Слатін, видатний музикант — диригент і піаніст, музично-громадський діяч і талановитий педагог (1845–1931). З моменту відкриття музичне училище стає одним з провідних навчальних закладів на Україні, де формувалися підвалини національної музичної освіти і культури. Саме музичне училище наприкінці XIX — на початку

XX ст. стало не тільки осередком підготовки професійних музикантів, а й центром концертного життя міста. На запрошення І. І. Слатіна училище відвідували такі видатні музиканти, як О. Зілоті, Г. Єсіпова, М. Метнер, О. Скрибін, П. Чайковський, брати Рубінштейни, А. Аренський, С. Рахманінов, С. Танєєв, О. Глазунов, М. Лисенко та інші. Довгий період функціонування навчального закладу позначений нескінченними реформами, змінами як його назви, так і форм існування: 1871 р. — Музичні класи Харківського відділення Імператорського Російського музичного товариства. 1883 р. — Харківське музичне училище. З 1917 по 1944 р. функціонує як структурний підрозділ Харківської консерваторії, музичної академії, музично-драматичного інституту. У 1944 р. навчальний заклад знову стає самостійним з назвою “Харківське музичне училище”. У 1968 р. — Постановою Ради Міністрів УРСР (№ 475 від 19.09.68) музичному училищу присвоєно ім’я видатного українського композитора XX ст. Бориса Миколайовича Лятошинського.

В різні періоди училище очолювали директори: Л. І. Фаннештіль, С. С. Богатирьов, А. Я. Альтшуллер, Т. Я. Веске, Н. С. Радченко, Г. К. Остапенко, Г. С. Семененко, В. Т. Резнік, Л. В. Потьомкіна, Ю. Л. Щербінін, Б. О. Михеев, М. П. Маломуж, які доклали багато зусиль до становлення мистецького навчального закладу.

Одеське державне музичне училище (створене 1997 р. Одеське училище мистецтв і культури ім. К. Ф. Данькевича є правонаступником одеських музичного училища і училища культури) відкрито 1 вересня 1897 р. за ініціативою Одеського відділення Російського музичного товариства та громадськості міста. На базі музичного училища в 1913 р. відкрито Одеську державну консерваторію, в якій об’єднано нижчу, середню і вищу ланки музичної освіти. У 1925 р. одне з відділень консерваторії було виокремлено в середній спеціальний музичний заклад — музичну професійну школу, реорганізовану в 1930 р. в Музично-театральний технікум. У 1934 р. музичну й театральну освіту було розділено. Замість музично-театрального технікуму було відкрито музичний технікум, перейменований пізніше на музичне училище. Після війни, 12 квітня 1944 р. музичне училище продовжило свою роботу. Постановою Ради Міністрів УРСР від 6 липня 1984 р. № 279 Одеському державному музичному училищу присвоєно ім’я видатного українського композитора Костянтина Федоровича Данькевича.

К. Данькевич

Одеське училище культури успадкувало й традиції підготовки культосвітніх і бібліотечних працівників від Одеської політосвітньої школи, відкритої в Одесі Наркоматом освіти у 1936 році. Реорганізована 1939 р. школа до 1940 р. за рішенням Ради народних комісарів існувала під назвою “Одеський політінститут”. У 1944 р. навчальний заклад продовжив роботу під назвою “Одеський технікум політосвітньої роботи” з відділом клубної справи та бібліотечним відділом. У 1946 р. заклад перейменовано на Одеський культурно-освітній технікум, 1960 р. — на Одеське культурно-освітнє училище, в якому існували відділи культурноосвітньої роботи, бібліотечний, народний, хоровий, режисерський, з 1962 р. — народної хореографії. У 1990 р. навчальний заклад отримав назву Одеського училища культури.

У 1997 р. було ліквідовано Одеське державне музичне училище ім. К. Ф. Данькевича та Одеське училище культури й на базі Одеського державного музичного училища ім. К. Ф. Данькевича створено училище мистецтв і культури ім. К. Ф. Данькевича. За час існування училищем підготовлено близько 10, 5 тис. фахівців. Гордістю його є

такі всесвітньо відомі митці, як П. С. Столярський, чиє ім'я присвоєно Одеській середній спеціальній музичній школі; народні артисти СРСР, лауреати міжнародних конкурсів Є. Чавдар, Г. Олійниченко, Е. Гігельс, Я. Зак; народний артист України М. Огренич; лауреат міжнародних конкурсів, професор ОДМА ім. А. В. Нежданової К. Е. Мюльберг; заслужений артист України, професор В. А. Мурза; заслужений артист України, доцент І. Д. Єрґієв; та багато інших видатних музикантів і діячів мистецтва.

Миколаївське музичне училище було засновано 16 березня 1900 р. за ініціативою Російського музичного товариства та підтримки громади міста. Училище було створено за ініціативою Імператорського Російського музичного товариства 16 березня 1900 р. Це рішення було ухвалено Віце-головою товариства великим князем Костянтином Костянтиновичем. З 1900 до 1919 р. воно мало назву “Миколаївське імператорське музичне училище”. Основним класом музичного училища у рік заснування (1900) був клас скрипки, одним із перших викладачів цього класу був Й. Й. Карбулька — вихованець Празької консерваторії, професор Загребської консерваторії, чудовий скрипаль, композитор і диригент. З 1907 до 1921 р. він очолював училище. Наприкінці 1919 р. училище перейменовано на Вільну Народну консерваторію. З 1925 до 1931 р. навчальний заклад називався “музпрофшколою” і підпорядковувався Наркомату освіти. У 1931 р. музпрофшколу реформовано у музичний технікум, а з 1937 р. — в музичне училище. У 1959 р. училище набуло статусу державного. У 1999–2000 навчальному році у зв'язку з реформою системи вищої освіти в Україні училище набуло статусу вищого навчального закладу першого рівня акредитації і теперішню назву.

Вагомий внесок у розвиток музичного мистецтва вніс М. І. Ніколайчук — заслужений працівник культури України, диригент духового оркестру училища, симфонічного оркестру Управління культури облдержадміністрації; заслужений діяч мистецтв України Є. Й. Єнін — випускник Миколаївського музичного училища та Одеської консерваторії ім. А. Нежданової, диригент оркестру народних інструментів, духового оркестру, симфонічного оркестру училища.

Упродовж багатьох років (1966–1991) училище очолював заслужений працівник культури України, випускник Одеської консерваторії В. В. Кучеровський. В. В. Кучеровський також очолював хоровий колектив училища з 1972 до 1990 р. Під його керівництвом хор “Сонячний струм” досяг високого професійного рівня, у 1984 р. став лауреатом Міжнародного конкурсу сучасної музики ім. Б. Бартока у м. Дебрецен (Угорщина).

Полтавське музичне училище ім. М. В. Лисенка розпочало освітню діяльність у 1903 р. на базі музичних класів Полтавського відділення Імператорського Російського музичного товариства. Його засновником і першим директором був видатний диригент і громадський діяч Дмитро Володимирович Ахшарумов. Постановою Ради Міністрів УРСР від 24 січня 1953 р. “Про присвоєння Полтавському музичному училищу імені М. В. Лисенка” училищу присвоєно ім'я основоположника української музичної класики.

Протягом усього періоду свого існування училище успішно поєднувало навчання молоді та музично-просвітницьку діяльність. Завдяки цьому було і залишається центром культурно-мистецького життя міста і області. На базі училища проводяться різноманітні конкурси та фестивалі, серед яких особливою популярністю

Д. Ахшарумов

в Україні користуються фестивалі-конкурси “І струни Лисенка живі”, “Полтавська весна”, “Роду нашого джерело”.

Житомирське музичне училище ім. В. С. Косенка веде свою історію з 1905 р., коли при Житомирському відділенні Імператорського Російського музичного товариства було відкрито музичні класи — перший спеціальний музичний заклад на Волині. У 1911 р. музичні класи були перетворені на училище. У 20-х роках XX ст. заклад неодноразово змінює свою назву (“Пролетарська музично-вокальна студія підвідділу мистецтв при ГубВНО”, “Волинська пролетарська музична школа”, “Волинська музпрофшкола”).

З 1930 р. заклад перейменовується на Волинський музичний технікум. З 1937 р., з часу створення Житомирської області, заклад отримує назву: Житомирське музичне училище. За рішенням уряду України з 1938 р. закладу присвоєно ім'я видатного українського композитора Віктора Степановича Косенка.

У Житомирському музичному училищі викладали талановиті музиканти, які зробили значний творчий внесок у розвиток української культури: М. Скорульський, М. Хомичевський (Борис Тен), В. Задерацький, Л. Местечкін, В. Мареш, М. Москальов, С. Коссова, С. Каплун.

В. Косенко

Херсонське музичне училище засновано в 1908 р. на базі музичних класів, відкритих при Херсонському відділенні Російського музичного товариства у 1905 р. Ініціатором відкриття музичного училища та його першим директором протягом 1908–1930 років був Яків Володимирович Дюмін (1870–1938), талановитий музикант, культурний діяч, просвітник. Володар чудового голосу (басу), полум'яний організатор, яскравий педагог і диригент, Я. В. Дюмін більшу частину свого життя присвятив справі розвитку музичної освіти на Херсонщині. На час відкриття училище готувало фахівців з таких спеціальностей: фортепіано, оркестрові струнні інструменти, оркестрові духові інструменти, академічний спів. Працювали симфонічний та духовий оркестри. При училищі були відкриті літні регентсько-учительські курси, а 1911 р. — літні капельмейстерські курси, де навчалися вчителі

Я. Дюмін

співу навчальних шкіл, майбутні керівники народних і шкільних хорів та оркестрів у сільській місцевості. Під час громадянської війни роботу училища було тимчасово зупинено. Після остаточного встановлення радянської влади на Херсонщині училище продовжило роботу з жовтня 1921 р. та змінило назву на “Музичний технікум”. У 20–30 роках XX ст. в навчальному закладі існували такі відділи: клубно-інструкторський, що готував організаторів-керівників музичних гуртків та самодіяльних колективів; хореографічний, що готував солістів та інструкторів з балету; фортепіанний — готував піаністів середньої кваліфікації; оркестровий (об'єднував класи струнних, духових, народних інструментів) — готував оркестрантів-ансамблістів і солістів; хоровий клас — готував керівників самодіяльних хорових колективів. На початку 30-х років в училищі вперше відкрився клас народних інструментів, яким керував О. І. Самцов, викладач з класу

баяна, директор училища з 1931 р. Після Великої Вітчизняної війни училище відновило свою діяльність у вересні 1945 р. У 1961 р. було відкрито музично-теоретичний відділ. У 70-х роках завершується процес формування структури та організаційно-творчих засад діяльності колективу училища. В 1998 р. на базі музичного училища відкрито обласну дитячу музичну школу для обдарованих дітей, яка є творчою лабораторією для впровадження нових сучасних методик дитячого музичного виховання. Значний внесок у розвиток навчального закладу здійснив директор В. І. Кузнецов, який очолював його з 1969 до 1992 р.

Сімферопольське музичне училище ім. П. І. Чайковського — один з перших навчальних закладів на Україні. З ініціативи С. В. Рахманінова при Сімферопольському відділенні Імператорського Російського музичного товариства в 1910 р. починають працювати музичні класи — навчальний заклад, в якому готували викладачів музичних дисциплін. У 1910–1911 роках в ньому навчалося більше 100 учнів. У класі теорії й гармонії працював учень М. А. Римського-Корсакова композитор І. І. Чернов; у класі скрипки — С. Сапельников, учень засновника російської скрипкової школи Л. Ауера; клас фортепіано вела талановитий педагог Є. П. Сеферова.

Центром музичної культури міста був самодіяльний симфонічний оркестр, що організувався А. Бріскіним, у якому виступала більша частина викладачів і учнів музичного технікуму (назва училища тієї пори). У сезон 1925–1926 років в оркестрі як альтист виступав І. О. Дунаєвський.

У наступних десятиріччях музичне училище закінчують М. І. Чулак — композитор, який тривалий час очолював оркестр Великого театру СРСР, А. Спасокукоцький — композитор, доцент Київської консерваторії, Б. Кузнецов — професор Московської консерваторії, Г. Калинович, викладач військового факультету Московської консерваторії та інші талановиті митці.

У 50–60-х роках особливу творчу атмосферу училища створили такі педагоги, як П. Я. Шольц, Л. С. Хейфец-Поляковський, Є. Р. Евпак, А. М. Каплун, Т. Д. Зиновенко, В. М. Кравченко, С. П. Петров, Є. Я. Борхард, В. І. Штанько, Л. А. Шестерніна, М. І. Задорожна, М. А. Валіт — член секції музикознавців Спілки композиторів України і багато інших педагогів.

Сімферопольське музичне училище є ініціатором і засновником цілого ряду цікавих творчих проектів. Найбільш значущий серед них — Міжнародний конкурс молодих піаністів ім. А. Караманова (художній керівник — О. В. Яцков). Цей конкурс, поряд з такими авторитетними змаганнями, як Міжнародні конкурси В. Горовиця і В. Крайнева, входить до Всеукраїнської асоціації міжнародних конкурсів України. У 2005 р. відбувся V конкурс, у числі лауреатів і дипломантів якого були і випускники училища. Особливу роль в музичному житті Криму має регіональний конкурс «Юний віртуоз», що вже більш 10 років проходить в стінах музичного училища. Рівень підготовки його учасників демонструє величезний професійний потенціал викладачів музичних шкіл, 90 відсотків з яких у минулому — студенти Сімферопольського музичного училища. Багато з них у подальшому продовжили свою освіту у провідних вищих навчальних закладах Києва, Одеси, Москви, С.-Петербурга. Викладачі і студенти музичного училища ведуть велику роботу зі збереження і пропаганди класичного мистецтва в регіоні. Ця діяльність має позитивний вплив серед молоді.

Одеське художнє училище ім. М. Б. Грекова створене 1899 р. на базі відкритої у 1865 р. Одеської школи малювання, яка зайняла особливе місце в історії розвитку мистецької освіти України. З самого початку вона існувала на кошти громадської організації — Товариства вишуканих мистецтв, якою опікувалися відомі у місті персоналії. У школі навчалося 190 учнів, але перші викладачі працювали безкоштовно. З роками збільшу-

валася кількість предметів, що викладалися у школі. Це були: ліпка, анатомія, живопис олією, історія мистецтв. У навчальному закладі знаходився унікальний гіпсовий фонд, натюрмортний фонд та бібліотека, які поповнювалися на пожертви громадян міста.

У 1877 р. було введено викладання загальноосвітніх предметів, а 1886 р. відкрито клас натюрморту. У 1885 р. директором школи було призначено Олександра Андрійовича Попова, з ініціативи якого у 1899 р. створено Художнє училище: затверджено статут і штатний розпис. Випускник Петербурзької Академії мистецтв О. А. Попов очолював навчальний заклад до 1917 р. У різних роках в училищі перебували та вчилися видатні майстри образотворчого мистецтва І. К. Айвазовський, В. В. Верещагін, І. Ю. Рєпін, К. К. Костанді, Б. В. Едуардіс, Г. О. Ладигенський, Р. Г. Судновський, М. О. Врубель, Т. Я. Дворніков та інші. У 1902 р. першим випускникам училища було надано право викладати малюнок та чистописання. У 1924 р. навчальний заклад перейменовано на Політехнікум образотворчих мистецтв, який готував художників-монументалістів, поліграфістів, керамістів. У 1925 р. на живописному факультеті було відкрито текстильний відділ, у 1928 р. на архітектурному факультеті — відділ майоліки, перетворений пізніше у керамічний факультет. У навчальний план включено проведення студентської практики на виробництві. У 1930 р. Одеський політехнікум образотворчих мистецтв перейменовано на художній інститут, а у 1934 р. він знову стає художнім училищем. У 1964 р. в училищі відкрито спеціальність “Художнє оформлення”. Значний внесок у розвиток навчального закладу зробили директори О. І. Верьовка, В. Б. Лозніков, І. М. Савицький. У 1997 р. на базі Одеського художнього училища ім. М. Б. Грекова та Одеського театрального художньо-технічного училища постановою Кабінету Міністрів України було створено Одеський художньо-театральний коледж ім. М. Б. Грекова, а у 2008 р. навчальний заклад знову став самостійним та йому було повернуто стару назву.

За час існування училище підготувало не одну плеяду митців. Це заслужений діяч мистецтв УРСР І. М. Шульга, заслужений діяч мистецтв РСФСР І. І. Бродський, живописці М. А. Беркос, Є. Й. Буковецький, П. Г. Волокідін, Г. С. Головков, Т. Я. Дворніков, С. Я. Кишинівський, С. Ф. Колесников, П. О. Нілус, С. А. Розенбаум, А. В. Сорока, Є. І. Столиця, художник-футурист, поет, теоретик мистецтва Д. Д. Бурлюк, живописці-баталісти М. Б. Греков, Ф. О. Рубо, графік А. А. Ждаха, скульптори І. І. Андреолетті (Пагірев), Б. В. Едуардіс.

Після націоналізації навчальних закладів усіх типів мистецькі навчальні заклади були в підпорядкуванні освітніх центральних органів влади, які намагалися будувати навчальний процес в усіх навчальних закладах за єдиними правилами, часто не враховуючи специфіки їх діяльності. Навіть назва мистецьких середніх спеціальних навчальних закладів — “училища” (музичні) у 1924 р. була замінена на “технікуми” (музичні), хоча готували ці навчальні заклади творчу інтелігенцію — виконавців і викладачів гри на музичних інструментах.

З 1934 р. почався процес повернення старих назв навчальним закладам такого типу — Київському, Одеському музичним училищам тощо.

Створення 1936 р. спеціального центрального відомства, яке професійно стало опікуватися проблемами мистецтва й мистецької освіти — Українського управління у справах мистецтв при Раднаркомі УСРР (Постанова ЦВК і РНК УСРР від 8 лютого 1935 р. “Про утворення Українського управління у справах мистецтв при Раднаркомі УСРР” [Вісті ЦВК УСРР, 12 квітня 1936 р.], значно прискорило й активізувало мистецько-просвітницьку діяльність в країні, процес створення мистецької галузі з її особливостями в організації роботи, визначило парадигму подальшого розвитку системи мистецької освіти.

Підпорядкування одному відомству творчих організацій (театрів і інших видовищних підприємств, кіноорганізацій, музичних, художньо-малярських, скульптурних та інших мистецьких установ) і мистецьких навчальних закладів об'єднувало їх зусилля в культурно-освітній сфері, розширювало можливості добору талановитої молоді, забезпечувало базами практики творчу діяльність студентів, сприяло творчому зростанню молодих мистецьких кадрів на досвіді знаних митців. У систему управління цього відомства було також включено Управління фото-кінопромисловості, керівництво найбільш видатними художніми підприємствами та установами республіканського значення тощо (Постанова РНК УСРР і ЦК КП(б)У від 16 червня 1935 р. "Про організацію ансамблю польської народної пісні і танцю" [Збірник законів і розпоряджень, 1936, ст. 149].

Маючи в підпорядкуванні систему управлінь при об'єднаннях, протягом наступних десятиліть ця система стала потужною альтернативою системі підготовки викладачів мистецьких дисциплін (музичного виховання, малювання, креслення), яка сформувалася в педагогічних навчальних закладах. За відсутності мистецьких кадрів та зосередженості на загальноосвітніх питаннях в них більше уваги приділялося формальним знанням методики, педагогіки, психології і менше проблемам набуття студентом практичних професійних навичок виконавської, творчої діяльності. Своєю чергою, це зумовило додатковий попит на кадри, сприяло зростанню творчого потенціалу мистецьких організацій (Постанова РНК УСРР і ЦК КП(б)У від 25 квітня 1936 р. "Про розвиток хорової справи на Україні"), які залучали до роботи випускників, підготовлених у Київській, Одеській консерваторіях, Харківському і Дніпропетровському музичних технікумах [Збірник законів і розпоряджень, 1936, ст. 116].

Успіхи діяльності мистецьких навчальних закладів були достатньо значні (перемоги музикантів на міжнародних конкурсах), що забезпечило їм підтримку урядом та певну автономію в системі освіти. В реорганізації освітянської системи СРСР, спрямованій на подальшу централізацію управління освітою, мистецькі навчальні заклади залишилися у підпорядкуванні Всесоюзного комітету в справах мистецтв. Так мистецькі навчальні заклади отримали державний орган, що лобював їх інтереси перед новоутвореним Всесоюзним комітетом у справах вищої школи, створеного замість Всесоюзного комітету у справах вищої технічної школи (Постанова ЦВК і РНК СРСР від 21 травня 1936 р. "Про утворення Всесоюзного комітету у справах вищої школи при РНК Союзу РСР" [Вісті ЦВК УСРР, 22 травня 1936 р.]), і юрисдикція якого розповсюджувалася "на всі вищі навчальні заклади незалежно від їх підпорядкування" [Культурне будівництво, 1960, с. 685].

Для ефективного добору талановитої молоді в мистецьких навчальних закладах постановою РНК СРСР і ЦК ВКП(б) від 23 червня 1936 р. "Про роботу вищих учбових закладів і про керівництво вищою школою" [Вісті ЦВК УСРР, 24 червня 1936 р.] при прийомі на навчання були передбачені додаткові іспити з малювання, креслення (будівельні, архітектурні, художні навчальні заклади), іспити зі спеціальності (музичні, театральні вищі навчальні заклади).

У 1937 р. вживаються заходи щодо заохочення до наукової роботи й підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників усіх галузей. У Постанові РНК СРСР від 20 березня 1937 р. "Про вчені звання" окремими науковими галузями названо мистецтвознавство та архітектуру, за якими передбачалося

присудження учених ступенів кандидата і доктора наук. (У постанові РНК СРСР від 13 січня 1934 р. “Про вчені ступені і звання” такого розмежування не було.) [Свод законів СССР, 1934, № 3, ст. 30].

З організацією Українського управління в справах мистецтв при Раді народних комісарів УРСР найпотужніші мистецькі навчальні заклади перейшли у його пряме підпорядкування. Це Київський театральний інститут, Київський художній інститут; Київська, Харківська, Одеська консерваторії.

Київський художній інститут (нині — Академія образотворчого мистецтва і архітектури) став правонаступником Української академії мистецтва, створеної 18 грудня 1917 р. з ініціативи видатних діячів культури, науки і мистецтва — першого Президента України, академіка М. Грушевського; учених Д. Антоновича і Г. Павлуцького; художників Г. Нарбута, М. Бойчука, Ф. Кричевського, В. Кричевського, М. Бурачека, М. Жука, А. Маневича,

Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури

О. Мурашка. У 1922 р. Українська академія мистецтва була реорганізована в інститут пластичних мистецтв, а в 1924 р., після об'єднання з Київським архітектурним інститутом, дістала назву Київського художнього інституту. За значні досягнення в навчальній та науковій діяльності, підготовці мистецьких і науково-педагогічних кадрів, велику організаторську роль у розробці важливих напрямів підготовки фахівців у галузі образотворчого мистецтва і архітектури Академія Указом Президента України від 11 вересня 2000 року отримала статус національного навчального закладу.

За роки існування навчальний заклад виховав близько 8 тис. фахівців з живопису, скульптури, графіки, архітектури, мистецтвознавства. Твори випускників академії становлять основу експозицій музеїв і галерей України, визначають обличчя українських міст.

Професійне становлення в Академії здобували народні художники СРСР Олександр Лопухов, Василь Бородай; народні художники України Тетяна Голембієвська, Василь Гурін, Олександр Губарев, Анатолій Куш, Андрій Чебикін, Володимир Чепелик, Георгій Якутович, Володимир Прядка; заслужені художники України Віктор Рижих, Сергій Якутович; заслужені діячі мистецтв України Микола Стороженко, Віра Барінова, Григорій Васецький, Олександр Івахненко, Василь Перевальський, Сергій Якутович, Олексій Міщенко, Віталій Шостя; заслужені архітектори України Ігор Шпара, Микола Яковлев та ін.

Київська консерваторія (нині — Національна музична академія ім. П. І. Чайковського) заснована у 1913 році на базі Київського музичного училища. Безпосередню участь у створенні консерваторії брали видатні російські композитори П. Чайковський, С. Танєєв, С. Рахманінов, а також талановитий організатор і педагог, директор Київського музичного училища В. Пухальський, відомий київський меценат М. Терещенко. З 1919 року Київська консерваторія стає державним навчальним закладом. Протягом 20-х років в Україні відбувалися експериментальні структурні перебудови

ви мистецької освіти, під час яких консерваторію було об'єднано з Музично-драматичним інститутом ім. М. Лисенка. У 1934 році за вимогою громадськості музичний відділ інституту ім. М. Лисенка був реформований у консерваторію. У 1940 році їй присвоєно ім'я П. І. Чайковського.

Засновниками головних напрямів діяльності консерваторії були видатні діячі музичного мистецтва:

композиторської школи — Р. Глієр, Л. Ревуцький,

Б. Лятошинський, В. Косенко, А. Штогаренко; виконавських шкіл: фортепіанної — В. Пухальський, Г. Беклемішев, Г. Нейгауз, К. Михайлов, Є. Слівак, А. Луфер, В. Топілін, О. Александров, Т. Кравченко; вокальної — О. Шперлінг, О. Муравйова, М. Донець-Тессейр, Є. Чавдар, З. Гайдай, І. Паторжинський, О. Гродзинський; хормейстерської — О. Кошиць, Г. Верьовка, В. Верховинець, М. Вериківський, О. Мінківський, Е. Скрипчинська; гри на оркестрових інструментах — М. Ерденко, С. Каспін, Д. Берт'є, О. Пархоменко, Я. Магазинер, Ф. Воячек, А. Хімченко, В. Яблонський, А. Проценко; диригенти симфонічного та оперного оркестрів — Ф. Блуменфельд, М. Малько, В. Дранішніков, О. Орлов, Н. Рахлін, М. Канерштейн, В. Тольба, С. Турчак; професійної школи гри на народних інструментах — М. Геліс, В. Кабачок; українського музикознавства — Б. Яворський, М. Грінченко, К. Квітка, П. Козицький, О. Шреєр-Ткаченко, Ф. Аєрова, Н. Горюхіна.

У 1995 році згідно з Указом Президента України консерваторія набула статусу Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського.

Одеська консерваторія (нині — Одеська державна академія імені А. В. Нежданової) заснована 8 вересня 1913 року на базі Одеського музичного училища. За час існування структура навчального закладу постійно змінювалася: до 1923 року він ще називався консерваторією, у 1923-му (по 1925-й) розділювався на інститут і технікум; у 1925 році став Муздраміном із двома факультетами — музичним і театральним; при ньому залишився технікум. У 1927 році у зв'язку з ювілеєм Бетховена інституту було надане ім'я Бетховена. У 1934 році театральний факультет відокремився від інституту і навчальному закладу було повернуто статус консерваторії. З 1950 року Одеська консерваторія носить ім'я видатної співачки Антоніни Василівни Нежданової. З 19 серпня 2002 року Одеська консерваторія була перейменована в Одеську державну музичну академію імені А. В. Нежданової.

Професорсько-викладацький склад становить 211 осіб. З них — 3 академіки, 11 докторів наук, 32 професори, 42 кандидати наук, 8 народних артистів України, 34 заслужених артистів України, 19 заслужених діячів мистецтв України,

Національна музична академія ім. П. І. Чайковського

А. Нежданова

Одеська музична академія ім. А. В. Нежданової виховала багато поколінь всесвітньо відомих музикантів, музичних діячів, педагогів. Це народні артисти СРСР: Гришко М. С., Руденко Б. А., Сергієнко Р. М., Чавдар Є. І., Гілельс Е. Г., Данькевич К. Ф., Зак Я. І., Ойстрах Д. Ф., Неймарк Г. І., Краснаярцев В. С. народні артисти України: Благовідова О. М., Бем М. П., Бойко А. І., Дуда А. І., Зайцев Б. П., Капустін А. Т., Лисак З. П., Огренич М. А., Пономаренко І. В., Пономаренко І. В., Поливанова Г. А., Фоменко О. М., Христич З. П., Шакур Н. Ф., Ширіна Л. С., Шендрікова (Довгань) Л. М., Яценко І. Д., Андрієвська Т. М., Ботвінов О. І., Гінзбург Л. Н., Іванова Л. І., Книшова Т. П., Легоцький М. І., Любарський Ф. І., Рязанова О. С., Штейнберг Е. Б., Столярський П. С., Авдієвський А. Т., Газинський В. І., Гринішим М. П., Дущенко Є. В., Кухарець Є. І., Сльота І. М., Данькевич К. Ф., Злотник О. Й.; народні артисти Росії та інших республік: Ворошило О. С., Браун В. Ф., Жилкін А. П., Зирянова Л. Д., Кіт М. І., Мигай С. І., Молчанова Є., Олейниченко Г. В., заслужені артисти України: Анісімова Т., Берліозова І. А., Джаммагорцян А. В., Стадниченко Л. Л., Жадушкіна Г. В., Калініченко В. В., Каменьянова К. В., Ютеш Н. Г., Станко О. О., Бондарчук В. І., Вишняк В., Джурмій Л., Закорський С. І., Кучер Р., Раздетов Т. Я., Роговий Л. В., Кюсе В. В., Семако О. І., Івко В. М., Єргієв І. Д., Касьянов В. В., Мурза В. А.

Харківську консерваторію (нині — Харківський державний університет мистецтв ім. І. П. Котляревського) засновано на базі музичного училища 2 травня 1917 р. Заклад пройшов ще цілу низку реорганізацій — Музична академія (1921 р.), Музичний і Музично-драматичний інститути (1922–1934 рр.) і знову консерваторія. З 1963 р. внаслідок об'єднання з Харківським державним театральним інститутом (рік заснування — 1941) навчальний заклад одержує назву “Харківський державний інститут мистецтв” (постанова Колегії Міністерства культури УРСР від 19.06.1963 р.). У 1963 р. інституту було присвоєно ім'я І. П. Котляревського (постанова Ради Міністрів УРСР № 154 від 04.09.1969 р.). У 2004 р. відповідно до Постанови Кабінету Міністрів від 17 березня 2004 р. № 143-р та наказу Міністерства культури і мистецтв України від 01 квітня 2004 року № 199 Харківський державний інститут мистецтв ім. І. П. Котляревського реорганізовано у Харківський державний університет мистецтв ім. І. П. Котляревського.

У різні роки в інституті працювали видатні педагоги, професори, що сформували свої власні школи підготовки фахівців для музичного мистецтва: І. Слатін, П. Луценко, Олександр та Регіна Горовіци, Ф. Бугамеллі, Ф. Хоткевич, С. Богатирьов, М. Тіц, В. Лещинський, В. Борисов, Д. Клебанов, Г. Тюменева, П. Калашник, Г. Авер'янов, А. Лебединець, Ю. Кулик, М. Манойло, В. Бібік, Т. Веске, І. Ковач та ін. Провідні кафедри театального інституту, який був відкритий у 1941 році на базі драматичного факультету Музично-драматичного інституту, очолювали корифеї українського театального мистецтва професори І. Мар'яненко, М. Крушельницький Р. Черкашин, О. Сердюк, А. Плетньов, А. Горбенко, Л. Дубовик, Б. Норд. Поряд з ними працювали ушлавлені актори і режисери: Д. Антонович, В. Чистякова, Є. Бондаренко, О. Крамов,

Харківський державний університет мистецтв ім. І. П. Котляревського

М. Покотило, Я. Азімов, В. Арістов та інші. Нині в Університеті працює 150 штатних викладачів. Серед них — відомі митці і вчені, професори Т. Кравцов, Т. Веркіна, Г. Абаджян, Н. Очеретовська, В. Подгорний, Б. Міхеев, А. Калабухін, С. Кочарян, В. Арканова, І. Яценко, Л. Цуркан, Н. Мельникова, Г. Ігнатченко, Н. Єщенко, В. Палкін, С. Прокопов, Є. Нікітська (музичне мистецтво); Г. Ботунова, О. Барсегян, Л. Тарабарінов, А. Літко, Ю. Шейко (театральне мистецтво).

Серед найвидатніших: Б. Гмиря, М. Рейзен, П. Білінник, І. Дунаєвський, А. Штогаренко, Ю. Мейтус, М. Коляда, В. Подгорний, В. Сечкін, М. Черкашина-Губаренко, В. Третьак, Н. Суржина, Ю. Богатіков, М. Манойло, Г. Ципола, Л. Биков, Л. Тарабарінов, М. Мащенко, О. Петренко, В. Айзенштадт, А. Горбенко, О. Барсегян, Р. Кириченко та багато інших. Понад 300 студентів ХДУМ ще у роки навчання стали лауреатами міжнародних, національних та регіональних конкурсів.

Постановою РНК УРСР від 25 березня 1937 р. “Про мистецькі заклади, що підпорядковуються Українському управлінню в справах мистецтв при Раді Народних комісарів УРСР” передбачалася реорганізація всіх музичних, художніх й інших мистецьких технікумів системи Управління в справах мистецтв у відповідні (музичні, художні й т. ін.) школи. Таким чином, основу системи мистецької освіти становили середні мистецькі школи цього відомства, що готували кваліфікованих спеціалістів. Це — Київська театральна, Київська хореографічна, Харківська художня, Харківська театральна, Дніпропетровська музично-театральна, Дніпропетровська художня, Одеська художня, Одеська театральна, музична школа в м. Сталіно (Донецьк), Полтавська музична, музична школа в Артемівську, Ворошиловградська художня, Запорізька музична, Херсонська музична, Миколаївська музична, Житомирська музична, Водицька школа самодіяльного мистецтва, Одеська школа імені Столярського [Збірник законів і розпоряджень, 1936, № 54, ст. 301]. Більшість з них були перейменовані в училища, інші й далі функціонували як дитячі мистецькі школи.

П. Столярський

Цікавим у цьому контексті став факт існування Одеської ССМШ ім. П. Столярського, яка з приватного навчального закладу, що існував від початку ХХ ст., була перетворена на державний і до того ж стала носити ім'я його засновника.

Важливість згаданої постанови для формування системи мистецьких навчальних закладів полягала ще й у тому, що нею було визначено не тільки мережу мистецьких навчальних закладів, а й сформовано галузь, яка забезпечувала її життєдіяльність. Вона складалася з 3 театрів опери і балету (Київського, що мав дитячу балетну студію, Харківського і Одеського), з 4 драматичних театрів (Київський російський драматичний театр і студія при ньому, Театр імені Франка в м. Києві зі студією, Київський єврейський театр, Київський польський театр), концертних закладів (Заслужена капела “Думка”, Заслужена капела “Своканс”, Жіночий хоровий ансамбль, Зразкова капела бандуристів), видавництва “Мистецтво”, закладу образотворчого мистецтва “Українські монументально-скульптурні майстерні”, музеїв і заповідників (київські — Український музейний городок, Музей західного мистецтва, Музей східного мистецтва, Музей росій-

ського мистецтва, Державний український музей, Будинок-музей Т. Г. Шевченка; Харківська картина галерея Т. Г. Шевченка, Канівський заповідник-могила Т. Г. Шевченка і музей Т. Г. Шевченка), ансамблів Українського танцю та Польської пісні і танцю, Центральної станції самодіяльного мистецтва, пам'ятників (Софійський собор у Києві, Андріївська церква у Києві). Ці заклади стали взірцем творчої досконалості для студентів мистецьких навчальних закладів, мистецькою навчальною базою для талановитої молоді, забезпечували реальну можливість для формування і відпрацювання на практиці здобутих студентами в навчанні навичок виконавства.

Наприкінці 30-х років система установ і закладів Управління в справах мистецтв розширилася завдяки утворення кількох колективів. Це й Український державний симфонічний оркестр, створений на базі переданого в підпорядкування Управління симфонічного оркестру Українського радіокомітету (постанова РНК УРСР від 19 червня 1937 р. “Про утворення Українського державного симфонічного оркестру” [Архів РМ УРСР, інд. 28165, протокол № 16/864, арк. 6]. Ансамбль народної пісні і танцю УРСР, створений у складі 180 осіб відповідно до постанови РНК УРСР від 17 липня 1939 р. “Про державні музичні колективи УРСР” [Збірник законів і розпоряджень, 1939, ст. 123]. Це й утворення Одеського театру музичної комедії (постанова РНК УРСР від 14 грудня 1939 р. “Про утворення в м. Одесі театру музичної комедії” [Архів РМ УРСР, інд. 261302, протокол № 9, арк. 245].

Творчі колективи ставали першим місцем роботи для багатьох студентів в позанавчальний час та базою практики для них, забезпечували роботою випускників мистецьких навчальних закладів.

Навчально-матеріальна база та кадровий потенціал мистецьких навчальних закладів системи новоствореної державної структури широко залучається до вирішення нагальних потреб й інших галузей. Постановою РНК УРСР від 25 квітня 1937 р. “Про роботу Українфільму” з метою забезпечення зйомок українських фільмів передбачалася підготовка акторських кадрів на відділі кіноакторів, спеціально утвореному на театральному факультеті Київського театрального інституту [Архів РМ УРСР, інд. 28181, протокол № 10/858, арк. 12, 13].

Київський театральний інститут (нині — Київський національний університет театру, кіно і телебачення ім. І. К. Карпенка-Карого) став спадкоємцем традицій Київського музично-драматичного інституту, відкритого у 1918 р. на базі Київської музично-драматичної школи — навчального закладу, створеного у 1904 р. видатним українським композитором і громадським діячем Миколою Віталійовичем Лисенком. Після смерті композитора школі присвоїли його ім'я. Музично-драматичний інститут у 20-х роках XX ст. було об'єднано з Київською консерваторією. У процесі подальших реорганізацій мистецьких навчальних закладів у 1934 р. з'явилися

Київський національний університет театру, кіно і телебачення ім. І. К. Карпенка-Карого

два вищі навчальні заклади — Київська консерваторія ім. П. І. Чайковського та Київський театральний інститут, якому в 1945 р. на честь 100-літнього ювілею корифея українського театру було присвоєне ім'я І. К. Карпенка-Карого. Постановою Кабінету Міністрів України від 18 квітня 2003 р. Київський державний інститут театального мистецтва ім. І. К. Карпенка-Карого перейменовано на Київський державний університет театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого. Указом Президента України 21 серпня 2004 р. університету надано статус національного.

У 1961 р. в інституті було відкрито кінофакультет. У 1971 р. в інституті відбувся перший набір на спеціалізацію “Організація, планування, управління театальною справою” (нині “Організація театальної справи”). Її випускники обіймають керівні посади в театральних-концертних закладах України.

За роки існування навчальний заклад підготував не одну плеяду видатних акторів театру, кіно і телебачення, режисерів театру і кіно тощо. Це народні артисти СРСР Ада Роговцева, Юрій Мажуга, Ольга Кусенко; народні артисти УРСР Юрій Тимошенко (Тарапунька), Юхим Березін (Штепсель), Михайло Задніпровський, Федір Стригун та чимало інших. На кінофакультеті навчалися видатні українські актори — народна артистка України Раїса Недашківська; заслужений артист УРСР Іван Миколайчук, актори Борислав Брондуков, Віктор Талашко та ін.

Кваліфікованих кадрів вимагала й широка агітаційна робота, що проводилась через регулярні масштабні культурно-масові заходи. Це республіканська олімпіада самодіяльного мистецтва у листопаді 1936 р. (постанова РНК УСРР та ЦК КП(б)У від 3 вересня 1936 р. “Про розвиток українського самодіяльного мистецтва” [Комуніст, 6 вересня 1936 р.], Республіканська олімпіада робітничо-колгоспних театрів у червні 1937 р. (постанова РНК УРСР від 8 червня 1937 р. “Про республіканську олімпіаду робітничо-колгоспних театрів” [Архів РМ УРСР, інд. 28162, протокол № 15/863, арк. 8] тощо.

До проведення всіляких ювілейних заходів широко залучається творчий потенціал мистецьких навчальних закладів. Так, до оргкомітету зі святкування 100-річчя від дня народження П. І. Чайковського (постанова РНК УРСР від 5 березня 1940 р. “Про утворення Республіканського ювілейного комітету по святкуванню 100-річчя з дня народження великого російського композитора П. І. Чайковського”) входили творчі працівники та особи з професорсько-викладацького складу мистецьких навчальних закладів різних регіонів. Це професори-орденоносці Луфер А., К. Михайлов, Л. Ревуцький, Б. Лятошинський (Київ), С. Богатирьов (Харків), П. Столярський, М. Віленський (Одеса), В. Барвінський (Львів) [Архів РМ УРСР, інд. 262201, пр. № 2, арк. 164]. Єдиний, хто не мав спеціальної мистецької освіти у цьому списку діячів, був начальник Управління в справах мистецтв при РНК УРСР М. П. Компанієць [ЦДАВО, Ф.5236, оп. 1, спр. 40855].

Нові соціокультурні реалії в країні вимагали кваліфікованої організації такої роботи, спонукали до організації підготовки відповідних кадрів не тільки у великих культурних центрах, а й у регіонах.

Цього часу формується й майбутня система культурно-освітніх навчальних закладів. Відповідно до планів реорганізації мережі та системи педагогічної освіти у 1930 р. в Україні було відкрито 13 навчальних закладів комуністичної освіти.

Спочатку це були школи, технікуми комуністичної (політичної) освіти, які готували бібліотечних працівників та інструкторів організаційно-масової роботи. Першими такими закладами були Ніжинський технікум радянського будівництва — спадкоємець освітніх традицій, закладених Комерційною школою,

відкритою у Ніжині у 1908 р. (Її перепрофілювання протягом років призвело до створення Ніжинського технікуму радянського будівництва (1930–1932 роки), Тульчинський технікум масової політосвіти, Мелітопольський технікум політосвіти, Київський технікум комуністичної освіти, Кам'янець-Подільська школа підготовки політично-освітніх працівників (1930), Олександрійський (Гданцівський) технікум комуністичної освіти (1931) (У 1947 р. деякі з них було перейменовано на технікуми підготовки культурно-освітніх працівників). Вони стали осередками культурно-освітньої роботи в регіонах.

З наведеного бачимо, що базою для системи культурно-освітніх навчальних закладів стали й трирічні політосвітні школи. Вони, крім наявних в Київській, Харківській, Дніпропетровській областях, були відкриті ще й в Одесі, Вінницькій і Донецькій областях з контингентом 280 чол. у кожній (постанова РНК УРСР від 2 вересня 1937 р. “Про організацію політосвітніх шкіл”). Цією ж постановою Харківський, Черкаський та Олександрійський технікуми політосвіти також перейменовані в політосвітні школи. Розпочавши свою роботу в системі Наркомосу України, вони у 40-х роках були передані в підпорядкування Комітету у справах мистецтв при РНК України.

У 1938 р. зміцнюється і розширюється мережа творчих мистецьких закладів у регіонах. Постановою РНК УРСР від 19 травня 1938 р. “Про розподіл театрів між новоутвореними областями УРСР” [Архів РМ УРСР, інд. 28167, протокол № 7, арк. 20] Житомирській області передано 5 театрів, Полтавській області — 3 театри, Миколаївській — 5 театрів, Кам'янець-Подільській області — 1 театр. Усі вони стимулювали підвищення якості підготовки кадрів у мистецьких навчальних закладах, що існували у цих областях, наближаючи навчання творчої молоді до професійної діяльності в театрі.

Того таки 1938 р. формується мережа клубних установ на селі, які створено шляхом передання сільських кінотеатрів як політосвітніх закладів із підпорядкування Управлінню у справах мистецтв при Раді Народних Комісарів УРСР до Народного комісаріату освіти УРСР з перейменуванням їх на сільські будинки культури (постанова РНК УРСР від 14 липня 1938 р. “Про передачу до системи політосвітніх закладів Народного комісаріату освіти УРСР сільських кінотеатрів, збудованих на виконання постанови Центрального виконавчого комітету і Ради народних комісарів УРСР від 26 серпня 1933 р.”) [Збірник законів і розпоряджень 1938, ст. 163]. Зазначені кінотеатри за планами будівлі були розраховані на 500–800 місць і містили центральну залу, зал для фізкультури, радіозал, приміщення для охорони театрального та іншого майна, гримерні кімнати для акторів. Біля кінотеатрів будувалися приміщення для акторів, що мали приїжджати до села з концертами і виставами (постанова ВУЦВК і РНК УСРР від 26 серпня 1933 р. “Про будівництво по великих селах УСРР кінотеатрів”) [Збірник законів і розпоряджень, 1933, ст. 512].

У 1939 р. обласні бази самодіяльного мистецтва реорганізуються на будинки народної творчості, центральний з яких — Центральний будинок народної творчості, підпорядкований Управлінню у справах мистецтв при Раді Народних Комісарів УРСР, був створений на базі Центральної станції самодіяльного мистецтва (постанова РНК УРСР від 21 січня 1939 р. “Про реорганізацію Центральної станції самодіяльного мистецтва на Центральний будинок народної творчості”) [Збірник постанов і розпоряджень, 1939, ст. 8].

Наприкінці 30-х років формується й мережа музеїв, підпорядкованих центральному мистецькому відомству — Управлінню у справах мистецтв при Раді Народних Комісарів УРСР. Постановою РНК УРСР від 7 березня 1939 р. “Про впорядкування справи відомчої підпорядкованості музеїв України” йому перепідпорядковано 16 мистецьких музеїв в 10 областях і м. Києві [Збірник постанов і розпоряджень, 1939, ст. 37].

Це створювало необмежені можливості для політико-масової та культурно-освітньої роботи з широкими масами населення. На це спрямовувалася й робота мистецьких і культурно-освітніх навчальних закладів.

Історичним досвідом в системі підготовки мистецьких кадрів було створення вечірніх музичних шкіл для дорослих, які проіснували до 80-х років. Перші з них створено в Києві, Харкові, Одесі через реорганізацію наркомосівських вечірніх робітничих консерваторій, що існували в цих містах. Управління у справах мистецтв при Раді Народних Комісарів УРСР, реорганізувавши їх у 4-річні вечірні музичні школи для дорослих, мало забезпечити на їх базі підвищення кваліфікації учасників колективів самодіяльного мистецтва та підготовку керівників гуртків самодіяльного мистецтва (постанова РНК УРСР від 28 квітня 1939 р. “Про робітничі консерваторії”) [Збірник постанов і розпоряджень, 1939, ст. 72].

Значною подією в історії створення цілісної системи підготовки кадрів образотворчого мистецтва було відкриття Республіканської середньої спеціальної художньої школи (1937 р.). Спеціально для обдарованих дітей в Києві під керівництвом архітектора І. Каракіса було побудовано приміщення на вул. Володимирській, 2. Школа успадкувала мистецькі традиції, що залишили київським образотворчим навчальним закладам у спадщину видатні митці — академік В. Ніколаєв, В. Менк, Х. Платонов, М. Пимоненко, Ф. Кричевський, О. Мурашко та інші, що викладали спочатку в Малювальній школі О. Мурашка, потім у Київському художньому училищі, Українській академії мистецтв (Київському художньому інституті). До викладання спеціальних предметів у школі запрошуються професори Київського художнього інституту, що забезпечувало зв'язок з академічним мистецтвом навчальних закладів різних рівнів освіти, послідовність і спадкоємність навчання.

Кінець 30-х років позначився значними подіями у професіоналізації підготовки кадрів для театрів. Цьому сприяло відкриття у 1939 р. Дніпропетровського театрального училища, у 1941 р. — Харківського театрального інституту (продовжив своє існування з 1963 р. як факультет Харківського інституту мистецтв ім. І. П. Котляревського).

Відкриття у 1939 р. на базі Київської середньої хореографічної школи з 9-річним строком навчання (відкрита у 1938 р.) Київського хореографічного училища стало визначною подією у професійному балетному мистецтві. Прийом до училища було запроваджено на базі першого класу загальноосвітньої середньої школи (постанова РНК УРСР від 21 липня 1939 р. “Про організацію Київського хореографічного училища”) [Архів РМ УРСР, інд. 260504, протокол № 7, арк. 33]. Навчальні плани цього навчального закладу передбачали отримання знань в обсязі курсу загальноосвітньої середньої школи та професійну підготовку артистів балету.

Київське державне хореографічне училище продовжило свою діяльність як середній спеціальний навчальний заклад загальнореспубліканського підпорядкування.

Протягом цих років училище очолювали видатні майстри української хореографії — заслужені артисти України Борис Таїров, Галина Березова, народні артисти України Антоніна Васильєва, Галина Кирилова, народна артистка СРСР Тетяна Таякіна.

Це — єдиний в Україні середній спеціальний навчальний заклад (з 1993 р. — вищий навчальний заклад з підготовки молодших спеціалістів), що готував артистів класичного балету, народного танцю, де викладалися основи бального танцю тощо.

Усесвітнього визнання здобули вихованці училища артисти балету В. Ковтун, В. Калиновська, Т. Таякіна, Л. Сморгачова, М. Прядченко, Р. Хілько, С. Коливанова, Т. Боровик, А. Кушнірєва, В. Писарєв, С. Бондур, Е. Філіп'єва, Н. Семізорова, Г. Майоров, А. Рубіна, В. Михайловський. Їх і багатьох інших слушно вважають гордістю української хореографії.

Цього ж року Київська школа майстрів народної творчості реорганізується на Київське художньо-промислове училище (постанова РНК УРСР від 20 вересня 1939 р. “Про реорганізацію Київської школи майстрів народної творчості на Київське художньо-промислове училище”) [Збірник постанов і розпоряджень, 1939, ст. 155]. Передане до сфери компетенції Управління в справах мистецтв при Раді Народних Комісарів УРСР училище працює за 5-річними навчальними планами. З вересня 1939 р. 120 учнів розпочали навчання в ньому на трьох відділах: художнього оформлення тканини (художня вишивка, виробництво килимів, гобеленів, ткацтво), декоративного розпису (альфрейні роботи, орнамент тощо), скульптурно-керамічне (виробництво художніх речей з фарфору, фаянсу, скла; майоліка). З контингентом у 120 осіб воно розпочало свою роботу з 1 вересня 1939 р. (раніше виходу постанови уряду. — *Авт.*).

Потужним стимулом у поліпшенні роботи учасників навчально-виховного процесу стало, на думку його організаторів, запровадження у 1939 р. у навчальних закладах соціалістичного змагання між колективами закладів освіти [Збірник наказів і розпоряджень, 1940, ч. 9–10, с. 20]. До цього воно використовувалося з 1926 р. як засіб активізації діяльності у промисловості. Організація змагання, незважаючи на увесь його формалізм у гуманітарній сфері з його підведенням підсумків, проведенням урочистих заходів, врученням

Б. Таїров

Г. Березова

Т. Таякіна

відзнак, давала можливість освітянським чиновникам, керівникам навчальних закладів зайвий раз засвідчити свою лояльність до уряду, відданість ідеям, проголошеним більшовиками. Організація соціалістичного змагання стала ще одним кроком до уніфікації та централізації освітньої системи, адже діяльність кожного педагогічного колективу спрямовувалася на досягнення певних формальних показників, що були однаковими для усієї країни.

Традиція позаекономічного стимулювання педагогічної праці надовго (на півстоліття) закріпилася у практиці діяльності навчальних закладів.

Складною була ситуація в західному регіоні України. Тут уже діяла ціла низка мистецьких навчальних закладів, але політика полонізації призвела до того, що "на Західній Україні не було жодного вузу, де б студенти вчилися рідною мовою" [Ярош, 1995, с. 138]. Тому проблема українізації освіти західноукраїнських земель після їх приєднання до Радянського Союзу була визначена партійно-державним керівництвом головною на цьому, першому, етапі її радянізації. Почався широкий пропагандистський наступ, провідниками якої були викладачі, насамперед, центральних та східних областей України. Це був потужний пропагандистський актив, який мав працювати з місцевим населенням і пропагувати радянський спосіб життя. Всі навчальні заклади на західноукраїнських землях з 1 жовтня 1939 р. ставали державними.

Під гаслом розквіту українського мистецтва та цих земель та з метою "піднесення культурного рівня і творчого зростання трудящих західних областей України" [Культурне будівництво, 1960, с. 788] відбувається реорганізація мистецьких закладів і установ у цьому регіоні. Постановою РНК УРСР від 20 грудня 1939 р. "Про організацію театрів, музичних колективів, будинків народної творчості і театральних музичних закладів у Львівській, Дрогобицькій, Волинській, Рівенській, Станіславській і Тернопільській областях" [Архів РМ УРСР, інд. 26, протокол № 9, арк. 264, 265] організовано Львівська державна українська консерваторія з польським відділом, з наданням їй у користування приміщення консерваторії Польського музичного товариства, Львівське державне українське музичне училище з польським відділом при державній українській консерваторії, з наданням йому в користування приміщення музичного інституту ім. Лисенка, Львівська державна дитяча музична семирічна школа при державній українській консерваторії, з наданням їй у користування приміщення консерваторії ім. Шимановського. Крім того, цією постановою створено у м. Львові три музичні школи, що функціонують як окремі позашкільні навчальні заклади і не входять до складу консерваторії.

Існування Львівської консерваторії (нині Львівська державна музична академія ім. М. Лисенка) тісно пов'язане з діяльністю інших навчальних музичних закладів Львова. У середині XIX ст. при Галицькому музичному товаристві існувала музична школа, що згодом отримала статус консерваторії.

14 лютого 1852 р. нарада під керівництвом бургомістра міста Львова ухвалила рішення про створення консерваторії при Галицькому музичному товаристві. 4 грудня 1853 р. сформовано дирекцію товариства, до складу якої увійшов також директор консерваторії. 1 травня 1854 р. розпочалося навчання в консерваторії. Першим директором став учень Фредеріка Шопена, відомий піаніст і композитор Кароль Мікулі. Серед педагогів консерваторії в різні роки були Мечислав та Адам Солтиси, Вілем Курц, Ян Галь та ін. У цьому навчальному закладі здобули освіту видатні музиканти різних на-

ціональностей, серед них — Соломія Крушельницька, Денис Січинський, Олександр Мишуга, Василь Барвінський, Мауріці Розенталь, Людвіг Марек та багато інших.

У 1903 р. стараннями Анатолія Вахнянина та українських діячів культури у Львові виник Вищий музичний інститут, що згодом став носити ім'я Миколи Лисенка. Завдяки зусиллям його перших керівників, зокрема відомих композиторів Станіслава Людкевича та Василя Барвінського, професійний рівень випускників став незабаром настільки високим, що вони могли з успіхом виступати на сценах Європи та Америки. Особливо славилась фортепіанна школа, представлена такими іменами, як Роман Савицький, Дарія Гординська-Каранович та Галина Левицька. Майже у всіх містах Галичини Вищий музичний інститут організував свої філіали.

У міжвоєнному двадцятиріччі XX ст. у Львові виникла ще одна консерваторія — ім. К. Шимановського. Відповідно до давніх європейських традицій, крім консерваторій, у Львівському університеті з 1911 р. функціонував музикознавчий факультет. Ним завідував видатний польський музикознавець Адольф Хибінський. У нього навчались відомі польські та українські вчені, серед них — Мирослав Антонович, Зофія Лісса, Зофія Лобачевська, Марія Щепанська та інші. Усі ці заклади в 1939 р. було об'єднано у єдину Львівську державну консерваторію ім. М. В. Лисенка.

Постановою Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2000 р. № 1340 навчальний заклад перейменовано на Львівську державну музичну академію імені М. В. Лисенка, якій Указом Президента України № 863/2007 від 13.09.2007 року було надано статус національної.

Зі стін Академії вийшло не одне покоління ушляхених музикантів, діячів мистецтва: народний артист СРСР Стефан Турчак, народні артистки СРСР сестри Марія, Даниїла і Ніна Байко, народні артисти України Геннадій Ляшенко, Богодар Которович, Євген Станкович, Ольга Басистюк, заслужений діяч мистецтв України Ганна Гаврилець, доктори мистецтвознавства Стефанія Павлишин, Всеволод Задерацький, Андрій Шкурган та ін.

Зазначеною вище постановою створено:

у Волинській обл. — державну українську дитячу музичну семирічну школу та вечірню музичну школу для навчання дорослих без відриву від виробництва.

у Дрогобицькій області — в м. Дрогобичі українську дитячу музичну семирічну школу та вечірню музичну школу для навчання дорослих без відриву від виробництва, а у м. Стрії — Державне українське музичне училище, якому надане приміщення філії інституту ім. Лисенка з усім майном і устаткуванням;

у Рівненській області — українську дитячу музичну семирічну школу й вечірню музичну школу для навчання дорослих без відриву від виробництва;

у Станіславській (Івано-Франківській) області — державне українське музичне училище, українську дитячу музичну семирічну школу й вечірню музичну школу для навчання дорослих без відриву від виробництва, яким надаються при-

Камерний оркестр Львівської державної музичної академії ім. М. Лисенка

міщення, музичні інструменти, бібліотека і обладнання з філії інституту ім. Лисенка, а у м. Коломиї — українську дитячу музичну семирічну школу;

у Тернопільській області — українську дитячу музичну семирічну школу і вечірню музичну школу для навчання дорослих без відриву від виробництва, яким знов-таки надаються приміщення, музичні інструменти, бібліотека та устаткування з філії інституту ім. Лисенка.

Мережа радянських мистецьких навчальних закладів на західних землях стала результатом реформування вже існуючих мистецьких закладів освіти, почала створюватися на базі наявних у Львові Консерваторії польського музичного товариства, Консерваторії ім. Шимановського, Інституту ім. Лисенка та його філій в регіонах.

Івано-Франківське державне музичне училище було відкрито 17 січня 1940 р. на базі міських навчальних закладів — філіалу Львівського вищого музичного інституту ім. М. В. Лисенка та Станіславської консерваторії ім. С. Монюшка. У 1965 р. з нагоди 100-річчя від дня народження видатного українського композитора, диригента, культурного і громадського діяча Дениса Січинського постановою Ради Міністрів УРСР від 09.12.1965 р. № 1175 училищу присвоєно його ім'я.

У 1985 р. на фасаді головного корпусу училища встановлено барельєф композитора (автор — А. Басюк) та меморіальну дошку, а 1989 р. в училищі відкрито музей Д. Січинського, де розміщені його особисті речі, експонати та архівні документи, які розповідають про життя і творчість композитора. Гордістю училища є випускники, серед яких народні артисти України професори М. Гринишин і І. М. Пілатюк; Заслужений діяч мистецтв України М. Головащенко; народні артисти України, професори Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника Х. Фіцалович, П. Терпелюк; Заслужений діяч мистецтв України, професор Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника Р. Дорожівський; Народний артист України, художній керівник державного Гуцульського ансамблю пісні і танцю П. Князевич; Заслужений працівник культури України М. Замрозевич; Лауреати міжнародних та всеукраїнських конкурсів А. Мосюк (фагот), А. Пілатюк (скрипка), Н. Пілатюк (скрипка).

Д. Січинський

Дрогобицьке державне музичне училище ім. В. Барвінського засновано 1 вересня 1945 р. Постановою Раднаркому УРСР від 24 січня 1945 року № 75. Унаслідок переведення музичного училища з м. Стрий, відкритого у грудні 1939 р., першим директором училища був призначений О. Т. Рябоконь, який працював у ньому з 1945 по 1953 р. Ним були сформовані окремі відділи — духових та ударних інструментів, народних, а також пізніше — струнних інструментів. Базами педпрактики в перших роках існування училища були будинки культури, клуби, згодом — середні школи. Його послідовники Е. П. Поліванова, А. М. Мішньов розширювали контингент студентів. Велику роль у формуванні само-

В. Барвінський

бутньої мистецької та педагогічної школи навчального закладу, піднесенні його авторитету серед музичної громадськості регіону та України відіграла подвижницька діяльність директорів училища Р. П. Гітліна та Р. М. Пукаса. У 1995 р., на відзначення 50-річчя від дня заснування, рішенням виконкому Львівської обласної Ради народних депутатів від 1 червня 1995 року № 40 училищу присвоєно ім'я Василя Барвінського.

Училище пишається своїми випускниками. Це заслужені артисти України М. Сорока (Буднік), С. Орлюк, М. Стаднік, Н. Лемішка (Панчишин), Л. Канюка; заслужені працівники культури України Р. Паньків, Л. Давидчак; заслужені діячі мистецтв України М. Гобдич, Ю. Корчинський, М. Мошик, Юрій та Володимир Курачі, головний диригент Національного українського хору ім. Г. Верьовки З. Коренець, диригенти Львівського національного оперного театру ім. С. Крушельницької М. Юсипович, Ю. Бервецький, І. Гіряк.

Львівське державне музичне училище створено згідно з постановою Раднаркому УРСР № 1545 від 19 грудня 1939 р. на базі Вищого музичного інституту ім. М. Лисенка — першого українського вищого музичного навчального закладу Галичини (у вересні 1939 р. інститут було реорганізовано у Львівську державну консерваторію), а приміщення Інституту разом із частиною педагогічного та учнівського складу стало базою для училища. Наприкінці 40-х років понад двадцять викладачів тоталітарним режимом було вислано у різні регіони Сибіру, на їх місце прийшли нові викладачі — випускники консерваторій Радянського Союзу (Києва, Харкова, Ленінграда, Свердловська та ін.). У 1988 р. училищу присвоєне ім'я Станіслава Пилиповича Людкевича, видатного українського композитора і педагога, директора Вищого музичного інституту у 1909–1914 роках і одного з фундаторів музичної освіти в Галичині.

С. Людкевич

У вересні 1944 р. поновило роботу Чернівецьке музичне училище, відкрите у листопаді 1940 р. Першим директором музичного училища був Василь Іванович Чижський, який до того часу працював викладачем-хормейстером Київського музичного училища.

На чотирьох відділеннях: фортепіанному, вокальному, струнно-смичкових інструментів, духових та ударних інструментів, акордеона навчалось 102 студенти. Свій внесок у розвиток навчального закладу здійснили директори: А. М. Попаденко, М. Д. Щербина, композитори та заслужені артисти УРСР Б. В. Крижанівський та І. Б. Драго, заслужений працівник культури УРСР Л. М. Рум'янцева, С. М. Козлов, О. І. Павлов, В. Д. Кобялко, І. В. Петрусяк, Р. Є. Левицький. Згідно з Постановою № 66 Ради Міністрів Української РСР

С. Воробкевич

“Про присвоєння імен учбовим закладам” від 12 листопада 1986 р. № 390 Чернівецькому музичному училищу присвоєно ім'я українського письменника і композитора Воробкевича Сидора Івановича. Училище пишається своїми випускниками, серед яких Герой України, народна артистка СРСР, України, Росії та Молдови С. Ротару; народна артистка СРСР, лауреат Державної премії Росії Н. Ісакова; народні артисти

України Ю. Гіна, Г. Агратіна, Д. Попійчук, О. Самуїле, І. Бобул, О. Добрянська, П. Дворський, Є. Савчук, Я. Табачник, Н. Ісакова, П. Ончул, А. Лізвінський; заслужені артисти України В. Ломанець, М. Чередарчук, Л. Шапко, В. Станішевський, О. Логінов, Я. Коча, В. Соколик, І. Пендищук, О. Усач, Н. Яремчук, Д. Яремчук, П. Арцему, І. Дерда, Приймак Павло і Петро Приймак, М. Усач, Д. Лукач, О. Перепелюк, А. Мигалук, М. Петрина, А. Мималига; заслужені діячі мистецтв України М. Сабодаш, В. Костриж, М. Довганич, В. Регрут, Е. Боднарук, С. Гулковський, В. Кошман, С. Бедусенко, Б. Затуловський, А. Стороженко.

Бурхливий розвиток кіномистецтва створив умови для організації підготовки мистецьких кадрів для кіновиробництва. Це були Одеський державний технікум кінематографії, Київський державний інститут кінематографії, Вищі курси режисерів у Києві. В Київському державному інституті кінематографії (1930 р.) на так званому художньому факультеті відкрито мистецькі спеціальності для підготовки кінорежисерів, сценаристів, кіноакторів, проте цей факультет проіснував до реформи освітньої системи у 1934 р. В середині 30-х замість цього відкриваються мистецькі школи (лабораторії, майстерні) на Одеській і Київській кінофабриках, де під керівництвом режисерів цих фабрик творча молодь мала опановувати професію кіноактора. Варіантом академічного навчання мали стати Вищі курси кінорежисерів при Київському інституті кінематографії, які проіснували протягом 1935 р. У зв'язку з реорганізацією у 1938 р. українські вищі навчальні заклади припинили підготовку мистецьких кадрів для кінематографу.

Таким чином, 30-і роки — це період, коли відбувається формування системи мистецьких навчальних закладів. Її особливість полягала в тому, що було визначено не тільки мережу мистецьких навчальних закладів, а й сформовано галузь з центральним державним органом, який забезпечував її подальшу інституціалізацію. Цього часу розширено також мережу мистецьких навчальних закладів, професіоналізується підготовка музичних, художніх кадрів, кадрів для театрів. Цьому сприяло відкриття 1939 р. Дніпропетровського театрального училища та Київського хореографічного училища, Кримського художнього училища (1937). В столиці і регіонах відкривають навчальні заклади нового типу — середні спеціальні музичні школи-інтернати — Київська (1934), Одеська (1933), Львівська (1939), Харківська (1943), Республіканська середня спеціальна художня школа (1937). Засновуються, хоча й не так інтенсивно, як на початку століття, музичні училища: Донецьке (1935), Львівське (1939), Івано-Франківське (1940), Чернівецьке (1940).

У сфері управління відбувається не тільки русифікація, а й уніфікація навчального процесу, стандартизація змісту освіти. Створюється мережа навчальних закладів культурно-пропагандистського спрямування (школи, технікуми політпросвіти тощо) в усіх регіонах України: Харків (1929), Мелітополь, Тульчин, Київ, Кам'янець-Подільський, Ніжин (1930), Олександрія (1931), Одеса (1936), Львів (1939), Тербовля (1940). Водночас централізація управління державними союзними органами ліквідувала регіональну самобутність щодо варіативності навчання. Мистецькі навчальні заклади дедалі більше перетворюються на механізм ідейно-патріотичного виховання населення, знаряддя підтримки політичного устрою. Повертаються відкинуті на революційній хвилі у 20-х роках форми контролю за навчанням учнів і студентів та діяльністю викладачів. Задекларована на початку 30-х українізація навчальних закладів наприкінці 30-х перетворилася на русифікацію навчального процесу.

Мистецька освіта в екстремальних умовах 40-х років

У зв'язку із тим, що наприкінці 30-х років уряд СРСР усі кошти спрямовував на потреби оборони, проблема здобуття молоддю загальної середньої освіти поступово втрачала як політичний, так і економічний сенс [Історія України, т. 2, с. 284]. У країні запроваджують платне навчання. Постановою РНК СРСР від 2 жовтня 1940 р. “Про встановлення платності навчання в старших класах середніх шкіл і у вищих учбових закладах СРСР і про зміну порядку призначення стипендій” [Собрание постановлений и распоряжений, 1938, ст. 82] у середніх спеціальних навчальних закладах, як і у старших класах середніх загальноосвітніх шкіл, запровадили плату в розмірі 150 крб. на рік (у Києві 200 крб.).

Залежно від майбутньої професії студента у вищих навчальних закладах, як і у старших класах загальноосвітньої школи, вводиться диференційоване платне навчання. Диференціація відбувається за професійним принципом.

Мистецькі навчальні заклади, що здійснювали підготовку кадрів переважно через індивідуальну форму навчання, а тому були малочисленими й малорентабельними, потребували більших асигнувань на їх утримання в перерахунок витрат на контингент студентів. Так, у художніх, театральних і музичних вищих навчальних закладах плата за навчання становила 500 крб. на рік, а в решті вищих навчальних закладах — 300 крб.

І це зрозуміло: оскільки в країні, де не вистачало робочих рук, необхідно було стримати потік молоді до навчальних закладів і спрямувати його на промислові підприємства та до колгоспів. Того ж часу Указом Президії Верховної Ради СРСР “Про державні трудові резерви” створюється мережа ремісничих навчальних закладів, набір до яких був примусовий, а втеча з яких каралася позбавленням волі. Ці заклади стали альтернативою для тих, хто не мав можливості платити за навчання у старших класах школи і вищих навчальних закладах, зокрема мистецького спрямування.

Протягом усього періоду становлення освітньої системи в навчальних закладах бракувало педагогічних кадрів. Низька заробітна плата й рівень соціального забезпечення спонукали вчителів до пошуку інших, не пов'язаних з фахом джерел існування. У 1940 р. це питання вирішувалося перевіреним радянською владою методом — репресивними заходами. Рада Народних комісарів УРСР приймає постанову “Про повернення на педагогічну роботу осіб, які закінчили педагогічні навчальні заклади і працюють не за фахом”. Цим документом передбачалося “виявити всіх осіб, які закінчили з 1934 по 1940 рік вищі та середні педагогічні навчальні заклади і працюють не за фахом”, а Комісаріату освіти УРСР і його місцевим органам передавати до органів прокуратури УРСР справи на осіб, які ухилятимуться від педагогічної роботи для притягнення до відповідальності. Так розпочалося кримінальне переслідування педагогів за неявку на роботу після закінчення ними педагогічних навчальних закладів. Заборонялося самочинне звільнення службовців з установ та організацій. Місцеві партійні комітети, органи влади почали приймати вольові рішення у кадрових питаннях, оминаючи компетенцію Наркомату освіти.

Початок 40-х років також позначено реформами у справі удосконалення бібліотечної системи — однієї з відповідальних за інформаційне і культурно-освітнє обслуговування населення. Вона ще залишалася в підпорядкуванні

Наркомосу і не задовольняла “зростаючих культурних потреб робітників, колгоспників і радянської інтелігенції та потреб нашого дитинства” [Культурне будівництво, 1960, с. 800]. Постановою РНК УРСР від 28 січня 1940 р. “Про роботу масових бібліотек” перед Наркомосом ставилися великі завдання зміцнення керівництва секторами обласних відділів народної освіти, організації методичної допомоги бібліотекам і методичним кабінетам у справі покращення комплектування фондів і каталогів, забезпечення бібліотек літературою, матеріальною базою та кадрами, з підготовкою яких Бібліотечний інститут (м. Харків) та діючі бібліотечні школи не могли впоратись [Архів РМ УРСР, інд. 260801, протокол № 1, арк. 81–83].

Харківський бібліотечний інститут (Харківський інститут культури, Харківська академія культури) став правонаступником Харківського інституту політосвіти, створеного на базі факультету політосвіти Харківського інституту народної освіти за рішенням Раднаркому Укравіни від 10 вересня 1929 р. Від 1939 р. інститут називався Харківський державний бібліотечний інститут, який в 1964 р. був реорганізований у Харківський державний інститут культури. Згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 8 червня 1998 р. № 818 Харківський державний інститут культури було ліквідовано та на його базі утворено Харківську державну академію культури.

Харківська державна академія культури

Залишаючись упродовж десятиліть єдиним в Україні вищим навчальним закладом, який забезпечував сферу культури висококваліфікованими кадрами, Академія стала фундатором бібліотечної і культурологічної освіти в Україні. ХДАК першою розпочала підготовку документознавців — менеджерів інформаційних систем, соціальних педагогів, організаторів культурно-дозвілєвої діяльності, культурологів, викладачів історії та теорії культури, істориків-музеєзнавців. В Академії був створений перший в Україні факультет підвищення кваліфікації працівників культури, за роки існування якого тут підвищили кваліфікацію майже 5 тисяч викладачів училищ культури України, Молдови, Середньої Азії. На базі філії ХДАК виник Київський інститут культури (нині — Національний університет культури і мистецтв). ХДАК стояла біля витоків ще одного інституту культури України — Рівненського. Сьогодні майже половина працівників сфери культури України — це випускники Академії. За роки існування Академія підготувала майже 40 000 фахівців, у тому числі 250 іноземних громадян. з 24 країн Європи, Азії, Африки, Латинської Америки.

У 1941 р. уряд планував додатково відкрити бібліотечні школи в Кіровоградській, Дніпропетровській та Кам'янець-Подільській областях з контингентом по 90 осіб в кожній. Постановою РНК УРСР від 8 травня 1940 р. “Про організацію музеїв і бібліотек у західних областях України” передбачалося відкриття таких середніх шкіл у Львові та Тернополі.

Воєнна доба в історії освіти України, її мистецьких закладів особливо тяж-

кою була на початку, коли необхідно було забезпечити їх роботу в евакуації мінімальними силами. Нарком освіти, перебуваючи у Саратові, намагався налагодити й випуск підручників, і підготовку навчальних планів, взяття на облік майна евакуйованих музеїв, вищих навчальних закладів, розробку евакуйованих кадрів по областях і установах [ЦДАВО України. — Ф. 21. — Оп. 7. — Т. 1. — Спр. 505. — Арк. 75]. Управління у справах мистецтв при РНК УРСР опікувалося, крім того, й роботою творчих організацій, налагодженням процесу створення митцями нових мистецьких творів. Деякі навчальні заклади продовжували свою роботу в евакуації (так, Київська консерваторія в 1941–1943 роках приєдналася до Свердловської консерваторії).

Друга світова війна 1941–1945 років різко загальмувала розвиток інфраструктури культурно-освітньої сфери України. Були зруйновані численні пам'ятки культури, історичні будівлі. З початком війни перед мистецькими навчальними закладами та митцями, що в них працювали, постали нові завдання. Багато митців пішли добровольцями на фронт, інші працювали керівниками фронтових ансамблів, створювали мистецькі твори воєнної тематики, допомагали розвивати художню самодіяльність.

Водночас уже 1943 р. розпочалась діяльність з відновлення роботи навчальних закладів у районах, звільнених від воєнних дій. Культурне життя після війни було невіддільною частиною повоєнного відродження, і мистецькі навчальні заклади беруть в ньому якнайактивнішу участь. І мистецькі навчальні заклади беруть у ньому якнайактивнішу участь. Паралельно розвивається мережа як академічних, з переважно індивідуальною формою навчання, так і масових навчальних закладів мистецтва і культури. 1943 р. позначино відкриттям Харківської середньої спеціальної музичної школи, Згодом у кожному регіоні почали функціонувати середні загальноосвітні навчальні заклади, що одночасно із загальною середньою освітою надавали й професійно спрямовану середню музичну освіту. Відкриваються Дрогобицьке, Луганське музичні училища. Але ще більше як в обласних, так і районних центрах відкривається технікумів політосвіти — попередників культурно-освітніх училищ: Донецьк, Канів, Дубно, Чернівці, Дніпропетровськ, Херсон — така географія їх розташування. В Україні розгортається рух за відбудову і ремонт власними силами навчальних приміщень, які були у незадовільному стані, особливо в сільських районах.

Постановою РНК УРСР і ЦК КП(б)У від 27 лютого 1943 р. “Про поновлення роботи шкіл в районах Української РСР, звільнених від фашистських окупантів” перед наркомом освіти (С. М. Бухало), головами рад виконкомів звільнених областей ставиться завдання “ліквідувати найскоріше наслідки занепаду і розгрому шкільної освіти” [Архів Ради Міністрів УРСР, 1943, постанова № 40], укомплектування райвідділів народної освіти кадрами. Постановою ЦК КП(б)У від 25 березня 1944 р. “Про підготовку до реевакуації вузів УРСР” передбачено реевакуацію професорсько-викладацького складу, студентів і майна після закінчення 1943–1944 навчального року [Центральний партійний архів Інституту марксизму-ленізму при ЦК КПРС, Ф.17. — Оп. 2. — Спр. 1631. — Арк. 48].

Усі ці рішення залишилися б на папері, якби не рядові подвижники — музиканти, художники, артисти, які поодинокі збирали розпорошених війною по світу викладачів, учнів, студентів — тих, хто є творчо-інтелектуальним уособленням віртуальних назв мистецьких установ.

Цікаві сторінки діяльності мистецьких навчальних закладів ілюструє історія відновлення кобзарської школи в післявоєнний період. Сприяв цьому випадок, але, мабуть, цілком закономірний і показовий для того часу, про який йдеться в книзі Івана Панасюка “Переплелись роки й бандури струни”.

Ідеться про відомого майстра бандурного мистецтва, Народного артиста України, професора Національної музичної академії ім. П. І. Чайковського С. В. Баштана.

Батько Сергія Васильовича — Василь Миколайович бачив у ньому майбутнього інженера, тому Сергій, послуховавшись батькової поради, вступив до Київського політехнічного інституту, але не розлучався з бандурою, яку обожнював з малих років.

Повернувшись на мистецьку стежку епізод, який стався в поїзді, коли він після року навчання на підготовчому відділенні в інституті, влітку 1944 р. повертався зі своїми друзями додому на канікули. Пасажири, що їхали в вагоні, а це були переважно військові, попросили Сергія заграсти на тому інструменті, який він обережно тулив до себе. Як пише автор, його не треба було довго вмовляти, і він заспівав під бандуру кілька українських народних пісень, а далі — грав і співав усе, що вмів, сам підбирав, почувши по радіо чи від інших музикантів.

Його слухав й високий чоловік, “дядько в шкірянці”, як потім його назвав Сергій, який потім підійшов до нього. Вони довго розмовляли про бандуру, про інститут, про сім’ю, і раптом той рішуче і переконливо сказав: “Тобі треба вчитись не на інженера, а на музиканта. Так і скажи своєму батькові, а у вересні приїжджай до Києва і прихось до музичного училища. Вважай, що сьогодні ти успішно склав свій вступний іспит”.

Приїхавши у вересні на навчання, Сергій згадав ту розмову і вирішив піти в Київське музичне училище. В наказі про зарахування він побачив своє ім’я. “Дядьком у шкірянці” виявився сам директор училища — Петро Андрійович Сук. Цілком випадкова зустріч стала вирішальною в житті юнака й визначила увесь його подальший шлях музиканта, оскільки звела його з подвижником бандурного мистецтва В. А. Кабачком, який з 1945 р. викладав гру на бандурі в училищі (П. А. Сук запросив його, не злякавшись мати справу з “репресованим”), і Сергій стає одним з найкращих учнів видатного музиканта.

До створення нової інфраструктури галузі культури та мистецтва долучається й Управління у справах мистецтв при РНК УРСР, яке після війни очолювали М. П. Компанієць, потім О. Є. Корнійчук, а згодом знову М. П. Компанієць. Це нова мережа музеїв (постанова РНУ УРСР від 27 березня 1943 р. “Про утворення Державного літературно-художнього музею Т. Г. Шевченка”) [Архів Ради Міністрів УРСР, 1943 р., постанова № 92], нові творчі колективи (постанова РНК УРСР від 11 вересня 1943 р. “Про організацію державного українського народного хору” [Архів Міністерства культури УРСР, 1943 р., арк.14], постанова РНК УРСР і ЦК КП(б)У “Про відновлення діяльності Республіканської державної естради в м. Києві” [Архів Міністерства культури УРСР, 1944 р., арк.21], якою передбачалося створення Республіканського театру естради і мініатюр тощо.

Відновлюється діяльність відомих творчих колективів (постанова РНК УРСР і ЦК КП(б)У від 10 березня 1944 р. “Про поновлення роботи Дніпропетровського історичного музею” [Архів Ради Міністрів УРСР, 1944 р., постанова № 242], постанова РНК УРСР і ЦК КП(б)У від 6 березня 1944 р. “Про відновлення роботи Київської кіностудії художніх фільмів” [Архів Ради Міністрів УРСР, 1944 р., постанова № 168], постанова РНК УРСР і ЦК КП(б)У від 16 березня 1944 р. “Про переведення Державної Української філармонії з м. Харкова та відновлення її роботи в м. Києві” [Архів Міністерства культури УРСР, 1944 р., арк. 115] тощо.

Дуже важливим цього періоду стало питання повернення в Україну всіх розпорошених війною її творчих сил. У грудні 1943 р. уряд ухвалює рішення про скликання пленуму Спілки радянських художників України (постанова РНК і ЦК КП(б)У від 15 грудня 1943 р. “Про скликання пленуму Спілки радянських художників України” [Архів Міністерства культури УРСР, 1943 р., арк. 55]. Постановою РНК УРСР і ЦК КП(б)У від 18 березня 1944 р. “Про поновлення роботи Спілки радянських композиторів України та Музфонду УРСР в м. Києві” [Архів Ради Міністрів УРСР, 1944 р., постанова № 216] в Україні відновлюється координаційна і «спрямувальна» робота з композиторами. Постановою РНК УРСР і ЦК КП(б)У від 29 квітня 1944 р. “Про поновлення роботи Спілки радянських письменників України в м. Києві” [Архів Ради Міністрів УРСР, 1944 р., постанова № 401] відновлюється організаційна робота й у літературній галузі.

Приймається ряд постанов про повернення до України театральних колективів в регіони і столицю (постанова РНК УРСР і ЦК КП(б)У від 3 грудня 1943 р. “Про переїзд 1-го Державного драматичного Дніпропетровського українського театру ім. Т. Г. Шевченка з м. Намазгана (Узбекистан) до м. Дніпропетровська” [Архів Міністерства культури УРСР, 1943 р., арк. 51], постанова РНК УРСР і ЦК КП(б)У від 22 грудня 1943 р. “Про переїзд Дніпропетровського російського драматичного театру ім. Горького до м. Дніпропетровська” [Архів Міністерства культури УРСР, 1943 р., арк. 57], постанова РНК УРСР і ЦК КП(б)У від 26 січня 1944 р. “Про переїзд театрів України на місця їх постійної праці” [Архів Міністерства культури УРСР, 1944 р., арк.167], постанови РНК УРСР і ЦК КП(б)У від 3 березня 1944 р. “Про реевакуацію Київського державного ордена Леніна академічного українського театру ім. І. Франка” [Архів Міністерства культури УРСР, 1944 р., арк.128] та “Про реевакуацію Київського державного російського драматичного театру ім. Лесі Українки” [Архів Міністерства культури УРСР, 1944р., арк.125.], постанова РНК УРСР і ЦК КП(б)У від 4 березня 1944 р. “Про реевакуацію Київського державного ордена Леніна академічного театру опери та балету ім. Т. Г. Шевченка” [Архів Міністерства культури УРСР, 1944 р., арк.122], постанова РНК УРСР і ЦК КП(б)У від 16 березня 1944 р. “Про реевакуацію Харківського державного театру російської драми” [Архів Міністерства культури УРСР, 1944 р., арк.111] тощо.

До місць попереднього розташування повертаються мистецькі навчальні заклади (постанова РНК УРСР і ЦК КП(б)У від 17 березня 1944 р. “Про реевакуацію до м. Києва Київської державної ордена Леніна консерваторії” [Архів Міністерства культури УРСР, 1944 р., арк.108], постанови РНК УРСР і ЦК КП(б)У від 1 квітня 1944 р. “Про реевакуацію навчальних закладів системи Управління в справах мистецтв при Раднаркомі УРСР” [Архів Міністерства культури УРСР, 1944 р., арк. 95] та “Про поновлення роботи навчальних закладів системи Управління в справах мистецтв при Раднаркомі УРСР” [Архів Міністерства культури УРСР, 1944 р., арк.87].

Відповідно до цих рішень відновили роботу: український відділ Київського художнього інституту при Ленінградській академії мистецтв у складі 10 педагогів та 40 студентів, випускний курс українського театального інституту у складі 14 педагогів і 96 студентів, Дніпропетровське музичне училище з Тобольська у складі 24 педагогів і 20 студентів. Відновлюється робота 6 мистецьких навчальних закладів у Києві (Київський художній інститут, Київська музична десятирічка, Київське музичне училище, Київська вечірня консерваторія, Київська художня десятирічка, Київське художньо-промислове училище), трьох

навчальних закладів у Дніпропетровську (Дніпропетровське музичне училище, Дніпропетровське театральне училище, Дніпропетровське художнє училище), одного в Житомирі (Житомирське музичне училище), двох в Сталінській (Донецькій) області (Сталінське (Донецьке) музичне училище, Артемівське музичне училище), одного в Полтаві (Полтавське музичне училище).

Початком існування Дніпропетровського музичного училища стали музичні класи при Катеринославському музичному відділенні Імператорського Російського музичного товариства, які були відкриті 1898 р. групою вихованців Санкт-Петербурзької консерваторії за підтримки князя П. Святополка-Мирського. У травні 1901 р. головна Дирекція Імператорського Російського музичного товариства на клопотання дала дозвіл на реорганізацію музичних класів в музичне училище. У вересні 1901 р. було відкрито музичне училище з науковими класами. Першим директором училища призначили „вільного художника” Д. П. Губарева — випускника Санкт-Петербурзької консерваторії по класу віолончелі та співу.

У 1919 р. на базі училища, директором якого був талановитий співак М. М. Енгель-Крон, створено консерваторію. В 1923 р. вона перетворена на музично-театральний технікум на правах вищого навчального закладу. У 30-х роках його очолив П. С. Бочаров. Водночас навчальний заклад отримав статус середнього спеціального навчального закладу, а у 1937 р. назву „музичне училище”.

У 1940—1973 роках училище очолював талановитий організатор, піаніст, лауреат республіканського конкурсу, заслужений працівник культури УРСР М. А. Оберман. З 1973 до 1992 року — музикознавець, голова Дніпропетровської організації Спілки композиторів України, член Правління Спілки композиторів СРСР, заслужений працівник культури УРСР Л. І. Царегородцева.

У грудні 1948 р. Радою Міністрів Української РСР у зв'язку з 50-річчям училищу присвоєно ім'я Михайла Івановича Глінки.

В училищі працювало багато відомих високопрофесійних музикантів: заслужені діячі мистецтв П. Горохов, М. Шпак, заслужені працівники культури А. Кулагін, А. Гетьман, О. Карзніков, А. Абдулрагімов, заслужені артисти України В. Сапелкін, О. Басалаєв, М. Полудьонна.

У 2004 р. колектив очолив заслужений діяч мистецтв України Ю. М. Новіков, зусиллями якого училище реорганізовано у 2006 р. в консерваторію.

За час існування училище підготувало більше 10 тис. високопрофесійних музичних кадрів. Серед них 4 народні артисти СРСР: (І. Паторжинський, А. Штогаренко, Н. Суржина, Л. Сметанніков); 4 народні артисти України: (К. Огневий, Г. Гаркуша, М. Гвоздь, А. Баженов); 8 заслужених артистів України: (Л. Артеменко, В. Бунчиков, П. Вискорка, Л. Глотова, Ю. Демчук, В. Коваленко, І. Коваль, О. Нечипоренко); 5 заслужених діячів мистецтв України: (В. Козін, О. Могила, М. Пастолака, О. Семенов, М. Сум, заслужений діяч мистецтв Казахстану Ю. Сердюк); 11 лауреатів міжнародних, Всеукраїнських конкурсів: (А. Барагаренко, А. Гелун, М. Данілов, К. Корнієнко, В. Колесник, Д. Богомол, С. Морозов, Ж. Німенська, Т. Ніколенко, Г. Хачбабян, М. Чикаренко); багато випускників працюють на посадах професорів і доцентів консерваторій.

Донецьке музичне училище є одним із перших створених за радянської влади музичних навчальних закладів Східного регіону. Засноване постановою ІІ з'їзду Донецької обласної ради в 1935 р., воно стало справжнім мистецьким культурно-освітнім центром, місцем підготовки висококваліфікованих виконавських і педагогічних кадрів для професійних музичних колективів і шкіл естетичного виховання в Донбасі.

Початок яскравої творчої біографії колективу талановитих однодумців пов'язаний з іме-

нами професора А. М. Шепелевського, Е. І. Гуровича, Г. М. Едельштейна, І. І. Полубоярова, М. А. Ривкіна, Е. Н. Панаєвої, Н. М. Бродського, І. Г. Миргородського, С. З. Солохи, С. С. Варламова, В. В. Сидоренко, Л. І. Степановського, М. П. Казакова, І. А. Кочуєва, Л. Ф. Дніпровського, О. І. Каплінської, Б. І. Константинова, А. А. Цешковського, Б. І. Векслера, Л. С. Шполянського, Н. С. Вакар, М. М. Шевченка та багатьох інших. Вони створили міцну базу для професійного становлення виконавства практично на всіх музичних інструментах у Донецькій обл., заклали глибокі традиції виховання творчо обдарованої молоді. За 70 років існування училищем підготовлено близько 5,5 тис. фахівців.

А. Шепелевський

Успішній роботі колективу училища багато в чому сприяв ентузіазм і організаторський талант його керівників. В різні роки директорами були А. М. Шепелевський, Б. І. Векслер, І. А. Кочуєв, Л. Ф. Дніпровський, Є. О. Максименко, О. З. Горська, В. К. Крат.

Училище дало творчий старт таким всесвітньо відомим митцям, як народні артисти України В. Земляньський, П. Кочур, О. Янкевич; народні артисти Росії — О. Данилов, О. Правілов, Л. Шемчук, Л. Зирянова, В. Гавва; заслужені артисти України А. Ткаченко, С. Цапко, В. Соколова, В. Хомутов, А. Джамогорцян, Н. Зуєва; заслужені артисти Росії С. і В. Перови, Р. Бобриньова, О. Ненадовський, головний диригент Національного ансамблю пісні і танцю імені Павла Вірського О. Чеберко, заслужена артистка Молдови Б. Ганзел, заслужені діячі мистецтв України В. Стасевич, С. Волков, В. Вязовський, Ю. Кукузенко, В. Стеценко та заслужені діячі мистецтв Росії, члени національної спілки композиторів Росії О. Галахов, В. Лебедев, члени Національної спілки композиторів України Б. Буєвський, М. Шух, М. Лаврушко, Є. Чиста.

Діяльність педагогів училища створила сприятливі умови для появи цілої плеяди талановитих музикантів, лауреатів і дипломантів багатьох міжнародних і всеукраїнських конкурсів і фестивалів, провідних солістів оперних театрів і симфонічних колективів не тільки України, а й зарубіжжя. До них належать лауреат міжнародних конкурсів солістка Віденської опери, Большого театру Росії та Донецького театру опери та балету ім. А. Солов'яненка Л. Шемчук, лауреат міжнародного конкурсу солістка Віденської та Берлінської опери Л. Магомедова, лауреат міжнародного конкурсу ім. П. Чайковського, соліст Московського театру „Нова опера” С. Шеремет, соліст оркестру Національного театру опери та балету ім. Т. Шевченка А. Зелінський, соліст Данського королівського оркестру Г. Ходос, а також численні лауреати та дипломанти міжнародних і всеукраїнських конкурсів.

Артемівське музичне училище засноване у грудні 1926 р. Створенню училища сприяла творча атмосфера, яка панувала в старовинному Бахмуті (Артемівську) на початку минулого сторіччя. У 1890 р. в місті заснували Бахмутське музично-драматичне товариство, а у 1902 р. випускницею Віденської консерваторії Адель Давидівною Мерейнес за підтримки Російського музичного товариства були відкриті музичні класи, де викладались гра на фортепіано, скрипці, віолончелі, духових інструментах, теорія та історія музики, хоровий та сольний спів.

І. Карабиць

Першим директором училища в період з 1926 по 1932 р. був О. І. Філіпов. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2004 р. Артемівському музичному училищу присвоєно ім'я його випускника, видатного українського композитора Івана Федоровича Карабиця.

Важливим рішенням для збереження народних художніх традицій та відновлення підготовки майстрів художніх виробів стала постанова РНК УРСР і ЦК КП(б)У від 7 лютого 1944 р. “Про відновлення і розвиток художніх промислів на Україні” [Архів Міністерства культури УРСР, 1944 р., арк.155–156]. У ньому міститься важливий пункт про відновлення одного з ексклюзивних мистецьких навчальних закладів образотворчого спрямування — Київського художньо-промислового училища. Цей навчальний заклад з глибокими мистецькими традиціями під егідою Управління у справах мистецтв при РНК УРСР мав забезпечити підготовку майстрів килимарства, кераміки, вишивання і настінно-декоративного розпису. Важливим для функціонування системи було відновлення роботи Кролевецького (Сумська обл.), Дігтярського (Чернігівська обл.) технікумів художніх промислів, що перебували під керівництвом Укооппрома ради і здійснювали підготовку майстрів ткацької, килимарської, вишивальної справи, малювання, художнього різьблення по дереву та кераміки. Цією ж постановою на Наркомат освіти покладалася відповідальність за утворення при клубах і хатах-читальнях гуртків для вивчення художніх промислів, виявлення талановитих самоуків і майстрів художніх виробів.

Триває повернення мистецьких навчальних закладів у південні регіони. Відповідно до постанови РНК УРСР і ЦК КП(б)У від 5 липня 1944 р. “Про відновлення роботи учбових закладів системи Управління в справах мистецтв при РНУ УРСР в м. Одесі” з 1 травня 1944 р. розпочали роботу Одеська державна консерваторія з контингентом студентів 150 осіб, Одеське музичне училище з контингентом студентів 200 осіб, Одеське художнє училище (150 осіб), Одеське театральне училище (100 осіб), Одеська музшкола-десятирічка (250 осіб), при якій відкрито інтернат на 50 місць для приїжджих дітей [Архів Міністерства культури УРСР, 1944 р., арк.362–363].

Перед Управлінням у справах мистецтв при РНК УРСР та виконкомом Одеської міської Ради депутатів трудящих ставилося завдання забезпечення навчальних закладів не тільки обладнанням (клавішним фондом, без якого музичні навчальні заклади не могли працювати, хоча один рояль було виділено й для художнього училища), а й квартирами для викладачів, що було важливим для збереження регіональної мистецької школи. Професорсько-викладацький склад залишився фізичним носієм професійних мистецьких традицій регіону.

Важливим питанням було відновлення роботи мистецьких навчальних закладів на західних землях. Як свідчать урядові документи, поновлення їх роботи відбувалося паралельно з поновленням роботи концертних організацій.

Постановою РНК УРСР від 19 серпня 1944 р. “Про поновлення роботи Чернівецького державного музичного училища” [Архів Міністерства культури УРСР, 1944 р., арк. 321] Управлінню в справах мистецтв при РНК УРСР дозволено поновити роботу цього навчального закладу з контингентом 130 осіб та планом прийому у 1944/1945 навчальному році 90 осіб. У цьому ж місяці дозволено й реевакуацію Чернівецького обласного українського драматичного театру (по-

станови РНК УРСР і ЦК КП(б)У від 7 серпня 1944 р. “Про реевакуацію Чернівецького обласного українського драматичного театру” [Архів Міністерства культури УРСР, 1944 р., арк. 324].

Отже, 1944 рік став роком відновлення інфраструктури культури й мистецьких навчальних закладів у цьому прикордонному регіоні.

Постановою РНК УРСР від 22 серпня 1944 р. “Про поновлення роботи учбових закладів системи Управління в справах мистецтв при РНК УРСР в м. Львові” поновлено роботу Львівської державної консерваторії з контингентом студентів 220 осіб, Львівського музичного училища з контингентом студентів 250 осіб, Львівської музичної школи-десятирічки при консерваторії для музично-обдарованих дітей (пізніше перейменована на Львівську середню музичну школу-інтернат) з контингентом 200 учнів та інтернатом для приїжджих дітей на 50 осіб, Львівського художньо-промислового училища (пізніше перейменоване на Львівське училище прикладного мистецтва, Львівське училище ужитково-прикладного мистецтва, Львівський коледж ужитково-прикладного мистецтва) з контингентом студентів 150 осіб [Архів Міністерства культури УРСР, 1944 р., арк. 316,317].

У тоталітарному суспільстві, яким цього періоду була Україна, державному контролю підлягала вся організаційна діяльність мистецьких навчальних закладів. Державні органи здійснювали заходи щодо забезпечення матеріальними ресурсами специфічного навчального процесу консерваторій, училищ, середніх спеціальних шкіл-десятирічок. Наявність музичних клавішних інструментів становила головний критерій матеріального ресурсу й статки не тільки громадян, а й мистецьких навчальних закладів. Враховуючи скрутну післявоєнну ситуацію уряд ухвалює рішення про виділення консерваторії у Львівській області 20 “безгосподарних інструментів”, музичному училищу — 15, музичній школі-десятирічці — 15, художньо-промислому училищу — двох інструментів.

Того часу відновлюється й робота Львівської філармонії (постанова РНК УРСР і ЦК КП(б)У від 22 серпня 1944 р. “Про поновлення роботи філармонії в м. Львові” [Архів Міністерства культури УРСР, 1944 р., арк. 315], львівських театрів — Львівського театру опери та балету, Львівського українського драматичного театру ім. М. Заньковецької (постанова РНК УРСР і ЦК КП(б)У від 22 серпня 1944 р. “Про поновлення роботи театрів м. Львова” [Архів Міністерства культури УРСР, 1944 р., арк. 313], Дрогобицького державного обласного українського музично-драматичного театру з міста Ново-Ургенча Хорезмської області Узбецької РСР (Постанова РНК УРСР і ЦК КП(б)У від 12 вересня 1944 р. “Про реевакуацію Дрогобицького державного обласного українського музично-драматичного театру” [Архів Міністерства культури УРСР, 1944 р., арк. 295].

Постановою РНК УРСР і ЦК КП(б)У від 24 січня 1945 р. “Про поновлення роботи учбових закладів системи Комітету в справах мистецтв при РНК УРСР у західних областях України” з січня 1945 р. поновлено роботу Станіславського (нині Івано-Франківського) музичного училища з контингентом студентів 150 осіб та прийомом на I курс — 80 осіб, Косівського художньо-промислового училища Станіславської області з контингентом 100 осіб, Вишницького художньо-промислового училища Чернівецької області з контингентом 100 осіб. Також цією постановою замість Стрийського музичного училища, що існувало до Вітчизняної війни, організовано Дрогобицьке музичне училище з контингентом студентів

100 осіб (на той час у м. Дрогобичі вже поновлено роботу музично-драматичного театру) [Архів Міністерства культури УРСР, 1945 р., арк. 148].

Косівське училище прикладного та декоративного мистецтва, відкрите у 1945 р., веде традиції підготовки майстрів декоративно-ужиткового мистецтва з 1882 р., коли в Косові було засновано Ткацьку школу.

У 1939 р. на базі Ткацької школи відкрито “Промислову школу гуцульського мистецтва” (1939–1944), першим директором якої був Михайло Куриленко. У школі працювали відомі майстри народної творчості Г. Герасимович, В. Гуз, М. Тимків, М. Гулейчук, М. Фединський, П. Дзюбай, В. Кіщук.

Від 1945 р. Косівське училище прикладного та декоративного мистецтва очолював Олексій Соломченко, відомий мистецтвознавець, Заслужений діяч мистецтв України. В 40–50-х роках ХХ ст. фахові предмети в училищі викладав видатний український художник Євген Сагайдачний.

З 1993 р. навчальний заклад набув статусу коледжу і проводив підготовку фахівців за двоступеневою системою — “молодший спеціаліст”, “бакалавр”. У 2000 р. згідно з Постановою Кабінету Міністрів України на базі коледжу створено Косівський державний інститут прикладного та декоративного мистецтва. У 2006 р. Косівський державний інститут прикладного та декоративного мистецтва реорганізовано у Косівський інститут прикладного та декоративного мистецтва Львівської національної академії мистецтв.

Навчальний заклад готує спеціалістів з монументально-декоративного живопису, моделювання костюма, художніх виробів зі шкіри, дизайну меблів і виробів з дерева, графічного дизайну, художніх виробів з дерева, художнього металу, художньої кераміки, художнього ткацтва.

У 1940 р. після входження Північної Буковини до складу Української РСР на базі крайової школи утворено середній спеціальний заклад під назвою „Вижицьке державне художньо-промислове училище”. Після визволення від фашистських загарбників м. Вижиці 15 березня 1944 р. навчальний заклад відновив свою роботу під назвою „Вижицьке державне художньо-промислове училище”. У 1956 р. навчальний заклад отримав назву „Вижицьке училище прикладного мистецтва”. 1990 р. училищу рішенням Ради Міністрів УРСР присвоєно ім’я визначного українського майстра-різьбяра Василя Шкрібляка. У 1994 р. навчальний заклад реорганізовано у Вижицький коледж прикладного мистецтва ім. В. Ю. Шкрібляка з правом підготовки фахівців за освітньо-кваліфікаційними рівнями „молодший спеціаліст”, „бакалавр образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва”.

У 2004 р. на базі навчально-матеріальної бази коледжу організовано факультет образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва у м. Вижиці Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича.

Навчальний заклад за час існування підготував не одне покоління майстрів декоративно-прикладного мистецтва. Серед них близько 200 осіб є членами Національної спілки художників, більше 150 членів Спілки дизайнерів та Спілки народних майстрів України. У навчальному закладі навчалися лауреат премії ім. Т. Шевченка, народний артист України В. Зінкевич; заслужений діяч мистецтв України А. Дутківська; заслужені художники України О. Теліженко, М. Білик; заслужені працівники культури Е. Жуковський, В. Васьков, В. Жаворонков, І. Сидорук та ін.

Культурно-мистецькою базою для створення в Ужгороді музичного училища стало відкриття Закарпатської обласної філармонії (постанова РНК УРСР від 8 березня 1946 р. “Про організацію Закарпатської обласної філармонії” [Ар-

хів Міністерства культури УРСР, 1946 р., арк. 114])). Постановою Ради Міністрів УРСР і ЦК КП(б)У від 22 липня 1946 р. “Про заходи по розвитку народного господарства Закарпатської області на 1946 р.” перед місцевою владою Закарпаття та Комітетом у справах мистецтв при Раді Міністрів УРСР ставиться завдання організувати драматичний театр у м. Мукачеві, обласну філармонію в м. Ужгороді та музичні школи-семирічки в містах Хусті, Севлюші, Солотвині [Радянська Україна, 23 липня 1946 р.]

Львівський коледж декоративно-ужиткового мистецтва був заснований 1876 р. постановою Міністерства віросповідань і релігії Австро-Угорщини, як “Школа моделювання і рисунку”. У 1940 р. на базі школи формується Львівське державне художньо-промислове училище, яке після війни отримує назву “Львівське училище прикладного мистецтва”. У 1956 р. училищу присвоєно ім'я видатного українського художника Івана Труша. У 1993 р. училище перейменоване на коледж.

У коледжі вчилися і працювали видатні художники і діячі: О. Курилас, О. Кульчицька, А. Манастирський, С. Караффа-Корбут, Е. Мисько, Б. Возницький, І. Марчук та багато інших. В майстернях студенти набувають практичних навиків художньої обробки дерева, металу, скла, тканини, живопису, роботи із скульптурою.

І. Труш

Ужгородське державне музичне училище імені Д. Є. Задора, створене 1946 р. (рішення Закарпатського облвиконкому № 126 від 16.04.1946 р.), — один із перших музичних закладів у Закарпатській обл. Як і в більшості таких навчальних закладів, контингент студентів у рік відкриття був невеликий і становив 30 осіб, які навчалися на відділах фортепіано, струнних інструментів, духових і ударних інструментів, народних інструментів, співу та хорового диригування. У 1963 р. в училищі розпочинається підготовка молоді зі спеціальності “Теорія музики”.

У 1991 р. училищу присвоєно ім'я українського композитора, першого директора музичного училища, випускника Празької консерваторії, композитора, піаніста, заслуженого діяча мистецтв України, професора Львівської державної консерваторії імені М. В. Лисенка Дезидерія Євгеновича Задора.

Д. Задор

За роки існування Ужгородське державне музичне училище імені Д. Є. Задора отримувало понад 5 тис. фахівців. Серед випускників училища — композитор і піаніст, член Спілки композиторів України та Угорщини С. Мартон; академік Академії мистецтв України, професор, завідувач кафедри композиції Київської Національної музичної академії ім. П. І. Чайковського, композитор, народний артист України, лауреат Державної премії ім. Т. Г. Шевченка Є. Станкович; народна артистка України, лауреат Міжнародних конкурсів Г. Ципола; народні артисти України М. Кречко, М. Харченко, П. Матій, М. Зубанич, А. Алексик, І. Лацанич, С. Гіга; заслужена артистка України, лауреат міжнародних конкурсів імені Ф. Ліста, С. Рахманінова, М. Лисенка, доцент Львівської державної музичної академії ім. М. В. Лисенка Е. Чуприк; заслужений артист України, лауреат конкурсу імені С. Турчака, диригент Національного симфо-

нічного оркестру В. Плоскіна; заслужені артисти України Е. Сокач, Н. Висіч, В. Давиденко, М. Форіш, В. Даньо, Й. Гарчар, І. Висаник, М. Медвідь, М. Попенко, М. Ходанич, Г. Дашак, Б. Лаба, Н. Копча, М. Вігула, Н. Гораль; професор Київської Національної музичної академії ім. П. І. Чайковського, художній керівник і головний диригент симфонічного оркестру "Ренесанс" Й. Франц; професор Київської національної академії ім. П. І. Чайковського Ю. Олексик; лауреат премії ім. Л. Ревуцького, доцент Львівської державної музичної академії ім. М. В. Лисенка Й. Ерміль; професор університету в м. Коліма (Мексика) піаніст, композитор, диригент А. Затін та багато інших.

Оркестр Ужгородського музичного училища

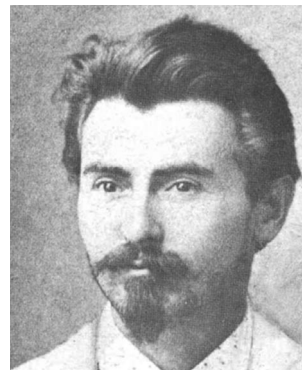
Важливе значення для розвитку системи мистецької освіти, особливо західних регіонів України, мало відкриття у 1946 р. у Львові Державного інституту прикладного та декоративного мистецтва (Постанова Ради Міністрів УРСР від 6 вересня 1946 р. "Про організацію в м. Львові Державного інституту прикладного та декоративного мистецтва") [Архів Міністерства культури УРСР, 1946 р., арк. 83]. Інститут мав готувати спеціалістів з вищою освітою на живописно-декоративному, скульптурно-керамічному, меблево-інтер'єрному, текстильному факультетах та факультеті прикладної графіки.

Львівський державний інститут прикладного та декоративного мистецтва відкрито 1946 р. Його створенню в Галичині передувала діяльність з 1905 по 1914 р. у Львові Вільної Академії Мистецтв, де навчалися й викладали відомі художники І. Труш, О. Новаківський, Г. Смольський, С. Гебус-Баранецька. В 1943 р., під час німецько-фашистської окупації, за ініціативою архітектора В. Кричевського діяла й Академія мистецтв, яку він очолював. Жодна з цих академій не набула державного статусу.

У становленні навчального закладу значну роль відіграли такі педагоги, як перший директор Г. Леонов; народний художник України, дійсний член Академії мистецтв Й. Бокшай, народні художники України Р. Сельський, В. Манастирський, В. Борисенко, Є. Лисик, заслужений діяч мистецтв України І. Севера; заслужений художник України З. Флінта; лауреат Державної премії ім. Тараса Шевченка М. Вендзилович; доктор мистецтвознавства П. Жолтковський та інші.

Згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 20.04.94 р. інститут перейменовано на Львівську академію мистецтв.

Усі роки Академія була і залишається науково-методичним центром з монументального

В. Кричевський

та декоративно-ужиткового мистецтв у регіоні. При Академії створено навчальний комплекс, куди входить Львівська академія мистецтв, Львівський коледж декоративного та ужиткового мистецтва ім. І. Труша, Ужгородське училище прикладного мистецтва ім. А. Ерделі, Косівське училище прикладного мистецтва ім. В. Касіяна, Вишницький коледж прикладного мистецтва ім. В. Ю. Шкрібляка, Львівський художній ліцей, Підбузьке професійно-технічне училище та Мала академія мистецтв.

Під егідою Комітету в справах мистецтв при РНК УРСР, створеного після реорганізації Управління в справах мистецтв при РНК УРСР у січні 1945 р., цей навчальний заклад став провідним у галузі, де народна майстерність набувала державної інституалізації з можливістю отримати вищу освіту. З контингентом студентів 60 осіб в інституті організовувалися навчально-виробничі майстерні для проведення практичних занять на засадах госпрозрахунку. Це додавало нових форм у господарську діяльність вищих мистецьких навчальних закладів, давало можливості як для матеріального самозабезпечення навчального процесу, так і для стимулювання творчої ініціативи колективу.

Після спустошливої війни відновлюється й культурно-масова робота — важливий чинник як ідейно-виховної роботи навчальних закладів, так і розвитку творчих сил у регіонах. Цьому сприяло проведення оглядів художньої самодіяльності (постанова РНК УРСР від 24 липня 1944 р. “Про проведення обласних оглядів художньої самодіяльності УРСР” [Архів Ради Міністрів УРСР, 1944 р., постанова № 856], олімпіад художньої самодіяльності (Постанова РНК УРСР і ЦК КП(б)У від 28 жовтня 1944 р. “Про проведення Республіканської олімпіади художньої самодіяльності УРСР” [Архів Міністерства культури УРСР, 1944 р., арк. 260]).

До заходів долучалися “кращі сили працівників мистецтв”. Професійні митці, органи управління надавали колективам методичну й практичну допомогу у формуванні репертуару тощо, що наближало художню самодіяльність до професійного мистецтва, професійної діяльності.

До цієї роботи залучаються мистецькі навчальні заклади. Так, в одному з пунктів постанови РНК УРСР від 2 серпня 1945 р. “Про поновлення роботи Херсонського музичного училища” [Архів Міністерства культури УРСР, 1945 р., арк. 184] зазначено, що училище з контингентом студентів 100 осіб у 1944/1945 навчальному році поновлює роботу з урахуванням потреби підготовки кадрів для самодіяльного музичного мистецтва. Водночас роботу Херсонського обласного українського музично-драматичного театру поновлено ще в жовтні 1944 р. (постанова РНК від 20 жовтня 1944 р. “Про поновлення роботи Херсонського обласного українського музично-драматичного театру” [Архів Міністерства культури УРСР, 1944 р., арк. 274]).

Комітету у справах мистецтв при РНК УРСР постановою РНК і ЦК КП(б)У від 13 лютого 1945 р. “Про поновлення роботи Київської хореографічної школи (10-річки)” [Архів Міністерства культури УРСР, 1945 р., арк. 110] дозволено поновити роботу цього навчального закладу з 1 січня 1945 р. з контингентом 200 осіб (21 липня 1939 р. на базі школи вже було організовано хореографічне училище). Оскільки навчальний заклад себе дискредитував спробою працювати під час окупації України нацистами, 28 грудня 1948 р. Радою Міністрів УРСР було прийнято постанову № 3037 по цьому навчальному закладу, якою він

ліквідувався. Але вже постановою Ради Міністрів СРСР № 8920-р від 17 червня 1949 р. постанову № 3037 скасували. Тому вже на виконання цього рішення уряду постановою Ради Міністрів УРСР від 1 липня 1949 р. “Про Київське державне хореографічне училище” [Архів Міністерства культури УРСР, 1949 р., арк. 1] відновлено роботу Київського хореографічного училища на базі хореографічної школи-десятирічки з 1 вересня 1949 р. з контингентом першого курсу 50 осіб. У подальшому його функціонування пов’язане з діяльністю видатних майстрів хореографії радянської доби — Б. Таїрова, Г. Березової, А. Васильєвої, Г. Кирилової.

Отже, органами центрального управління і місцевими органами влади проводилася спільна робота із створення мережі навчальних закладів, мистецької галузі з використанням на повну потужність можливостей регіонів і загальнодержавного потенціалу.

За відсутності належних матеріальних ресурсів велике значення для підтримки мистецької діяльності на Україні надається цього часу моральному стимулюванню, яке супроводжується й матеріальною підтримкою окремих діячів.

Постановою Президії Верховної Ради УРСР від 26 вересня 1944 р. “Про затвердження Положення про почесні звання Української РСР”, крім інших почесних звань, передбачаються звання Народного художника України, Народного артиста України, Заслуженого діяча мистецтв України, Заслуженого артиста України, що давало й матеріальні стимули [Відомості Верховної Ради УРСР, 1945 р., № 7–8, с. 13–14]. Коли Управління в справах мистецтв при РНК УРСР очолював відомий драматург О. Є. Корнійчук (за час існування галузі перший урядовець, професійна діяльність якого була пов’язана з мистецтвом), мистецькі навчальні заклади отримали можливість надавати студентам персональні стипендії ім. М. В. Лисенка. У зв’язку з відзначенням 100-річного ювілею з дня народження у 1944 р. (у 1942 р. у зв’язку з воєнними діями офіційно ювілей не відзначався) постановою РНК і ЦК КП(б)У від 30 листопада 1944 р. “Про увічнення пам’яті українського композитора М. В. Лисенка” ім’я славетного українського композитора присвоєно Львівській державній консерваторії, Київській державній музичній школі (десятирічці) та встановлено іменні стипендії студентам Київської державної консерваторії — 3 стипендії, Львівської державної консерваторії — 2 стипендії, Київської музичної школи (десятирічки) — 5 стипендій [Архів Міністерства культури УРСР, 1944 р., арк. 203–204].

Як і в попередніх десятиліттях, так і в 40-х роках актуальною залишалася проблема кадрів культурно-освітніх працівників. У резолюції Пленуму ЦК КП(б)У від 18 травня 1946 р. “Про стан культурно-освітньої роботи серед робітників підприємств мм. Ворошиловграда, Маріуполя і в селах Миколаївської області” зазначалося, що, приміром, у Миколаївській обл. з 685 районних і сільських культурно-освітніх працівників вищу освіту мали 5 осіб, середню спеціальну — 78 осіб [Радянська Україна, 22 травня 1946 р.]. Більшість працівників — 506 осіб — мали початкову освіту. Тому Комітету у справах культурно-освітніх закладів при РНК УРСР було поставлено завдання “до 1 липня 1946 р. розробити і подати на затвердження до ЦК КП(б)У заходи щодо підготовки і перепідготовки кадрів культурно-освітніх закладів, особливо низової ланки” [Культурне будівництво в Українській РСР, 1961, С. 109]. Культурно-освітні заклади мали “подавати трудящим допомогу в подоланні дрібновласницьких звичок, різними

засобами роз'яснювати переваги радянського суспільного і державного ладу над капіталістичним, переваги колгоспного ладу над одноосібним господарством, роз'яснювати права і обов'язки радянських громадян" [Культурне будівництво в Українській РСР, 1961, С. 110]. Комітету у справах мистецтв при РНК УРСР і його керівникові М. П. Компанійцю, який після О. Є. Корнійчука знову очолив цю державну установу, ставилося завдання практикувати відрядження кваліфікованих артистів до обласних, міських і районних центрів для проведення консультативної роботи з місцевими працівниками культурно-освітніх закладів, керівництва семінарами керівників гуртків художньої самодіяльності, здійснювати виїзди пересувних театрів і бригад на гастролі в районні центри, сільські клуби, на великі підприємства.

Гостра потреба залишалася й у кадрах бібліотечних працівників, здатних здійснювати комуністичне виховання населення засобами художньої літератури. У зв'язку з відсутністю в Україні вищого навчального закладу для їх підготовки згідно з постановою Ради Міністрів УРСР від 26 травня 1947 р. "Про відновлення державного бібліотечного інституту в м. Харкові" відновлено з 1 червня 1947 р. роботу Державного бібліотечного інституту в м. Харкові, що існував до Великої Вітчизняної війни. Це завдання мав виконати Комітет у справах культурно-освітніх установ при РНК УРСР [Архів Міністерства культури УРСР, 1947 р., арк. 78]. Три факультети — бібліотекознавства, бібліографії та дитячих і юнацьких бібліотек — мали готувати на денному і заочному відділеннях 550 студентів, з них 300 на заочному.

Відкриваються навчальні заклади з підготовки культурно-освітніх працівників у Хусті (Закарпаття), Каневі (Черкаська обл.), Херсоні, Теребовлі (Тернопільська обл.).

Протягом першої повоєнної п'ятирічки перед галуззю культури і мистецтва згідно з "П'ятирічним планом відбудови й розвитку народного господарства Української РСР на 1946–1950 рр." (Закон прийнятий Верховною Радою УРСР 28 серпня 1946 р.), ставилося завдання довести кількість театрів до 131, відбудувати і збудувати театри в Києві, Вінниці, Ворошиловграді, Миколаєві, Рівному, Сталіно (Донецьк), Полтаві, Маріуполі, Ізмаїлі, Сумах, Тернополі, Чернігові; довести в 1950 р. кількість студентів у вищих мистецьких навчальних закладах, підпорядкованих Комітету у справах мистецтв при Раді Міністрів УРСР, до 2535 осіб порівняно з 2015 особами в 1940 р. Кількість учнів у театральних, художніх, музичних і хореографічному училищах мала становити 7465 осіб порівняно з 6236 особами у 1940 р. Кількість дитячих музичних і художніх шкіл мала становити 41 (порівняно з 32 у 1940 р.) [Восьма сесія Верховної Ради УРСР, с. 237–241].

Кількість культурно-освітніх закладів мала зрости: сільських клубів мало бути 16,8 тис., районних будинків культури — 780; кількість підпорядкованих Комітету у справах культосвітніх закладів при РНК УРСР масових самостійних бібліотек мала зрости до 4,9 тис., музеїв — до 159. В Україні протягом 1946–1950 років було підготовлено понад 126 тис. фахівців із вищою освітою.

Проте повоєнні роки пов'язані не тільки із швидким відновленням галузі, а й із новими репресіями та пошуками "ворогів народу". Одна за одною виходять урядові постанови, які містять суб'єктивні оцінки й перекручення в аналізі загального стану літератури і мистецтва. Ці оцінки подаються як офіційні, загальнодержавні.

Справжній ідеологічний наступ на творчих працівників розпочався з публікації постанови ЦК ВКП(б) від 14 серпня 1946 р. “Про журнали «Звезда» і «Ленінград» [КПРС в резолюціях і рішеннях, 1954, с. 456–459], керівники якого “забули те положення ленінізму, що ...журнали є могутнім засобом Радянської держави у справі виховання радянських людей і особливо молоді й тому повинні керуватися тим, що становить життєву основу радянського ладу — його політикою” [Культурне будівництво в Українській РСР, 1961, С. 126].

За безідейність і відсутність у репертуарі п’єс радянських авторів на сучасні теми в постанові ЦК ВКП(б) від 26 серпня 1946 р. “Про репертуар драматичних театрів і заходи його поліпшення” критики з наступними “оргвисновками” зазнала діяльність як російських, так і українських театрів — Київського драматичного театру ім. Франка, Харківського театру ім. Шевченка. В постанові було визначено також бажану концепцію нових творів. У п’єсах і спектаклях мало відображатися життя радянського суспільства в його невинному русі вперед, вони мали виховувати радянську молодь бадьорою, життєрадісною, відданою Батьківщині, такою, що беззастережно вірить у перемогу радянської влади [КПРС в резолюціях і рішеннях, 1954, с. 460–464].

Треба зазначити, що вже у цьому періоді на рівні уряду визнається значна забюрократизованість мистецької справи. Так, у зазначеній постанові ЦК ВКП(б) констатується, що “серйозною перешкодою для просування в театри радянських п’єс є наявність великої кількості інстанцій і окремих осіб, що мають право виправляти і дозволяти п’єси до друку і до постановки в театрах” [КПРС в резолюціях і рішеннях, 1954, с. 463]. Рецензуванням мистецьких творів займалися працівники місцевих управлінь у справах мистецтв, республіканські комітети в справах мистецтв, Головрепетком, Головне театральне управління Комітету у справах мистецтв, Художня рада Комітету, керівники театрів, працівники редакцій і видавництв.

Після таких “настанов” центрального уряду своєю чергою ЦК КП(б)У постановою від 12 жовтня 1946 р. “Про репертуар драматичних і оперних театрів УРСР і заходи до його поліпшення” розширює пошук недоліків у згаданій справі в Україні. В українському варіанті до критичного розгляду роботи драматичних театрів додано й й оперні театри, в яких сучасна опера майже на ставилася. В постанові відзначено незадовільну роботу Київського театру російської драми ім. Лесі Українки, Харківського театру російської драми, Львівського театру ім. Заньковецької, Запорізького театру ім. Щорса, Чернівецького музично-драматичного театру, Єврейського театру ім. Шолом-Алейхема, Львівського театру юного глядача ім. О. М. Горького [Радянська Україна, 12 жовтня 1946 р.].

Комітет у справах мистецтв при РНК УРСР у такій ситуації мав забезпечити “виховання трудящих мас українського народу в дусі непохитної дружби радянських народів, любові до великого російського народу і ненависті до всіх ворогів радянського ладу, в тому числі до найлютіших ворогів українського народу”. Такими ворогами в постанові визначалися українсько-німецькі націоналісти. Враховуючи відсутність радянської опери в репертуарі оперних театрів, перед Комітетом у справах мистецтв при РНК УРСР ставилося завдання керувати роботою композиторів і лібретистів із створення нових радянських опер. Відтепер репертуар театрів мав формувати цей Комітет, дотримуючи вимог щодо пропаганди творів російської класики та драматургії народів СРСР про перемогу ра-

дянського ладу в країні. Водночас уряд ставив й завдання щорічного оновлення репертуару театрів 2–3 спектаклями, що було важливим для творчого зростання труп, розширення підготовки акторів, режисерів тощо.

Події Другої світової війни не могли не відбитися у творчості українських діячів мистецтва. Боротьба країни за свободу й незалежність стала центральною темою у творчості композиторів К. Данькевича і Д. Клебанова, П. Козицького, М. Вериківського та Г. Верьовки. Вони продовжують традиції обробок народних пісень і оригінальних хорових жанрів, започатковані М. Лисенком та М. Леонтовичем, розвивають оперний, симфонічний жанри. Талановиті вихованці Київської консерваторії, учні Р. Глієра — Л. Ревуцький та Б. Лятошинський, з іменами яких пов'язані найвизначніші досягнення української музики XX ст., започатковують нові типи українського симфонізму: лірико-епічний та драматичний, що стали визначальними в музичній культурі України.

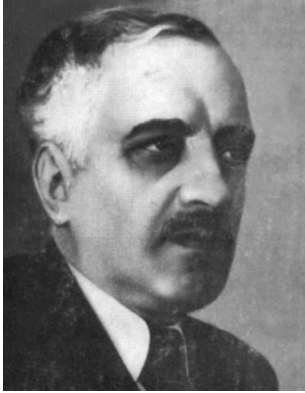
Тоталітарний режим не випадково спрямував свою діяльність на посилення ідеологічної роботи, на тоталітарний контроль за формуванням політичної свідомості пересічних громадян. Адже в суспільстві зростала опозиція до режиму. Творча інтелігенція була одним із небезпечних осередків її поширення. Найталановитіші композитори, режисери, актори, музиканти, художники об'єктивно відображали у своїх творах як парадну, так і “закулісну” сторони життя суспільства. Офіційні ж засоби масової інформації визнавали ці твори занепадницькими, буржуазними, небезпечними для тогочасного ладу.

Новий етап боротьби влади за контроль над світоглядом суспільства, творчої молоді було розпочато у Москві з прийняттям постанови ЦК ВКП(б) від 10 лютого 1948 р. “Про оперу «Велика дружба» В. Мураделі” [Збірник постанов ЦК ВКП(б), 1950, с. 27–31.]. Цей документ встановлює критерії оцінки музичної творчості та шляхи формування радянської культури не з посиланням на мистецькі авторитети, а з огляду на ідейний зміст. З ідеологічних міркувань неприпустимою стала творчість Д. Шостаковича, С. Прокоф'єва, В. Мураделі, А. Хачатуряна, В. Шебаліна, М. Мясковського, які “не розуміли” своєї ролі й свого “покликання” щодо зміцнення радянської влади.

Особливо важливим завданням було не допустити альтернативних думок в молодіжне середовище. В постанові конкретно зазначено, що “антинародний, формалістичний напрям у радянській музиці згубно впливає також на підготовку і виховання молодих композиторів у наших консерваторіях, насамперед, у Московській консерваторії (директор тов. Шебалін), де формалістичний напрям є панівним”. Вказано також і конкретні недоліки, з якими треба боротися, і шляхи виправлення ситуації. “Студентам не прищеплюють поваги до кращих традицій російської і західної музики, не виховують у них любові до народної творчості, до демократичних музичних форм. Творчість багатьох вихованців консерваторій є сліпим наслідуванням музики Д. Шостаковича, С. Прокоф'єва та ін.” [Культурне будівництво, 1961, Ст. 164]. Рішенням уряду було встановлено, що культурні запити і рівень художніх смаків радянського народу надзвичайно зросли і тому потребують від композиторів високоякісних та ідейних творів в усіх жанрах — у галузі оперної, симфонічної музики, у пісенній творчості, в хоровій і танцювальній музиці. Інші смаки не мали права на існування.

Національна ідея, наявна в творчості провідних українських композиторів, не могла залишитися поза увагою головних ідеологів країни. В Україні бороть-

ба з формалізмом у мистецтві набула нового забарвлення. До неї додалася ще й “необхідність” виявлення у творчості українських композиторів, музикознавців-критиків тенденцій буржуазного націоналізму. Постановою ЦК КП(б)У від 23 травня 1948 р. “Про стан і заходи поліпшення музичного мистецтва на Україні у зв’язку з рішенням ЦК ВКП(б) “Про оперу «Велика дружба» В. Мураделі” [Радянська Україна, 23 травня 1948 р.] було визначено, що творчості українських композиторів властиві безідейність, внутрішня спустошеність, “у своїх творах вони не розкривають ідейно-художнього змісту і музичних особливостей народної пісні, творчо не осмислюють її і не збагачують героїчною сучасністю”.

Б. Лятошинський

У жорна тоталітарної машини потрапили Б. Лятошинський та його наслідувачі Г. Таранов, І. Белза, М. Тиц, М. Гозенпуд. Критики зазнала творчість М. Вериківського, більшість творів, хоча й присвячена історичній тематиці, проте повністю не позбавлена, на думку влади, впливу буржуазної, націоналістичної ідеології, яка вважалася одним із найбільш стійких залишків капіталізму в свідомості людей. Хиби і перекручення було знайдено у творчості композиторів західноукраїнської мистецької школи — М. Колесси, Р. Сімовича, в якій, як було зазначено у постанові, особливо позначився вплив західноєвропейської та американської музики.

М. Колесса

Цим і багатьом іншим українським митцям довелося працювати у важких умовах ідеологічного пресингу ще й тому, що вони вели викладацьку роботу у провідних мистецьких вищих навчальних закладах. Отже, їхня діяльність завдала, як зазначено в постанові, “значної шкоди справі підготовки музичних кадрів в Україні. Деякі українські композитори, „формалісти”, будучи одночасно професорами консерваторій, не виховували студентів на кращих зразках класичної спадщини, не культивували в музиці демократичних форм, не прищеплювали молодим творчим кадрам почуття глибокої поваги до художніх запитів радянського народу. Це призвело до того, що окремі випускники консерваторій Української РСР, сліпо переймаючи творчі принципи своїх учителів, стали наслідувачами формалістичного напрямку в музиці” [Культурне будівництво, 1961, Ст. 171]. Такою була оцінка їх діяльності офіційною пресою, суспільством, владою.

Водночас така оцінка свідчить, що у творчості української інтелігенції відбивався настрій і прагнення суспільства. До того ж визнано наявність регіональних творчих шкіл і їх взаємовплив, існування особливостей композиторських і виконавських шкіл Київської, Львівської, Харківської консерваторій.

Згідно із зазначеною постановою уряду, музикознавці Київської, Харківської, Одеської, Львівської консерваторій мали створити наукові праці з питань

російської та української класичної музичної спадщини, розробляти питання історії української музики і проблеми радянської естетики, на засадах критики виявляти і викривати чужі принципам соціалістичного реалізму погляди і лже-теорії в музиці.

Цьому сприяло централізоване управління методичною роботою мистецьких навчальних закладів Комітету у справах мистецтв при Раді Міністрів УРСР. Наступною постановою Ради Міністрів УРСР від 28 вересня 1948 р. “Про поліпшення підготовки музичних і вокальних кадрів на Україні”, крім загальнополітичних завдань боротьби з формалістичними принципами і схилянням перед буржуазним мистецтвом у вихованні молодих композиторів, істориків і теоретиків, було передбачено й конкретні дії щодо зміцнення системних чинників мистецької освіти [Архів Міністерства культури УРСР, 1948 р., арк. 163–166]. Комітет у справах мистецтв при Раді Міністрів УРСР мав протягом 1948–1949 років забезпечити впровадження в усіх музичних навчальних закладах УРСР нових єдиних навчальних програм і підручників з базових музично-теоретичних, історичних і спеціальних дисциплін, забезпечити протягом 1948–1960 років підготовку і видання репертуару по всіх виконавських спеціальностях консерваторій, музичних училищ і музичних шкіл, укладення програми курсу “Українська радянська музика” і курсу гри на народних інструментах, зокрема гри на бандурі. Але вся освітня, творча, культурно-естетична діяльність мистецьких навчальних закладів незалежно від місця знаходження скеровувалася на спільне завдання ідейно-виховної роботи з населенням.

Із викладеного вище можна зробити висновок, що 40-ві роки XX ст. в культурі України посідають особливе місце. В роботі мистецьких навчальних закладів вони позначені не тільки складнощами післявоєнного відродження в усіх регіонах, а й певною зміною статусу. Ідеологічна робота стала одним із головних критеріїв їх діяльності. Водночас було збережено мистецькі академічні традиції та створено нові, більш демократичні, хоча й міцно заполітизовані культурно-освітні навчальні заклади. Вперше на державному рівні було надано значущості діяльності мистецьких закладів у формуванні естетичних смаків не тільки творчої інтелігенції, не тільки певної групи населення, а й суспільства загалом.

Для цього кожен регіон країни мав широку мережу мистецьких навчальних закладів. Київська, Харківська, Одеська, Львівська консерваторії, Київський художній інститут, Київський театральний інститут готували кадри викладачів як для власних потреб, так і для музичних училищ Артемівська, Вінниці, Дніпропетровська, Донецька, Житомира, Луганська, Миколаєва, Полтави, Сімферополя, Херсона, Харкова, Чернігова, Чернівців, художніх (декоративно-ужиткового мистецтва) училищ Дніпропетровська, Києва, Одеси, Львова, Харкова, Дніпропетровського театального училища, мережі дитячих музичних шкіл-семирічок тощо, які було відкрито у великих культурних центрах.

Розгортають й свою діяльність навчальні заклади нового типу — політосвіти — попередники культурно-освітніх училищ. Їх робота спрямовується в ідеологічне річище на базі культурно-масових заходів.

Цей період, коли професійна мистецька діяльність і навчально-виховний процес стають неподільним цілим в роботі усіх мистецьких навчальних закладів.

50-і роки в історії мистецької освіти: тоталітарна ідеологія та лібералізація освітньої справи

П'ятдесяті роки в генезі мистецької освіти позначені розширенням систем культурно-освітньої сфери діяльності, формуванням нових систем, здатних виконувати політичне завдання — виховання пересічних громадян в дусі комуністичної тоталітарної ідеології. Таке завдання потребувало дедалі кваліфікованіших кадрів, здатних через мистецтво, художню творчість виправдати існування тоталітарних норм, ідеологічних догм, політичного курсу будівництва "соціалізму в окремо взятій країні".

Одним із механізмів впливу на свідомість пересічних громадян — робочих і колгоспників була налагоджена система керівництва самодіяльною народною творчістю. Вона залишалася активним засобом пропаганди комуністичних ідей серед простого населення, особливо на селі. Але й село, як і за царських часів, залишалося малозабезпеченим кваліфікованими кадрами регіоном. Завдання, що ставилися радянською владою перед мистецькими навчальними закладами щодо формування контингенту учнів і студентів з-поміж робітників і колгоспників, виконувалося формально. За спогадами ректора Київської консерваторії — провідного музичного вищого навчального закладу України — Костянтина Михайловича Михайлова, на початку 50-х років у навчальному закладі навчалося 41% студентів з робітників і колгоспників [Академія музичної еліти, 2004, с. 95]. Але випускники, як правило, до села не поверталися й намагалися залишитися в місті, де соціальна структура була розвиненіша й давала більше можливостей для творчого зростання. Кадри, які випускали ці навчальні заклади, автоматично переходили до іншої соціальної групи — творчої інтелігенції, яка, як і самі мистецькі організації, формувала великі культурні центри. В сільській місцевості діяли клуби, де функціонувало тільки самодіяльне мистецтво, яке постійно потребувало кваліфікованої організаційної й методичної допомоги.

Залучення до навчання мистецтва осіб з периферії мало вирішити питання не тільки забезпечення сільської місцевості, робітничих районів кваліфікованими культурно-освітніми кадрами, а й виконати завдання з проведення кваліфікованої політико-виховної роботи серед населення. Перед мистецькими та культурно-освітніми навчальними закладами ставиться завдання відбору в колективах художньої самодіяльності кандидатів на навчання у музичних училищах, середніх спеціальних музичних школах тощо.

Згідно з постановою Ради Міністрів УРСР від 10 січня 1951 р. "Про добір народних талантів" Комітет у справах мистецтв при Раді Міністрів УРСР та Комітет у справах культурно-освітніх установ при Раді Міністрів УРСР мали під час республіканських олімпіад художньої самодіяльності проводити перевірку талановитої молоді з метою її направлення на навчання до мистецьких навчальних закладів і використання цієї молоді в роботі професійних мистецьких колективів [Архів Міністерства культури УРСР, 1951 р., арк. 57].

Попри пропагандистську мету, цей механізм водночас забезпечував взаємозв'язок професійного і самодіяльного мистецтва, підтримував професійний рівень в діяльності самодіяльних мистецьких колективів. У такий спосіб

мережа мистецьких навчальних закладів самовдосконалювалася і розширювалася, забезпечуючи послідовність і наступність в оволодінні молоддю мистецькими навичками в системі професійних мистецьких навчальних закладів. Основи таких навичок закладалися в дитячій музичній (художній) школі, розвивалися в музичному (художньому) училищі, вдосконалювалися в консерваторії (художньому інституті). Аматорські колективи створювали діючу базу виробничої практики для учнівської та студентської молоді як частини системи підготовки мистецьких кадрів.

Зазначеною Постановою передбачалося й зміцнення матеріальної бази деяких музичних навчальних закладів як у столиці, так і в регіонах (відбудови навчального корпусу Одеської музичної школи ім. Столярського, Харківської музичної десятирічки, надбудови приміщення Київської державної консерваторії), і розширення підготовки її певних напрямів. Це відкриття вечірнього відділу вокального факультету в Київській державній консерваторії з прийомом на навчання 30 осіб, хорового відділу в музичній школі-десятирічці при Київській державній консерваторії з контингентом 30 осіб і утворенням для них інтернату. Особливої уваги надають підготовці кадрів найвищої кваліфікації. У 1948 р. організовується набір до аспірантури Київської державної консерваторії з таких спеціальностей: теоретично-композиторський, вокальна педагогіка, оперне, хорове та симфонічне диригування, історія музики, розгортається науково-дослідна та методична робота в галузі музичного мистецтва при державних консерваторіях.

Перед мистецькими навчальними закладами ставиться й завдання допомоги розвитку самодіяльного, зокрема хорового, мистецтва. Комітет у справах мистецтв при Раді Міністрів УРСР мав надати допомогу Міністерству освіти України в підготовці й комплектуванні викладачів співу й у написанні програм та навчальних посібників зі співів для поліпшення викладання співів у повних і неповних середніх школах, запровадженні факультативних курсів хорового і сольного співу в усіх учительських інститутах і педагогічних училищах.

На цьому етапі існування вищі мистецькі навчальні заклади виконували провідну роль у формуванні критеріїв підготовки мистецьких кадрів і естетичного виховання молоді розвитку всіх регіонів України.

У наступних 1950–1955 роках триває розширення мережі мистецьких навчальних закладів і спеціальностей, за якими готують спеціалістів. 1952 р. в Одесі відкривається ексклюзивний мистецький навчальний заклад — Одеське театральне художньо-технічне училище, в якому готували фахівців не тільки для України, а й для всього Радянського Союзу. Подібний навчальний заклад існував тільки у Москві. Це був єдиний на Україні середній спеціальний навчальний заклад, який готував художників-бутафорів, гримерів, художників з виготовлення театральних костюмів, ляльок, звуко- і світолофахівців театральних колективів.

Створенню професійно спрямованого навчального закладу передувала діяльність Першої державної студії з драматичним і балетним відділенням, відкритої в Одесі у 1920 році. У 1923 р. вона була реорганізована в Одеський державний театральний технікум (рішення Губпрофобру від 10.01.1923 р.), який у 1924 р. разом з одеськими музичним інститутом, 1-м та 2-м музичними технікумами утворили Одеський музично-драматичний інститут (Муздрамін) та музично-драматичний технікум (Муздрамтех-

нікум). З 1929 р. у навчальному закладі було відкрито театральну-декораційну майстерню, де готувалися театральні художники під керівництвом професора В. Мюллера. Тут викладали В. Василько, К. Стамеров, В. Сосновський, Ю. Олексієв. Керівники, які очолювали навчальний заклад, доклали багато зусиль, аби довести його ексклюзивність. У 1952–1959 роках училище очолював А. О. Чернишов, у 1957–1975 — Т. М. Козлова, у 1976–1982 — В. К. Меркалов, у 1982–1994 — О. М. Мойса, у 1994–2008 — М. О. Луговий. Важливим аспектом в роботі навчального закладу була підготовка спеціалістів технічних професій, що забезпечували втілення мистецького задуму режисера-постановника, художника-постановника, артистів.

Студенти Одеського театрального-художнього училища демонструють виготовлені театральні костюми

Багато випускників училища стали відомими майстрами мистецької справи — членами Спілки художників, фахівцями, які творчо працюють в театральних колективах. Це народні артисти України Г. Осташевський, Л. Осика, Б. Савченко, В. Фролов, народний артист Латвії А. Кац, народний артист і колишній міністр культури Росії М. Губенко, народні артисти СРСР М. Донської і лауреат Ленінської премії В. Самойлов, заслужені художники України М. Вилкун, В. Зайцев; заслужений діяч мистецтв України Г. Фаєр, художники В. М. Кравченко, О. Шейнцис та багато інших.

Сьогодні перейменоване після кількох реорганізацій Одеське театральне-художнє училище є навчальним закладом, у якому здійснюється підготовка художньо-технічних працівників для драматичних, оперних театрів, театрів ляльок. Це художники-гримери, художники-модельєри для театру та кіно, художники-постановники, художники-майстри театральної і кіноляльки, художники по світлу, звукорежисери, режисери народних театрів і театралізованих свят і обрядів, режисери-керівники аматорських кіно-відеостудій, актори драматичного театру.

Розширенню мистецьких спеціальностей в Україні сприяло зростання популярності театального мистецтва. У 50-х роках в Україні діяло майже 70 професійних театрів. Незмінне захоплення викликав талант майстрів сцени — випускників столичних мистецьких навчальних закладів Б. Гмирі, Н. Ужвій, Г. Юри, гастролі в Україні І. Козловського, В. Давидової та ін.

Працювали три кіностудії художніх фільмів — Київська, Одеська та Ялтинська. На початок 1946 р. понад 100 кіножурналів “Радянська Україна” випустила Українська студія кінохроніки.

Відкриття студії телебачення в Києві наприкінці 1952 р. створило потребу для України у відкритті нової галузі з підготовки кадрів — кадрів телемистецтва, здатних не тільки забезпечувати технічну експлуатацію студії. Згідно з постановою Ради Міністрів УРСР від 31 жовтня 1952 р. “Про організацію студії телебачення в м. Києві”, Комітет у справах мистецтв при Раді Міністрів УРСР мав надати Комітету радіоінформації при Раді Міністрів УРСР допомогу в залученні

художніх колективів, артистів до участі в телевізійних передачах і передбачити у своїх планах показ спектаклів і концертів у телевізійних передачах як безпосередньо з театрів, концертних залів і цирку, так і з телестудії. До цієї роботи стали широко залучатися випускники Київського інституту театрального мистецтва [Архів Міністерства культури УРСР, 1952 р., арк. 231–232].

Поширенню мистецької освіти в регіонах сприяло відкриття творчих концертних організацій в областях. Так, створюється Черкаська обласна філармонія згідно з постановою Ради Міністрів УРСР від 14 травня 1955 р. “Про організацію обласної філармонії в Черкаській області” [Архів Міністерства культури УРСР, 1955 р., арк. 89]. Її існування спонукало до відкриття через шість років — у 1961 р. в м. Черкасах першого, а у 1963 р. й другого в області Уманського музичного училища, в яких розпочалася підготовка місцевих кадрів не тільки для регіональної концертної організації з її творчими колективами, а й для художньої самодіяльності регіону.

Новою мистецькою подією в культурі України й у розвитку її системи мистецької освіти стало створення у безпосередньому підпорядкуванні Міністерства культури УРСР (створене 1953 р.) Українського державного цирку згідно з постановою Ради Міністрів УРСР від 27 липня 1955 р. “Про організацію в м. Києві Українського державного цирку” [Архів Міністерства культури УРСР, 1955 р., арк. 173]. При цирку пізніше було відкрито студію, в якій молодь (хоча й не системно) під наглядом досвідчених майстрів, здобувала цю професію.

Сприяло формуванню цілісної системи мистецької освіти і мистецьких навчальних закладів створення у 1953 р. Міністерства культури УРСР. Згідно з указом Президії Верховної Ради УРСР від 10 квітня 1953 р. “Про перетворення союзно-республіканських міністерства Української РСР”, цей центральний орган об’єднав функції Міністерства кінематографії УРСР, Управління у справах вищої школи, Комітету в справах мистецтв, Комітету в справах культурно-освітніх установ, Комітету радіофікації, Управління в справах поліграфічної промисловості, видавництва і книжкової продукції [Радянська Україна, 11 квітня 1953 р.]. Зміст підготовки кадрів мистецтва і культури більше наблизився до завдань виробництва, розширилася матеріальна база галузі.

Водночас уже через рік Указом Президії Верховної ради УРСР від 9 лютого 1955 р. “Про створення союзно-республіканського міністерства вищої освіти Української РСР” повноваження Мінкультури щодо управління вищими навчальними закладами були обмежені, а діяльність мистецьких навчальних закладів стала контролюватися як Міністерством культури УРСР, так і новоствореним центральним органом управління — Мінвузом УРСР [Відомості Верховної Ради УРСР, 1955 р., № 1, с. 7].

Незважаючи на зміни у владних структурах в наступних роках, заідеологізована державна система й далі працювала, як зазначалося у Тезах Відділу пропаганди і агітації ЦК КПРС і Інституту Маркса-Енгельса — Леніна-Сталіна при ЦК КПРС 26 липня 1953 р. “П’ятдесят років Комуністичної партії Радянського Союзу (1903–1953)”, на “розвиток науки, літератури, мистецтва”, забезпечуючи “розквіт радянської культури, національної за формою, соціалістичною за змістом” [Радянська Україна, 26 липня 1953 р.].

У 1952–1953 роках в Україні, як визначено в Тезах “Про 300-річчя возз’єднання України з Росією (1654–1954 рр.)”, схвалених ЦК КПРС 12 січня

1954 р., діяло 144 вищі навчальні заклади, 591 середній спеціальний навчальний заклад. З них підготовкою кадрів для закладів мистецтва, культурно-освітніх закладів, бібліотек тощо опікувалися 8 вищих і понад 40 середніх спеціальних навчальних закладів [Радянська Україна, 12 січня 1954 р.].

Усі вони, як зазначалося в “Резолюції XVIII з’їзду КП України на звітну доповідь Центрального Комітету КП України” від 25 березня 1954 р., були працівниками ідеологічного фронту і мали, виконуючи практичні завдання Комуністичної Партії і радянського уряду, поліпшувати власну роботу, спрямовувати її на створення високоідейних і високохудожніх творів, виховання творчих працівників в дусі непримиренної боротьби проти всіх і всіляких проявів іншої ідеології й насамперед “українського буржуазного націоналізму і космополітизму” [КП України в резолюціях, с. 683–684].

Отже, як і в перших роках існування радянської влади, ідеологізація повсякденного життя і далі залишалася визначальним чинником роботи в усіх галузях і особливо мистецькій і культурно-освітній.

У 50-х роках виробництвом масової продукції образотворчого мистецтва — політичної і побутової скульптури — в країні займалися різні організації і відомства, які не мали постійних кваліфікованих художніх кадрів для цього виробництва, що відбивалося на її художній якості. Це відзначалося в постанові Ради Міністрів УРСР від 30 грудня 1952 р. “Про поліпшення справи спорудження пам’ятників і монументів та підвищення якості виробництва монументальної і масової політичної та побутової скульптури в Українській РСР”. Комітет у справах мистецтв при Раді Міністрів УРСР мав забезпечити закріплення в підлеглих майстернях образотворчого мистецтва кваліфікованих кадрів художників і скульпторів, яких професійно готували Київський художній інститут, Луганське, Одеське, Харківське художні училища, Львівське та інші училища декоративно-прикладного мистецтва. Для цього також мали бути створені сприятливіші умови для творчого зростання молодих художників [Архів Міністерства культури УРСР, 1952 р., арк. 372–377].

Міністерство культури УРСР згідно з постановою Ради Міністрів УРСР від 26 листопада 1954 р. “Про виконання постанови Ради Міністрів Союзу РСР від 28 жовтня 1954 р. “Про заходи по забезпеченню довговічності творів радянського образотворчого мистецтва” [Архів Міністерства культури УРСР, 1954 р., арк. 119–120] повинно було “поліпшити викладання техніки й технології живопису у вищих і середніх художніх учбових закладах” [Культурне будівництво, 1961, с. 319].

Незадовільним було названо і стан підготовки кадрів для підприємства художньої промисловості у навчальних закладах Міністерства культури УРСР (підготовку таких кадрів здійснювали й Міністерство місцевої і паливної промисловості УРСР, Укрпромрада), в яких готували фахівців із виготовлення декоративних виробів з металу (ювелірні вироби, художня карбівка, литво, інкрустація емаллю), виробів з рогу, художньої обробки шкіри (тиснення та аплікація), розпису по дереву, вишивки бісером тощо. Згідно із заходами щодо дальшого розвитку художніх промислів і художньої промисловості в Україні, затвердженими постановою Ради Міністрів УРСР від 8 серпня 1956 р. “Про подальший розвиток народних художніх промислів і художньої промисловості в Українській РСР”, до жовтня 1956 р. було переглянуто дислокацію, профіль, програми та на-

вчальні плани училищ прикладного мистецтва відповідно до потреб розвитку народних художніх промислів [Архів Міністерства культури УРСР, 1956 р., арк. 8–15]. (Прийняття зазначеної постанови сприяло й розвитку експериментальних цехів з виготовлення музичних інструментів на Чернігівській, Житомирській, Полтавській музичних фабриках.)

Відповідно до суспільних потреб була організована й робота єдиного академічного вищого навчального закладу з образотворчого мистецтва в Україні — Київського художнього інституту. Саме у стінах цього навчального закладу сформувалися визнані суспільством творчі школи М. Бойчука, Г. Нарбута, Ф. Кричевського.

Твори кращих випускників цього навчального закладу навіть у дусі соціалістичного реалізму талановито відбивали реалії життя країни. Тема війни була провідною в творчості багатьох художників (“Бабин Яр” В. Овчинникова, “Ми ще повернемося” Л. Мучника, “Визволителі Києва” С. Бесєдіна тощо). Різноманітністю композиційних рішень позначено твори образотворчого мистецтва О. Шовкуненка, М. Дерегуса та ін. (У подальшому навчальний заклад був ушлякнений іменами О. Павленко, І. Падалки, В. Седляра, В. Заболотного, В. Меллера, О. Сахновської, Л. Крамаренка, Т. Яблонської, В. Костецького, К. Єлеві, Ф. Нірода, М. Рокицького, Г. Салікова, С. Григор’єва, В. Бородая, В. Пузиркова, М. Вронського, О. Лопухова, Г. Якутовича, О. Ковальова, П. Злачевського та багатьох інших).

Водночас, як зазначалося у привітанні ЦК КПРС від 2 березня 1957 р. Всесоюзному з’їздові радянських художників [Радянська Україна, 2 березня 1957 р.], художники створили недостатньо творів, “які з великою художньою силою відображають життя, побут і культуру радянських людей, їх боротьбу за побудову комуністичного суспільства” [Культурне будівництво, 1961, С. 369]. Аналогічні “зауваження” висловлювали й письменникам у Привітанні від ЦК КПРС 16 грудня 1954 р. другому Всесоюзному з’їздові радянських письменників [Радянська Україна, 16 грудня 1954 р.]

Діяльність усіх мистецьких навчальних закладів безпосередньо пов’язувалася з необхідністю вирішення нагальних питань культурного будівництва в Україні, діяльністю Спілки радянських художників України, Української спілки кооперативних товариств художників “Укоопхудожник”, галузевих і освітніх центральних органів управління.

50-і роки — це роки, коли діяльність мистецьких навчальних закладів, формування їх престижу стимулюється присвоєнням окремим з них імен видатних українських діячів. До навчальних закладів, яким уже присвоїли імена видатних митців (Київська консерваторія ім. П. І. Чайковського, Київський театральний інститут ім. І. К. Карпенка-Карого, Львівська консерваторія ім. М. В. Лисенка, Житомирське музичне училище ім. В. Косенка), додаються нові. У 1950 р. Одеській консерваторії присвоюють ім’я видатної співачки А. В. Нежданової. Постановою Ради Міністрів УРСР від 24 січня 1953 р. “Про присвоєння Полтавському музичному училищу ім. М. В. Лисенка” відзначено півстолітню діяльність цього відомого не тільки в центральному регіоні навчального закладу. У 1956 р. Київському музичному училищу присвоєно ім’я композитора Р. М. Глієра, цього ж року ім’я художника Івана Труша присвоєно Львівському училищу прикладного мистецтва.

Важливим для розвитку професійно спрямованої вищої освіти стало при-

йняття постанови Ради Міністрів СРСР і ЦК КПРС від 30 серпня 1954 р. “Про поліпшення підготовки, розподілу і використання спеціалістів з вищою і середньою спеціальною освітою” [Директиви КПСС, т. 4, с. 295–309]. В умовах повної централізації влади у Москві документ концептуально декларував головні принципи управління роботою освітніх закладів України. Вони вже були закладені в постанові ЦВК СРСР від 19 вересня 1932 р. “Про навчальні програми та режим у вищій школі і технікумах” і в новому документі знайшли своє удосконалення.

У постанові передбачено “закріпачення” випускників вищих і середніх спеціальних навчальних закладів направленням їх на роботу в регіони з слабо розвинutoю соціальною інфраструктурою, низьким рівнем забезпечення працівників соціально-побутовими умовами та на неprestижні посади.

Місцеві партійні, радянські та комсомольські органи мали виховувати студентство в дусі свідомої дисципліни, високого почуття державного обов’язку і готовності після закінчення навчального закладу працювати там, де того вимагали інтереси держави. З метою контролю за розподілом молодих фахівців у Держплані СРСР навіть було створено спеціальний відділ підготовки і розподілу молодих фахівців вищої і середньої кваліфікації з штатом 30 осіб [Культурне будівництво, 1961, с. 302–303].

Ставиться завдання укрупнення навчальних закладів, уніфікації й упорядкування переліку предметів навчальних планів вищих і середніх спеціальних навчальних закладів, підготовки спеціалістів більш широкого профілю за новим переліком спеціальностей (усупереч сучасним тенденціям), створення нових підручників і навчальних посібників на чинній ідеологічній платформі “без перевантаження навчального матеріалу зайвими дрібницями”, широкого залучення професорів і доцентів до керівництва виробничою практикою студентів, збільшення контингенту студентів заочної й вечірньої форми навчання до 1960 р. удвічі тощо. Цим документом упорядковано робочий тиждень студентів (36 навчальних годин), кількість іспитів у сесію (4–5), чотирибальна оцінка успішності студентів (відмінно, добре, задовільно і незадовільно), мінімальна кількість навчальної площі на одного студента (4–5 кв. м).

Особливу увагу приділено підготовці викладачів із суспільних дисциплін, концентрація їх у Московському, Ленінградському й Київському університетах у кількості 250 осіб на першому курсі. У подальшому ці спеціалісти відіграють важливу, якщо не головну, роль у підготовці кадрів у мистецьких навчальних закладах. Їх випускники, після закінчення філософських і політекономічних факультетів, очолюючи кафедри марксизму-ленінізму у вищих навчальних закладах, часто вирішували творчу долю талановитої молоді, визначаючи політичну благонадійність останніх.

В умовах тотальної ідеологізації суспільного життя однією з найпотужніших сфер культурно-мистецької діяльності, що вплинула на розвиток системи мистецької освіти, стала сфера діяльності культурно-освітніх закладів — закладів підготовки організаторів комуністичного виховання трудящих через самодіяльні творчі колективи.

50-і роки — роки подальшої демократизації мистецької освіти через залучення до неї більшої кількості молоді. Пов’язано це з розширенням потреби в кваліфікованих кадрах і професіоналізацією змісту навчання мережі куль-

турно-освітніх навчальних закладів на базі наявних політшкіл і політтехнікумів.

Уряд цього періоду здійснює систематичну роботу щодо рівномірного розподілу культурних сил, що сприяло б швидшому зростанню районних економічних центрів як центрів культури (“За тісний зв’язок літератури і мистецтва з життям народу”: Скорочений виклад виступів М. С. Хрущова на нараді письменників в ЦК КПРС 13 травня, на прийомі письменників, художників, скульпторів і композиторів 19 травня, на партійному активі в липні 1957 р. [Радянська Україна, 29 серпня 1957 р.]).

Треба зазначити, що навіть тоталітарна система в країні попри намагання не забезпечувала єдиних критеріїв щодо порядку відкриття і функціонування не тільки дитячих музичних (художніх) шкіл, які були підпорядковані місцевим органам управління, а й середніх спеціальних і вищих навчальних закладів. Деякі з них відкривалися за рішенням уряду, інші — за рішенням державних органів, що погоджувалися з місцевими органами управління. У деяких випадках це приводило до дублювання підготовки кадрів у близько розташованих регіонах (Донецька, Дніпропетровська, Луганська, Львівська області). Водночас спеціалізація вищих і середніх спеціальних навчальних закладів з певного мистецького напрямку підготовки спеціалістів — музичного, образотворчого, театрального, народно-декоративного, давала змогу, з одного боку, сконцентрувати творчі сили в регіональних центрах, забезпечити відбір найкращих з них до роботи у столичних навчальних закладах і колективах. З іншого боку, така організація роботи навчальних закладів забезпечувала розвиток різних видів мистецтв у кожному з регіонів України, не порушуючи їх зв’язку з місцевими культурними традиціями.

Як свідчать матеріали постанови Ради Міністрів УРСР від 11 листопада 1957 р. “Про поліпшення роботи культурно-освітніх установ на селі”, в Україні на цей час тільки в сільській місцевості функціонувало 25839 будинків культури і клубів та 27734 масових бібліотек [Архів Міністерства культури УРСР, 1957 р., арк. 170–171]. У них функціонувало 71 тис. самодіяльних колективів — хорових, драматичних, музичних, образотворчих та інших гуртків. Вони стали рушійним стимулом для реорганізації культурно-освітніх навчальних закладів, удосконалення змісту навчання в них, розширення їх контингенту студентів, подальшої їх мистецької професіоналізації. Цього потребував зміст роботи клубів, гуртків, бібліотек як у сільській місцевості, так і у містах різних регіонів. Тільки у 1951–1956 роках на роботу в село було направлено 12 тис. спеціалістів клубної й бібліотечної справи.

Наступні три десятиліття були часом розширення в регіонах мережі навчальних закладів культури та мистецтва. Мережа культурно-освітніх навчальних закладів формувалася не тільки в обласних культурних центрах, а й у містах обласного підпорядкування західного і центрального регіонів (Тульчин, Тереховля, Канів, Гадяч, Миколаїв, Самбір, Калуш, Житомир, тощо).

Мінкультури мало систематично проводити в осінньо-зимовий період огляди художньої самодіяльності, систематичні виїзди в села колективів театрів і філармоній, організовувати видання репертуарних збірників, методичних матеріалів на допомогу клубним і бібліотечним працівникам і керівникам гуртків художньої самодіяльності. До цього зобов’язували урядові рішення. Одним із заходів щодо забезпечення виконання цієї роботи стало відкриття у 1956/1957 навчальному році в Харківському бібліотечному інституті підготовки спеціаліс-

тів книжкової торгівлі з контингентом 60 осіб (постанова РМ УРСР від 8 вересня 1956 р. "Про стан і заходи до поліпшення книжкової торгівлі в Українській РСР" [Архів Міністерства культури УРСР, 1956 р., арк. 318–319]).

Важливим показником в роботі місцевої влади і навчальних закладів стало цільове направлення сільської і робітничої молоді на навчання до навчальних закладів культури і мистецтва, яке сприяло відкриттю нових мистецьких талантів з регіонів, динамізувало культурно-мистецькі зв'язки регіонів з центром.

Відкриваються музичні училища в обласних центрах України: Вінниці, Тернополі, Рівному, Житомирі, Хмельницькому, Луцьку (Волинська обл.), Кіровограді.

Рівненське училище мистецтв і культури створене на базі Рівненського музичного училища, відкритого у 1955 р. відповідно до наказу Мінкультури УРСР № 1671 від 05.10.1955 р. для підготовки музично-педагогічних кадрів. На роботу у новостворений навчальний заклад було направлено випускників Київської, Львівської, Одеської консерваторій, Харківського інституту мистецтв, які започаткували в області нові ставлення і підхід до професійної мистецької освіти. Першим директором училища було призначено Г. М. Косереву (1955–1956). Вже у 1957 р. на Першому фестивалі молоді УРСР у Києві хоровий колектив училища стає лауреатом. Вирішальну роль у створенні мистецько-творчої бази відіграли директори В. Т. Сухомлінов (1958–1962), П. Ф. Андронов (1962–1965), викладачі Г. М. Глотко, Народний артист України Б. В. Депо. Завдяки їм в училищі з'явилися камерний і симфонічний оркестри, оркестр народних інструментів. Розвиток професійного кобзарського мистецтва на Рівненщині пов'язаний з ім'ям патріарха цієї справи А. Ю. Грицай, який перший в області відкрив в училищі клас бандури.

До 1998 р. здійснювало свою діяльність в системі Міністерства культури і мистецтв України. З 1998 р. після реорганізації увійшло до складу Рівненського державного гуманітарного університету під новою назвою та діє в системі Міністерства освіти і науки України.

Тернопільське обласне державне музичне училище ім. С. Крушельницької створене 1958 р. (наказ міністра культури УРСР від 18.02.1958 р. № 126). У 1963 р. училищу присвоєно ім'я Соломії Крушельницької (рішення сесії Тернопільської обласної ради депутатів трудящих № 721 від 24.08.1963 р.). Значний внесок у розвиток училища, добір висококваліфікованих викладацьких кадрів зробила директор М. М. Подкович та інші керівники навчального закладу. Багато викладачів училища мають почесні звання: народний артист України — В. А. Хім'я; заслужений діяч мистецтв України — Ю. В. Кіцила, І. П. Левенець, М. Я. Форгель, Г. П. Шергей; заслужений артист України — Р. П. Бойко, І. Г. Ляховський; заслужений працівник культури України — В. М. Верней, О. П. Горбачова, Є. П. Давидов, М. М. Подкович, Б. Ф. Процак, І. Л. Равлюк, М. В. Рапіта, В. В. Россоха.

Серед кращих випускників училища: заслужений діяч мистецтв України, диригент державної чоловічої капели ім. Л. Ревуцького Б. Антків, народні артисти України Р. Вітошинський та О. Камінська; народний артист України, професор, ректор Львівської державної музич-

С. Крушельницька

ної академії ім. М. Лисенка І. Пилатюк, заслужені артисти України Є. Гунько, заслужений артист Російської Федерації І. Оленчик, доктор філософських наук, професор, член Спілки композиторів України Н. Очеретовська, доктор філософських наук, професор А. Комарова, заслужений працівник культури України, професор Національного університету культури і мистецтв П. Андрійчук.

Хор Тернопільського музичного училища

З відкриттям Хмельницького музичного училища у травні 1959 р. почався період інституалізації основ професійної виконавської підготовки мистецьких кадрів в області. Крім того, навчальний заклад став культурним центром області, здійснюючи цілеспрямовану концертну діяльність. Наприкінці XX ст. його очолювали В. І. Супрунов, Л. Г. Радченко. Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 2 лютого 2000 р. училищу присвоєно ім'я видатного українського композитора, піаніста і педагога В. І. Заремби. У 2002 р. училищем започатковано проведення всеукраїнських конкурсів українського солоспіву імені В. І. Заремби. За роки свого існування училище випустило понад 4 тис. фахівців. Серед них народні артисти України В. Степова, М. Дідик, В. Дідух, В. Газінський, М. Балема, О. Пономарьова; заслужені артисти України Є. Кураєв, І. Даць, С. Апостол, В. Гулько, М. Шумський, Ю. Федоров, Ю. Юрист, В. Войт, Ю. Кот; заслужені артисти України В. Камінський, М. Ластовецький; лауреати Національної премії України імені Тараса Шевченка В. Дідух, В. Камінський, М. Дідик, В. Гронський. Ціла плеяда відомих українських композиторів є випускниками училища: В. Камінський, В. Гронський, М. Балема, П. Ладиженський, М. Ластовецький, І. Олексійчук, О. Яковчук, Т. Стасюк.

В. Заремба

Кіровоградське музичне училище створене рішенням виконкому Кіровоградської обласної ради депутатів трудящих від 9 вересня 1959 р. № 813, відповідно до розпорядження Ради Міністрів УРСР від 8 вересня 1959 р. № 1210 "Про відкриття в м. Кіровограді музичного училища". Найважливіші сторінки біографії училища пов'язані з іменем Ю. П. Хілобокова — ініціатора відкриття училища, його першого завуча та провідного викладача.

За час свого існування Кіровоградське музичне училище підготувало понад 3 тис. спеціалістів, які після закінчення навчання отримали кваліфікації викладачів дитячих музичних шкіл та шкіл естетичного виховання, концертмейстерів, керівників хору, оркестрів, артистів хору, оркестрів, вчителів музики.

Серед найвідоміших випускників народні артистки України Л. Забіляста, Л. Маковецька, А. Червінська, Р. Валькевич, доценти П. Ніколаєнко і Б. Притула, заслужені працівники культури України М. Макода, Н. Медведєва, Заслужений діяч мистецтв

України Ю. Любич, який майже чверть століття очолював Кіровоградське музичне училище і удостоєний звання Почесного громадянина м. Кіровограда, Заслужений діяч мистецтв України Г. Єрьоменко, який з 1997 р. заснував у місті фестиваль “Травневі музичні зустрічі”; заслужений артист України В. Ватаманюк, заслужені працівники культури України І. Демиденко та В. Гаврилюк; заслужені артисти Росії Ю. Ткаченко — викладач Московської музично-педагогічної академії ім. Гнесіних, народний артист Росії Ігор Крутой та багато інших.

Згідно з постановою Ради Міністрів УРСР та за наказом Міністерства культури УРСР за № 147 від 27 червня 1958 р. у Вінниці було відкрито музичне училище.

У 1962 р. Вінницьке музичне училище випустило перших 54 фахівців, що навчалися за спеціальностями: „Фортепіано”, „Струнні оркестрові інструменти”, „Духові та ударні інструменти”, „Народні інструменти”, „Спів”, „Хорове диригування”. У 1961 р. було відкрито теоретичний відділ.

Становленню навчального закладу як професійного закладу підготовки мистецьких кадрів сприяла діяльність першого директора І. Чехлатого, директорів О. С. Тимошенко, Ю. М. Візнюка, Ю. Т. Ковальова.

У 1968 р. за досягнення в підготовці молодих спеціалістів та з нагоди 10-річчя Вінницькому музичному училищу присвоєно ім'я видатного українського композитора, який жив і працював на Вінниччині, Миколи Дмитровича Леонтовича. З 1997 р. згідно з постановою Кабінету Міністрів України училище отримало назву „Вінницьке училище культури і мистецтв ім. М. Д. Леонтовича”.

За роки існування училище підготувало більше як 4,5 тис. фахівців, які працюють в дитячих музичних школах, професійних і самодіяльних творчих колективах: у хорі ім. Г. Верьовки, Державній капелі бандуристів, Державному симфонічному оркестрі (м. Київ), Естрадно-симфонічному оркестрі Держтелерадіо, симфонічних оркестрах Одеси, Запоріжжя, Сімферополя, в оперних театрах Києва, Одеси, Пермі (Російська Федерація), творчих колективах міста і області.

Серед випускників училища понад 50 вихованців, які отримали високі звання і нагороди. Це народні артисти України Анатолій Кочерга, Володимир Зарков, Анатолій Сафонов; заслужені артисти України Володимир Томащук, Микола Баланко, Алла Кашенко, Галина і Василь Король, Віра і Лілія Ткачуки; заслужені артисти Росії Сергій Найко, Володимир Кафельников, Сергій Назарко; заслужені діячі мистецтв України Леонід Лозінський, Ілля Безбах; заслужений працівник культури України Анатолій Левицький, доктори наук Юрій Афанасьєв та Борис Брілін.

М. Леонтович

Хор Вінницького музичного училища

Практика закріплення молодих спеціалістів за місцем розподілу на роботу з мінімальним трирічним відпрацюванням не давала очікуваних результатів. Значна плінність кадрів клубних працівників, як і кадрів викладачів у сільській місцевості, залишалася невирішеною проблемою, як і в попередніх десятиліттях.

Інтегруючись в соціокультурну сферу, мистецькі навчальні заклади виконують завдання пропаганди радянського мистецтва, роль концертно-виконавських організацій. За рахунок часу навчання студентської молоді створюються концертно-виконавські бригади, колективи, що безкоштовно і професійно виконують політичне замовлення панівної верхівки. Але це дає їм випускникам можливість швидко адаптуватися на роботі, засвоївши в процесі навчання професійні навички.

Це період, коли система підготовки мистецьких кадрів набуває своєї цілісності й неперервності, зростаючи на джерельній базі народного самодіяльного мистецтва, народної творчості.

У суспільному житті наприкінці 50-х відбулася певна реабілітація діяльності багатьох діячів мистецтва. Після виступу нового лідера Комуністичної Партії Радянського Союзу М. С. Хрущова на XX з'їзді партії, його виступів на зустрічах з творчою інтелігенцією протягом 1957 р., прийняття ЦК КПРС постанови від 28 травня 1958 р. «Про виправлення помилок в оцінці опер «Велика дружба», «Богдан Хмельницький» і «Від щирого серця» [Радянська Україна, 10 червня 1958 р.] та постанови ЦК КП України від 3 липня 1958 р. «Про виправлення помилок в оцінці творчості деяких композиторів Української РСР» [Радянська культура, 3 липня 1958 р.] певна частина мистецької еліти повірила у можливість вільного творчого пошуку, незаідеологізованої самореалізації.

Публічне засудження культу особи Й. Сталіна та навіть часткова реабілітація творчості В. Мураделі, Д. Шостаковича, С. Прокоф'єва, А. Хачатуряна, В. Шейбаліна, Г. Попова, М. Мясковського, К. Данькевича, Г. Жуковського, М. Колесси, М. Вериківського, Р. Сімовича, Г. Таранова та інших митців сприяли вивільненню творчої енергії митців нового покоління, яке критично осмислило ідеологічні догми, що культивувалися в суспільстві протягом 40 років.

Таким чином, українська культура, мистецькі навчальні заклади повоєнного часу зазнали на собі як руйнівного впливу війни, культу особистості, так і однобічного заідеологізованого розвитку, визначеного тоталітарним суспільством. Ідеологічний тиск тоталітарної системи безпосередньо спрямовував зміст творчої й навчальної діяльності мистецької еліти на ідеологічну мету, звужував напрям її творчого пошуку. На митців, мистецькі навчальні заклади покладалося завдання підтримки тоталітарної влади. Це, зрештою, спонукало творчу інтелігенцію до пошуку інших шляхів втілення власних творчих ідей, самовираження свого таланту.

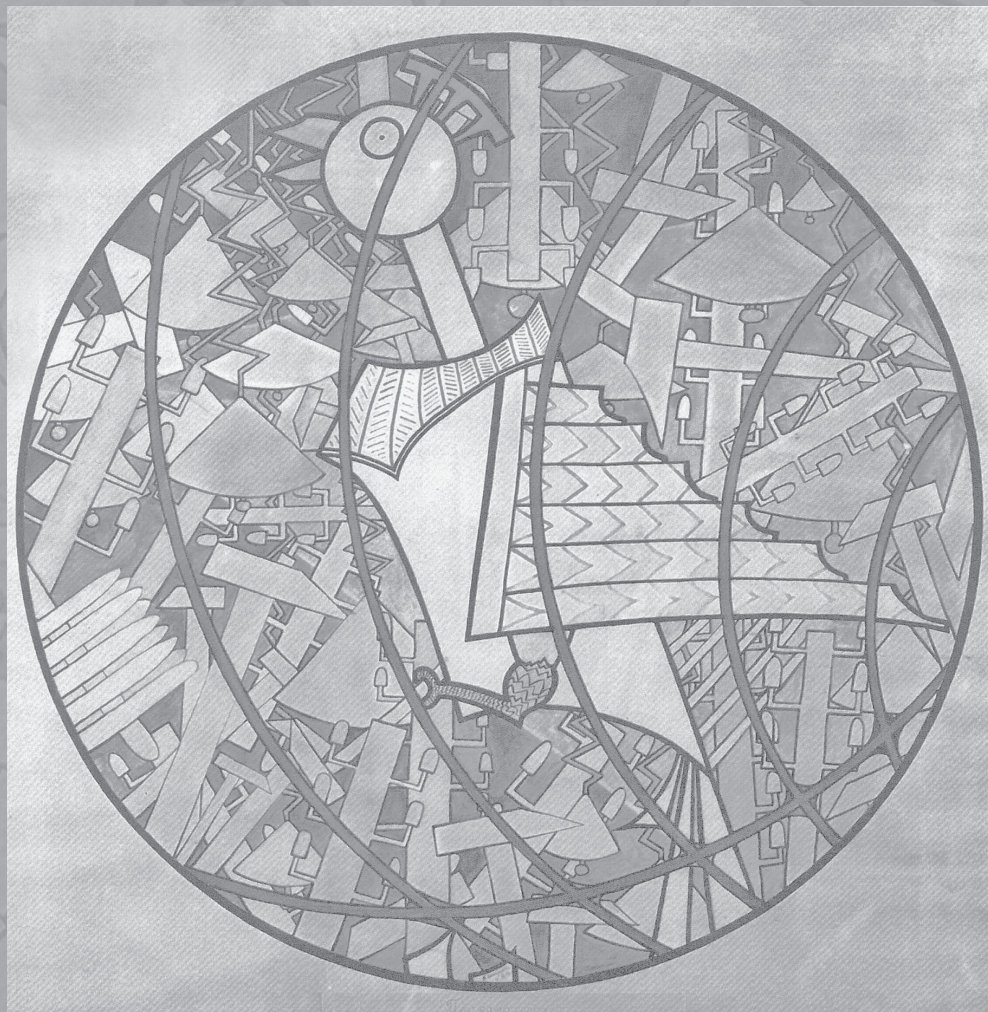
Діяльність усіх мистецьких навчальних закладів була безпосередньо пов'язана з необхідністю вирішення нагальних питань культурного будівництва в Україні, діяльністю Спілки радянських художників України, Української спілки кооперативних товариств художників «Укоопхудожник», галузевих і освітніх центральних органів управління.

Для розвитку системи мистецької освіти період 30–50-х років виявився й одним з найбільш плідних і продуктивних в історії української культури, її системи підготовки мистецьких кадрів, засвоєння нових, позначених масштаб-

ністю проведення мистецьких традицій. Саме в цих роках відбулося створення широкої мережі культурно-мистецьких навчальних закладів і органів управління ними з інституалізацією різних рівнів освіти, системи оцінки діяльності та контролю за змістом навчання. Досвід цієї роботи було напрацьовано в мистецьких навчальних закладах.

Цього часу розпочинається активна діяльність нової генерації діячів мистецької галузі, котрі продовжують культурні традиції, традиції мистецтва та освіти в Україні. Регіональне культурне розмаїття упорядковалося, хоча й заповлітизованим, але професійно централізованим галузевим управлінням. Цьому сприяло й створення мережі культурно-освітніх професійних навчальних закладів, діяльність яких спрямовувалася на формування цієї нової генерації.

РОЗДІЛ 3

МИСТЕЦЬКА ОСВІТА УКРАЇНИ У ПЕРІОД 60–80-Х РОКІВ XX СТОРІЧЧЯ

Мистецька освіта в реаліях соціокультурних процесів 60-х років

Період 60–80-х років видається найстабільнішим часом в історії України, її культурі й економіці. Поступове очищення суспільства від наслідків культу особи відродило певну свободу творчості, повернуло повагу до творчої особистості, можливість звернення до незаполітизованих національних традицій. Перетворення, що почалися в цей період у соціальній сфері, вплинули на подальший розвиток української культури. Відбулося формування цілого покоління “шістдесятників” — митців, учених, які відзначилися непримиренністю до ідеологічного диктату та політики зрівнялівки.

Значні досягнення українських митців сприяли світовому визнанню української, зокрема, вокальної, хорової, виконавської інструментальної, композиторської шкіл. З’являються нові опери, балети, симфонії В. Кирейка, С. Людкевича, А. Кос-Анатольського, М. Скорульського, М. Колесси, Г. Майбороди, К. Данькевича, Б. Лятошинського та багатьох інших митців. Слухачам представлені перші опуси Є. Станковича, М. Скорика, І. Карабиця, В. Бібіка, В. Губаренка, інших композиторів з новим світоглядом. Всесвітнього визнання здобуває виконавська майстерність музикантів А. Солов’яненка, Д. Гнатюка, Б. Руденко,

В. Бібік

І. Пономаренка, Є. Мірошніченко, П. Муравського, М. Різоля. В образотворчому мистецтві, поряд із те-

мою героїчної боротьби народу, дедалі більше митців звертається до образів сучасників, природи (М. Глущенко, Й. Бокшай, С. Шишко, О. Шовкуненко, Т. Яблонська), історичного минулого (М. Дерезус, О. Лопухов, В. Чеканюк, В. Шаталін). Працюючи у провідних мистецьких навчальних закладах — Київській консерваторії ім. П. І. Чайковського, Київському художньому інституті, Одеській ім. А. В. Нежданової та Львівській ім. М. В. Лисенка консерваторіях, Харківському інституті мистецтв ім. І. П. Котляревського, Київському

М. Скорик

Д. Гнатюк

Є. Станкович

Т. Яблонська

В. Губаренко

інституті театрального мистецтва ім. І. К. Карпенка-Карого, вони не тільки передають свій творчий досвід, а й впливають на формування нового світогляду молоді.

Але нетривала відлига змінилася новою хвилею диктату цензури. Саме собою беззаперечне гасло на кшталт “радянські люди мають отримувати потрібні й корисні книги”, який пролунав у привітанні ЦК КПРС від 29 липня 1960 р. Всесоюзній нараді працівників книжкової торгівлі [Радянська Україна, 29 липня 1960 р.], на практиці означав подальший тиск цензури в усіх сферах духовного і культурного життя суспільства на найближчі два десятиліття. Пересічні громадяни і політична еліта, робітники та інтелігенція, колгоспники й науковці мали отримувати тільки «корисні», з погляду політичної доцільності, інформацію та культурні цінності.

Творча діяльність і далі жорстко регламентувалася, підпорядковувалася ідеологічним пріоритетам, новаторство, як правило, діставало негативну оцінку в офіційній критиці. Влада почала переслідувати талановитих письменників (Л. Костенко, В. Симоненко, І. Драч, М. Вінграновський, Є. Гуцало), літературних критиків (І. Дзюба, І. Світличний, Є. Сверстюк) після їх яскравих дебютів.

Освітня галузь на початку 60-х років розвивається згідно з настановами XXI з'їзду КПРС, відповідно до напрямів реформ, визначених семирічним планом розвитку країни, Законом “Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР”, прийнятим Верховною Радою УРСР 17 квітня 1959 р.

Парадигми діяльності навчальних закладів, визначені урядовими рішеннями, орієнтуються на покращення підготовленості випускників шкіл до практичної діяльності й на вже звичні для країни гасла: поліпшення роботи з комуністичного виховання молоді, формування у неї марксистсько-ленінського світогляду, підвищення комуністичної свідомості й активності, виховання в душі колективізму і працьовитості, соціалістичного патріотизму і інтернаціоналізму” [Культурне будівництво, 1960, с. 513].

В освітній галузі здійснюються значні реформи. Головна увага в роботі навчальних закладів приділяється підготовці молоді до суспільно корисної праці, запровадженню у загальноосвітній школі замість семирічної восьмирічної загальної обов'язкової освіти,

обов'язковому направленню батьками дітей на навчання, створенню для випускників восьмирічних загальноосвітніх шкіл умов для подальшого навчання у загальноосвітній середній школі, професійно-технічних училищах і середніх спеціальних навчальних закладах. Водночас середня освіта молоді з 15–16 річного віку мала здійснюватися на засадах поєднання навчання з суспільно корисною працею.

У мистецькій галузі актуальним стало завдання розширення вечірньої й заочної форми підготовки осіб, що у значній кількості працювали не за фахом не тільки в дитячих школах, а й у середніх спеціальних навчальних закладах. Подальшого розвитку повинні були набути "середні загальноосвітні трудові політехнічні школи для дітей, найбільш здібних у галузі музики, хореографії та образотворчого мистецтва" [Культурне будівництво, 1960, с. 516]. В Україні такі школи під егідою Міністерства культури діяли в Києві, Одесі, Львові, Харкові — чотирьох великих культурно-мистецьких регіонах країни.

На початку 60-х років в Україні, як зазначалося у "Звіті Центрального Комітету КП України XXI з'їздові Комуністичної Партії України", діяло 36 тис. загальноосвітніх шкіл — середніх, восьмирічних, заочних, вечірніх, змінних шкіл і класів працюючої молоді [Матеріали XXI з'їзду, 1960, с. 51–60]. Особливого значення уряд надавав й розвитку шкіл-інтернатів. 400 тис. студентів навчалося у 138 вищих навчальних закладах. Серед них було 9 навчальних закладів мистецтва і культури. Їх випускники та випускники близько 60 середніх спеціальних навчальних закладів культури і мистецтва працювали у 28,7 тис. клубів і будинків культури, 33 тис. масових бібліотек, 16 тис. кіноустановок, 130 музеях, 68 театрах, 25 філармоніях, 38 професійних вокально-музичних колективах, 117 тис. колективів художньої самодіяльності. Проте в постанові Верховної Ради УРСР від 30 червня 1960 р. "Про стан і заходи по дальшому поліпшенню культурно-освітньої роботи серед трудящих Української РСР" зазначається, що цим установам бракує наполегливості в наближенні їх роботи до "життя і практики комуністичного будівництва" [Радянська Україна, 1 липня 1960 р.].

На Міністерство культури України покладалося завдання поліпшення роботи з добору і виховання кадрів працівників закладів культури, забезпечення "правильного" використання випускників культосвітніх навчальних закладів на роботі в клубах, бібліотеках, театрах, музичних колективах, покращення системи методичного керівництва художньою самодіяльністю міських і районних будинків культури. Ставилося й питання про розширення музичної освіти для дітей і дорослих. Викладачів і студентів професійних мистецьких навчальних закладів зобов'язували на громадських засадах надавати допомогу клубним установам і самодіяльним колективам. Розширилася база практики студентів, що сприяло подальшому зростанню і професіоналізації самодіяльних народних колективів.

Урядом передбачалося впорядкування мережі середніх спеціальних навчальних закладів республіки, їх наближення до виробництва шляхом кооперування інтересів раднаргоспів, міністерств і відомств, розширення заочної та вечірньої освіти, зміцнення матеріальної бази середніх спеціальних навчальних закладів.

У січні 1961 р. технікуми з підготовки культосвітніх працівників було реорганізовано на культурно-освітні училища. Встановлено чотирирічний строк навчання, введено, водночас із підготовкою бібліотекарів, нові спеціалізації:

керівників самодіяльних драматичних і хорових колективів (з 1960/61 навчального року); керівників самодіяльних оркестрів народних інструментів (з 1962/63 навчального року); керівників самодіяльних духових оркестрів і хореографічних колективів (з 1967/68 навчального року).

Конкурс абітурієнтів у культурно-мистецькі навчальні заклади стає вдесятеро більшим, ніж вони спроможні прийняти на навчання.

Цього періоду особливо кардинальним чином переглядаються навчальні плани культурно-освітніх училищ. Розташовані не тільки в кожному обласному, а й у багатьох районних адміністративних центрах країни, вони стають осередками професійного опанування і збереження особливостей народного мистецтва кожного регіону. Їх робота зосереджується не тільки на підготовці "помічників партії", а й керівників для самодіяльних творчих колективів.

Завданням вищої школи стала підготовка спеціалістів на базі повної середньої освіти на засадах поєднання навчання з суспільно корисною працею. Про повну демократизацію вступу до вищих навчальних закладів ще не йдеться. До вищих навчальних закладів приймали осіб на підставі характеристик, виданих партійними, профспілковими, комсомольськими організаціями. При зарахуванні на навчання перевага надавалася особам зі стажем практичної роботи.

У підготовці спеціалістів з вищою і середньою спеціальною освітою в галузі музики, живопису, театрального та інших видів мистецтв більшого поширення набуває система навчання без відриву від виробництва з метою забезпечення можливості одержання цієї освіти широкими верствами населення, виявлення перспективної з погляду мистецької діяльності молоді з периферії. Цьому ж сприяло відкриття при всіх консерваторіях ще в 1957 р. державних підготовчих вокальних відділень, слухачі яких отримували державні стипендії й користувалися всіма перевагами студентів основних курсів (Постанова Ради Міністрів Української РСР № 1350 від 28 листопада 1957 р. "Про відкриття дворічних підготовчих відділів при вокальних факультетах державних консерваторій УРСР"). Такі відділи було відкрито при Київській, Харківській, Львівській та Одеській консерваторіях, як було зазначено у 1 пункті зазначеної постанови, "для осіб, що мають відмінні вокальні та музичні дані".

Розширюється підготовка в навчальних закладах культури і мистецтва кваліфікованих учителів і керівників художньої самодіяльності. Випускники диригентсько-хорових, музично-теоретичних відділень музичних училищ, живописних відділень художніх училищ отримують кваліфікації, що дають їм право працювати як у творчих колективах, так і в загальноосвітніх навчальних закладах.

Уряд приймає рішення щодо поліпшення перспективного планування підготовки фахівців з вищою і середньою спеціальною освітою, впорядкування мережі вищих навчальних закладів з метою наближення їх до районів використання молодих фахівців, зміцнення навчально-матеріальної бази, поліпшення підготовки науково-педагогічних кадрів.

Так, у 1963 р. Харківський державний художній інститут, що був створений ще у 20-х роках на базі Харківського художнього училища, реорганізовано на Харківський художньо-промисловий інститут і перепрофільовано на підготовку художників промислового напрямку.

Відкриття в Харкові художнього училища відбулося у 1912 р. Навчальний заклад підпорядковувався Санкт-Петербурзькій Академії мистецтв. Директором училища призначили О. Любимова, рекомендованого на цю посаду його вчителем І. Рєпіним. О. Любимов сформував колектив педагогів художніх дисциплін з учнів І. Рєпіна і Д. Кардовиського: О. Титова, С. Прохорова, Г. Горелова, О. Кокеля, М. Федорова. У 1921 р. у Харкові було закладено основи вищого навчального закладу образотворчого мистецтва. Директором Харківського художнього ВНЗ у 1922–1925 роках був скульптор Б. Коротко. У 1925–1927 роках ректором інституту став відомий український пейзажист М. Бурачек, а в 1927–1933 учень І. Рєпіна — А. Комашко, і до 1941 р. навчальним закладом керував мистецтвознавець І. Август. У 20–30-х роках в інституті працювали С. Таранушенко, Д. Гордєєв, Л. Лєневич, відомі художники — А. Петрицький, Ф. Кричевський, Г. Бондаренко, М. Самокиш, В. Касіян, В. Мироненко, Б. Косарєв, М. Дерєгус, Б. Бланк, М. Фрадкін, Д. Овчаренко, Л. Крамаренко, М. Козик, пластичну анатомію викладав видатний учений, академік В. Воробйов. У роках Великої Вітчизняної війни інститут був евакуйований до м. Самарканда (Узбекистан). Від 1943 р. традиції Харківської художньої школи були продовжені народними художниками України В. Агібаловим, Г. Томенком, В. Сизиковим, О. Хмельницьким, А. Константинопольським, заслуженими діячами мистецтв України професорами Е. Єгоровим, Л. Черновим, О. Мартинцем, В. Лозовим, Е. Жердзицьким, С. Солодовником, О. Вяткіним, І. Карасем, доцентами О. Кудрявцевою, І. Мельгуновою, П. Супоніним, Е. Світличним, В. Віхтинським, М. Шапошниковим, В. Воловиком, І. Стахановим. У 1943–1948 роках інститут очолював С. Бєсєдін, у 1948–1972 — М. Шапошников. У 1963 р. Харківський державний художній інститут був реорганізований у Харківський художньо-промисловий інститут і перепрофільований на підготовку художників промислового профілю по двох спеціальностях. У 1972–1985 роках інститут очолював професор Е. Єгоров, у 1985–1998 роках професор В. Торкатюк. З 1989 р. при інституті відкрито аспірантуру. З 1999 р. академію очолив професор академік В. Даниленко. У 1992 р. при інституті відкрито художній ліцей із дворічним терміном навчання. У серпні 2001 р. розпорядженням Кабінету Міністрів України за № 364р на базі інституту створено Харківську державну академію дизайну і мистецтв. Академія стала єдиним на Україні вищим навчальним закладом, що готує кадри дизайнерів промислових виробів, фахівців у сфері графічного дизайну, проектування інтер'єрів, декоративних тканин, одягу, фахівців торговельно-промислової реклами, фірмового стилю й упакування. Крім того, Академія готує висококваліфікованих фахівців, що працюють у різних сферах художньої творчості: станкового живопису, станковій графіці, книжковій графіці, плакаті, монументально-декоративному розписі та вітражі, архітектурно-декоративній пластиці та скульптурі, реставрації творів мистецтва. Серед вихованців Харківської образотворчої школи: три народних художники і два народних архітектори СРСР, 35 народних художників України, Росії, Казахстану й Узбекистану, 50 заслужених діячів мистецтва України, Росії, Азербайджану, Узбекистану, Татарстану, 10 заслужених художників країн СНД, 9 лауреатів Державних премій.

Київське республіканське художньо-промислове училище відкрито на базі Київської школи майстрів народної творчості, діяльності якої передувала робота Експериментальних майстерень, організованих при Київському музеї українського мистецтва (Національний художній музей) для виготовлення експонатів на виставку українського народного мистецтва, яка відбулася в Києві і Москві 1936 р.

Училище у 1948 р. дістало назву “Київське училище прикладного мистецтва”, під якою проіснувало до 1963 р. Його викладачами були відомі майстри народного мистецтва Параска Власенко, Наталка Вовк, Пелагея Глущенко, Іван Гончар та інші.

У 1963 р. училище було перейменоване на Київський художньо-промисловий технікум,

в якому було змінено напрям підготовки кадрів. Його два відділення — художнього конструювання і художнього оформлення зосередилися на підготовці дизайнерських кадрів, а традиційні для навчального закладу спеціальності прикладних мистецтв були ліквідовані. У зв'язку з цим навчальний заклад було передано у підпорядкування Міністерству машинобудування для легкої і харчової промисловості СРСР, потім, у 1989 р. — Міністерству авіаційної промисловості. Цим було повністю зруйновано в центральному регіоні джерело державної підтримки традицій народного мистецтва, зберігання досвіду і постачання кваліфікованих майстрів вишивки, різьблення по дереву, кераміки, художнього ковальства тощо.

У 1992 р., коли з набуттям Україною незалежності технікум було передано у підпорядкування Міністерству освіти України, в ньому на відділенні декоративно-прикладного мистецтва відновилася підготовка майстрів традиційного українського мистецтва — художнього ткацтва, вишивки, декоративного розпису, художнього різьблення по дереву, художньої кераміки, художньої обробки металу.

12 жовтня 1997 р Кабінетом Міністрів України було прийнято постанову про реорганізацію технікуму в Київський державний інститут декоративно-прикладного мистецтва і дизайну ім. Михайла Бойчука.

М. Бойчук

Відповідно до урядових рішень нові навчальні заклади мистецького напрямку відкриваються в Донецьку (Донецький музично-педагогічний інститут), Києві (Київський інститут культури), Дзержинську та Жданові Донецької області (Дзержинське та Жданівське музичні училища), Сєверодонецьку Ворошиловградської області (Сєверодонецьке музичне училище), Харкові (Харківське культурно-освітнє училище та Харківське художнє училище), Черкасах та Умані Черкаської області (Черкаське та Уманське музичні училища), Чернігові (Чернігівське музичне училище) тощо.

Донецький музично-педагогічний інститут (сьогодні — Донецька державна музична академія ім. С. С. Прокоф'єва) створено у 1968 р. на базі Донецького філіалу Харківського інституту мистецтв імені І. П. Котляревського. У 1991 році навчальний заклад перейменовано на консерваторію, а відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України № 506-р від 2002 р. — на Донецьку державну музичну академію імені С. С. Прокоф'єва. Постановою Ради Міністрів України Академії присвоєне ім'я композитора-класика ХХ ст. С. С. Прокоф'єва. В становленні навчального закладу як наукового, творчого, культурного центру Донбасу докладали зусиль перший ректор О. Д. Незовибатько, Ю. М. Чебуков, В. Л. Бахарев, В. В. Воеводін, які сприяли формуванню науково-творчого колективу, розширенню підготовки науково-педагогічних кадрів через власну аспірантуру і асистентуру-стажування, перетворенню інституту на мистецьку академію. За роки існування Академією підготовлено близько 5 тис. фахівців.

С. Прокоф'єв

Відзначені державними нагородами України, мають почесні звання такі випускники навчального закладу, як народні артисти України Аліна Коробко, Людмила Стрельцова, Михайло Чембержі; заслужені артисти України Григорій Костринський, Валерій Колесников, Анатолій Лозовський, заслужені діячі мистецтв України Олексій Скрипник, Сергій Волков, Валерій Стасевич, такі виконавці, як Євген Мартинов, Сергій Шеремет та інші.

Черкаське музичне училище ім. С. С. Гулака-Артемовського створено відповідно до наказу Міністерства культури УРСР від 14.06.1961 р. Постановою Ради Міністрів УРСР від 12.11.1986 р. № 390 училищу було присвоєно ім'я Семена Гулака-Артемовського — видатного співака і композитора, автора першої широко відомої національної опери “Запорожець за Дунаєм”. Училище випускає викладачів, артистів оркестрів, ансамблів, диригентів оркестрів і хорів, концертмейстерів, фахівців за спеціалізаціями фортепіано; оркестрові струнні інструменти; оркестрові духові та ударні інструменти; народні інструменти; хорове диригування; теорія музики; музичне мистецтво естради та інших фахівців для художньої, творчої, методичної та педагогічної діяльності у сфері культури, мистецтва та освіти.

С. Гулак-Артемовський

Уманське обласне музичне училище ім. П. Д. Демуцького засновано у 1963 р. за рішенням уряду України. Першим директором був Б. Г. Жук, кларнетист за фахом. З 1964 по 1973 р. очолював музичне училище І. М. Буланов, випускник Свердловської консерваторії, хормейстер за фахом, який приділяв значну увагу відродженню та збереженню музичних традицій Уманщини. З 1973 р. посаду директора займав Цимбалістий І. Ф., заслужений працівник культури України, випускник Львівської консерваторії. Разом з ним майже 20 років заступником директора з навчально-методичної роботи був В. І. Дочило, випускник Одеської консерваторії, домрист за фахом, художній керівник та диригент оркестру народних інструментів. Особливою подією для колективу викладачів та студентів училища стало присвоєння у 1988 р. закладу імені Порфирія Даниловича Демуцького, українського фольклориста, хорового диригента, композитора і педагога.

П. Демуцький

Історія діяльності Криворізького обласного музичного училища починається 1959 р., коли його відкрито як філіал Дніпропетровського музичного училища. У 1961 р. музичне училище стало самостійним навчальним закладом. Першим директором був заслужений працівник культури України М. І. Ромасенко.

Серед випускників училища — багато відомих музикантів, диригентів, викла-

Естрадний оркестр Криворізького музичного училища

дачів, які працюють в престижних творчих колективах України, близького та далекого зарубіжжя, вищих мистецьких навчальних закладах 3–4 рівня акредитації. Серед найвідоміших в Україні та зарубіжжі О. Вінокуров — професор Сіднейської консерваторії (Австралія), В. Лясота — заслужений артист України, професор Одеської державної музичної академії ім. А. Нежданової, В. Зубицький — композитор і виконавець, володар “Кубка світу” (Італія), А. Семешко — заслужений діяч мистецтв України, професор Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського, А. Кульбаба — диригент Національної опери України (м. Київ), Г. Сандомірський — концертмейстер симфонічного оркестру м. Канзас-Сіті (Америка).

Як уже зазначалося, ідеологія тоталітарної системи 1960-х років вимагала жорсткої централізації управління усіма сферами суспільного буття в країні. Культурно-освітня галузь посідала важливе місце в програмі розвитку країни “на шляху до комунізму”, визначеній постановами XX, XXI з’їздів партії, Пленумів ЦК КПРС [Культурне будівництво, т. II, с. 555].

Важливим показником в діяльності мистецьких, як і усіх інших установ організацій, закладів, стала агітаційна і масово-політична робота.

Цього вимагали рішення Пленуму ЦК Компартії України від 22 травня 1959 р. “Завдання партійних організацій України по посиленню масово-політичної роботи серед трудящих”. У них, крім загальної позитивної оцінки політико-виховної роботи діяльності радянських, партійних, комсомольських, громадських організацій, що діяли в усіх без винятку установах, підприємствах і організаціях, зазначалася необхідність більше цікавитися роботою культурно-освітніх закладів, підвищувати їх роль в справі комуністичного виховання трудящих, покращувати роботу з добору, підготовки і виховання кадрів для цих закладів тощо.

Того часу розширюється кількість творчих колективів — хорових, хореографічних, оркестрів, народних ансамблів, чому сприяло поступове впровадження з 1961 р. нових навчальних планів і спеціалізацій в культурно-освітніх училищах. Про особливу функцію політичної освіти, необхідність охоплення нею всіх верств населення йдеться й у постанові ЦК КПРС від 9 січня 1960 р. “Про завдання партійної пропаганди в сучасних умовах”, Постанові Пленуму ЦК Компартії України від 30 квітня 1960 р. “Про стан ідеологічної роботи на Україні та заходи до її поліпшення”. В цих та інших документах, крім завдання ідеологічної роботи в колективах, було висунуто вимогу значно посилити роль ідейно-виховної роботи у навчальних закладах, підвищити рівень викладання марксистсько-ленінської науки. Кафедри марксизму-ленізму посилили свою роль провідних у діяльності вищих навчальних закладів.

Як зазначалося в документах того часу [О перестройке руководства высшими и средними специальными учебными заведениями СССР СП СССР, 1959, № 13, ст. 79], з метою подальшого розвитку й удосконалення системи вищої та середньої спеціальної освіти та з метою розширення прав та підвищення відповідальності союзних республік в справі керівництва вищими і середніми спеціальними навчальними закладами Указом Президії Верховної Ради СРСР від 22 червня 1959 р. створюється союзно-республіканське Міністерство вищої та середньої спеціальної освіти СРСР замість Міністерства вищої освіти СРСР, яке теж мало повноваження союзно-республіканського центрального державного органу. Зазначена державна установа передусім мала здійснювати розробку основних показників перспективного планування розвитку вищої та середньої

спеціальної освіти в країні загалом, здійснювати міжнародні зв'язки з питань вищої та середньої спеціальної освіти, розробляти навчально-методичну документацію з військової і фізичної підготовки студентів. Але водночас це міністерство контролювало зміст навчальних планів і програм, проведення виробничої практики та здійснення прийому на навчання та надавало допомогу в організації викладання суспільних наук в усіх республіках. Як бачимо, саме суспільним дисциплінам надавали особливої уваги.

Для управління всіма навчальними закладами, що здійснювали підготовку кадрів з наданням кваліфікації в Україні, Указом Президії Верховної Ради УРСР від 24 липня 1959 року “Про перетворення Міністерства вищої освіти Української РСР в Міністерство вищої і середньої спеціальної освіти Української РСР” в республіці також створюється спеціальний центральний орган, який має втілювати в життя партійні рішення щодо реформи освітянської галузі.

Усі керівні важелі управління вищою освітою в країні були збережені за Міністерством вищої і середньої спеціальної освіти СРСР, а міністерства і відомства, що мали у своєму підпорядкуванні такі навчальні заклади, забезпечували управління навчальною, виховною, методичною і науковою роботою навчальних закладів на підставі загальних положень, розроблених цим відомством [Высшая школа, 1965, с. 22]. Тому виконання таких наказів Мінвузу СРСР, як “Про запровадження викладання у вузах СРСР курсу основ наукового комунізму” від 27 червня 1963 р. № 214, “Про запровадження державного іспиту з діалектичного та історичного матеріалізму у вищих мистецьких навчальних закладах для акторських і режисерських спеціальностей” від 9 липня 1958 р. № 740, інструктивних листів “Про поліпшення науково-атеїстичного, морального і естетичного виховання студентів вищих навчальних закладів” від 2 січня 1963 р. № И-2, “Про віднесення суспільних наук у вузах і суспільних дисциплін у середніх спеціальних навчальних закладах до спеціальних дисциплін ” від 20 лютого 1964 р. № И-12 та інших [Высшая школа, 1965, с. 99–110] ставило у навчальних закладах ідейне виховання “в дусі високої комуністичної свідомості” на один щабель з професійною підготовкою і, як бачимо з останнього наведеного документа, здійснювалося за рахунок спеціальних дисциплін.

Розширення прав союзних республік у справі керівництва галуззю обмежувалося підвищенням їх відповідальності за діяльність вищих і середніх спеціальних навчальних закладів. Вони мали вивчати потребу у кадрах в регіонах, добирати та затверджувати на посадах керівників і науково-педагогічних працівників навчальних закладів, контролювати організацію навчально-методичної, виховної та науково-дослідної роботи, а також матеріально-технічного забезпечення і будівництва підпорядкованих навчальних закладів.

Важливою для розвитку мистецької освіти була постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 9 травня 1963 р. № 533 “Про заходи щодо подальшого розвитку вищої і середньої спеціальної освіти, покращенню підготовки та використання спеціалістів” [СП СССР, 1963, № 8, ст. 89], якою передбачалося збільшення підготовки спеціалістів з вищою і середньою спеціальною освітою відповідно до потреб народного господарства та культури, більш широке використання спеціалістів з середньою спеціальною освітою. Так, протягом 1963–1966 років планувалося перевести художні училища на підготовку спеціалістів декоративно-ужиткового та промислового мистецтва, впровадити в

музичних та хореографічних училищах навчальні плани, які б забезпечували розширене вивчення дисциплін гуманітарного циклу за рахунок зменшення кількості непрофільних дисциплін — дисциплін, що суттєво не впливають на якість підготовки із спеціальності. Особлива увага приділяється питанню підвищення кваліфікації викладачів на базі провідних вищих навчальних закладів і наукових організацій із залученням до цієї роботи найбільш кваліфікованих науково-педагогічних кадрів.

Про важливість таких заходів свідчить те, що вже 1966 р. ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР 3 вересня приймають постанову № 729 “Про заходи щодо покращення підготовки спеціалістів і удосконалення керівництва вищою і середньою спеціальною освітою в країні”, в якій знову привертено увагу до проблеми підвищення якості підготовки кваліфікованих кадрів, необхідності посилення контролю за діяльністю партійних, комсомольських та профспілкових організацій партійними органами союзних республік. З огляду на це республіканські партійні та освітні органи мали забезпечити зміцнення кафедр суспільних дисциплін висококваліфікованими викладачами.

Як бачимо, республіканським органам управління освітою відводилася роль слухняних виконавців, а про регіональні особливості культурного розвитку навіть і не йшлося.

Проте специфіка мистецької освіти та її особлива роль в ідеологічній роботі потребували внесення певних коректив у освітнє законодавство. Засновуючись на загальнодержавній політиці, Міністерство вищої і середньої спеціальної освіти СРСР визначило, наприклад, деякі особливості прийому до мистецьких вищих і середніх спеціальних навчальних закладів. Так, приймальні комісії цих навчальних закладів мали проводити ретельне попереднє ознайомлення з творчими можливостями абітурієнтів, після чого вони допускалися до складання вступних випробувань з урахуванням рекомендацій за місцем роботи або навчання. Після рекомендації ради вищого навчального закладу оцінка знань осіб, що вступали до цих навчальних закладів, могла ставитися по кожному з розділів іспиту зі спеціальності або загальна зі спеціальності [Высшая школа. 1965, с. 59]. У такий спосіб підвищували критерії відбору молоді на навчання до мистецьких навчальних закладів і престиж самих навчальних закладів.

Урахування специфіки підготовки кадрів мистецтва і культури знайшло своє відображення у таких наказах Мінвузу ССРСР, що діяли також і на території України, як “Про пільги студентам і учням заочних відділень вищих і середніх музичних навчальних закладів” від 13 квітня 1960 р., “Про пільги студентам заочних відділень вищих театральних і театально-художніх навчальних закладів” від 7 березня 1961 р. № 69, “Про пільги для учнів і студентів заочних відділень культурно-освітніх шкіл і факультетів культосвітроботи бібліотечних інститутів” від 10 червня 1963 р. № 201 [Высшая школа, 1965, с. 218–219].

Привертає увагу в тогочасній системі освіти ретельність опрацювання всього механізму від прийому абітурієнта на навчання (порядок отримання вступного екзаменаційного листка) і проходження навчання до видачі диплома про освіту і працевлаштування молодого спеціаліста. Така заформалізованість роботи навчальних закладів, з одного боку, спрощувала здійснення контролю за їх діяльністю, даючи змогу домагатися також встановлення єдиних критеріїв у підготовці спеціалістів у різних регіонах країни. З іншого боку, вона прибор-

кувала будь-яку ініціативу з місць щодо варіативності навчання, творчого розмаїття. Весь зміст навчально-виховної роботи регламентувався навчальними планами, що розроблялися у центральних відомствах, і підлягав безумовному виконанню.

Згідно з постановою Ради Міністрів СРСР від 21 травня 1964 р. № 499 “Про терміни підготовки і покращення використання спеціалістів з вищою і середньою спеціальною освітою” для мистецьких навчальних закладів були встановлені найкоротші терміни навчання порівняно з іншими вищими навчальними закладами. Так, тривалість підготовки спеціалістів на акторських, мистецтвознавчих, культурно-освітніх спеціальностях становила 4 роки, на режисерських і музично-виконавських спеціальностях — 4 роки 6 місяців і тільки на спеціальностях образотворчого мистецтва тривалість навчання дорівнювала тривалості навчання на економічних, інженерних, технічних спеціальностях — 5 років. У середніх спеціальних мистецьких навчальних закладах тривалість навчання встановлювалася від 3 років 6 місяців до 4 років (образотворчі, музичні, театральні, прикладного мистецтва) [Высшая школа 1965, с.76].

Цього часу відновлюють освітню діяльність Запорізьке, Чернігівське музичні училища.

У 1926 р. у Запоріжжі було відкрито музпрофшколу, яку пізніше, 1 жовтня 1930 р., рішенням Народного комісаріату освіти УРСР було реорганізовано на музичний технікум. У цих роках у технікумі навчалось 80 учнів. Велика Вітчизняна війна припинила діяльність навчального закладу майже на 20 років. Навчання в музичному училищі було відновлене тільки 1 вересня 1958 р. Тоді його очолив талановитий організатор і музикант М. Р. Тищенко. У 1967 р.і навчальний заклад отримав нове чотириповерхове приміщення зі спеціальними аудиторіями, концертним залом, бібліотекою. Нині училище носить ім'я земляка, відомого українського композитора, народного артиста СРСР П. І. Майбороди.

За більш ніж 70-річний період існування училища його закінчило понад 4 тис. музикантів. Випускники ЗДМУ становлять основу академічного симфонічного оркестру Запорізької обласної філармонії, музично-драматичного театру та театру молоді, працюють у дитячих музичних школах міста та області. Імена багатьох висококваліфікованих фахівців стали відомі не тільки на Україні, а й за її межами. Серед них — голова Донецької Спілки композиторів України, професор Донецької музичної академії ім. С. Прокоф'єва С. О. Мамонов; заслужений діяч мистецтв України Н. І. Боева; заслужений артист України, професор Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського А. В. Ільїн; доктор педагогічних наук Н. О. Біла; лауреат міжнародних конкурсів акордеоніст І. Б. Завадський; лауреат трьох міжнародних конкурсів вокалістів О. С. Репчинський; заслужений діяч мистецтв Росії професор Краснодарського інституту мистецтв В. І. Литвин; керівник Російського ансамблю “Золоте кільце” О. Г. Костюк та інші. Лауреатами міжнародних і регіональних конкурсів є М. Забара, О. Семенець, О. Грицюк (фортепіано); З. Бібік, В. Метлушка (духові та ударні інструменти); В. Шаншієв (народні інструменти); О. Кравцова, Я. Ревуцький (струнні інструменти); О. Репчинський (спів); А. Зименко, К. Остапенко (теорія музики) та інші.

П. Майборода

Навчальний заклад започаткував регіональні конкурси вокалістів і композиторів ім. П. І. Майбороди, фестиваль духової музики “Дніпровські сурми”. За ініціативою обласного відділення Всеукраїнської музичної спілки у 1996 та 2001 роках в училищі відбувся Всеукраїнський фестиваль-конкурс “Зірки баяну на Запоріжжі”.

Чернігівське музичне училище ім. Л. М. Ревуцького відкрито 1961 р. Його відкриття було підготовлено існуванням Приватного музичного училища вільного художника Кіндрата Васильовича Сорокіна, заснованого 1904 р. Сорокін — прекрасний виконавець на мідних духових інструментах — заснував музичне училище в місті, зібравши блискучих викладачів, випускників Віденської, Петербурзької консерваторій та Київського музичного училища. Новим етапом розвитку професійної музичної освіти на Чернігівщині стали відкриті в 1907 р. музичні класи Імператорського Російського музичного товариства на чолі з випускником Ніжинської гімназії, а також Варшавської та Петербурзької консерваторій С. В. Вільконським. У 1919 р. професор Московської консерваторії Євген Васильович Богословський, який у 1919 р. переїхав на постійне місце проживання до Чернігова, відновив роботу музичного училища, де викладав фортепіано, теорію музики, композицію. У різні роки училище називалося музпрофшколою та Чернігівським радянським музичним училищем. На деякий час училище припиняло своє існування. Але випускники музичного училища 20–30-х років стали гідними продовжувачами традицій музичної культури та освіти Чернігова. Працюючи в музичних школах міста в 30–50-х роках А. І. Сімкін, О. І. Кресинська, Н. Ф. Володимирська, В. С. Гурко, М. М. Пейсахович, Й. М. Слуцький сприяли поновленню роботи Чернігівського музичного училища, яке в 1961 р. очолив випускник Московської та Київської консерваторій, заслужений працівник культури України В. І. Полевик. З 1971 по 1986 рік під керівництвом випускника Одеської консерваторії О. В. Шебітченка училище перетворилося на провідний мистецький заклад Чернігівщини. Особливим роком для колективу став 1977-й, коли училищу присвоїли ім'я композитора, професора, народного артиста СРСР Л. М. Ревуцького.

Л. Ревуцький

60-і роки в генезі мистецької освіти в Україні відзначаються наявністю в кожному обласному/регіональному центрі музичного училища. Відкриваються нові навчальні заклади, що готують артистів оркестрів, музичних ансамблів, народного чи академічного хору, викладачів спеціальних мистецьких дисциплін для дитячих позашкільних навчальних закладів — дитячих музичних шкіл-семирічок, гуртків тощо, не тільки в таких обласних центрах. Так, у містах обласного підпорядкування Донецької області відкриваються Жданівське (Маріупольське), Дзержинське музичні училища, в Черкаській області — Уманське музичне училище, у Дніпропетровській області — Дніпродзержинське, Криворізьке музичне училище, у Ворошиловградській (Луганській) області — Северодонецьке музичне училище. Музичною освітою охоплено молодь усіх регіонів України.

Початком існування Северодонецького музичного училища ім. С. С. Прокоф'єва можна вважати засновану 1957 р. дитячу музичну школу. Завдяки зусиллям її директора

Євгена Анатолійовича Лобка на базі школи у червні 1966 р. в місті було відкрито музичне училище. Формування педагогічного колективу відбулося за рахунок випускників провідних консерваторій колишнього СРСР — Москви, Ленінграда, Києва, Одеси, Харкова, Львова, Ташкента.

Перший навчальний рік навчальний заклад розпочав у колишньому приміщенні хіміко-механічного технікуму — триповерховому будинку без концертної зали, хорового та інших спеціалізованих музичних класів. Тому вже з наступного року розпочинається будівництво навчального корпусу училища (за індивідуальним проектом та при підтримці міської влади), в якому, крім будівельників-професіоналів, беруть участь і викладачі, і студенти. До старої будови додається велика концертна зала на 500 місць, з'являються мала зала для проведення академічних концертів, спортивна зала, хоровий клас, бібліотека з читальною залом на 50 місць, 12 класів для групових та понад 30 класів для індивідуальних занять, оригінальний і самобутній хол на першому поверсі з "повітряними сходами", невеликим фонтаном та "зимовим садом".

1976 р. з нагоди 10-річного ювілею училища йому присвоєно ім'я композитора, диригента та піаніста Сергія Сергійовича Прокоф'єва.

Багато студентів училища є лауреатами та дипломантами престижних мистецьких конкурсів, таких як Міжнародний конкурс "Кримська весна" (Ялта); Міжнародний фестиваль слов'янської музики (Мелітополь); Міжнародний конкурс "Фортисимо" (Харків); Міжнародний конкурс "На родині С. Прокоф'єва" (Донецьк); Всеукраїнський конкурс "Созвучие" (Маріуполь); Всеукраїнський конкурс у м. Кіровоград та інших. Серед творчих колективів училища найбільш значним є симфонічний оркестр, яким більше 25 років керує директор училища, Заслужений працівник культури України В. С. Асеев. Симфонічний оркестр училища є лауреатом I та II Всеукраїнського фестивалів народної творчості.

У 1969 р. відкрито Харківське державне художнє училище. Це створило можливість підготовки в регіоні кадрів образотворчого мистецтва середньої кваліфікації. У 1970 р. новостворене Харківське художнє училище отримало нове приміщення. Цього часу в училищі було відкрито живописне, скульптурне відділення. Значний внесок у розвиток матеріальної бази, розширення контингенту студентів, формування високопрофесійного викладацького складу зробив директор училища Г. С. Коробов, який очолював навчальний заклад майже від початку його створення понад чверть століття.

Серед випускників Харківського художнього училища чимало талановитих художників,

Ансамбль бандуристів Северодонецького музичного училища ім. С. С. Прокоф'єва

Інтер'єр Харківського художнього училища

скульпторів, чудових педагогів, що успадкували традиції підготовки майстрів образотворчого мистецтва, закладені відкритою у 1869 р. у Харкові Школою малювання М. Раєвської-Іванової, Харківським художнім училищем (1912), Харківським художнім інститутом (1921), Харківським художньо-промисловим інститутом (1963).

Отже, можна зробити висновок, що 60-і роки — це період, коли інтенсивно розвивається і змінюється не тільки мережа культурно-освітніх і мистецьких навчальних закладів, що було зумовлене потребами культурного розвитку регіонів, а й зміст навчання у них.

Поступовий розвиток створених у 30-х роках шкіл політосвіти — перших культурно-освітніх навчальних закладів привів до створення мережі бібліотечних технікумів (школи), пізніше — технікумів з підготовки культосвітніх працівників і завершився в 1961 р. створенням мережі культосвітніх навчальних закладів, у яких розпочали підготовку клубних працівників, організаторів культурно-дозвілєвої роботи, керівників самодіяльних хорових колективів, духових та народних оркестрів, хореографічних колективів, режисерів клубних заходів.

Перехід зазначених навчальних закладів на підготовку кадрів за 4-річним терміном навчання сприяв зростанню виконавської майстерності їх вихованців, перетворенню цих навчальних закладів на центри народної художньої творчості. 26 культосвітніх училищ — навчальних закладів мережі середньої спеціальної освіти, що функціонували в кожній області України (останні з них були відкриті в Луганську — 1965 р. та у Харкові — 1967 р.) забезпечили необхідну кількість хоча й політично заангажованої, але професійно підготовленої молоді, яка становила основний контингент студентів Харківського (поновлено роботу 1946 р.), Київського (відкритий на базі філіалу Харківського інституту культури у 1968 р.) та Рівненського (відкритий на базі філіалу Київського інституту культури у 1979 р.) інститутів культури, Миколаївського факультету Київського інституту культури. Працівники культури всіх регіонів (центрального, східного, південного і західного) отримали можливість здобути вищу освіту за фахом у представників місцевої творчої еліти, вивчаючи та поглиблюючи традиції культури свого регіону в континуумі світових культурних здобутків.

Демократизація суспільства, зумовлена тимчасовою політичною відлигою, сприяла інтенсивному розвитку всіх ланок системи мистецької освіти — від дитячої школи до вищих навчальних закладів, перегляду змісту і форм навчання в них у напрямі професіоналізації, хоча й із ідеологічним забарвленням.

Період "розвинутого соціалізму" — апогей екстенсивного розвитку системи мистецької освіти в регіонах

У 70–80-х роках в Україні відбуваються помітні зрушення в зростанні престижності галузі музично-естетичного виховання в загальноосвітніх закладах, зумовлені стабільністю економіки й розвитку суспільства, певною демократизацією мистецтва, діяльністю прогресивно налаштованих діячів культури.

Музично-естетичному вихованню приділяється більша увага і Міністерством культури, і Міністерством освіти України. Розширюється мережа позашкільних навчальних закладів, що належали до сфер їх управління.

Особливим освітнім рівнем професійної мистецької освіти був початковий — шкільний. Ексклюзивність позашкільних навчальних закладів системи Мінкультури полягала в професійній спрямованості їх діяльності. Увібравши в себе досвід демократично налаштованих музикантів — педагогів і композиторів 1920-х років (таких, як К. Стеценко, М. Леонтович, О. Кошиць, Ф. Попадич і, звичайно, М. В. Лисенко) у плані створення хорових, інструментальних інших дитячих колективів, їх навчальний репертуар ґрунтувався і на творах західно-європейської та східноєвропейської, зокрема російської, класики, і на обробках народних творів. Ці школи будували навчальний процес на засадах, закладених у XIX ст. в музичних класах Російського й Львівського музичних товариств тощо. Він був спрямований на досягнення молоддю, що навчалася, як широкого світогляду, так і творчої досконалості. Ці здобутки слугували в незаідеологізованому суспільстві за головний критерій оцінки діяльності класичного мистецького навчального закладу — консерваторії чи академії образотворчого мистецтва тощо.

Проблема, яка постала перед позашкільними навчальними закладами ще на початку століття, — формувати у підростаючого покоління вміння сприймати і розуміти прекрасне, на думку одного з подвижників гуманітарної української освіти С. Сірополка, на цьому не вичерпувалася. Важливим в освіті було навчити молодь створювати мистецькі твори й прагнути досконалості в мистецтві. Учений, спираючись на наукові дослідження, ще у 20-х роках XX ст. наголошував на тому, що естетичне виховання у старшому віці не може компенсувати того, що не було засвоєно в дитинстві, бо саме тоді існують найкращі передумови як фізіологічні, так і психологічні для формування уявлення про прекрасне [Сірополко, 1924, ч. 4, С. 55–56; ч. 8, с. 119–120].

Із завданням досягти такого ставлення до виховання та піднести його до рівня професійної підготовки дитячі мистецькі (музичні, художні, хореографічні тощо) школи системи Мінкультури впоралися якнайкраще.

Зростання престижності мистецької освіти у 70–80-х роках в Україні, на нашу думку, відбулося не тільки з огляду на її можливості щодо надання творчої самореалізації особистості, а й унаслідок традиційного прагнення українського суспільства до освіти й духовного самовдосконалення. Власний досвід автора свідчить, що конкурс на навчання у ДМШ в 60-х роках становив до 10 дітей на місце, незважаючи на те, що за навчання в такій школі певний відсоток оплачували батьки.

В означений період спостерігаються стрімкі темпи зростання мережі дитячих мистецьких шкіл у кожному регіоні. Вони стають важливим джерелом професійно підготовленого контингенту студентів як мистецьких навчальних закладів, так і педагогічних та культурно-освітніх вищих закладів освіти. (Пригадаймо, що історія створення всіх мистецьких навчальних закладів починалася у XIX ст. із відкриття музичних класів, класів малювання або студій для дітей.)

Уся система мистецької освіти в Україні протягом XX ст. ґрунтувалася на академічній підготовці майбутнього митця в позашкільних та спеціалізованих загальноосвітніх мистецьких закладах. У них закладалися всебічні знання євро-

пейської і слов'янської культурної спадщини, основ духовного розвитку дитини, формувалися естетичні пріоритети, засади творчої практики.

Яким же чином здійснювалося виконання зазначених вище завдань, що ставилися перед системою мистецької освіти початковими мистецькими навчальними закладами?

До мистецьких навчальних закладів початкової професійної освіти належали заклади двох типів:

1) дитячі музичні, художні, хореографічні школи, пізніше — дитячі школи мистецтв, які, як правило, об'єднували під одним керівництвом невеликі за контингентом дитячі музичні, художні та хореографічні відділи. Вони мали статус позашкільних навчальних закладів з 5–7-річним строком навчання. Найпоширенішими стали дитячі музичні школи, відвідування яких для всіх дітей не було обов'язковим, як загальноосвітніх шкіл, але ці навчальні заклади частково утримувалися за рахунок державного бюджету і виконували роль шкіл "необов'язкового" естетичного виховання. Випускникам цих шкіл видавали свідоцтва про закінчення, які вимагалися при вступі на мистецькі спеціальності в музичних чи художніх училищах.

2) середні спеціальні загальноосвітні школи-інтернати — музичні і художня та 4–9 класів Київського хореографічного училища, які мали статус загальноосвітнього навчального закладу. Вони, крім професійної підготовки, надавали повну або неповну загальну середню освіту — як Київське хореографічне училище.

За статистичними архівними даними Мінкультури України, на початку 60-х років в Україні існувало 223 дитячі музичні школи (49 тис. учнів), на початку 70-х років — більше 500 шкіл. Але вже в 1972 р. естетичне виховання дітей шкільного віку здійснювали 736 музичних, художніх шкіл (160 тис. учнів), а наприкінці 80-х років (у 1989 р.) мережа шкіл естетичного виховання (музичних, художніх, хореографічних, хорових, шкіл мистецтв) становила понад 1500 одиниць, в яких навчалося 360 тис. дітей.

В усіх регіонах України наявність значної кількості початкових мистецьких (позашкільних) закладів освіти забезпечувала можливість масового охоплення початковою загальною музичною, хореографічною, художньою освітою дітей шкільного віку з урахуванням їхніх здібностей і творчих нахилів.

Але цей попит не завжди міг бути задоволеним з огляду на різні причини, наприклад, відсутність матеріально-технічної бази для відкриття окремої ДМШ. Цей інтерес не могли задовольнити й навчальні програми тільки загальноосвітніх навчальних закладів, в яких навчання мистецьких дисциплін — співу, малювання — не належало до пріоритетних дисциплін і в багатьох навчальних закладах вважалося "додатковим педагогічним навантаженням" викладачів. Не давала належних результатів і гурткова робота позашкільних закладів системи Міністерства освіти.

Прагматичне прагнення суспільства щодо виховання національної еліти через долучення молоді до практичного засвоєння цивілізаційних естетичних надбань, кращих зразків народного мистецтва спонукає до пошуку нових форм естетичного виховання. 80-ті роки позначено інтенсивним створенням навчальних закладів-комплексів: загальноосвітня школа — дитяча музична (або дитяча школа естетичного виховання іншого типу).

Перші такі експериментальні комплекси з'явилися у 70-х роках у містах

центрального і західного регіонів — Білій Церкві (Київська область), Хусті (Закарпатська область), Кіровограді, Києві.

Дитячі мистецькі школи виконували не тільки функції "загальнокультурної підготовки громадян України", як зазначалося в положеннях про ДМШ, ДХШ (пізніше школи естетичного виховання), що розроблялися і затверджувалися Мінкультури України. Серед низки сутнісних особливостей дитячих мистецьких шкіл необхідно виокремити їх біфункціональність. Ці навчальні заклади не тільки давали початкову професійну підготовку майбутнім працівникам творчих професій. Вони виховували й кваліфікованого слухача (глядача) — аматора, індивіда, індивідуально вихованого та обізнаного в процесі створення зразків образотворчого, музичного, пластичного хореографічного мистецтва.

Крім того, цей тип навчальних закладів початкового ступеня, зосереджуючи увагу індивіда на професійному володінні мистецьким інструментарієм для творчої діяльності (музичним інструментом чи пензлем тощо) — через цикл спеціальних дисциплін, забезпечував достатній рівень підготовки своїм випускникам для їх вступу в середні спеціальні навчальні заклади, чим створював професійний освітній фундамент всієї системи мистецької освіти.

Отже, як у культурному континуумі регіонів, так і в загальній системі мистецької освіти країни дитячі школи естетичного виховання своєю діяльністю виконували функцію базиса, що забезпечує професійний відбір талановитої молоді та її початкову профорієнтацію — абітурієнтів як для музичних, художніх училищ та інших середніх спеціальних навчальних закладів (У 90-х роках перетворені на вищі навчальні заклади 1–2 рівнів акредитації, які готували молодших спеціалістів) і вищих мистецьких і культурно-освітніх навчальних закладів, що забезпечували отримання повної вищої освіти, підготовку спеціалістів і науково-педагогічних кадрів в аспірантурах та асистентурі-стажуванні.

Міністерство культури в системі мистецької освіти виконувало роль головного координатора. Воно забезпечувало єдині вимоги до рівня викладання в цих школах і контроль якості знань учнів, здійснюючи регулярні інспекторські перевірки навчально-виховного процесу на зразок контролю за роботою загальноосвітніх шкіл Міністерством освіти. Зростанню професійного рівня сприяли й огляди, конкурси учнів цих шкіл, що проводилися під егідою Мінкультури і були звичайною практикою цих років.

Як уже зазначалося, навчальні заклади, що належали до другого типу початкового ступеня мистецької освіти, були засновані в 30–40-х роках при вищих мистецьких навчальних закладах. Це — Київська середня спеціальна музична школа-інтернат ім. М. В. Лисенка (при Київській консерваторії ім. П. І. Чайковського), Одеська середня спеціальна школа-інтернат ім. П. С. Столярського (при Одеській консерваторії ім. А. В. Нежданової), Харківська середня спеціальна школа-інтернат (при Харківському інституті мистецтв ім. І. П. Котляревського), Львівська середня спеціальна школа-інтернат ім. С. Крушельницької (при Львівській консерваторії ім. М. В. Лисенка), Республіканська середня художня школа ім. Т. Г. Шевченка (при Київському художньому інституті).

Головною метою діяльності цих навчальних закладів була всебічна підготовка кадрів до вступу до музичного вищого навчального закладу, розвиток творчо обдарованих дітей у тісному зв'язку з вищою школою, що забезпечувало меритократичність і спадковість, послідовність і цілісність усієї системи мис-

тецької освіти. Їх випускники — це, як правило, лауреати міжнародних конкурсів, а в подальшому й всесвітньо відомі артисти [Волков, 1999, с. 267–269].

На виконання завдань, що були поставлені XXIV з'їздом КППС в галузі культурного будівництва, урядом передбачалося вдосконалення керівництва середніми спеціальними навчальними закладами, підвищення якості підготовки спеціалістів, покращення ідейно-політичного виховання учнів технікумів і училищ.

Постановою ЦК КППС та Ради Міністрів СРСР від 22 серпня 1974 р. № 656 "Про заходи щодо подальшого удосконалення керівництва середніми спеціальними навчальними закладами та про покращення якості підготовки спеціалістів з середньою спеціальною освітою" [СП СРСР, 1974, № 18, ст. 103] було майже на два десятиліття закладено програму всебічного контролю за діяльністю середніх спеціальних навчальних закладів, зокрема й мистецьких.

Для цього всі середні спеціальні навчальні заклади передавалися у безпосереднє підпорядкування від місцевих органів влади до міністерств (Мистецькі навчальні заклади так і залишалися у подвійному підпорядкуванні: місцевим органам влади та Міністерству культури до кінця XX ст. — *Авт.*), створювалася Рада з середньої спеціальної освіти при Міністерстві вищої і середньої спеціальної освіти, ради директорів середніх спеціальних навчальних закладів і найголовніше — Державна інспекція середніх спеціальних навчальних закладів у кожній союзній республіці.

Ці органи мали забезпечувати повний контроль за діяльністю, пов'язаною з підготовкою спеціалістів. Так, згідно з положенням про Державну інспекцію середніх спеціальних навчальних закладів при Міністерстві вищої і середньої спеціальної освіти, затвердженим наказом Мінвузу СРСР від 18 березня 1975 р. № 288 [Бюллетень Міністерства вищого і середнього спеціального образования СССР, 1975, № 5], ця установа та її регіональні республіканські аналоги перевіряли передусім виконання навчальними закладами постанов партії та уряду, нормативних документів, якість теоретичного і практичного навчання, організацію, планування та стан навчально-методичної роботи, організацію і стан комуністичного виховання учнів, організацію вивчення та використання у навчальному процесі і вихованні передового педагогічного досвіду, технічних засобів, забезпеченість навчальних закладів чинними навчальними планами і програмами, підручниками, навчальними посібниками тощо, виконання навчальних планів і програм, роботу з підвищення кваліфікації викладачів, організацію й проведення вступних іспитів, розподіл молодих спеціалістів, організацію у навчальному закладі і стан контролю за якістю навчально-виховної та методичної роботи.

Активується систематична атестація викладачів і керівників (один раз на 5 років) навчальних закладів, за незадовільними результатами якої педагогічні працівники могли бути звільнені з роботи.

До випускників же всіх без винятку навчальних закладів, що надавали кваліфікацію, ставилася вимога мати теоретичні знання і практичні навички із спеціальності й підготовку з інших дисциплін в обсязі середньої загальноосвітньої школи. Вони повинні бути виховані в дусі марксизму-ленізму, радянського патріотизму, мати навички організації масово-політичної й виховної роботи. Своє право на "безкоштовне отримання вищої освіти" випускники вищих і середніх спеціальних навчальних закладів повинні були відшкодувати суспільству своєю трирічною працею на малопrestiжних посадах у державних підприємствах або

в установах без права його залишити до закінчення цього терміну. Таким чином забезпечувалося стримання постійної плинності кадрів. У гуманітарній сфері викладачів у сільській місцевості, як і наприкінці XIX ст., в країні не вистачало. Тому тільки 5 відсотків випускників середніх спеціальних навчальних закладів мали право вступати до вищих навчальних закладів без дотримання цієї вимоги законодавства.

Водночас мистецьким навчальним закладам надаються певні преференції, які полягали в тому, що 10 відсотків їх випускників після закінчення навчання в училищі мали право за рішенням педагогічної ради вступати на денні відділення вищих мистецьких навчальних закладів. Таке право надавалося найбільш обдарованим випускникам цих закладів, які одержали відмінні оцінки на випускних державних і вступних іспитах.

Позитивним у цій ситуації залишалось рішення державних органів про подальшу спеціалізацію середніх спеціальних навчальних закладів за галузевим принципом, що забезпечувало мистецькій освіті певну елітарність.

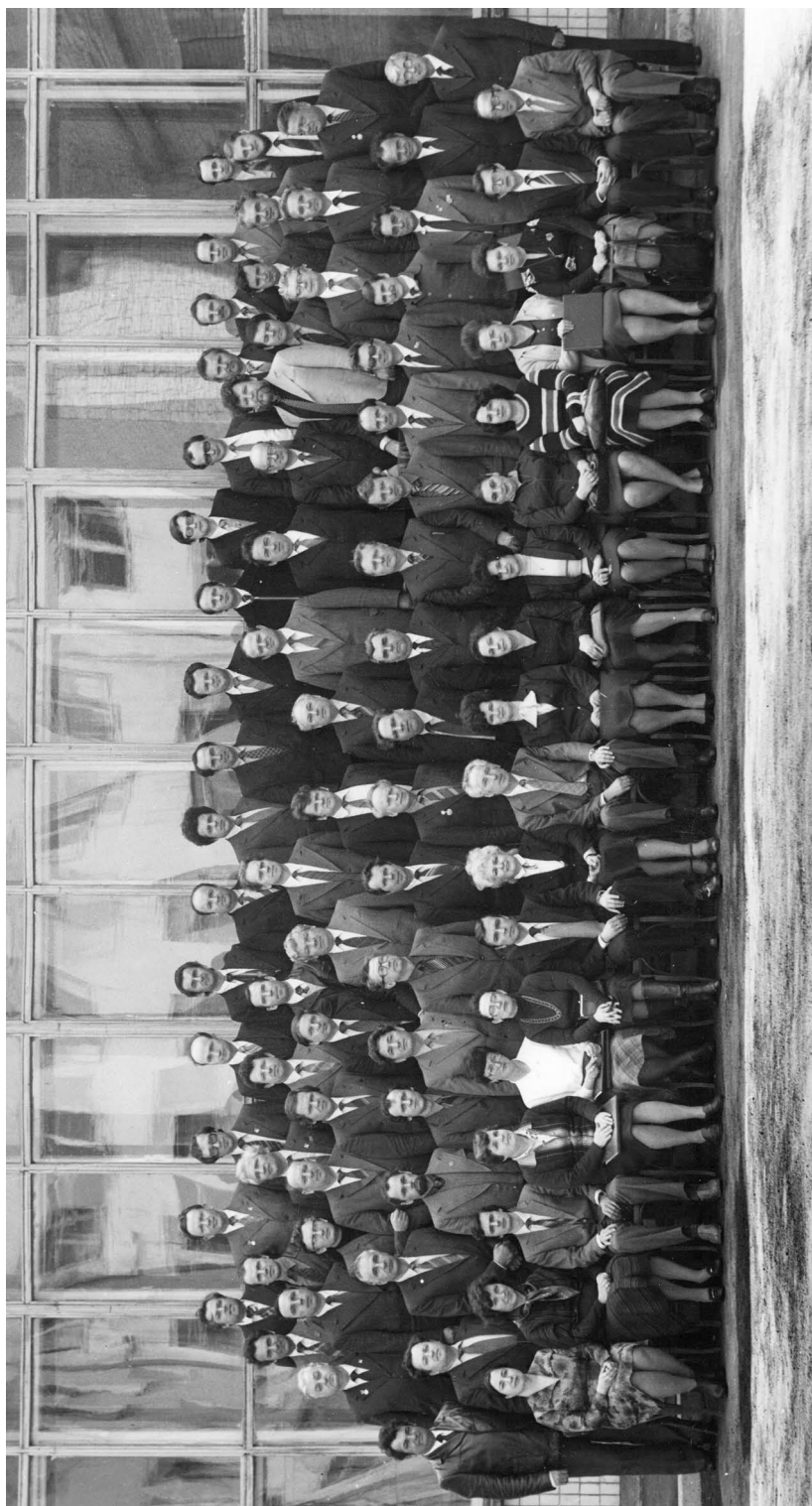
У 1977 р. в країні було запроваджено обов'язкову загальну повну середню освіту. Тому навчальні плани мистецьких училищ та училищ культури мали враховувати можливість вступу до них молоді з неповною та повною середньою загальною освітою, зарахування на навчання молоді, направленої з сільської місцевості за цільовим призначенням.

Активізувалися перевірки навчальних закладів щодо якості підготовки випускників прийняття ЦК КПРС та Радою Міністрів СРСР постанов від 22 серпня 1974 р. № 656 “Про заходи щодо подальшого вдосконалення керівництва середніми спеціальними навчальними закладами і про покращення підготовки спеціалістів із середньою спеціальною освітою”, “Про подальше покращення ідеологічної та політико-виховної роботи” та відповідного наказу Мінвузу СРСР від 6 січня 1975 р. № 5 “Про покращення викладання суспільних дисциплін” тощо.

Державні установи, що контролювали роботу вищих і середніх спеціальних навчальних закладів, перевіряли роботу кожного підрозділу навчального закладу щодо підвищення якості підготовки студентів, стану ідейно-виховної роботи, спрямованої на скорочення відсіву студентів за неуспішність, пропуски занять, аморальні вчинки тощо. Навчальні заклади повинні були своєчасно отримувати й використовувати в роботі стандартно розроблені центральними органами навчальні плани і програми з усіх предметів, виконання яких було обов'язковим. Інспектувалася правильність ведення навчальної документації, наявність відповідно до навчальних планів навчальних кабінетів, лабораторій, майстерень, їх оформлення та оснащеність відповідним дидактичним матеріалом.

За результатами контрольних замірів знань студентів визначалась якість проведення занять, їх науково-теоретична підготовка та ідейно-політична свідомість, рівень володіння викладачем матеріалом, що його викладає тощо. Особлива увага приділялася розробці у навчальних закладах критеріїв оцінки знань студентів і діяльності викладацького складу.

Результати діяльності вищих навчальних і середніх спеціальних навчальних закладів щороку обговорювалися на різних рівнях. Практикою роботи стало проведення на базі найкращих (за показниками в роботі) навчальних закладів, семінарів-нарад керівників — директорів і заступників директорів з навчальної роботи.

Семінар-нарада директорів і заступників директорів з навчальної роботи училищ мистецтва і культури Мінкультури України (Вінниця, травень 1983 р.)

Верхній ряд:

2. Цибалістий І. Ф. — директор Уманського музичного училища 3. Хороший В. І. — директор Черкаського музичного училища; 6. Ландар Б. П. — директор Полтавського музичного училища; 7. Барна Я. І. — директор Калузького училища культури; 8. Пешаков Г. І. — директор Артемівського музичного училища; 9. Сорочук В. Я. — директор Дзержинського музичного училища; 11. Компанієць Ю. І. — директор Кіровоградського музичного училища; 12. Мойса О. М. директор Одеського театрального художньо-технічного училища; 14. Лашевський В. С. — директор Харківського училища культури

Другий ряд зверху:

3. Кухаркін Є. О. — директор Львівського музичного училища; 4. Довжинець Г. С. — директор Сумського музичного училища; 5. Сачик Т. М. — директор Львівського музичного училища; 6. Паньків Р. М. — директор Самбірського училища культури; 7. Богорода В. П. — директор Одеського музичного училища; 8. Тербух А. Й. — директор Луцького музичного училища; 9. Кузнецов В. І. — директор Херсонського музичного училища; 10. Любович Ю. В. — директор Кіровоградського музичного училища; 11. Коробов В. С. — директор Харківського художнього училища; 12. Тімченко В. К. — директор Криворізького музичного училища; 13. Комісаренко І. О. — директор Луганського училища культури; 14. Новіков Ю. І. — директор Дніпродзержинського музичного училища

Третій ряд зверху:

1. Параніч К. І. — директор Хустського училища культури; 2. Влащенко Л. К. — директор Сумського училища культури; 3. Карпов В. С. — директор Олександрійського училища культури; 5. Каращук В. В. директор Київського музичного училища; 6. Марченко О. М. — директор Київського хореографічного училища; 7. Коцай Б. Г. — директор Львівського училища прикладного мистецтва; 8. Печерських В. В. — директор Донецького художнього училища; 9. Сільченко Б. С. — директор Дніпропетровського училища культури; 10. Баламут В. М. — директор Канівського училища культури; 12. Чеблін В. М. — директор Луцького училища культури

Другий ряд знизу:

1. Пукас Р. М. — директор Дрогобицького музичного училища; 2. Руденко В. Т. — директор Житомирського училища культури; 3. Кучеровський В. В. — директор Миколаївського музичного училища; 4. Асеев В. С. — директор Северодонецького музичного училища; 5. Шинкаренко С. П. — методист Науково-методичного кабінету навчальних закладів мистецтва і культури Мінкультури УРСР; 6. Горностай В. П. — директор Дубнівського училища культури; 7. Сазонкін — директор Рівненського музичного училища; 8. Костянюк В. А. — директор Чернівецького училища культури; 9. Черевков В. О. — заст. директора Миколаївського училища культури; 10. Голобородко Г. Т. — директор Донецького училища культури; 11. Вороненко В. С. — директор Ніжинського училища культури; 12. Щербіченко О. В. — директор Чернівецького музичного училища; 13. Шеляг А. М. — заст. директора Маріупольського музичного училища; 14. Жорняк М. В. — директор Сімферопольського музичного училища; 15. Лобко Є. М. — директор Луганського музичного училища; 17. Гончаров А. М. директор Теребовлянського училища культури; 18. Обельяк А. Р. — директор Кам'янець-Подільського училища культури; 19. Пенчілов В. І. — заст. директор Вінницького музичного училища

Перший ряд знизу:

3. Волков С. М. — інспектор відділу навчальних закладів Мінкультури України; 4. Крем'янська І. О. — методист Науково-методичного кабінету навчальних закладів мистецтва і культури Мінкультури УРСР; 5. Васильєва Г. Г. — інспектор відділу навчальних закладів Мінкультури України; 7. Ковальов Ю. Т. директор Вінницького музичного училища; 8. Горська О. З. — директор Донецького музичного училища; 9. Тіщенко О. Д. — начальник відділу навчальних закладів Мінкультури України; 10. Царетордіцева А. І. — директор Дніпропетровського музичного училища; 13. Гусакова Т. Д. — директор Херсонського училища культури; 15. Преснікова І. О. — директор Луганського художнього училища; 17. Василенко Ю. М. — директор Науково-методичного кабінету навчальних закладів Мінкультури України; 18. Овчаренко М. С. — директор Миколаївського училища культури

Як правило, на них розглядався стан матеріально-технічного і кадрового забезпечення навчального процесу, результати прийому абітурієнтів і державних іспитів, рівень забезпеченості випускників робочими місцями за фахом, успішність та результати контрольних перевірок діяльності окремих навчальних закладів Міністерством культури України, Державною інспекцією Міністерства вищої та середньої освіти України. Присутність на таких семінарах нарадах заступників міністрів зазначених відомств як підносила рейтинг навчального закладу, де проводився захід, так і демонструвала злагожденість і гармонійність функціонування всієї системи.

Подане вище фото демонструє масштабність таких заходів. На ньому бачимо майже усіх керівників середніх спеціальних навчальних закладів мистецтва і культури України, які були відповідальні за проведення державної політики культурного будівництва в Україні, підготовку кадрів в регіонах, підтримання зв'язку регіонів з центром на творчому рівні. В центрі фото — Олександр Дмитрович Тищенко (9-й зліва у першому ряду). Чудовий музикант (запрошувався Є. Мравінським як концертмейстер віолончелей до Ленінградського симфонічного оркестру) і організатор, він усе життя присвятив вихованню молоді, організації навчання музикантів у Харкові, Львові, Києві.

На останню чверть ХХ ст. система мистецької освіти була досить розвинутою, багаторівневою, широко розгалуженою за типами, видами мистецтв, доступною для населення, що виявилось у високому відсотку охоплення молоді шкільного віку, порівняно з іншими республіками Радянського Союзу (6% дітей шкільного віку), характеризувалася успішним викладанням спеціальних дисциплін і високим рівнем практичної підготовки.

70–80-і роки — період завершення формування в усіх регіонах країни трирівневої системи підготовки мистецьких кадрів з тенденцією до становлення мистецького професіоналізму, заснованого на власному національному ґрунті. Крім зазначених вище реформ у сфері діяльності навчальних закладів культурно-освітнього спрямування (розвиток мережі, перегляд спеціальностей і спеціалізацій — з 1974/75 навчального року розпочато підготовку режисерів клубних заходів), за 20 років (друга половина 60-х — 80-і роки) відкрито мистецькі навчальні заклади у головних промислових регіонах — східному та центральному. Це Сєверодонецьке, Маріупольське музичні училища (1966), Дніпродзержинське музичне училище (1967), Донецький музично-педагогічний інститут (1968), Харківське художнє училище (1969), Київське училище естрадно-циркового мистецтва (1975), Донецьке художнє училище (1978 р.). Тільки один вищий навчальний заклад — Рівненський інститут культури у цей період (1979) було відкрито у західному регіоні.

Донецьке художнє училище було відкрито у 1978 р. наказом Міністерства культури України № 715 від 15 грудня 1977 р. У 1978 р. була розпочата підготовка фахівців за спеціальністю «Художнє оформлення», а у 1990 р. — за спеціальністю «Живопис» (наказ Міністерства культури України № 89 від 22.03.90 р.). Училище готувало фахівців для художньої, творчої, методичної та педагогічної діяльності у сфері культури, мистецтва та освіти за спеціальностями «Образотворче та декоративно-прикладне мистецтво», спеціалізації «Живопис», «Художня кераміка», «Художній розпис», «Реклама в архітектурно-просторовому середовищі»; «Дизайн», спеціалізації: «Графічний дизайн», «Дизайн середовища».

В училищі викладали провідні майстри живопису, дизайну та декоративно-прикладного мистецтва України, Донецької області — заслужені художники України: В. С. Шендель, Є. Й. Орликов, Г. А. Тишкевич.

Київське державне естрадно-циркове училище створено у 1975 р. на базі студії Київського державного цирку. Реорганізовано в Київський державний коледж естрадного та циркового мистецтва з 1999 р. Перші спеціальності передбачали підготовку з спеціальностей циркового мистецтва — акробатики, гімнастики, еквілібристики, жонглювання. І донині вони передбачають підготовку артистів для виконавської роботи в цирках, групах “Цирк на сцені” і на естраді на посадах артистів (акробати, гімнасти, еквілібристи, жонглери з усіма різновидами жанрів). Спеціалізації: “Мовно-вокальні жанри”, “Ляльки на естраді”, “Клоунада” передбачають підготовку артистів естради для виконавської діяльності і роботи на естраді (конферанс, пародист, куплетист, естрадний співак, ілюзіоніст, клоуни з усіма естрадними різновидами); спеціалізації: “Естрадний танець”, “Пантоміма” передбачають підготовку артистів естради для роботи на посадах артистів (танцюристи, міми).

Результати екстенсивного розвитку мережі навчальних закладів мистецтва і культури наведено у наступній таблиці.

Динаміка розвитку мережі навчальних закладів мистецтва і культури у регіонах України до 80-х років ХХ ст.*

Назва навчального закладу	Рік заснування	Місто / область
1.Київське державне музичне училище ім. Р. М. Глієра	1868	Київ
2.Львівське державне училище прикладного мистецтва ім. І. Труша	1876	Львів
3.Харківське державне музичне училище ім. Б. М. Лятошинського	1883	Харків
4.Одеське державне музичне училище ім. К. Ф. Данькевича	1897	Одеса
5.Дніпропетровське державне музичне училище ім. М. І. Глінки	1898	Дніпропетровськ
6.Одеське державне художнє училище ім. М. Б. Грекова	1899	Одеса
7.Миколаївське державне музичне училище	1900	Миколаїв
8.Полтавське державне музичне училище ім. М. В. Лисенка	1903	Полтава
9.Вижницьке державне училище прикладного мистецтва	1905	Вижниця (Чернівецька обл.)
10.Житомирське державне музичне училище ім. В. С. Косенка	1905	Житомир
11.Херсонське державне музичне училище	1908	Херсон
12.Сімферопольське державне музичне училище ім. П. І. Чайковського	1910	Сімферополь

13.Одеська державна консерваторія ім. А. В. Нежданової	1913	Одеса
14.Київська державна консерваторія ім. П. І. Чайковського	1913	Київ
15.Харківський державний інститут мистецтв ім. І. П. Котляревського	1917	Харків
16.Київський державний художній інститут	1917	Київ
17.Київський державний інститут театрального мистецтва ім. І. К. Карпенка-Карого	1918	Київ
18.Харківський державний художньо-промисловий інститут	1921	Харків
19.Дніпропетровське державне художнє училище	1925	Дніпропетровськ
20.Артемівське державне музичне училище	1926	Артемівськ
21.Запорізьке державне музичне училище	1926	Запоріжжя
22.Луганське державне музичне училище	1927	Луганськ
23.Харківський державний інститут культури	1929	Харків
24.Мелітопольське державне культурно-освітнє училище	1930	Мелітополь
25.Тульчинське державне культурно-освітнє училище	1930	Тульчин
26.Київське державне культурно-освітнє училище	1930	Київ
27.Кам'янець-Подільське державне культурно-освітнє училище	1930	Кам'янець-Подільський (Хмельницька обл.)
28.Ніжинське державне культурно-освітнє училище	1930	Ніжин (Чернігівська обл.)
29.Олександрійське державне культурно-освітнє училище	1931	Олександрія (Кіровоградська обл.)
30.Одеська державна середня спеціальна музична школа ім. П. С. Столярського	1933	Одеса
31.Київська державна середня спеціальна музична школа ім. М. В. Лисенка	1934	Київ
32.Донецьке державне музичне училище	1935	Донецьк
33.Одеське державне культурно-освітнє училище	1936	Одеса
34.Кримське державне художнє училище ім. М. С. Самокиша	1937	Сімферополь
35.Львівська державна середня спеціальна музична школа ім. С. Крушельницької	1939	Львів
36.Львівська державна консерваторія ім. М. В. Лисенка	1939**	Львів
37.Косівське державне училище прикладного та декоративного мистецтва	1939	Косів (Івано-Франківська обл.)
38.Дніпропетровське державне театральне училище	1939	Дніпропетровськ
39.Київське державне хореографічне училище	1939	Київ
40.Львівське державне музичне училище ім. С. П. Людкевича	1939	Львів
41.Львівське державне культурно-освітнє училище	1939	Львів

42.Івано-Франківське державне музичне училище ім. Д. В. Січинського	1940	Івано-Франківськ
43.Теребовлянське державне культурно-освітнє училище	1940	Теребовля (Тернопільська обл.)
44.Чернівецьке державне музичне училище ім. С. Воробкевича	1940	Чернівці
45.Харківська державна середня спеціальна музична школа	1943	Харків
46.Дніпропетровське державне культурно-освітнє училище	1944	Дніпропетровськ
47.Донецьке державне культурно-освітнє училище	1944	Донецьк
48.Херсонське державне культурно-освітнє училище	1944	Херсон
49.Канівське державне культурно-освітнє училище	1944	Канів (Черкаська обл.)
50.Дрогобицьке державне музичне училище	1945	Дрогобич (Львівська обл.)
51.Луганське державне музичне училище	1945	Луганськ
52.Дубнівське державне культурно-освітнє училище	1945	Дубно (Рівненська обл.)
53.Чернівецьке державне культурно-освітнє училище	1945	Чернівці
54.Львівський державний інститут прикладного та деко- ративного мистецтва	1946	Львів
55.Ужгородське державне музичне училище	1946	Ужгород
56.Ужгородське державне культурно-освітнє училище	1946	Ужгород (Закарпатська обл.)
57.Ужгородське державне училище прикладного мистецтва	1946	Ужгород (Закарпатська обл.)
58.Кримське державне культурно-освітнє училище	1949	Сімферополь
59.Луцьке державне культурно-освітнє училище	1952	Луцьк (Волинська обл.)
60.Самбірське державне культурно-освітнє училище	1952	Самбір (Львівська обл.)
61.Одеське державне театральне художньо-технічне училище	1952	Одеса
62.Калуське державне культурно-освітнє училище	1954	Калуш (Івано-Франківська обл.)
63.Миколаївське державне культурно-освітнє училище	1954	Миколаїв
64.Гадяцьке державне культурно-освітнє училище	1955	Гадяч (Полтавська обл.)
65.Рівненське державне музичне училище	1955	Рівне
66.Вінницьке державне музичне училище ім. М. Д. Леонтовича	1958	Вінниця
67.Тернопільське державне музичне училище ім. С. А. Крушельницької	1958	Тернопіль
68.Житомирське державне культурно-освітнє училище	1958	Житомир
69.Хмельницьке державне музичне училище	1959	Хмельницький
70.Луцьке державне музичне училище	1959	Луцьк (Волинська обл.)

71.Криворізьке державне музичне училище	1959	Кривий Ріг (Дніпропетровська обл.)
72.Кіровоградське державне музичне училище	1959	Кіровоград
73.Сумське державне музичне училище ім. Д. С. Бортнянського	1960	Суми
74.Чернігівське державне музичне училище ім. Л. Ревуцького	1961	Чернігів
75.Черкаське державне музичне училище ім. С. С. Гулака-Артемівського	1961	Черкаси
76.Уманське державне музичне училище ім. П. Д. Демуцького	1963	Умань (Черкаська обл.)
77.Дзержинське державне музичне училище	1965	Дзержинськ (Донецька обл.)
78.Луганське державне культурно-освітнє училище	1965	Луганськ (Ворошиловградська обл.)
79.Сєверодонецьке державне музичне училище ім. С. С. Прокоф'єва	1966	Сєверодонецьк
80.Сумське державне культурно-освітнє училище	1966	Суми
81.Маріупольське державне музичне училище	1966	Маріуполь
82.Дніпродзержинське державне музичне училище	1967	Дніпродзержинськ (Дніпропетровська обл.)
83.Харківське державне культурно-освітнє училище	1967	Харків
84.Донецький державний музично-педагогічний інститут	1968	Донецьк
85.Київський державний інститут культури ім. О. Є. Корнійчука	1968	Київ
86.Харківське державне художнє училище	1969	Харків
87.Київське державне училище естрадно-циркового мистецтва	1975	Київ
88.Донецьке державне художнє училище	1978	Донецьк
89.Рівненський державний інститут культури	1979	Рівне

*Назви навчальних закладів у таблиці наведено за офіційними назвами у довідниках Міністерства культури та Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти України 1984 року.

Нового сплеску популярності набувають у 70–80-х роках спеціальності й спеціалізації декоративно-ужиткового мистецтва, і не тільки у спеціалізованих мистецьких навчальних закладах (Львівське училище декоративно-ужиткового мистецтва, Ужгородське училище прикладного мистецтва, Косівське училище прикладного та декоративного мистецтва, Вижницьке училище прикладного мистецтва, Київський художній технікум, Львівський інститут декоративного та ужиткового мистецтва на чолі з народним художником України Е. М. Миськом, який до того ж був головним науково-творчим і навчально-методичним центром цього напрямку мистецької освіти). У змісті діяльності навчальних закладів культури і мистецтва більше уваги надають вивченню народного елементу культури України. Училища культури на спеціалізаціях спеціальності

“Народна художня творчість” за наявності матеріальної бази починають готувати різьбярів по дереву, майстрів вишивки, плетіння, гончарства, інших майстрів народної творчості.

Цьому сприяла діяльність дитячих художніх шкіл, які в своїй діяльності відбивали художні традиції свого регіону. Виконуючи функції першої сходинки до вищої освіти у перші шість років навчання художні школи надають дітям можливість засвоїти початкові теоретичні та практичні знання з малюнка, живопису, композиції, скульптури та теорії образотворчого мистецтва. З урахуванням регіональних особливостей та профорієнтації учнівських груп педколективами вводяться додаткові дисципліни різних видів ужиткового мистецтва, дизайну тощо. Так, залежно від місцевих традицій формується і певна фахова спрямованість навчальних програм цих шкіл. Приміром, для художніх шкіл Львівщини притаманні традиції українського ужиткового мистецтва, на Полтавщині особлива увага приділяється в Опішні килимарству і гончарству, в Решетилівці — вишиванню. Художні школи Харківської та Миколаївської областей більше уваги починають приділяти дизайнерським курсам. Київські художні школи пропонують дітям, крім вже згаданих дисциплін, можливість опанувати техніку батіку, книжкової графіки з поглибленим вивченням техніки шрифту та гравюри тощо. Як підсумок роботи в школах, викликаючи творче змагання, влаштовуються виставки художніх робіт, тематику і техніку виконання яких випускники обирають самостійно. Водночас представники приймальних комісій вищих навчальних закладів, здійснюючи й професійний патронат, мають можливість не тільки ознайомитися з тенденціями і напрямками роботи шкіл, а й відібрати абітурієнтів для подальшого навчання.

Культурно-освітні училища стають також базою для підготовки фахівців з народної хореографії.

Українська професійна хореографія, як і театральне мистецтво, в контексті інституалізації мистецької освіти, розвивалося в річищі російських традицій. Якщо у XIX ст. балетному мистецтву надавалась певна увага у зв'язку з відкриттям і функціонуванням Київського стаціонарного театру, де існувала й балетна труппа [Станішевський], то народним, побутовим танцям на тлі формування, розвитку та взаємодії з балетним мистецтвом українська, як і російська викладацька школи не приділяли значної уваги [Павлюк]. XX ст., особливо його перша половина, була позначена майже руйнівними процесами щодо академічного хореографічного мистецтва. У новій радянській країні з домінантними класами робітників і селян вважалося недоречним наслідувати будь-які прояви по-

*Е. Мисько
Ректор Львівського
інституту прикладного
та декоративного
мистецтва з 1994 р.*

*О. Лопухов
Ректор Київського
художнього інституту
(1973–1985)*

*Танцювальний ансамбль Житомирського
культурно-освітнього училища*

валеної панівної еліти: пролетарські маси переймалися ідеями побудови нового суспільства, нового ладу з новим мистецтвом і новими формами дозвілля і відпочинку. На відміну від балетного мистецтва, проблемами якого в Україні державні органи почали перейматися в 30-х роках XX ст., поступово розвивається сценічний народний танець, а бална хореографія, спочатку майже похована, пізніше відроджується в своєрідних формах, які пережили значні

еволюційні зміни. [Касьянова]. З 60-х в культурно-освітніх училищах відкриваються хореографічні відділення, де з метою виконання завдання підготовки керівників самодіяльних хореографічних колективів створюються навчальні танцювальні колективи. Вони стають поступово своєрідними осередками, реконструкції, збереження і демонстрації хореографічних регіональних традицій. У 80-х всі культурно-освітні училища мають хореографічні колективи, на базі яких студенти опановують не тільки мистецтво народного танцю, але, за наявності педагогічних кадрів, й інших видів хореографії.

Стабільно високий конкурс абітурієнтів при вступі на навчання до мистецьких навчальних закладів, прагнення більшості контингенту студентів до творчої досконалості задовольнялися через їхню участь у професійних конкурсах, оглядах, фестивалях, виставках (які проводилися, як і за всіх років радянської влади в Україні, під ідеологічними гаслами до знаменних дат і з'їздів Комуністичної партії). Вони стимулювали високий рівень зацікавленості у підвищенні власної майстерності всіх учасників навчального процесу, від учнів дитячої мистецької школи до викладачів вищих мистецьких навчальних закладів. Традиційними і популярними у випускників консерваторій стали організовані Міністерством культури у 80-х огляди-конкурси, що проводилися в столиці на базі Київської консерваторії або Київської державної філармонії. Вони ставали своєрідним ярмарком, де керівники оперних театрів, філармоній, концертних організацій відбирали для своїх колективів молодих виконавців.

Мистецька освіта в 80-х роках сформувала інституалізовану систему і базувалася на діяльності чотирьох взаємопов'язаних типів спеціалізованих навчальних закладів:

- 1) дитячі школи естетичного виховання — дитячі музичні, художні, хореографічні та інші дитячі школи;
- 2) середні спеціальні навчальні заклади (із впровадженням у 1998 р. ступеневої освіти — вищі навчальні заклади 1–2 рівнів акредитації — музичні, художні, театральні, хореографічне та інші училища);
- 3) середні спеціальні загальноосвітні школи — музичні та художні школи-

інтернати для обдарованих дітей;

4) вищі навчальні заклади — консерваторії, вищі навчальні заклади консерваторського типу, художній та театральний інститут.

Зазначена вертикаль: дитяча школа — училище — вищий навчальний заклад, створена як мережа мистецьких навчальних закладів по всій території України, забезпечувала послідовне естетичне виховання 350 тис. дітей, 20 % з яких вступали на шлях

професійної мистецької діяльності. Це засвідчують матеріали засідань колегій Мінкультури України 80–90-х років, де зазначається кількісний склад випускників дитячих шкіл естетичного виховання що продовжували своє навчання в мистецьких навчальних закладах I — II другого рівня акредитації. Приблизно така сама кількість випускників мистецьких училищ (вищих навчальних закладів I — II рівня акредитації) ставали студентами вищих навчальних закладів III — IV рівня акредитації.

Це стало підтвердженням дієвості структурної побудови системи мистецької освіти, її науково виваженої концепції, в якій закладено дидактичний принцип послідовності системи засвоєння знань від простого до складного. Його передбачала й схема спеціальностей, що склалися наприкінці 80-х років і надавалися мистецькими навчальними закладами. Закладений у них зміст навчання передбачав отримання високопрофесійної освіти з метою майбутньої заангажованості спеціаліста, надаючи йому можливість здобути як виконавську, так і викладацьку спеціальність, спеціальність керівника творчого колективу або суміжну кваліфікацію. Кожна спеціальність мала відповідні кваліфікаційні ступені й завершувалася науковим ступенем. Кожний наступний рівень освіти забезпечував викладацькими кадрами попередній за відповідною спеціальністю, а також давав базову підготовку для опанування більш високого рівня освіти. Але опанування будь-якої спеціальності вищого рівня передбачало наявність початкового виконавського досвіду. Цю схему можна прослідкувати за будь-якою мистецькою спеціальністю. Так, навчання гри на одному з музичних інструментів на початковому рівні (дитячі школи естетичного виховання) надавало можливість отримати одну або більше спеціальностей середнього рівня. Відповідно, опанування однієї з спеціальностей середнього рівня надавало можливість широкого вибору спеціальностей вищого рівня. Після засвоєння будь-якої спеціальності вищого рівня відкривалася можливість опанування наукової спеціальності.

Ознайомлення з навчальними планами і програмами мистецьких навчальних закладів дає підстави для висновку, що період 70-х — 80-х років позначено

*Танцювальний ансамбль Теробовлянського
культосвітнього училища*

*Танцювальний ансамбль Ніжинського
культурно-світнього училища*

скороченням сфери застосування української мови, яка почала відновлюватися у 60-х роках. Навчальний процес навіть у мистецьких навчальних закладах переважно ведеться російською мовою. Притаманними радянській епосі важливими показниками в роботі навчальних закладів залишаються показники щодо кількості прийнятих на навчання дітей робітників, колгоспників, членів комсомолу та Комуністичної партії.

Регулюванню піддається чисельність прийому молоді на різні спеціальності за статтю (жінок і чоловіків).

Здійснений у цьому розділі аналіз діяльності мистецьких навчальних закладів і органів управління ними у 60–80-х роках XX ст. свідчить, що за помітних досягнень України в культурі до середини 80-х років системна криза позначилася й на системі мистецької освіти. Екстенсивний шлях її розвитку досяг апогею при певному консерватизмі змісту, потребував пошуку нових форм. Як і в аналогічній ситуації 20–30-х років XX ст., почався пошук нових форм організації навчального процесу. В Україні наприкінці 80-х років склалися історичні передумови для впорядкування системи й структури всіх навчальних закладів та управління ними відповідно до загальноприйнятих у світі стандартів.

Таким чином, закладені XIX ст. головні засади академізму мистецької освіти, а у 30-х роках — основні засади управління діяльністю навчальних закладів досягли свого апогею в розвитку і вступили в завершальний період існування індустріального суспільства — наприкінці 80-х років — в конфлікт з новими парадигмами, які були викликані розвитком ринкової економіки в країні та викликами нового — інформаційного суспільства.

РОЗДІЛ 4

МИСТЕЦЬКА ОСВІТА
В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

Нова епоха — нові пріоритети соціокультурного розвитку

Кінець ХХ ст. — період складних і суперечливих процесів розвитку суспільства, період глобальних змін у всіх сферах економічного, політичного, соціального, культурного життя усіх країн світу.

Новий соціокультурний контекст в Україні утворився в результаті отримання країною можливості самостійно визначати пріоритети і напрями розвитку, а соціально-культурне середовище, в якому функціонувала система підготовки мистецьких кадрів стає не тільки демократично відкритим, більш інформаційно насиченим, а й радикально раціональним.

Процес переорієнтації суспільства на нові культурні цінності виявився надзвичайно болісним і тривалим. Він супроводжувався кризовими явищами в усіх сферах суспільного життя, які зачепили зокрема й систему мистецької освіти.

У книзі "Нарис історії культури України" український вчений М. В. Попович констатує, що Україна у ХХІ ст. "входить через один з найдраматичніших відрізків своєї історії", але вважає, що "піднесення української культури не буде результатом руйнації здобутого в рамках важкого минулого. Україна створила доробок, що його вона має тепер асимілювати на нових, сучасних цивілізованих культурних європейських засадах" [Попович, 1999].

Нова соціально-культурна реальність спонукала уряд України до прийняття низки державних програм, концепцій і постанов, спрямованих на розвиток освіти і культури як галузей, визначальних для становлення української державності.

Державними актами, що суттєво вплинули на розвиток системи мистецької освіти, стали прийняті в 90-х роках в Україні: "Комплексна програма основних напрямів розвитку культури в Українській РСР в період до 2005 року" (1990), "Національна державна програма "Освіта". Україна ХХІ ст." (1994), "Концепція державної культурної політики. Основні положення" (1995), Державна програма "Культура. Просвітництво. Дозвілля", постанови Кабінету Міністрів "Про стан і заходи щодо розвитку української культури" (1996), "Концептуальні напрями діяльності органів виконавчої влади щодо розвитку культури" (1997), Указ Президента України "Про додаткові заходи щодо забезпечення розвитку освіти в Україні" (2001).

Незважаючи на те, що прийняті рішення переважно лише декларували формування базових суспільних цінностей нової незалежної держави та спрямування державної політики на підготовку та підтримку національної еліти, яка мала стати головним чинником консолідації українського суспільства, вони передбачали й механізм розповсюдження ідей державотворення у суспільстві через національну еліту, її представників — людей творчих професій. Декларувалося завдання створити умови, в яких національна духовна еліта мала одержала якнайширші можливості для самореалізації у вітчизняному культурно-

му просторі та забезпечення подальших гарантій свободи творчості, доступу до національних і світових культурних надбань, підтримки високопрофесійної мистецької творчості, створення можливостей для активної участі молоді в художньо-культурному процесі.

У нових соціальних умовах акцент у реформаторських процесах був зроблений, відповідно до світових тенденцій, на вихованні й розвитку творчої особистості, здатної спрямувати свою життєдіяльність у русло гуманістичного розвитку суспільства й саморозвитку на засадах засвоєння національних і загальнолюдських цінностей.

Актуальним це питання було й з огляду на те, що багато дослідників вказували на зниження моральних критеріїв особистості, занепад морально-естетичних норм соціального середовища, дезорієнтацію в загальнолюдських життєвих цінностях. Це зазначають у своїх дослідженнях В. Ф. Баранівський [Баранівський, 2001, с. 56–58], І. А. Зязюн [Зязюн, 2001, с. 40–43], М. С. Корецький [Корецький, 2001, с. 74–76], А. О. Ручка [Ручка, 2001, с. 104–107]. Стала нагальною потреба послідовної цілеспрямованої роботи над формуванням культурного рівня молоді, надання їй ширших можливостей опанування надбаннями світової та національної культурної спадщини.

Водночас треба зауважити, що реформування системи освіти (зокрема системи мистецької освіти), її концептуальних структурних та організаційних основ почалося у контексті соціально-економічних перетворень, які відбувалися в Україні у 80–90-х роках.

На початку 90-х років відбувається й реформування державного управління в напрямі децентралізації, поступовий перехід народного господарства до ринкової економіки, злам стереотипної схеми управлінських відносин у галузях культури та освіти: регулятивні функції органів державної влади щодо мистецьких навчальних закладів були змінені на координаційні.

Відчутну роль почала відігравати податкова система, система ціноутворення, кредитів, різноманітних пільг тощо. Одним із завдань центральних органів виконавчої влади стало здійснення заходів, спрямованих на поглиблення економічної реформи та перехід до ринкових відносин [Про Положення про Міністерство економіки України: Розпорядження Президента України від 16 травня 1992 року № 89–92-рп], здійснення економічної політики, спрямованої на забезпечення соціального захисту населення, збалансованості його грошових доходів і витрат.

Роль координатора державних програм, роботу з прогнозування економічного і соціального розвитку продовжувало виконувати, як і у 80-х роках Міністерство економіки України. Воно здійснювало організаційно-методичне забезпечення і координаційну діяльність, пов'язану з формуванням і виконанням державних, міжгалузевих, галузевих і регіональних програм, беручи участь “у проведенні аналізу економічної ситуації в сфері освіти, культури... та розробленні і реалізації відповідних напрямів державної політики”. Мінекономіки зберігало свій вплив на розвиток соціокультурної сфери, зокрема культури, мистецтва і освіти [Про Міністерство економіки України: Указ Президента України від 23 жовтня 2000р. № 1159/2000], визначаючи плани державного замовлення і, відповідно, розмір фінансування.

Районні (міські) Ради народних депутатів через свої постійні комісії стали

дедалі частіше самостійно вирішувати як організаційні, так і фінансові питання розвитку і будівництва соціально-культурної сфери, зокрема навчальних закладів [Закон УРСР “Про місцеві Ради народних депутатів УРСР та місцеве самоврядування” від 7 грудня 1990 року № 533-XII].

У Законі України від 1992 р. “Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування” [Про внесення змін до Закону Української РСР “Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування” від 26 березня 1992 року № 2234-XII], у статті 34 “Повноваження в галузі бюджету і фінансів” було визначено, що фінансування з бюджету витрат на утримання належних Раді організацій і закладів народної освіти, культури здійснюють виконавчі комітети Рад народних депутатів. Законом Української РСР “Про власність” від 7 лютого 1991 р. виконавчим комітетам Рад народних депутатів було надано право збільшувати видатки понад встановлені норми на утримання соціально-культурних та освітніх закладів.

До таких закладів, крім інших, були віднесені дитячі школи естетичного виховання (музичні, художні, хореографічні тощо) та середні спеціальні навчальні заклади культури і мистецтва [Закон Української РСР “Про власність” від 7 лютого 1991 р. № 697-XII]. Місцевим органам влади державою було делеговано повноваження щодо планування розвитку мережі шкіл, позашкільних закладів, з огляду на нормативи забезпеченості в сфері народної освіти (пп. 11, п. 2, ст. 42 згаданого закону).

Крім того, всі важелі управління початковою ланкою системи мистецької освіти — підготовкою мистецьких кадрів у дитячих школах естетичного виховання перейшли, за деяким винятком (Дитяча хореографічна школа при Державному Заслуженому народному танцювальному ансамблі ім. Павла Вірського залишалася у сфері управління Міністерства культури і мистецтв України), згідно з Законом УРСР 1992 р. “Про місцеві Ради народних депутатів УРСР та місцеве самоврядування” (ст. 37) до компетенції місцевих органів влади [Закон УРСР “Про внесення змін до Закону Української РСР “Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування” від 26 березня 1992 р. № 2234-XII].

Дитяча хореографічна школа при Національному заслуженому академічному ансамблі танцю України ім. Павла Вірського відкрита в 1992 р. Ініціював створення цієї установи Мирослав Вантух — Герой України, народний артист України, академік, професор, генеральний директор — художній керівник Національного заслуженого академічного ансамблю танцю України ім. Павла Вірського.

Головною метою діяльності Дитячої хореографічної школи було визначено навчання і виховання обдарованих дітей, які згодом зможуть стати майстрами сцени і поповнять не тільки ушлявлений ансамбль танцю України імені Павла Вірського, а й інші професійні колективи.

У школі навчаються діти класичного і народно-сценічного танцю, музичної грамоти. Навчальний заклад створює умови для глибокого вивчення теорії й практики української хореографії. Педагогічний колектив під керівництвом Валентини Вантух, знавця української народної

М. Вантух

хореографії, високопрофесійного педагога, в минулому чудової танцівниці, вводить молодь у світ танців з репертуару ансамблю у постановці Мирослава і Валентини Вантухів.

За роки існування школи її учні разом з артистами ансамблю імені Павла Вірського побували з концертами у Франції, Італії, Бельгії, Люксембурзі, Іспанії, Данії та інших країнах світу, де їх виступи були високо оцінені фахівцями, критиками та глядачами. Виконання юними артистами відомих “Гопака”, “Гуцулки”, “Волинської польки”, “Коломийки”, “Повзунця” та “Російської сюїти” стали окрасою виступів Національного колективу.

Юні виконавці є лауреатами телевізійного фестивалю “Браво-бравісимо”, Діти-вундеркінди” (1996 р., м. Кремона, Італія), дитячого фестивалю “Золота осінь Славутича” (1997 р., Україна), телевізійного фестивалю “Діти-зірки — дітям планети” (1997 р., Нідерланди). Колектив отримав Гран-прі Першого Всеукраїнського фестивалю конкурсу народної хореографії імені Павла Вірського. (2002–2003), Гран-Прі XVII Міжнародного фестивалю “INTERGRACIE” (2007, Польща), Гран-Прі і Золоту медаль на II Всесвітніх Дельфійських іграх SECOND WORLD DELPHIC GAMES (2008 р., Росія), II місце та срібний кубок в номінації “Народний танець” на V Молодіжних Дельфійських іграх держав-учасниць СНД (2008 р., Мінськ).

До сфери компетенції органів місцевої влади стали належати питання добору й розстановки керівних кадрів, формування контингенту учнів, матеріально-технічне забезпечення, реєстрація, право відкриття/ліквідації мистецьких початкових і середніх спеціальних закладів освіти (вищих навчальних закладів І–II рівня акредитації), які перебували в їхній власності.

Отже, на вищому рівні управління стала помітна тенденція до невтручання у повсякденну діяльність позашкільних, середніх спеціальних, вищих навчальних закладів.

Така стратегія щодо управління навчальними закладами системи мис-

тецької освіти, що надавали професійну мистецьку освіту, була закріплена й у Законі України “Про місцеве самоврядування в Україні” (1997р.) До власних повноважень Рад було віднесено управління закладами освіти, культури, організація їх матеріально-технічного і фінансового забезпечення, створення необхідних умов для виховання дітей, сприяння діяльності позашкільних навчально-виховних закладів.

На розвиток системи мистецької освіти значним чином почали впливати передусім економічні чинники, які стали певною мірою визначальними.

Негативний вплив цих реформ найбільш відчутно позначився на найнижчій ланці системи мистецької освіти — дитячих школах, що мали регіональне/районне підпорядкування. Відсутність певної економічної бази для впровадження цих законів в Україні призводила до скорочення їх мережі.

Демократичні зрушення, на думку їх ініціаторів, мали покращити становище, але призвели до втрати принципу професійного відбору до цих навчальних закладів і переходу до аматорського розуміння мистецької освіти.

Унаслідок реформ у фінансовій сфері навчальні заклади втратили стабільність у фінансуванні власної діяльності.

Протягом 1992–1997 років таке реформування відбувалося кілька разів, і, треба зазначити, що ініціатором цих змін виступало Мінкультури України.

Так, одним із шляхів розширення прав і відповідальності місцевих органів управління за розвиток соціально-культурної сфери була зміна в системі оплати за навчання в дитячих школах естетичного виховання.

Постановою Кабінету Міністрів України від 6 липня 1992 р. № 374 були встановлені граничні розміри плати на місяць за навчання у державних школах естетичного виховання дітей усіх шкіл України для конкретних відділень. Приміром, плата за навчання на фортепіано становила 24% від мінімальної заробітної плати батьків, на духових, струнних, народних, ударних інструментах, хорових і художніх відділеннях — 7%, хореографічних відділеннях — 14% [Про плату за навчання у державних школах естетичного виховання дітей/ Постанова Кабінету Міністрів України від 6 липня 1992 р. № 374]. Так центральними органами стимулювався збалансований розвиток в Україні всіх видів мистецтв завдяки сприянню розвитку хорового, оркестрового музикування (кожна дитяча музична школа мала, як правило, духовий оркестр, оркестр народних інструментів або оркестрові ансамблі, які обслуговували концертами різноманітні міські або районні культурно-мистецькі заходи).

Проте галопуюча інфляція примусила уряд приймати рішення щодо доступності розміру батьківської плати за навчання дітей у школах і паралельно збереження мережі цих навчальних закладів.

Уже на початку 1995 р. Кабінет Міністрів України встановив такий порядок, коли розмір плати батьків за навчання в державних школах естетичного виховання став визначатися один раз на рік засновником цього закладу — місцевими Радами народних депутатів. Цей розмір становив не вище 150% діючої мінімальної заробітної плати на місяць [Про внесення змін до Постанови Кабінету Міністрів України від 6 липня 1992 р. № 374: Постанова КМ України від 19 грудня 1994 р. № 849]. Фактично ті громадяни, які отримували мінімальну заробітну плату, не мали можливості вчити дитину в дитячій школі системи Міністерства культури України.

Крім того, це дало можливість місцевим органам влади, до сфери управління яких і належали ці позашкільні заклади освіти, самостійно, з урахуванням економічного стану регіону визначати розмір плати за навчання. Водночас місцеві комерційні інтереси руйнували встановлений у попередні роки збалансований розвиток виконавства на окремих музичних інструментах, поширення різних видів мистецтв серед населення. Це було пов'язане з втратою реальних важелів впливу центру на дії місцевих органів у цьому питанні, відсутністю узгодженості їх дій із загальнодержавною концепцією розвитку культури, що впроваджувалася Міністерством культури України. У багатьох випадках почалося неконтрольоване формування (скоріше — руйнування) мережі мистецьких закладів освіти. Про це свідчать листи Міністерства культури і мистецтв України до відповідних обласних державних адміністрацій щодо збереження функціонування позашкільних мистецьких навчальних закладів. Але ці листи мали переважно рекомендаційний характер [Поточний архів Міністерства культури і мистецтв 1990–2000 рр.].

На зміну цього порядку фінансування первинної мистецької освіти Кабінетом Міністрів України вже через півроку — 8 серпня 1995 року — встановлюється, що розмір плати за навчання у державних школах естетичного виховання дітей має визначатися один раз на рік засновником (засновниками) цього закладу, при цьому він має бути не вище 100% неоподаткованого мінімуму доходів громадян [Про граничний розмір плати за навчання у державних школах естетичного виховання дітей: Постанова Кабінету Міністрів України від 8 серпня 1995 р. № 616]. Таке обмеження певною мірою стабілізувало контингент учнів дитячих музичних, художніх хореографічних та інших шкіл, який в апогей свого розвитку — у 1995 р. — становив 385 тис. чол.

У 1997 р. Кабінетом Міністрів України було встановлено такий порядок, коли розмір плати батьків за навчання у державних школах естетичного виховання дітей став визначатися один раз на рік дирекцією цього закладу за погодженням з органами місцевої виконавчої влади [Про встановлення розміру плати за навчання у державних школах естетичного виховання дітей: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 березня 1997 р. № 260]. Це, з одного боку, ще більше розширило права керівника навчального закладу щодо стратегії у його розвитку у питаннях формування контингенту учнів, а з іншого боку, сприяло “комерціалізації” початкової мистецької освіти, внесло дезорганізацію в загальнокультурну політику країни, оскільки місцеві органи влади фактично керували цим процесом.

Результатом припинення конкретного впливу Мінкультури на формування фінансових ресурсів в областях, а також впливу обласних управлінь культури на розподіл коштів у соціально-культурній сфері районів, зокрема для закладів освіти галузі, стало неконтрольоване підвищення в окремих областях розміру плати за навчання.

У 1998 р. порівняно з 1995 р. в регіонах контингент учнів скоротився майже на 70 тис. чоловік і становив близько 316 тис. дітей.

Контингент учнів дитячих шкіл естетичного виховання
за даними Держкомстату України (тис. чол.)

Назва навчальних закладів	1990/91 навчальний рік	1995/96 навчальний рік	1996/97 навчальний рік	1997/98 навчальний рік
Дитячі музичні школи	295,2	285,9	266,4	222,3
Дитячі школи мистецтв	32,2	74,8	73,8	72,3
Дитячі художні школи	20	22,4	20,8	19,2
Дитячі хореографічні школи	1,6	1,8	1,6	1,6
Дитячі вечірні школи музичної освіти	14	0,9	0,9	0,6
Разом	363	385,8	363,5	316

Чисельність дитячих шкіл естетичного виховання
(за даними Держкомстату України)

Назва навчальних закладів	1990/91 навчальний рік	1995/96 навчальний рік	1996/97 навчальний рік	1997/98 навчальний рік
Дитячі музичні школи	1204	1201	1182	1102
Дитячі школи мистецтв	110	244	250	269
Дитячі художні школи	126	138	136	133
Дитячі хореографічні школи	5	10	8	9
Дитячі вечірні школи музичної освіти	87	3	3	2
Разом	1532	1596	1579	1515

З'явилася й тенденція до скорочення дитячих шкіл особливо в сільській місцевості, як свідчать щорічні звіти обласних управлінь культури Міністерству культури України за статистичною формою ДМШ-1 цих років [Поточний архів Мінкультури України].

Аналогічні зміни відбувалися й в управлінні вищими навчальними закладами мистецтва I–II рівня акредитації, які ще до середини 90-х років мали статус середніх спеціальних навчальних закладів.

Аналіз архівних урядових документів свідчить про те, що збереження за основним центральним органом управління мистецькою освітою — Міністерством культури України — загального керівництва підготовкою мистецьких кадрів на початку 90-х років супроводжувалося поступовим обмеженням його

безпосереднього впливу й на навчальні заклади комунальної власності, які входили й до системи мистецької освіти України.

Регіони отримують більшу самостійність в управлінні соціально-культурною сферою навіть у тих сферах, компетенція яких належала до центральних органів влади — управління вищими навчальними закладами.

Відповідно до Закону "Про внесення змін до Закону Української РСР "Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування" [Про внесення змін до Закону Української РСР "Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування" від 26 березня 1992 року № 2234-XII] безпосереднє керівництво середніми спеціальними навчальними закладами (наприкінці 90-х років вони перейменовані на вищі заклади освіти I–II рівнів акредитації) також було зосереджено в управлінні місцевих органів виконавчої влади. Ці органи (раніше такі призначення погоджували з Міністерством культури України) самостійно почали призначати на посади керівників, визначати обсяги державного замовлення на підготовку кадрів за окремими спеціальностями тощо.

Законом України "Про місцеве самоврядування в Україні" [Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні" від 21 травня 1997р. № 280/97-ВР] (у 1997році) Міністерству культури Автономної Республіки Крим, управлінням культури обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій було надано ще більше прав у вирішенні питань формування регіональної соціально-культурної сфери, до якої належали й вищі навчальні заклади I–II рівнів акредитації. Вони вирішували доцільність функціонування навчальних закладів, які належали до їх сфери управління, напрямів підготовки, спеціальностей, добору і розстановки керівних і викладацьких кадрів.

Таким чином, діяльність підвідомчих структур, що мали забезпечувати збереження духовного потенціалу країни — дитячі школи естетичного виховання, єдині осередки культурного життя в районах та сільській місцевості, мистецькі вищі навчальні заклади I–II рівнів акредитації, які ще у 80-х роках мали статус державних навчальних закладів, втратила контроль Міністерства культури. Таке негативне явище стало очевидним.

З метою консолідації зусиль Міністерства культури і мистецтв України та місцевих органів виконавчої влади щодо збереження системи мистецької освіти з її розгалуженою мережею спеціалізованих навчальних закладів, в червні 1995 року було знову введено подвійне підпорядкування у сфері управління соціально-культурною сферою. Відновилася стара галузева адміністративна вертикаль: Міністерство культури і мистецтв України — обласні управління культури — районні відділи культури виконкомів обласних, районних, міських Рад народних депутатів [Про Основні напрями реформування вищої освіти в Україні: Указ Президента України від 12.09.1995 № 832/95].

Але при цьому поворот суспільства до ринкової економіки примусив не тільки місцеві органи виконавчої влади шукати нових шляхів матеріального забезпечення підпорядкованих навчальних закладів, нових альтернативних джерел фінансування мистецької освіти. Для збереження освітньої галузі, мережі державних навчальних закладів уряд незалежної України, як і у 20-х роках ХХ ст., вдається до надання навчальним закладам права і можливості здійснювати господарську діяльність.

Кабінетом Міністрів України у 1997 р. було затверджено достатньо широкий перелік платних послуг, які державні навчальні заклади мали право надавати, здійснюючи свою основну статутну діяльність — навчання молоді — та використовуючи наявну в їх розпорядженні навчально-матеріальну базу [Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися державними навчальними закладами: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 січня 1997 року № 38].

Ці послуги були впорядковані за певними сферами діяльності навчальних закладів: сфери освітньої діяльності, міжнародного співробітництва, охорони здоров'я та дошкільного виховання, фізичної культури і спорту, туризму та екскурсій, побутових, транспортних послуг, житлово-комунальних послуг та інших.

В умовах постійних затримок з бюджетним фінансуванням мистецькі навчальні заклади всіх видів і типів, як і всі інші державні навчальні заклади, отримали можливість поповнити свій бюджет за рахунок платних послуг.

Передусім це були освітні послуги, пов'язані з навчанням іноземних і вітчизняних студентів у вищих навчальних закладах понад державне замовлення в межах ліцензованого обсягу прийому (на умовах контракту з фізичними та юридичними особами). Крім додаткових фінансів, за цей рахунок розширилися й міжнародні зв'язки як окремих навчальних закладів, так і регіонів. Приміром, кількість іноземних студентів Київського музичного училища ім. Р. М. Глієра з 20 чол. у 80-х роках збільшилася до 200 чол. у 90-х роках.

Навчальні заклади отримали можливість надавати послуги молоді в отриманні на умовах контракту другої вищої освіти, другої кваліфікації молодшого спеціаліста, післядипломної освіти (понад державне замовлення); отримувати позабюджетні кошти за навчання слухачів підготовчих відділень вищих навчальних закладів; підготовку аспірантів і докторантів (понад державне замовлення); приймання кандидатських іспитів; надання наукових консультацій для осіб, які підвищують кваліфікацію самостійно; довузівську підготовку.

Деякі з цих послуг, своєю чергою, стимулювали успішне навчання студентів. Несумнівне ставлення до занять загрожувало переведенням з бюджетної форми навчання на платну або взагалі виключенням з навчального закладу. Так, платним стало переведення з одного до іншого вищого навчального закладу та поновлення студентів на навчання, за винятком осіб, які перебували в академічній відпустці та переводилися або поновлювалися з об'єктивних причин; повторне вивчення відрахованими студентами окремих дисциплін і курсів з наступним складенням іспитів тощо.

Деякі платні послуги активізували роботу й викладачів, які отримали можливість додаткового заробітку за проведення лекторіїв (з питань науки і техніки, культури та мистецтва, фізичної культури і спорту, правових знань тощо); організацію на компенсаційних засадах літніх мовних курсів, шкіл, семінарів, олімпіад, виставок, спортивних змагань, діяльності баз відпочинку та подорожей, курсів гри на музичних інструментах, хореографії, образотворчого мистецтва; освітні послуги понад обсяги, встановлені навчальними планами; підготовку до захисту та проведення захисту дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата або доктора наук.

Більшість з цих платних послуг ґрунтувалася на використанні власної ма-

теріальної бази (від надання в оренду приміщень і власного транспорту до прокату обладнання) або на використанні власне статусу державного навчального закладу — надання візової підтримки студентам-іноземцям, надання допомоги в оформленні виїздів українським студентам та викладачам, які від'їжджають за кордон; оформлення виїздів працівників навчальних закладів України на педагогічну роботу або наукове стажування до зарубіжних країн на контрактній основі, надання послуг українським та іноземним громадянам у легалізації документів про освіту; надання послуг щодо створення спільних центрів освіти, фірм, науково-дослідних колективів і консультаційних центрів.

Результатом проведених реформ стало те, що система мистецької освіти — мистецькі навчальні заклади — отримала можливість залучення позабюджетних коштів на розвиток власної навчально-матеріальної та наукової бази, а економічні інтереси почали більшою мірою впливати на роботу всієї системи освіти.

Міністерством освіти, Міністерством фінансів та Міністерством економіки України було розроблено і затверджено Порядок надання платних послуг державними навчальними закладами [Наказ Міністерства освіти, Міністерства фінансів, Міністерства економіки "Про затвердження порядку надання платних послуг державними навчальними закладами від 27 жовтня 1997 р. № 383/239/131], в якому закладалися суто економічні інтереси. Базою для визначення ціни конкретної послуги навчальними закладами бралися валові витрати, пов'язані з наданням послуги. Такий порядок спонукав суб'єкти господарювання — навчальні заклади до активізації пошуку економічної доцільності власної діяльності, власного існування.

Навчальні заклади стали набувати нового досвіду: самостійно складати кошториси витрат, контролювати надходження і витрачання власних зароблених коштів, почали відступати від споживацького ставлення до держави і державних коштів. Керівники в діяльності закладу освіти повинні були враховувати ті питання, які були за років радянської влади прерогативою розгляду управлінських структур:

- витрати на оплату праці;

- внески на соціальні витрати (на державне соціальне страхування, державне пенсійне страхування тощо);

- матеріальні витрати, в т. ч. на придбання сировини, матеріалів, палива, енергії, інструментів, пристроїв, спеціального одягу і взуття, захисних пристроїв та спеціального харчування у випадках, передбачених законодавством; проведення поточного ремонту, технічний огляд і технічне обслуговування основних фондів, що використовуються для надання послуг; службові відрядження, оплату послуг зв'язку, засобів сигналізації, дозволів (ліцензій) для надання платних послуг і таке інше;

- амортизацію основних фондів, що використовуються для надання послуг;

- інші витрати, зокрема, витрати на реалізацію послуг, сплату процентів за фінансовими кредитами тощо.

До ціни послуги, що надавалася навчальним закладом, окрім зазначених витрат, керівник мав зараховувати прибуток (якщо такий планувався), обов'язкові податки, відрахування, платежі, збори відповідно до чинного законодавства.

Така реорганізація в сфері управління навчальними закладами, на наш погляд, мала як позитивні, так і негативні наслідки.

Так, відповідальність за організацію і якість надання платних послуг, а також обґрунтованість розмірів плати за послуги несли безпосередньо ті особи, що планували і здійснювали діяльність, — керівники закладів.

Цей стан речей підвищив відповідальність керівників освітніх установ і надав їм можливість оперативно вирішувати фінансові й інші питання в умовах ринкової економіки. Але такий порядок речей спонукав, у деяких випадках, й до поступливості щодо критеріїв оцінки результатів навчання студентів заради отримання економічної вигоди і підтримки навчального процесу.

У протиріччя вступили інтереси професійного мистецтва і економічні інтереси. На навчання за рахунок юридичних і фізичних осіб почали зараховувати осіб, що не пройшли за конкурсом на навчання за рахунок державного бюджету. Це певною мірою знизило загальний рівень творчої обдарованості контингенту студентів.

З іншого боку, прибутки, одержані від надання платних послуг, спрямовувалися не тільки на відшкодування витрат, пов'язаних з наданням цих же послуг, а й на сплату податків, внесків, відрахувань, зборів, платежів до державного бюджету.

До того ж прибуток, що залишався в розпорядженні державного навчального закладу, спрямовувався передусім на покриття потреби в коштах на заробітну плату працівників, матеріальне забезпечення учнів та студентів з числа дітей-сиріт і дітей, які залишились без піклування батьків, виплату стипендії, харчування в порядку державного забезпечення відповідних визначених законом категорій учнів або студентів, оплату витрат, пов'язаних з господарським утриманням закладу, інші невідкладні витрати закладу в цілому.

Упровадження зазначених економічних заходів певною мірою стабілізувало наприкінці 90-х — на початку 2000 років фінансування системи освіти, мистецьких навчальних закладів, підвищило мотивацію роботи викладацького складу та творчих працівників, які запрошувалися на роботу.

Отже, можна зробити висновок, що зміна централізованого типу управління на координаційний, що відбувалася в контексті трансформаційних процесів 90-х років, сприяла пошуку нових форм управлінських відносин і рішень у сфері організації системи мистецької освіти. Перехід на нові моделі управління мистецькими навчальними закладами й використання ними альтернативних джерел фінансування за всієї складності стали ознаками нового етапу розвитку культурно-освітньої сфери в Україні. Але цей процес не був безболісним. В окремих випадках він призводив до неконтрольованої, "тотальної" децентралізації і, як наслідок, — до певних вад у самій організації культурних процесів (скорочення контингенту учнів, безпідставне закриття позашкільних навчальних закладів, іноді — зниження професійного рівня підготовки фахівців).

Декларативність урядових рішень негативно вплинула на матеріально-технічний і творчий потенціал спеціалізованих мистецьких закладів освіти. Бюджетне фінансування системи мистецької освіти було незадовільним, що стримувало розвиток інфраструктури мистецької галузі. А для фінансового забезпечення недофінансованих бюджетом статей, принцип відбору на навчання "за здібностями" доповнився матеріальним, що руйнувало принцип тривалого відбору — меритократизму, засадничого чинника у формуванні контингенту студентів у мистецькій освіті.

Протягом цих років урядом країни було докладено чимало зусиль для приведення національної вищої освіти у відповідність до міжнародних стандартів. Відповідно до Закону України “Про освіту” з доповненнями і змінами, здійсненими у наступних роках [Закон України “Про освіту” від 23 травня 1991 р. № 1060-XII] Кабінетом Міністрів України постановою від 18.05.1994 року № 325 був затверджений новий перелік спеціальностей вищої освіти, розроблений на підставі “Міжнародної стандартної класифікації освіти” (“The International Standard Classification” — ISCED). Він відповідав європейським стандартам, зафіксованим у Державному Класифікаторі професій (наказ Держстандарту України від 27 липня 1995 року № 257).

Цей документ став важливим кроком на шляху країни до інтеграції в європейський культурний простір. Через кореляцію інституалізованих видів мистецької діяльності в різних регіонах Європи він допомагав молоді визначитися з вибором професій і спеціальностей, заангажованість яких підтверджувалася культурною практикою. В Класифікаторі були зазначені чотири мистецькі напрями бакалаврської підготовки — музичне мистецтво, образотворче мистецтво, театральне мистецтво, кіно-телемистецтво, які визначилися в мистецькій галузі ще в період тоталітарного суспільства. Вони визначали концепцію змісту навчання молоді за 24 спеціальностями освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста та 33 спеціальностями освітньо-кваліфікаційних рівнів спеціаліста і магістра (нового для України), забезпечували отримання кваліфікації з будь-яких мистецьких професій і визначалися рівнем освіти та спеціалізацією.

У дипломі спеціаліста (молодшого спеціаліста) кваліфікація надавалася через назву професії й визначала здатність випускника виконувати подібні (схожі за змістом) роботи, які потребували певної кваліфікації — викладач спеціальних дисциплін, артист, художник тощо.

Необхідний рівень освіти за мистецькими спеціальностями досягався завдяки реалізації освітніх, освітньо-професійних та освітньо-наукових програм підготовки, затверджених Міністерством освіти і Мінкультури України і відповідав у своїй основі колу і складності професійних завдань та обов’язків творчих працівників. У попередніх десятиліттях (до 90-х років) функції цих програм виконували навчальні плани з кожної спеціальності, які затверджувало Міністерство культури України.

У дипломі кожного випускника вказувались додатково спеціалізації, які були пов’язані не тільки з необхідною галуззю знань (напр., „музичне мистецтво” тощо), мистецькими інструментами (напр., „народні інструменти” тощо) чи устаткуванням, що використовувалося (напр., „звукооператор”), а й з продукцією, що мала вироблятися, чи послугами, що мали надаватися (напр., „живопис”, „скульптура” тощо). Спеціалізації відповідали більш-менш деталізованому колу професійних завдань та обов’язків — викладач фортепіано, викладач хореографічних дисциплін, диригент хору, диригент оркестру тощо. Це надавало молоді можливості більш конкретного і точного вибору професії та навчальних предметів для засвоєння професії.

Складність деяких мистецьких робітничих професій (напр. ремонт і настроювання музичних інструментів, художник з обробки каменю, художник з обробки металу тощо) вимагала кваліфікації молодшого спеціаліста, що було пов’язано з виконанням робіт високої кваліфікації. Випускники мистецьких

навчальних закладів мали право працювати кваліфікованими робітниками з інструментом високої і середньої кваліфікації (виробники та настрайовачі музичних інструментів на роботах високої і середньої кваліфікації; виробники художніх виробів з кераміки; гончарі; ліпники скульптур, художники (дизайнери) із скла, кераміки і подібних матеріалів; живописці; художники з мініатюри по дереву, металу; ремісники з ручної обробки дерева та подібних матеріалів; бутафори; виробники художніх виробів по дереву, металу, обробники дерева, реставратори по дереву; ремісники з художнього оброблення тканини, шкіри та подібних матеріалів; виробники художніх виробів з шкіри, тканини тощо).

Це був додатковий мінімум до основних кваліфікацій викладача, артиста, художника, скульптора тощо, а від них і професій, що надавалися мистецькими навчальними закладами освіти, які були віднесені до розряду “Професіонали” та “Фахівці”.

Престижність мистецьких професій потребувала від випускників вищих навчальних закладів ґрунтовних знань в галузі культури і мистецтва.

Так, кваліфікація “Фахівець” надавалася випускникам вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації. Крім мистецької, вони потребували знань в інших галузях. Фахівці (молодші спеціалісти в галузі освіти, музиканти, співаки, танцюристи, клоуни, ілюзіоністи, акробати і прирівнені до них естрадно-циркові артисти; декоратори, художники-оформлювачі, художники з освітлення, радіотеле- та інші ведучі, концертмейстери тощо) були здатні виконувати спеціальні роботи, які вимагали вміння застосування знань в галузі теорії та історії культури, мистецтва, філософії, положень та використання методів відповідних наук.

Усі спеціальності мистецького спрямування давали можливість отримати освіту, віднесену до вищого розряду “Професіонали”. Це викладачі вищих навчальних закладів усіх рівнів акредитації, середніх навчальних закладів, спеціалізованих навчальних закладів, професіонали в галузі музики (мистецтвознавці-музиканти, композитори, аранжувальники, диригенти, музиканти, співаки), образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва (скульптори, художники та модельєри), в галузі хореографії (мистецтвознавці-хореографи, режисери-хореографи, танцюристи), в галузі театру і кіно (кіно-театрознавці, кіно-, театральні, естрадні актори і режисери тощо). Від них, випускників вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації, вимагався високий рівень знань в одній чи більше галузях наук, крім галузі культури і мистецтва, здатність до виконання завдань, які полягали у збільшенні наявного обсягу знань, застосування певних концепцій, теорій і методів для розв’язання проблеми чи в систематизованому викладі відповідних дисциплін у повному обсязі.

Загальнокультурний рівень освіти, що надавали мистецькі навчальні заклади, давав їхнім випускникам можливість опанувати професії законодавців, посади вищих державних службовців, керівників у сфері освіти та виробничого навчання, культури тощо. Якщо на перших етапах створення системи мистецької освіти в Україні керівники навіть центральних державних установ могли не мати професійної мистецької підготовки (керівники Управління/ Комітету у справах мистецтв при РНК УРСР — А. А. Хвиля, М. П. Компанієць, М. П. Пашин), то в 90-х роках наявність такої освіти для керівника стала нормою. (Формально спеціальності для підготовки керівників з’являються в переліку напрямів і спеціальностей вищої школи у 1998 р. як спеціальність “Державна служба”).

Враховуючи тенденції до уніфікації освіти, пристосування її до нових ринкових умов, уряд продовжував реформи щодо впорядкування підготовки мистецьких кадрів, іншими словами — зменшення кількості мистецьких спеціальностей шляхом укрупнення їх назв. У 1997 р. Постановою Кабінету Міністрів України від 24 травня 1997р. № 507 був значно переглянутий Перелік напрямів та спеціальностей, за якими здійснювалася підготовка у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями [Про перелік напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями: Постанова Кабінету Міністрів України від 24 травня 1997 року № 507] у напрямі їх скорочення. Замість напрямів підготовки "Музичне мистецтво", "Образотворче мистецтво", "Театральне мистецтво", "Кіно-телемистецтво" залишився один — „Мистецтво”. Незмінним лишився тільки напрям “Культура”.

У Переліку значно скоротилася кількість мистецьких спеціальностей, за якими здійснювалася підготовка фахівців у вищих навчальних закладах України. Новим для України магістерським рівнем завершувалися програми з підготовки за 12-ма спеціальностями — театральне мистецтво, хореографія, кіно-, телемистецтво, художня фотографія, музичне мистецтво, естрадно-циркове мистецтво, музичне виховання, образотворче мистецтво, реставрація творів мистецтва, дизайн, перукарське мистецтво і декоративна косметика (Тут посилаємося на чинні документи, але не вважаємо досконалою представлену в ньому номенклатуру спеціальностей. — *Авт.*), моделювання та конструювання виробів народного вжитку. За 4-ма спеціальностями — художня фотографія, естрадно-циркове мистецтво, перукарське мистецтво і декоративна косметика, моделювання і конструювання виробів народного вжитку — навчання завершувалося програмами молодшого спеціаліста, що обмежувало їх використання в інших країнах.

Але, як визначали спеціалісти мистецької галузі, штучне об'єднання раніше існуючих окремих спеціальностей в одну спеціальність створило труднощі при перегляді загальних стандартів освіти, які так і не були введені до середини першого десятиліття XXI ст. Нові спеціальності вміщували цілий ряд спеціалізацій, які різнилися за методологією підготовки фахівця за спеціалізованими навчальними програмами (напр., підготовка таких спеціалістів, як піаніст, або співак, або диригент, або мистецтвознавець). Неузгодженість дій двох міністерств (Мінкультури і Міносвіти) призвела до певної втрати дидактичного принципу побудови процесу становлення творчих працівників [Волков, 2006, с. 49–50].

У нових спеціалізаціях вищої освіти номенклатури спеціальностей також не відбилася й професійно-кваліфікаційна структура потреб України в кадрах фахівців, що є однією з умов ефективності функціонування системи освіти.

Це загальмувало процес розробки нових Державних стандартів освіти, відповідно до яких переглядалися структури освітньо-кваліфікаційних рівнів (молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст, магістр), навчальні плани і програми, освітньо-кваліфікаційні характеристики.

Можна сказати, що в цей період у організації підготовки кадрів не було враховано існуючий фаховий розподіл праці. Номенклатура спеціальностей, вироблена в цей час, відображає кризовий стан державної політики в галузі вищої й зокрема мистецької освіти.

За наявності в країні відпрацьованої системи підготовки фахівців мистецтва і високого рівня викладацьких кадрів, Міністерством культури і мистецтв, Міністерством освіти і науки України як центральними державними органами у сфері освіти не було виявлено закономірностей змін в номенклатурі спеціальностей, а в концепції реформування освіти не знайдено науково обґрунтованих принципів формування переліку спеціальностей. Також не було враховано попередній досвід системи мистецької освіти щодо визначення критеріїв і показників формування нових спеціальностей, встановлення ознак об'єднання спеціальностей за групами, визначення типу навчальних закладів, в яких повинна була здійснюватися їх підготовка.

Певною мірою, це впливало й на процеси державотворення в Україні. Відсутність діючих державних стандартів примушувала вищі навчальні заклади брати на себе функції державних центральних органів і встановлювати власні стандарти освіти.

У 90-х роках відбувається зростання чисельності вищих навчальних закладів як гуманітарного, так і технічного напрямів, в яких відкриваються культурологічні кафедри, факультети тощо. Значно розширилася мережа вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації, які почали готувати кадри за мистецькими напрямами. Почала впроваджуватися політика деспеціалізації навчальних закладів. Через відсутність єдиних державних стандартів освіти і внаслідок віднесення деяких мистецьких спеціальностей (хореографія, музичне виховання, Образотворче мистецтво) одночасно до освітніх напрямів “Освіта” і “Культура і мистецтво” мистецькі кадри фактично почали готуватися у неспеціалізованих закладах освіти — педагогічних училищах (коледжах), училищах культури і навіть технічних навчальних закладах.

В обласних центрах ініціюється об'єднання до цього часу самостійних навчальних закладів культури і мистецтва на платформі мистецьких спеціальностей. З'являються Сумське вище училище мистецтв і культури ім. Д. С. Бортнянського, Волинське державне училище культури і мистецтв, Дніпропетровський обласний театральний коледж, Луганський коледж культури і мистецтв, Одеське театральне училище, Одеське училище мистецтв і культури ім. К. Ф. Данькевича, Рівненське училище мистецтв і культури (до 1998 р. здійснювало свою діяльність в системі Міністерства культури і мистецтв України; з 1998 р. після реорганізації увійшло до складу Рівненського державного гуманітарного університету під новою назвою та діє в системі Міністерства освіти і науки України), Луганський інститут культури і мистецтв, Чернівецьке державне училище мистецтв ім. Сидора Воробкевича тощо.

Дніпропетровський обласний театральний коледж створено відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 1 серпня 1997 р. на базі Дніпропетровського державного театального училища (створено постановою Ради Народних Комісарів у 1939 р.) та Дніпропетровського державного художнього училища (заснованого 1925 р., якому 1974 р. присвоєно ім'я народного художника СРСР, скульптора Є. Вучетича). Першим директором Дніпропетровського театального училища була А. Г. Могилевська, Дніпропетровського художнього училища М. М. Панін, який у 1911 році закінчив Петербурзьку Академію мистецтв, працював як живописець у історичному жанрі.

У цих навчальних закладах працювали видатні майстри й заслужені працівники куль-

тури України — Н. М. Пінська; заслужені діячі мистецтв України Д. С. Лазуренко, Є. І. Зубовський, В. О. Божко; народні артисти України І. Г. Кобринський, О. І. Белгородський; народний художник України Т. Г. Черняківський; Заслужений художник України К. І. Чеканьов; Заслужений художник України М. С. Боровський, Заслужений художник України М. І. Родзін; Заслужений діяч мистецтв України А. С. Ткач, викладачі — П. Ф. Мцевич, М. Г. Авдейчев.

Серед випускників цих закладів: С. І. Станкевич — Народний артист України, актор Академічного театру ім. І. Франка (м. Київ); Ж. О. Мельников — Народний артист України, актор та художній керівник театру російської драми ім. М. Горького (м. Дніпропетровськ); Л. І. Вершиніна — Народна артистка України; В. М. Саранчук — Народний артист України та Заслужений артист Росії; І. П. Клоков — Народний артист України, художній керівник ансамблю “Славутич”; Н. М. Пінська — Заслужений працівник культури України; В. С. Балкашинов — заслужений діяч мистецтв України, кіностудія ім. Довженка; Є. Я. Волокіта — Заслужена артистка України, ансамбль танцю “Надзбручанка”; О. І. Дзекун — Заслужений діяч мистецтв Росії; О. Ф. Марусев — Заслужений артист Росії; заслужені працівники культури України В. В. Неволов, М. О. Проценко, З. С. Кавац, А. В. Соколовський, М. М. Карпенко; І. К. Камалов — заслужений артист Таджикистану; В. З. Бородай — Народний художник СРСР, Заслужений художник УРСР В. В. Петренко та багато інших.

Луганський коледж культури і мистецтв створено у 1997 р. на базі художнього, музичного та культурно-освітнього училищ. Їх розвитку багато зусиль докладали директори І. Преснікова, Є. Лобко, І. Комісаренко та інші.

Початком існування завдячує Луганському художньому училищу, яке було відкрите 1927 р. З його стін вийшло близько трьох тисяч педагогів образотворчого мистецтва, художників-скульпторів, театральних художників, живописців, графіків, керамістів, художників-оформлювачів. Багато з них удостоєно почесних звань — заслужений діяч мистецтв, заслужений художник, народний художник.

У 1945 р. було створено Луганське музичне училище. У складі коледжа його колектив — одне з найбільших відділень. Близько 5 тис. вихованців училища після отримання вищої освіти викладають у консерваторіях, музичних училищах і школах, грають у симфонічних, духових та естрадних оркестрах, керують колективами художньої самодіяльності.

Луганське культосвітнє училище, відкрите 1965 р., стало базою для створення в коледжі відділення культури. Його випускники, а це близько шести тисяч фахівців, працюють у закладах культури Луганської області.

Широко відомі в Україні імена випускників цих навчальних закладів — лауреата Всесоюзного конкурсу артистів естради, народної артистки України Г. Мурзай; співака і композитора, залуженого діяча мистецтв України Ю. Дерського; актора Луганського музично-драматичного театру, заслуженого артиста України В. Солодова; заслуженого артиста України, актора Сумського театру ляльок В. Хорунжого.

Волинське державне училище культури і мистецтв створено 1997 р. шляхом об'єднання Луцького державного музичного училища (створене у 1959 р.) і Луцького державного училища культури (створене у 1952 р.) згідно з рішенням Волинської обласної ради від 25.03.1997 р. № 9/4, відповідним розпорядженням голови Волинської обласної державної адміністрації від 14.04.1997 р. № 218. Волинське державне училище культури і мистецтв було і залишається єдиним в області вищим навчальним закладом у галузі культури.

Серед колишніх випускників, нині відомих діячів культури і мистецтва України і світу — режисер Санкт-Петербурзького театру юного глядача Ю. Кобець; народний

артист України, художній керівник Заслуженого ансамблю пісні і танцю “Колос” О. Огородник; народні артисти України Валерій, Антоніна та Світлана Мареничі; заслужені артисти України М. Репка, П. Чухрай, Л. Веремчук, М. Машак, Л. Арштейн, І. Григов, О. Глазирін, Л. Завгородня, Зоя та Петро Комаруки; заслужені діячі мистецтв України: професор Донецької державної музичної академії ім. С. Прокоф’єва, член Національної спілки композиторів України О. Некрасов, депутат Верховної Ради України Л. Танюк, композитор Л. Матвійчук, С. Мельничук, В. Іваницький, Ю. Войнаровський, голова Сибірської організації Спілки композиторів Російської Федерації Ю. Юкечев; заслужений артист Російської Федерації Б. Левчук; заслужений артист і заслужений діяч мистецтв Росії директор Краснодарського театру опери і балету М. Шадюк; заслужений працівник культури України, керівник хору “Посвіт” В. Кушнірук; заслужені працівники культури України Т. Симонік, В. Дмитренко, Л. Сонц, О. Мізюк.

Сумське вище училище мистецтв і культури ім. Д. С. Бортнянського створено у серпні 1997 р. і є правонаступником Сумського вищого училища культури та Сумського вищого музичного училища ім. Д. С. Бортнянського (рік створення — 1960). У 1985 р. на честь 25-річчя утворення та у зв’язку з присвоєнням музичному училищу звання „зразкового”, навчальний заклад отримав ім’я славного земляка, видатного композитора Дмитра Степановича Бортнянського (1781–1825). Становленню й розвитку навчальних закладів сприяла діяльність їх керівників Г. М. Довжинця, Г. О. Черкашина, Л. К. Власенка та інших.

За період свого існування училище підготувало близько 3-х тисяч спеціалістів. В Україні та за її межами відомі імена колишніх вихованців училища. Це заслужений діяч мистецтв України, головний диригент київського хору „Хрещатик” Л. Бухонська; лауреат міжнародного конкурсу ансамблевого виконання у м. Амстердамі, лауреат I Міжнародного конкурсу виконавців на духових інструментах ім. М. А. Римського-Корсакова в Санкт-Петербурзі (2005) Валентин Карасташ; лауреати міжнародних конкурсів Т. Орлов, О. Гречньов, П. Криштоп, Б. Зобін, О. Антоненко, П. Сіробаба, Д. Загородній, О. Коломієць, В. Годлевський, Б. Бельський, В. Майборода, Д. Колтаков, композитори В. Прищенко, Є. Карпенко та інші.

Д. Бортнянський

Естрадний оркестр Сумського училища мистецтв і культури

Регіональна самостійність, з одного боку, сприяла розвитку державо-творчої ініціативи й самостійності науково-методичної думки, а з іншого боку, вносила певну анархію в управління навчальними закладами, що породжувало волонтаризм чиновників, ускладнювало можливості молоді скористатися правом отримати однаковий рівень знань і професійних навичок під час навчання за однією спеціальністю у різних вищих навчальних закладах.

Незважаючи на зазначені проблеми система мистецької освіти і як мережа навчальних закладів, і як інституалізована система, і далі забезпечувала соціально-культурні потреби України. Культурно-освітні училища орієнтуються на мистецький напрям освіти.

Отже, генеза розвитку мистецьких навчальних закладів показує, що зазначена система стала одним з феноменів соціально-культурного розвитку українського суспільства в 90-х роках. Вона впорядковувала системи музичної, художньої (образотворчої), театральної (акторської), хореографічної та інших видів мистецької освіти та інституалізувалася в розгалуженій мережі мистецьких спеціалізованих навчальних закладів.

У 90-х роках розпочався процес ринкового впорядкування мережі вищих навчальних закладів по всій території України, внаслідок чого в Україні з'являються перші мистецькі коледжі, академії, університети культури і мистецтва. На освітянському ринку свої послуги починають пропонувати мистецькі навчальні заклади нового типу: об'єднані з традиційних училищ культури і мистецтва (Одеське училище культури і мистецтва ім. К. Ф. Данькевича, Одеське художньо-театральне училище ім. М. Б. Грекова, Дніпропетровський театральнo-художній коледж) або з вищих навчальних закладів різних рівнів акредитації (Рівненський державний гуманітарний університет, до складу якого увійшли інститут культури, педагогічний інститут, Дубненське училище культури, Рівненське музичне училище), вищі навчальні заклади, які засновуються на інших, недержавних, формах власності (Одеське музичне кооперативне училище). Місцеві органи ініціюють відкриття нових за формою організації навчального процесу навчальних закладів. Так, в Києві відкривається за ініціативою композитора і мистецького діяча М. І. Чембержі Київська дитяча академія мистецтв. В ній навчання дітей з 7 років музики, хореографії, живопису, театального мистецтва поєднується із здобуттям повної загальної середньої освіти та отриманням освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра. Ці та інші навчальні заклади пропонують нові освітні стандарти та власні шляхи інтеграції в світовий культурний простір.

Загалом досвід 90-х років для системи мистецької освіти слід розглядати як період, якому притаманні певні протиріччя і прорахунки, але й як такий, що визначив найрізноманітніші позитивні тенденції її подальшого функціонування і тому є дуже цінним для прогнозування розвитку художньої культури України, передбачення перспектив її існування у новому ХХІ столітті.

Система управління всією вертикаллю спеціалізованих мистецьких закладів освіти гнучко

М. Чембержі

пов'язувала регіональні й галузеві, міжрегіональні й міжгалузеві інтереси. Вона становила приклад інтеграції підготовки спеціалістів різних рівнів освіти за одночасного збереження якісної визначеності та практичної спрямованості підготовки фахівців відповідних освітньо-кваліфікаційних рівнів. Проте цей принцип щодо початкового та середнього ступенів мистецької освіти у зазначений і подальший періоди дедалі більше втрачав сферу свого застосування.

Освітня система України в кроскультурному полі сучасності та інтеграція до європейського культурного простору.

90-і роки XX ст. — час, коли України стала на шлях самостійності як держава, шлях інтеграції в світовий культурний простір. Цього вимагали інтеграційні процеси, що вже відбувалися в освіті, глобалізація світової культури [World Declaration on Higher Education for the Twenty-First Century: Vision and Action. — UNESCO, 1998]. Тогочасна система мистецької освіти, сформована в радянський період, маючи глибинне коріння, суттєво відрізнялася від систем, що існували в інших світових центрах розвитку мистецтв — Західній Європі, США.

Спробуємо в цьому розділі визначити проблеми, які треба було розв'язувати суспільству, закладаючи нові підвалини мистецької освіти у новоствореній українській державі. (Доказову базу та приклади вважаємо за доцільне наводити переважно з досліджень системи музичної освіти як такої, що найбільш ґрунтовно розроблена в науковій літературі).

Наявна система підготовки мистецьких кадрів в Україні успадкувала деякі переваги попереднього досвіду організації освіти в Радянському Союзі, такі як:

- безкоштовна вища освіта (за рахунок державного бюджету) для всіх громадян;

- висока відповідальність влади, центральних органів управління за вироблення єдиної освітньої політики, фінансування освітніх закладів, розв'язання складних проблем поточної діяльності закладів освіти;

- висока якість навчання, яка досягалася ефективним використанням індивідуальної форми виховання студента;

- ретельний добір і розстановка викладацьких кадрів;

- дотримання демократичного принципу меритократизму в мистецькій освіті з дуже суворим відбором кандидатів як на стадії вступу до вищого закладу освіти, так і під час навчання;

- реалізація принципу прав особистості та рівного доступу всіх верств населення до отримання цієї освіти;

- широке охоплення мистецьким вихованням дітей шкільного віку до найвіддаленіших (одна з найкращих серед розвинених країн систем допрофесійного навчання);

- відносно невелика матеріальна участь батьків в оплаті послуг за навчання дітей в дитячих школах — музичних, художніх, хореографічних тощо.

Водночас освітня система в Україні мала свої вади. Однією з цих вад була зна-

чна фінансова обтяжливість для бюджету, у зв'язку з чим, на думку деяких науковців, вона мала недостатній коефіцієнт корисної дії [Актуальные проблемы музыкального образования: [Теоретические основы воспитания].

Система потребувала суттєвого вдосконалення. Крім того, як видно з розгляду динаміки її створення, вона була занадто централізованою, "зарегульованою", негнучкою. Це одна з проблем освітньої сфери, яка має місце серед глобальних проблем й інших розвинених країн — роль держави і міра впливу центрального управління в житті суспільства. Вона стала в 90-х роках актуальною й для України.

В галузі освіти вона полягає у мірі впливу державних органів управління на навчально-виховний процес, що відбувається у закладах освіти. Цілком зрозуміло, що державне регулювання функціонування системи освіти в умовах демократичного, динамічного, сучасного суспільства повинно було поступово зменшуватися. Але одночасно виникає питання: яким чином і до якої межі?

Специфіка підготовки мистецьких кадрів в Україні у ХХ ст. полягає в тому, що ця система близька до західноєвропейської проблематики, що стосується її змісту, витоків, використання світового культурного досвіду. Що стосується системи організації освітньої діяльності і управління державою, вона є ідентичною до всіх пострадянських республік, оскільки тривалий час перебувала з ними в одному правовому полі, а до певної межі — й в одному культурному просторі. В цьому контексті розглянемо європейський досвід саме тому, що він тривалий час був для українського суспільства закритим, і порівняємо його із власне українським, здобутим за певний історичний період.

Насамперед треба зазначити, що організація мистецької освіти в Україні, на відміну від європейських країн, була сформована в умовах високої централізації управління в державі, зокрема управління освітою, і відзначалася концептуальною єдністю всього навчально-виховного процесу [Теоретические основы воспитания и обучения в музыкальных учебных заведениях]. З одного боку, це стримувало ініціативу навчальних закладів, обмежувало врахування в навчальному процесі регіональних особливостей, з іншого — давало можливість дотримуватись в навчанні єдиних державних стандартів, критеріїв якості освіти і, в кінцевому результаті, забезпечити соціальні гарантії для населення в плані працевлаштування тощо. Так, єдині навчальні плани і програми створювали умови і гарантії щодо засвоєння студентами повного обсягу знань при переведенні на навчання з одного вищого навчального закладу до іншого, забезпечували єдині критерії оцінки знань в навчальних закладах різних регіонів країни і, як результат, — можливість вільного вибору закладу освіти для продовження навчання за обраною спеціальністю на більш високому освітньому рівні. Все це не потребувало проведення затратних як для навчальних закладів, так і для державного бюджету акредитацій, ліцензувань навчальних закладів тощо.

Водночас така система мистецької освіти, незважаючи на її відносну стабільність, дуже залежна від державного і місцевих бюджетів. Даючи можливість людині з раннього віку опановувати на професійному рівні мистецькі спеціальності, вона потребує значних бюджетних асигнувань і контролю за їх використанням. До 90-х років ХХ ст. функціонуванню системи сприяло поєднання інтересів місцевих органів влади і центральних державних органів управління

освітою. Подвійне підпорядкування давало можливість центральним органам утримувати стабільні стандартні (нормативні) обсяги фінансування незалежно від регіону, забезпечувати дотримання єдиних державних стандартів освіти, а місцевій владі використовувати науково-методичний та матеріально-технічний потенціал навчальних закладів, сприяючи соціально-культурному розвитку регіону.

У 90-х роках змінилися концептуальні засади діяльності органів виконавчої влади щодо управління вищими навчальними закладами. Високий рівень централізації управління системою освіти Міністерством освіти України, іншими міністерствами і відомствами, що мали у своєму підпорядкуванні вищі навчальні заклади, у тому числі і Міністерством культури і мистецтв України, змінився на відносну регіональну самостійність технікумів, училищ, коледжів мистецтва і культури, які отримали статус вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації.

Законом України “Про освіту”, нормативними актами Міносвіти України, Міністерства культури і мистецтв України навчальним закладам було надано більше самостійності у вирішенні питань відбору і розстановки керівних і викладацьких кадрів, обсягів фінансування і напрямів підготовки кадрів, визначенні шляхів здійснення міжнародних зв’язків та інтеграції у світову систему освіти [Зязюн, 2001, с. 40–43], [Положення “Про державний вищий навчальний заклад”: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 вересня 1996 р. № 1074]. Спостерігається тенденція щодо надання більшої самостійності вищим закладам освіти у визначенні змісту освіти, структури та шляхів розвитку навчального закладу — це, безперечно, було важливим кроком на шляху європейської інтеграції.

У цьому плані цікавим є досвід європейських країн, зокрема Німеччини, де роль центральних органів управління, навпаки, не відзначалася особливим опікуванням навчального процесу, але водночас виразно визначилися тенденції щодо уніфікації заключних вимог і дипломів, що видавалися, наприклад, випускникам вищих мистецьких шкіл (Hochschule, далі у тексті — ВМШ) [Белер, 1997, с. 46–49], [Габрієлова, 1993]. До того ж у Німеччині питання контролю за результатами навчання, заключними екзаменами, скажімо, у консерваторіях (подібних за рівнем до музичних училищ в Україні) намагалися поставити під юрисдикцію ВМШ.

В Україні існувала система, за якою випускники всіх вищих закладів освіти навчаються за спільними навчальними програмами, а навчальні заклади більш високого рівня контролюють якість навчально-виховного процесу у навчальних закладах нижчого рівня. Цей контроль забезпечувався через голів державних екзаменаційних комісій, яких щороку призначало Мінкультури України з числа професорсько-викладацького складу вищих мистецьких навчальних закладів [Про призначення голови Державної кваліфікаційної комісії Київського державного хореографічного училища: наказ Міністерства культури і мистецтв України від 30.04.98р. № 137-к // Поточний архів Міністерства культури і мистецтв України], [Про затвердження голів державних кваліфікаційних комісій музичних училищ на 1998 рік: наказ Міністерства культури і мистецтв України від 13.05.98р. № 154-к // Поточний архів Міністерства культури і мистецтв України], [Про призначення голів Державних екзаменаційних комісій Доне-

цької державної консерваторії ім. С. С. Прокоф'єва: наказ Міністерства культури і мистецтв України від 31.03.98р. № 95-к //Поточний архів Міністерства культури і мистецтв України], [Про призначення голови Державної екзаменаційної комісії Української академії мистецтва на 1998 рік: наказ Міністерства культури і мистецтв України від 16.02.98р. № 55 //Поточний архів Міністерства культури і мистецтв України], [Про призначення голови Державної кваліфікаційної комісії Львівського коледжу декоративно-ужиткового мистецтва: наказ Міністерства культури і мистецтв України від 11.05.98р. № 150-к //Поточний архів Міністерства культури і мистецтв України], [Про призначення голів Державної кваліфікаційної комісії Харківського художнього училища на 1998 рік: наказ Міністерства культури і мистецтв України від 30.04.98р. № 138-к //Поточний архів Міністерства культури і мистецтв України], [Про призначення голів Державної кваліфікаційної комісії Дніпропетровського театральнo-художнього коледжу на 1998 рік: наказ Міністерства культури і мистецтв України від 16.02.98р. № 54 //Поточний архів Міністерства культури і мистецтв України], [Про призначення голів Державної кваліфікаційної комісії Одеського художньо-театрального училища на 1998 рік: наказ Міністерства культури і мистецтв України від 06.02.98р. № 40 //Поточний архів Міністерства культури і мистецтв України], [Про призначення голови Державної кваліфікаційної комісії Дніпропетровського театральнo-художнього коледжу на 1998 рік: наказ Міністерства культури і мистецтв України від 01.04.98р. № 135 //Поточний архів Міністерства культури і мистецтв України].

Інша проблема, яка постала перед українською освітньою системою при розгляді шляхів інтеграції в європейську культуру, — строки опанування спеціальностями. Прийняття Кабінетом Міністрів України постанови 20 січня 1998 року N 65 “Про затвердження Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту)” внесло свої корективи в систему організації мистецької освіти.

Запроваджена в Україні з 1998 р. ступенева система вищої освіти набула більше спільних рис з європейською, де загальна система вищої освіти організовувалася, як правило, за кількома стадіями — циклами. Перший — триває два роки й уточнює фахову орієнтацію студента. Другий цикл триває 2–3 роки і є стадією поглиблення фахової підготовки. Третій, тривалістю 1 рік, дуже спеціалізований і готує до початку серйозних наукових досліджень.

Нові терміни підготовки молодших спеціалістів (з огляду на європейський — перший цикл) становили 2–4 роки, бакалаврів (з огляду на європейський другий цикл) і спеціалістів і становили 4–5 років, магістрів (новий рівень для України), що дорівнювало рівню спеціаліста (третій цикл), становили один рік і наблизили організацію освіти в Україні до європейської.

Проте зазначеною постановою Кабінету Міністрів України було передбачено для мистецьких навчальних закладах України так само, як, приміром, і в мистецьких школах Франції, Німеччини, підготовку мистецьких кадрів за однокілковими програмами. Термін навчання в мистецьких вищих навчальних, зокрема музичних, закладах, обумовлений тривалим процесом накопичення виконавського досвіду, концертного репертуару.

Безпосереднє навчання у вищих навчальних закладах України і в європейських країнах з мистецьких спеціальностей становить 5–6 років (у Франції 3–5 років)[Міжнародна освіта с. 10]. З урахуванням шкільного періоду час здобуття

мистецької освіти продовжується на досить тривалий час — 8–16 років (7 років шкільний період, 4 роки мистецьке училище, 5 років вищий навчальний заклад III–IV рівнів акредитації) і закінчується отриманням українських державних національних дипломів.

Проблеми тривалості навчання існують і в освітніх системах деяких європейських країн. Так, у Німеччині громадськість вважала за недоліки власної системи підготовки кадрів тривалий шлях для отримання вищої освіти (середній вік випускників вищих закладів освіти є 27,5 років), відсутність можливості після трирічного навчання отримати диплом бакалавра [Deutschland, с. 46–49]. Тому думку щодо занадто тривалого часу підготовки митців в Україні треба вважати не вадою системи мистецької освіти, а виробничою необхідністю.

Не позбавлено суперечностей й питання мережі — географії розташування вищих мистецьких навчальних закладів, їх функціонування регіонах.

В Україні на початку 90-х років функціонувало 70 училищ мистецтва і культури, які пізніше були акредитовані за I–II рівнем, і 10 вищих навчальних закладів, які, своєю чергою, акредитовані за III–IV рівнем. Їх чисельність становила у 1994 році 8,5% від загальної чисельності вищих навчальних закладів України [Статистичні дані до засідання колегії Міносвіти за підсумками 1994 року (вищі навчальні заклади)]. Приміром, у Німеччині у цей період 46 вищих закладів освіти з 326 (14%), у Франції 46 університетів з 72 (63%) готували кадри із спеціальностей культури і мистецтва [Корсак, 1997].

Україна в 90-х роках задовольняла потреби галузі мистецтва випускниками п'яти вищих музичних закладів освіти III–IV рівнів акредитації, одного театрального, одного художнього та трьох вузів культури. Вищу мистецьку освіту до 1997 р. можна було здобути в 33 музичних училищах, 7 художніх училищах, 2 театральних, хореографічному училищах та училищі естрадно-циркового мистецтва, 26 училищах культури. Специфіка підготовки мистецьких кадрів вимагала їх розташування у великих культурних центрах з розвинутою інфраструктурою професійних мистецьких установ — у всіх 25 обласних центрах України.

Як свідчать матеріали засідання колегії Міністерства культури України цього періоду, в країні існувала практика, на наш погляд, негативна, коли такі вищі навчальні заклади відкривалися в містах, що не мали достатньої соціально-культурної бази — Держинськ, Дніпродзержинськ, Сєверодонецьк, Умань тощо, в яких не існувало розвинутої інфраструктури мистецьких установ і організацій творчих професійних колективів, філармоній, театрів тощо. Маргінальне існування цих навчальних закладів в нових ринкових умовах проявило себе ще гостріше відсутністю достатнього фінансування, конкурсу абітурієнтів, кваліфікованого викладацького складу тощо.

Ще одна проблема, — це проблема статусу вищих навчальних закладів. Мережа подібних навчальних закладів в європейських країнах не об'єднана в єдину систему. Всі вони діють самостійно, не вважаються класичними вищими закладами освіти як університети, оскільки здійснюють підготовку на базі неповної середньої освіти. Хоча, приміром, у Франції існують трирічні технічні ліцеї, які прирівняні до вищих закладів освіти як такі, що дають профільну освіту, орієнтовану на конкретний вид діяльності.

Професійних музикантів, режисерів, сценографів, танцівників в європей-

ських країнах — Німеччині, Франції, Австрії, Угорщині готували у вищих закладах освіти, що називаються вищими музичними школами (ВМШ) або вищими школами мистецтва [Френкель, 1992], [World Guide to Higher Education, 1996].

Крім того, в Німеччині чимало вищих шкіл мистецтв організовано на базі консерваторій, які діяли за статусом музичних академій. За рівнем підготовки, переліком спеціальностей вони наближалися до училищ (коледжів) мистецького спрямування, що діяли в Україні. Але склад студентів в них був ширшим: від професійних музикантів до аматорів, що повторювало певним чином функції культурно-освітніх училищ України. Подібні заклади функціонують у провідних культурних центрах кожного регіону України.

Проблемним є й питання щодо економічної доцільності функціонування мистецького навчального закладу. На перший погляд, більша чисельність студентів (учнів) в одному навчальному закладі могла б дати більший економічний ефект його діяльності.

Але досвід як України, так і європейських країн, свідчить, що прагматична доцільність у цьому випадку неефективна. Контингент студентів українських мистецьких вищих навчальних закладів залишався відносно невеликим — до 1 тис. осіб у кожному навчальному закладі. Щорічний прийом на мистецькі спеціальності в Україні становив в середині 90-х років до 600–700 осіб при конкурсі на різні мистецькі спеціальності від 2 до 8 осіб на місце. Приміром, у Німеччині бажаючих навчатися в мистецьких вищих закладах освіти в 1996 р. було 4 тис. осіб. У 90-х роках не зменшується кількість абітурієнтів у всі мистецькі навчальні заклади Німеччини, Франції, а емпіричний досвід показує, що “камерність” цих навчальних закладів була й залишається запорукою якості підготовки випускників.

Наступною проблемою у зв’язку з інтеграцією в європейську систему при її розгляді відносно України виявилася проблема спеціальностей і кваліфікацій.

Принципово важливим чинником підготовки кадрів культури і мистецтва для системи є те, що в 90-х роках їх підготовка в Україні велась, як і в європейських країнах, переважно у спеціалізованих вищих закладах освіти високого рівня: музичній та художній академіях, консерваторіях, театральному інституті, інститутах культури. Студентам надавалася можливість опановувати суміжні спеціальності: актор — режисер, музикант-інструменталіст — диригент, композитор, художник — мистецтвознавець. Це сприяло комплексності підготовки майбутніх артистів-музикантів, художників, акторів театру, диригентів, хореографів тощо. Тому спеціалізація навчального закладу на підготовці спеціалістів одного професійного спрямування, на нашу думку, має принциповий, концептуальний характер.

Цього вимагає принцип селективного відбору, або меритократизму, який застосовується в мистецьких вищих навчальних закладах усіх розвинутих країн. Він передбачає тривалу підготовку і відбір перспективних студентів з 6–10-річного віку (в європейських країнах з 1-го курсу вищого навчального закладу). Підготовка з мистецьких спеціальностей відрізняється від підготовки кадрів зі спеціальностей “масових професій” (наприклад, вчителя, юриста, економіста, інженера тощо) тим, що перед студентами вже під час навчання ставиться завдання досягти найвищої майстерності у виконанні програмного твору або створити таку оригінальну художню роботу, яка б розкривала глибокий худож-

ній задум і досконалість форми. Інакше кажучи, перед студентом ставиться завдання досягти майстерності авторів тих академічних творів, які вивчаються в програмах базових предметів.

І більшість молоді мистецьких навчальних закладів цього не тільки прагне, а й досягає, стаючи лауреатами професійних міжнародних конкурсів, фестивалів, призерами художніх виставок тощо.

Показовим в цьому контексті стало проведення в Україні на базі провідних мистецьких навчальних закладів музичних конкурсів, членами журі й учасниками яких стають музиканти усього світу. Такі конкурси з ініціативи музикантів організовано на базі Донецької консерваторії ім. С. С. Прокоф'єва 1991 р. (Міжнародний конкурс молодих піаністів на батьківщині Сергія Прокоф'єва), Харківської середньої спеціальної музичної школи у 1994 р. (Міжнародний конкурс Володимира Крайнева), конкурси на базі Львівської та Одеської консерваторій, Кіровоградського музичного училища тощо.

З-поміж цих конкурсів найпрестижнішим і найавторитетнішим в Україні й за кордоном став Міжнародний конкурс молодих піаністів пам'яті Володимира Горовиця. Організований у 1995 р. на базі Київського музичного училища ім. Р. М. Глієра як конкурс для студентів музичних навчальних закладів, він за перші десять років існування зібрав понад 600 піаністів з 27 країн світу, а його лауреати стали відомими музикантами. Вони як лауреати за умовами конкурсу дали понад 230 концертів у престижних концертних залах Австралії, Білорусі, Великої Британії, Греції, Ізраїлю, Італії, Китаю, Литви, Малайзії, Нідерландів, Німеччини, Південної Кореї, Польщі, Росії, Румунії, Сербії, США, Туреччини, Угорщини, Франції, Хорватії, Чехії, Швейцарії, Японії. Цікавим фактом є те, що, отри-

Програми конкурсів, започаткованих вищими музичними навчальними закладами

мавши професійну підготовку в українських мистецьких навчальних закладах, лауреати цього конкурсу стали переможцями таких престижних міжнародних змагань, як конкурс у м. Хамаматацу (Японія) — Олександр Гаврилук; конкурс Вайна Клайберна (США) — Олексій Колтаков; конкурс у Шанхаї (Китай) — Олексій Гринюк; конкурс ARD (Німеччина) — Денис Прощаєв; конкурс Марії Каллас (Греція) — Вадим Холоденко; конкурс ім. П. І. Чайковського (Росія) — Дмитро Онищенко; конкурс ім. М. Падеревського (Польща) — Марія Кім; конкурс в Ібіці (Іспанія) — Олександр Піроженко.

У XIX ст. таким випускникам художньої академії, консерваторії давали диплом вільного художника. Ця традиція за роки радянської влади була втрачена. Сьогодні йому дорівнює свідоцтво про закінчення асистентури-стажування у консерваторії (музичній академії) або аспірантури вищого мистецького навчального закладу.

Така система виховує не тільки митця — виробника або творчого інтерпретатора художніх вартостей, а й фахівця, здатного передати свій досвід новому поколінню, власним прикладом сприяти поширенню у суспільстві інтересу до мистецької діяльності. Таким чином, спеціалізація для цих навчальних закладів є виробничою необхідністю.

Найбільш талановита молодь завжди прагнула здобути освіту в системі мистецьких навчальних закладів. За переліком спеціальностей, за якими здійснюється підготовка, мистецькі навчальні заклади України та Європи практично не відрізняються. В них готують музикантів-інструменталістів, співаків, диригентів, композиторів, художників, скульпторів, акторів тощо.

Вищі мистецькі школи європейських країн випускають композиторів, диригентів, співаків-солістів і виконавців камерного ансамблю, хормейстерів. Але в цих же вищих навчальних закладах готують педагогів не тільки для музичних шкіл, а й учителів ритміки і танцю.

Мистецтвознавців (музикознавців) в європейських країнах переважно готують університети. Наприкінці XX ст. у Німеччині ВМШ також почали відкривати мистецтвознавчі факультети, наявність яких в Україні була прерогативою тільки мистецьких вищих навчальних закладів. Водночас інтегративні процеси позначилися і на навчальних закладах України. В 90-х роках в Україні деякі вищі навчальні заклади немистецького профілю розпочали готувати музикознавців (Приазовський технічний університет), акторів театру (Львівський університет), диригентів хору (Прикарпатський педагогічний університет) тощо.

Значна увага в європейських країнах (Німеччині, Англії, Австрії) приділяється у XX ст. підготовці церковних музикантів. Від учителів музики, яких випускають музично-педагогічні факультети університетів, в Англії вимагалось й уміння грати на щоденних богослужіннях, керувати хором та оркестром, навчати гри на музичному інструменті.

Підготовка таких фахівців (регентів) як у державних, так і в недержавних вищих закладах освіти в Україні на межі XX–XXI ст. здійснювалася як додаткова спеціалізація до спеціальності диригента хору в центральному і західному регіонах (наприклад: у Чернігівському, Рівненському музичних училищах). Це є свідченням того, що Україна завжди знаходилася у європейському культурному просторі, відчуючи всі його зміни й реагуючи на них.

Водночас, на відміну від європейських країн, у розвитку професій, суміжних

Хор та симфонічний оркестр Чернігівського музичного училища ім. Л. Ревуцького

з мистецькими, у вищих закладах освіти України не ведеться підготовка кваліфікованих майстрів з виготовлення музичних інструментів, бібліотекарів, що знаються на музиці, образотворчому мистецтві тощо, продавців у музичних магазинах, настроювачів фортепіано (що дуже поширено, наприклад, у Німеччині).

Цікавий досвід підготовки технічних працівників для театрів і будинків культури накопичений у Франції. У Вищому інституті техніки спектаклю, маючи диплом бакалавра в галузі столярної, слюсарної справи, електротехніки, механіки та дворічний стаж роботи, за 7 місяців можна було отримати спеціалізацію освітлювача театральної сцени, звукотехніка, керівника сцени. У школі сценології з дворічним терміном навчання на базі Інституту архітектури готували сценографів [Кинематографический всеобуч во Франции, с. 33–37], [Френкель, 1992]. Цей навчальний заклад здійснював і перепідготовку фахівців. В Україні з цих спеціальностей готувалися спеціалісти лише в Одеському театральному художньо-технічному училищі. Але після об'єднання згаданого навчального закладу з Одеським художнім училищем ім. М. Б. Грекова у 1996 р. підготовка таких фахівців в Україні фактично припинилася, оскільки зазначені спеціальності зникли у чинному з 1997 р. новому переліку спеціальностей [Про перелік напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями: Постанова Кабінету Міністрів України від 24 травня 1997 року № 507].

У Німеччині кадри з художньо-технічною освітою — звукооператорів, звукоінженерів готували Вищі школи в Берліні, Детмонді, Спеціальна вища школа в Дюссельдорфі [Профессиональное образование, 1987, с. 11]. ВМШ ввели курси джазової, популярної, масової музики та відкрили відповідні факультети.

Сучасний стан розвитку культури, передусім музичної, зумовив появу в

Естрадний оркестр Львівського музичного училища

Україні нових, нетрадиційних для радянської системи напрямів музичної освіти — підготовки кадрів для студій звукозапису (звукорежисерів) та естрадних музикантів.

Цей процес активно розпочався в 80-х роках відкриттям відділень і факультетів для підготовки естрадних виконавців у Київському, Одеському, Донецькому музичних училищах, Донецькій консерваторії ім. С. С. Прокоф'єва, Харківському інституті мистецтв ім. І. П. Котляревського, звукорежисерів у Київському музичному училищі ім. Р. М. Глієра тощо [Поточний архів Міністерства культури і мистецтв 1990–2000 рр.].

У 90-х роках і музичні навчальні заклади України, і мистецькі навчальні заклади інших європейських країн зіткнулися з проблемою, пов'язаною з бажанням більшості студентів стати концертуючими солістами. Не усвідомлюючи всіх труднощів конкурсної боротьби, не враховуючи, що сучасні технічні засоби звукозапису, які доступні будь-кому для порівняння досягнень того чи того виконавця (а це зумовлювало й постійно зростаючі вимоги до виконавців), молодь часто переоцінювала свої можливості. Зменшити ризик залишитися без роботи, гарантувати певну соціальну захищеність могли навчальні заклади, які пропонували отримання додатково до суто мистецької діяльності педагогічної освіти. Педагогічна робота в дитячих музичних, художніх і загальноосвітніх школах є доповненням до основної і в Україні (як і в європейських країнах) схвалювалася урядом. В Україні творчі працівники — одна з категорій працівників, якій було дозволено поєднувати за сумісництвом творчу роботу з адміністративною, викладацькою, науковою тощо, що обмежувалося для інших спеціальностей.

Отже, комплексне навчання, передбачене освітніми системами різних країн, яке давало можливість отримати споріднені або взаємодоповнювальні кваліфікації, сприяло кращій соціальній адаптації молоді.

У багатьох країнах Європи студенти музичних вищих закладів освіти обирали, крім виконавської спеціальності, або, приміром, спеціальності композитора, спеціалізації в галузі церковної або шкільної музики, диригування. Наявність кількох спеціальностей давала більше шансів як українським, так і європейським студентам у подальшому працевлаштуванні.

Навчання в українських мистецьких вузах давало можливість студентам отримати паралельно з мистецькою освітою і викладацьку спеціальність, що передбачалося програмами навчання. Але таке комплексне навчання, на відміну від європейських вищих закладів освіти, в українських навчальних закладах передбачало обов'язкове розмежування на "викладачів" і "виконавців" під час складання державних іспитів, а не під час вступу. Це давало можливість покращити соціальний захист випускників, з одного боку, надаючи їм більш широкий вибір професій, а з другого, зробити кращий відбір з претендентів на отримання цих професій.

Таким чином, ми бачимо, що в останньому десятиріччі XX ст. розвиток культурно-освітньої сфери України знаходився у руслі європейських подій, спостерігаємо багато спільного в наявних переліках спеціальностей і професій, концепціях, системах організації підготовки мистецьких кадрів. Це давало шанс для творчих працівників на швидку інтеграцію системи мистецької освіти України в європейську, входження до єдиного економічного простору.

Однак суть перетворень у вітчизняній системі освіти, розпочатих на початку 90-х років Міністерством освіти України, полягала у здійсненні переходу "від західноєвропейської системи до англо-американської" [Згуровський, 1997, № 3–4], [Таран-Жовнір, 1998, с. 7–13].

Думка про перспективність американської системи організації освіти в історії розвитку системи освіти в Україні (Радянському Союзу) не нова. Ще 1914 р. Н. К. Крупська за завданням В. І. Леніна проаналізувала освітні системи західних країн для вибору моделі однієї з них для реалізації в Росії. Найбільш вдалою і адекватною до російських умов, на думку Крупської, була американська модель [Крупская, 1957, с. 203–210].

Суть реформ із впровадженням бакалаврату наприкінці XX — на початку XXI ст. є в скороченні термінів навчання, уніфікації та стандартизації документів про освіту з країнами Західної Європи. Вводився 2–4-річний термін навчання, який є першим ступенем підготовки фахівця на базі повної середньої освіти. Наявна в Україні мережа вищих закладів освіти I–II рівнів акредитації, які дають професійну підготовку молодшого спеціаліста на базі неповної середньої освіти, створила проблему в галузі мистецької освіти, оскільки функції бакалавра і молодшого спеціаліста на практиці в посадових обов'язках не відрізняються. Наявність же освіти на рівні бакалавра — базової вищої освіти — без конкретної спеціальності не дає можливості використовувати такого фахівця в творчих колективах будь-якої мистецької галузі. Так, чинний чотирирічний термін підготовки актора у вищих навчальних закладах неможливо розмежувати на бакалавра і магістра у зв'язку з підготовкою цих кадрів за фактично інтегрованими навчальними планами. З цієї ж причини і не може бути скорочений до 1–1,5 року, як передбачено системою ступеневої освіти, і термін підготовки спеціаліста [Про затвердження Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту): Постанова Кабінету Міністрів України від 20 січня 1998 р. № 65].

Крім того, треба зазначити, що американська система освіти має принципову відмінність від української у виборі між гуманітарним і технократичним підходом до мети освіти.

Від початку розвитку і становлення суспільства США там понад усе цінувалася така педагогіка, яка стимулювала прагматичне ставлення до знань та їх використання. Суспільство готувало свідомого громадянина, доброго члена родини, споживача і виробника. Для цього обов'язковими компонентами освіти вважали англійську мову, суспільні дисципліни, фізичну культуру. З 70-х років орієнтиром освіти в США стало не тільки виховання громадянина, а й оволодіння всім комплексом знань, бажаним для реалізації своїх громадянських прав і гідної конкуренції в системі глобальної економіки [Общее музыкальное образование в США], [Романовський, 1999], [Тенденции и направления развития общего музыкального и эстетического образования в США, с. 20].

Вочевидь такий суттєво інший підхід відрізняється від системи освіти, що історично склалася в західноєвропейському і слов'янському світі, де мистецьким наукам приділяли значну увагу (пригадаймо переліки основних наук у братських або парафіяльних школах, колегіумах XVII—XIX ст.: тривіум — граматики, філософія, риторика та квадрівіум — арифметика, геометрія, астрономія, музика).

Система мистецької освіти, що склалася в Україні наприкінці ХХ ст., ґрунтувалася на переважанні "гуманітарного", а не "технократичного" компонентів навчального процесу, на заохоченні людини до самовдосконалення, самопізнання, відкриття навколишнього світу у всьому його розмаїтті. Система давала змогу людині усвідомити свободу індивідуальності, сильні й слабкі сторони своєї натури, вміння тверезо оцінювати свої переваги і недоліки. В людині пробуджувалося почуття відповідальності, впевненості в тому, що від неї в житті багато що залежить.

У зазначений період в Україні почали з'являтися технократичні тенденції в освіті, підхід, який реалізувати простіше. Навчальні плани і програми багатьох спеціальностей, заформалізовані у різноманітних тестах, почали змушувати студента запам'ятовувати певні правила, аксіоми, а не вдумливо вивчати принципи дії цих законів. На наш погляд, розуміння докорінної відмінності між американським і європейським підходами в освіті дає можливість скоригувати подальші шляхи реформування системи організації навчання в Україні.

Треба також зауважити, що в ринкових умовах для системи освіти в Україні стала обтяжливою проблема "поляризації" існування освіти "для багатих" (платної) і "для бідних" ("безплатної"). Але парадокс полягав у тому, що елітні навчальні заклади виграють у якості знань і вихованні, насамперед, за рахунок існування позашкільного навчання та власного компоненту навчальних планів. В Українській державі ці "додаткові" послуги забезпечувалися за рахунок діяльності позашкільних закладів освіти і бюджетних коштів.

Підбиваючи підсумки, можна зробити висновок, що нове в освіті — це й частина педагогічної скарбниці минулого на додачу до експериментальних технологій. Приведення системи мистецької освіти України у відповідність до загальноєвропейських стандартів на межі двох останніх століть із збереженням національних традицій дало не тільки шанс повноправного інтегрування в культурний простір Європи, а й відкрило шлях до взаємозбагачення культур різних країн.

Особливості адаптацій регулятивних методів культури і освіти в Україні наприкінці ХХ ст.

Період 90-х років ХХ ст. для навчальних закладів України — період нестабільності й коливань можна порівнювати з періодом реформ, що відбувалися в країні та її системі освіти в 20–30-х роках ХХ ст. Надзвичайно складним він був і для системи управління мистецькими навчальними закладами. Державним органам управління культурою, до сфери компетенції яких були віднесені всі мистецькі заклади освіти, у процесі переходу на нові ринкові умови господарювання необхідно було провести значну роботу, щоб у стислі строки забезпечити нову правову базу функціонування позашкільних, шкільних, середніх спеціальних та вищих навчальних закладів.

За традицією радянських часів, реалізація нової політики в галузі культури, управління мистецькими закладами освіти покладалася на Міністерство культури України як державного органу.

Діяльність Мінкультури України як органу виконавчої влади відбувалася в умовах проведення постійних реформ, що значно ускладнювало виконання цього завдання. З 1992 по 2000 рік чотири рази — у 1992, 1993, 1995, 2000 роках — переглядалося положення про Міністерство культури (у 1995 р. воно дістало назву “Міністерство культури і мистецтв України”) [Питання Міністерства культури України: Положення про Міністерство культури України: Постанова Кабінету Міністрів України від 1 червня 1992 р. № 301], [Про Положення про Міністерство культури і мистецтв України (Із змінами і доповненнями, внесеними Указом Президента України від 27 січня 1999 року № 70/99): Указ Президента України від 9 грудня 1995 р.], [Питання Міністерства культури України: Постанова Кабінету Міністрів України від 13 травня 1993 р. № 348], [Про Положення про Міністерство культури і мистецтв України: Указ Президента України від 31 серпня 2000 р.].

Протягом перших п'яти років незалежності України чотири рази змінювалося керівництво державним органом. Експерименти з призначенням на посаду міністра людей, знаних в мистецьких колах, але мало досвідчених як діячів державного апарату, не могли не вплинути в частині відпрацювання стратегії дій цього державного органу.

На зміну досвідченому урядовцю радянських часів Ю. О. Олененку 1991 р. на посаду міністра культури призначили чудову актрису драматичного театру, але мало досвідченого керівника Л. І. Хоролець. Пропрацювавши на цій посаді півтора року, вона у листопаді 1992 р. передає управління галуззю видатному науковцю — письменнику І. М. Дзюбі, який теж пропрацював на посаді трохи більше півтора року, до серпня 1994 р. Президент Республіканської асоціації українців, він намагався провести кардинальні реформи в галузі. Але й йому бракувало досвіду державного діяча-управлінця галуззю. Після його звільнення міністерство майже на півроку взагалі залишилося без міністра. Тільки у 1995 р. з приходом на цю посаду Д. І. Остапенка — музиканта і досвідченого державного службовця ситуація дещо стабілізувалася.

Відповідно змінювалися і пріоритети в діяльності центрального державного органу управління культурою, його вплив на розвиток регіонів.

Затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 1 червня 1992 р.

Положення про Міністерство культури України передбачало, що Міністерство, застосовуючи економічні методи, мало будувати свою діяльність на принципах розмежування функцій державної виконавчої влади та безпосереднього господарювання, що здійснювалося закладами, підприємствами й організаціями культури. Через свої органи на місцях — обласні, районні управління культури Мінкультури вибудовувало організацію роботи мистецьких навчальних закладів у регіонах.

У постанові уряду було також визначено, що Міністерство культури України, використовуючи свої функції державної виконавчої влади, мало безпосередньо формувати “гуманістичну спрямованість” та орієнтувати “на національні та загальнолюдські цінності” діяльність закладів освіти галузі, які здійснювали підготовку кадрів мистецтва і культури, забезпечувати “умови для розвитку всіх видів мистецтв, самодіяльної творчості, ...свободу творчості, ...умови для вільного виявлення індивідуальності митця”. Цей державний орган мав визначати “перспективи та напрями розвитку спеціальної освіти у галузі культури і мистецтв”, організовувати “підготовку, перепідготовку і підвищення кваліфікації творчих працівників та інших фахівців галузі”, сприяти ефективності наукових досліджень з актуальних проблем культури і мистецтва” [Питання Міністерства культури України: Положення про Міністерство культури України: Постанова Кабінету Міністрів України від 1 червня 1992 р. № 301].

У травні 1993 р. Кабінет Міністрів України затверджує нове Положення про Міністерство культури України [Питання Міністерства культури України: Постанова Кабінету Міністрів України від 13 травня 1993 р. № 348], яке суттєво не змінює напрями і функції його діяльності щодо організації мистецької освіти порівняно із завданнями, що були визначені Положенням про Міністерство 1992 р.

Удосконаленню системи мистецької освіти — підготовки мистецьких кадрів мала сприяти реорганізація Міністерства культури України в Міністерство культури і мистецтв України у 1995 р. (напрошується аналогія з 1918 р., коли уряд УНР у назві Міністерства освіти визначив також і сферу управління мистецтвом центральним державним органом). Згідно з Указом Президента України сама назва установи вже вказувала на визначені державою пріоритети у сфері культурної політики щодо ролі мистецтва в духовному житті країни.

Положенням про Міністерство визначено його роль та важелі впливу на формування і організацію мистецької освіти в Україні. В п.12 цього документу було передбачено, що воно “визначає перспективи та напрямки розвитку спеціальної освіти галузі, ...організовує підготовку, перепідготовку і підвищення кваліфікації творчих працівників та інших фахівців галузі” [Про Положення про Міністерство культури і мистецтв України (із змінами і доповненнями, внесеними Указом Президента України від 27 січня 1999 р. № 70/99): Указ Президента України від 9 грудня 1995 р.].

Указом Президента України було визначено, що через Мінкультури України в усіх регіонах країни мають відбуватися:

реалізація державної політики у сфері культури і мистецтв, яка ґрунтується на принципах та пріоритетах, визначених Основами законодавства України про культуру та законодавством України;

збереження культурно-мистецького надбання, розвиток української культури і мистецтва, створення сприятливих умов для збереження етнічної мовної

та культурної самобутності, рівноправного розвитку національних культур в Україні;

розроблення пропозицій щодо основних напрямів розвитку національної культури і мистецтв, стимулювання культурно-мистецького процесу;

розвиток соціальної та ринкової інфраструктури у сфері культури і мистецтв;

розширення міжнародного культурного співробітництва та розвиток культурних зв'язків.

Питання функціонування системи мистецької освіти в нових умовах утвердження України як незалежної держави уряд вважав за одне з найважливіших.

Згідно з п. 8 Положення про Міністерство культури і мистецтв України, затвердженим Указом Президента України від 9 грудня 1995 р., міністр культури, який призначався відповідно до діючого на той час законодавства Президентом України, розподіляв обов'язки між чотирма заступниками, яких також призначав Президент України. Один з цих заступників обов'язково персонально відповідав за діяльність системи мистецьких навчальних закладів.

Перехід від державної до загальнодержавної системи управління спрямував головні зусилля структурних підрозділів центрального апарату управління на розробку стратегічних напрямів розвитку державної політики в цій галузі, держави загалом, формування нормативної бази, розширення і поглиблення міжнародних зв'язків, що до 90-х років було прерогативою союзних державних органів. Значна роль при цьому відводилася системі мистецьких навчальних закладів, які самостійно стали розробляти нормативну базу забезпечення навчального процесу, налагодження міжнародних зв'язків тощо.

З метою оптимізації управління, як свідчать архівні матеріали Мінкультури, структура управління мистецькими закладами освіти змінювалась. У центральному апараті Міністерства культури і мистецтв разом з реорганізацією самого міністерства змінювалась і структура управлінь і відділів, що координували й контролювали роботу мистецьких навчальних закладів. Вона віддзеркалювала структуру мережі мистецьких навчальних закладів.

Оперативне управління навчальними закладами на початку 90-х років здійснювалося Управлінням навчальних закладів Мінкультури України, спеціалісти якого працювали за напрямами: музичне мистецтво, образотворче мистецтво, театральне мистецтво, культура, позашкільна початкова професійна підготовка в дитячих школах естетичного виховання. Методичне забезпечення та координація методичної роботи навчальних закладів здійснювалися Республіканським методичним кабінетом навчальних закладів мистецтва і культури. Скорочення чисельності працівників Управління навчальних закладів до 6 осіб у зв'язку з реорганізацією Міністерства культури України в Міністерство культури і мистецтв України, а згодом зміна структури Міністерства і створення у 1998 р. відділу навчальних закладів на базі Управління з чисельністю працюючих 4 осіб змінили структуру цього підрозділу [Поточний архів Міністерства культури і мистецтв 1990–2000 років].

Фактично припинився контроль за роботою позашкільних мистецьких закладів освіти. Координатором у цій справі стала громадська організація — Рада директорів дитячих шкіл естетичного виховання, склад якої затверджувало міністерство. Її створення стало результатом ініціативи не державних структур, а

прагнення директорів шкіл естетичного виховання. Всі вони залишилися сам на сам із своїми регіональними проблемами і потребували допомоги центральних органів в організаційних питаннях. Значних зусиль докладали для стабілізації системи початкової професійної освіти — діяльності дитячих музичних і інших шкіл директори київських дитячих шкіл мистецтв О. Г. Шаліт, В. Г. Щегловський, М. Й. Єрошевський.

Змінилися й функції інспекторів центрального органу виконавчої влади — міністерства, інститут яких було засновано у перших роках радянської влади. Тепер вони стали називатися відповідно до класифікатора професій "спеціалістами".

Так, в обов'язки головного спеціаліста відділу навчальних закладів Мінкультури з напрямку підготовки спеціалістів музичного мистецтва входило вирішення широкого кола питань, пов'язаних з існуванням системи. Це надання пропозицій щодо подальшого вдосконалення освіти з підготовки кваліфікованих кадрів мистецтва у вищих музичних навчальних закладах I–IV рівнів акредитації та середніх спеціальних музичних школах-інтернатах; розвитку напрямів освіти, розробки комплексних і цільових програм; формування державного плану прийому до вищих музичних навчальних закладів I–IV рівнів акредитації, середніх спеціальних музичних шкіл-інтернатів і щорічна підготовка Правил прийому та вступних вимог до вищих мистецьких навчальних закладів.

Головний спеціаліст мав здійснювати контроль та надавати необхідну допомогу в роботі приймальних комісій, аналізувати та узагальнювати підсумки прийому до навчальних закладів. Він здійснював підготовку документів про призначення голів Державних кваліфікаційних та Державних екзаменаційних комісій вищих мистецьких навчальних закладів. На нього покладалося вивчення і впровадження у музичну освіту кращого педагогічного досвіду і наукових досягнень; планування та організація проведення виконавських оглядів-конкурсів студентів, науково-теоретичних конференцій, нарад, сприяння підвищенню ефективності навчального процесу; надання пропозицій керівництву міністерства з питань відкриття нових спеціальностей у музичних навчальних закладах; підвищення кваліфікації професорсько-викладацьких кадрів; відзначення та заохочення викладацьких кадрів. Аналогічні завдання мали спеціалісти з напрямку підготовки образотворчого та театрального мистецтва.

Такий широкий спектр завдань вимагав певних ділових і освітніх рис від осіб, що здійснювали системний підхід в управлінні мистецькою освітою.

На посаду головного спеціаліста призначалися особи з базовою вищою мистецькою освітою, які пройшли конкурсний відбір чи стажування або були зараховані до кадрового резерву на заміщення вакантної посади наказом Міністра або Першого заступника Міністра.

Головний спеціаліст підпорядковувався безпосередньо начальнику відділу навчальних закладів, який теж повинен був мати базову мистецьку освіту.

Ці працівники повинні були знати: Конституцію України, закони України "Про державну службу", "Про боротьбу з корупцією", Укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, що стосуються діяльності навчальних закладів, положення про Міністерство культури і мистецтв України, постанови колегії, накази та розпорядження Міністерства культури і мистецтв України та Міністерства освіти і науки України, керівні нормативні акти, декрети і по-

станови органів державного управління з питань політики в галузі культури, мистецтва та освіти в Україні, проблеми розвитку і вдосконалення мистецької освіти, механізм службових взаємодій між управліннями та відділами міністерства, систему діловодства, правила ділового етикету та правила і норми охорони праці, положення про відділ навчальних закладів центрального апарату Міністерства культури і мистецтв. Такі ж вимоги ставилися й у доборі кадрів, що призначалися на посади керівників вищих мистецьких навчальних закладів.

Рівень такої підготовки мали надавати й надавали навчальні заклади системи Мінкультури.

Особлива роль у державотворчому процесі, культурному будівництві належала Колегії Мінкультури України. До її складу входили найвідоміші в Україні митці, провідні фахівці галузі: композитор Л. Дичко, кінорежисер М. Мащенко, драматург Я. Стельмах, хоровий диригент і ректор Національної музичної академії ім. П. І. Чайковського О. Тимошенко та інші. Наявність у її складі керівника провідного вищого навчального закладу, на наш погляд, є свідченням визнання високої ролі мистецьких навчальних закладів у культурному будівництві нової незалежної країни. Завданням цього колегіального органу було визначення першорядних завдань галузі та пошук шляхів їх вирішення.

Тогочасні нормативні документи свідчать про те, що Мінкультури України та підпорядковані йому регіональні органи — управління культури, мистецькі заклади освіти працювали над виконанням великої кількості галузевих і державних програм у сфері державної молодіжної політики, розвитку української культури, реформування вищої освіти в Україні, патріотичного виховання населення, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства тощо. Міністерство культури і мистецтв України разом із підпорядкованими йому закладами мистецтва і культури забезпечувало виконання заходів, які були передбачені державними програмами “Діти України” (1996 р.) [Про національну програму “Діти України”: Указ Президента України від 18 січня 1996р. № 63/96], “Молодь України” (1998 р.) [Про Комплексні заходи Кабінету Міністрів України щодо реалізації державної молодіжної політики в Україні (“Молодь України”): Постанова Кабінету Міністрів від 20 березня 1998 р. № 348], “Освіта” (1993 р.) [Державна національна програма “Освіта”: Україна ХХІ ст., 1994], “Культура, просвітництво, дозвілля” [Державна програма “Культура. Просвітництво. Дозвілля”], Постанови Кабінету Міністрів України “Про стан і заходи щодо розвитку української культури” [Про деякі заходи розвитку національної культури: Розпорядження Президента України, 9 березня 1994 р.], Національною програмою патріотичного виховання громадян, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства (1999 р.) [Про затвердження Національної програми патріотичного виховання населення, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства: Постанова Кабінету Міністрів України від 15.09.1999 р. № 1697] тощо.

Із зазначених програм особлива увага навчальними закладами Мінкультури приділялася виконанню Національної програми “Освіта” (Україна ХХІ ст.).

Її виконання в діяльності Мінкультури та підпорядкованих йому мистецьких навчальних закладів було пов’язане з вирішенням таких соціально-культурних завдань, як розробка систем соціального захисту, забезпечення соціальних га-

рантій педагогічним працівникам галузі, сприяння їх ефективній педагогічній діяльності та участі в управлінні навчальними закладами. Соціально-культурні питання, які стояли перед навчальними закладами в перших роках становлення системи на початку ХХ ст., в новому історичному контексті дістали свої шляхи вирішення.

Програмою “Освіта” передбачалося оновлення змісту освіти, що пов’язувалося зі створенням нового покоління підручників і посібників на варіативній основі, розробкою типових навчальних планів і програм для всіх рівнів освіти, методичним забезпеченням усіх предметів, запровадженням інтегративних навчально-розвиваючих програм і навчально-методичних посібників з проблем позашкільної виховної роботи, розробкою державних тестів, нормативів та практичних завдань для контролю якості підготовки на всіх рівнях навчання [Державна національна програма “Освіта”: Україна ХХІ ст.]

З метою вдосконалення структури системи мистецьких навчальних закладів у 1997 р. Мінкультури України разом з регіональними органами влади здійснило реорганізацію мережі навчально-виховних закладів І–ІІ рівнів акредитації з урахуванням регіональних особливостей, унаслідок якої було укрупнено навчальні заклади мистецтва і культури в кількох областях: Дніпропетровській, Одеській, Сумській. У Дніпропетровську об’єднано Дніпропетровське театральне і Дніпропетровське художнє училища, в Одесі — Одеське музичне і Одеське культурно-освітнє училища та Одеське художнє і Одеське театральне художньо-технічне училища, в Сумській області Сумське музичне і Сумське культурно-освітнє училища. Реалізувалися плани створення регіональних навчально-наукових комплексів. Цьому сприяв досвід підготовки висококваліфікованих кадрів не тільки академічно спрямованими мистецькими навчальними закладами. Культурно-освітні училища на цей час уже мали достатній мистецький досвід, а їх випускники отримали загальнодержавне визнання як діячі мистецтва. Так, наприклад, зі стін Гадяцького культурно-освітнього училища вийшли випускники, які стали мистецькою гордістю Полтавщини і всієї України. Це заслужений діяч мистецтв України В. О. Юзефович; заслужені артисти України В. Скаун, В. Соколик; заслужені працівники культури України А. Жданов, О. Житинський, І. Носенко, М. Троцак, А. Демент, В. Тулаєв.

Серед випускників Калуського культурно-освітнього училища — народна артистка України, лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка М. Стефюк; народні артисти України В. Голуб, П. Колесник; заслужені артисти України Р. Лапко, Я. Бабій, Галина і Ярослав Борути; заслужений діяч мистецтв України М. Лукавецький; заслужені працівники культури України М. Подорожнюк, М. Сондей, Г. Макось, М. Паньків, В. Олексюк, Я. Шершень; соліст гурту “Брати блюзу” О. Левицький, творчий склад гурту “Дзвони”; Канівського культурно-освітнього училища — народний артист України, лауреат Державної премії України ім. Т. Г. Шевченка А. Паламаренко, народний артист України А. Драженко, заслужений артист України А. Ковальський; Херсонського культурно-освітнього училища — народні артисти України Л. Сідошенко, О. Хохлаткіна, С. Соловійова, А. Шевченко; заслужені артисти України Т. Шумаргіна, В. Жданов, С. Кіяшко, М. Назаренко, Л. Сидорчук; заслужені діячі мистецтв України Ю. Богуцький, С. Думинська, О. Книга.

Ужгородське училище культури пишається своїми випускниками, серед

яких: народні артисти України І. Попович, Л. Білак; лауреат Національної премії імені Тараса Шевченка, ректор Львівської академії мистецтв А. Бокотей; заслужений артист України П. Куштан; заслужені працівники культури України Л. Григаш, О. Почекутова, І. Пастеляк, М. Сачко, О. Савіна, О. Яцканич. В Дубенському культурно-освітньому училищі свій творчий шлях розпочинали народні артисти України Б. Шарварко, В. Чепелюк, О. Трофимчук, заслужені артисти України Ю. Савельєв, С. Школьний.

Ці навчальні заклади стають базами для формування власних творчих шкіл з поколінням спадкоємців особливо в галузі народного мистецтва. Міністерством удосконалювалися державні вимоги до рівня й обсягу загальноосвітньої і фахової підготовки студентів, розроблялися нові методики визначення перспективних потреб держави у фахівцях з різним рівнем кваліфікації та обсягів їхньої підготовки у вищих навчальних закладах, визначалися нові напрями підготовки фахівців, новий перелік спеціальностей та професій різних кваліфікаційних рівнів з урахуванням ступеневої підготовки та потреб інших галузей.

Київський національний університет культури і мистецтв створено на базі Київського державного інституту культури, відкритого 1968 р. згідно з постановою Ради Міністрів СРСР від 08.08.1968 р. № 608 та Постановою Ради Міністрів УРСР від 28.08.1968 р. № 459 на базі Київського філіалу Харківського інституту культури. З листопада 1997 р. заклад реорганізовано в Київський державний університет культури і мистецтв; у лютому 1999 р. йому надано статус національного.

Найвідоміші випускники університету — народний артист України, лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка Н. Яремчук, народна артистка України Н. Могилевська, заслужені артисти України І. Білик, К. Бужинська, Ані Лорак, В. Павлік, співаки І. Сказіна, О. Юнакова, Ю. Юрченко, відеорежисер М. Паперник та інші.

Серед близько 11 тис. випускників Тербовлянського вищого училища культури Народний артист України — С. Савка; заслужені артисти України — Л. Куб'юк, П. Лобатий, М. Ясіновська, В. Павлік, Г. Драпак; Заслужений діяч мистецтв України, художній керівник Тернопільського обласного академічного драматичного театру ім. Т. Г. Шевченка М. Форгель.

Відповідно до єдиних системних принципів міністерством впроваджувалася система державної атестації наукових та науково-педагогічних працівників, щорічно визначалася програма пріоритетних наукових і науково-технічних досліджень в установах і закладах системи мистецької освіти. У сфері управління навчальними закладами Міністерство забезпечувало функціонування механізму державної оцінки діяльності навчальних закладів, якості підготовки фахівців через систему атестації та акредитації із залученням провідних науковців і педагогів. Його фахівці брали участь у визначенні рівня надання освітніх послуг як столичними, так і регіональними вищими навчальними закладами.

Національна програма “Діти України” передбачала розробку концепції підтримки та розвитку обдарованих дітей, а також розробку регіональних програм збереження та розвитку позашкільної освіти. Програмою передбачалася організація Міністерством (як центральним органом управління системою мистецької освіти) розробки інтегрованих програм і навчально-методичних посібників з проблем позакласної та позашкільної виховної роботи. Мінкультури проводило роботу з координації регіональних програм збереження та роз-

витку закладів позашкільної освіти, впровадження концептуальних засад пошуку, підтримки та розвитку обдарованих дітей.

На виконання цієї програми та постанови Кабінету Міністрів України № 236 від 22.02.96 р. "Про стан і заходи щодо розвитку української культури" Міністерство культури України розробило широку "Програму виявлення талановитих і обдарованих дітей", яка була затверджена наказом Мінкультури України від 16.05.96 р. № 248 [Поточний архів Державного методичного центру навчальних закладів культури і мистецтва 1990–2000 роки].

Програма передбачала запровадження в Україні щорічних конкурсів учнів музичних шкіл і шкіл мистецтв з інструментального виконавства (фортепіано, скрипка, віолончель, духові, народні інструменти). У середніх спеціальних музичних школах-інтернатах запроваджено конкурсне переведення учнів до кожного наступного класу, проведення раз на два роки конкурсів учнів 5–8 класів фортепіанних та струнно-смичкових відділів. У галузі хореографічного мистецтва — проведення конкурсів учнів хореографічних шкіл України (відбулися у 1997–1999 роках); у музичних училищах — проведення конкурсів-оглядів студентів відділів народних інструментів (бандура, баян) музичних училищ (відбулися у 1997, 1999 роках). Передбачалася фінансова підтримка молоді у міжнародних конкурсних змаганнях, відновлення проведення щорічних концертів випускників виконавських спеціальностей мистецьких вищих навчальних закладів у м. Києві, яке було запроваджено ще у 80-х роках.

Більшість розділів програми "Молодь України" присвячена вихованню духовної еліти України і знайшла відображення в планах підготовки мистецьких кадрів закладами освіти системи Мінкультури України [Про Комплексні заходи Кабінету Міністрів України щодо реалізації державної молодіжної політики в Україні ("Молодь України"): Постанова Кабінету Міністрів від 20 березня 1998 р. № 348].

Міністерством культури і мистецтв було запроваджено ряд пільг для учнівської та студентської молоді, які надавалися під час туристського та екскурсійного обслуговування їх закладами культури і мистецтва. З метою формування

Ансамбль Калуського коледжу культури і мистецтв

національної самосвідомості, патріотичного виховання навчальні заклади за координації цієї роботи Міністерством культури і мистецтв України встановлювали зв'язки з військовими частинами, проводили святкування пам'ятних дат, організовували культурно-мистецькі заходи. Все це сприяло широкому залученню молоді до опанування національно-культурної спадщини України, формуванню правової культури, організації дозвілля молоді через підтримку молодіжних фестивалів, конкурсів, виставок, мистецької діяльності молоді.

На виконання Державної програми "Культура. Просвітництво. Дозвілля" Міністерством здійснювалися заходи, спрямовані на піднесення ролі культури в державотворчих процесах, утвердження гуманістичних традицій, високої моралі, національної свідомості та патріотизму. На систему мистецьких навчальних закладів міністерство покладало завдання координаційних центрів зі збереження духовних цінностей українського народу і його традицій з одночасною модернізацією освіти, духовного виховання молоді, формування в неї високих естетичних і етичних запитів. Перед навчальними закладами мистецтва ставилися завдання удосконалення взаємодії з закладами культури з метою поліпшення естетичного виховання, запобігання від'їзду обдарованої молоді за кордон. Так, головними завданнями були: збереження мистецької освіти від занепаду, забезпечення естетичного виховання молоді та юнацтва, створення умов для успішної творчої роботи в Україні висококваліфікованих фахівців, особливо молодих, підготовка фахівців нових спеціальностей (менеджерів, продюсерів, спеціалістів з авторського права тощо), опанування ними суміжних професій.

На виконання Постанови Кабінету Міністрів України від 18.06.1999 р. "Про стан реалізації державної молодіжної політики" № 1059 Міністерством було розроблено й запроваджено в практику загальні та спеціальні методики для виявлення обдарованих дітей, програм для роботи з інтелектуально та творчо

Фольклорний гурт "Свічадо" Херсонського культурно-освітнього училища (керівник Варгун М. Г.)

обдарованими дітьми і молоддю, здійснювалося сприяння соціальному становленню молоді на селі.

Творчі колективи музичних та культурно-освітніх училищ стали своєрідними візитівками не тільки своїх регіонів, а й України. Лауреатством на міжнародних конкурсах свій професіоналізм неодноразово підтверджували, наприклад, хорові колективи Київського музичного училища ім. Р. М. Глієра, Дрогобицького музичного училища, Львівського музичного училища, Миколаївського, Ужгородського, Луцького культурно-освітніх училищ тощо. Не можна перебільшити вплив на розвиток культури України як оркестрових (духових, народних, симфонічних) колективів, хореографічних, вокальних та інструментальних ансамблів, так і індивідуальних студентів-виконавців, що були залучені до виконання державних програм культурного розвитку країни.

Національною програмою патріотичного виховання громадян, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства (1999 р.) [Постанова Кабінету Міністрів України від 15.09.1999р. № 1697] передбачено цілий розділ, присвячений художньо-естетичному та моральному вихованню. Міністерству було доручено розробити концепцію художньо-естетичного виховання дітей і молоді в навчальних закладах, комплексну програму “Формування художньо-естетичної культури населення”, методичні рекомендації з художньо-естетичного виховання у навчальних закладах, вивчити та поширити в навчальних закладах освіти і культури досвід організації і проведення народних свят і обрядів тощо.

У цьому випадку бачимо, як державними органами використано можливості системи мистецької освіти щодо утвердження в масовій свідомості громадян

*Колектив бандуристок
Полтавського училища*

*Хор та оркестр Миколаївського
музичного училища*

*Хор Львівського
музичного училища*

історично притаманних українському народові високим моральним цінностям, засвоєння кращих зразків вітчизняної та світової духовної спадщини, пропагування кращих здобутків національної культури та духовної спадщини, здорового способу життя.

Особлива увага в централізованому управлінні приділялася спеціальній системі добору й розстановки керівних кадрів, де відбувалося поєднання демократичних принципів із сильною та сталою моделлю управління, яка ще діяла за інерцією радянських часів. Особливе значення у формуванні керівного кадрового потенціалу вищих мистецьких навчальних закладів надавалося збереженню традицій, хоча одночасно ставилися й завдання щодо їх оновлення. Відбувалося стратегічне реформування системи мистецької освіти, але в якісно нових умовах, ніж це було в період глибокої структурної перебудови після революційних подій 1917 р., у 20-х роках ХХ ст. Головною рисою реформи 90-х років було те, що вона відбувалася еволюційним шляхом без нищівного зламу системи підготовки митців і на кадровій базі, що склалася в радянський період. Це дало змогу за відповідної мобільності й сучасності мислення, притаманної більшості керівників навчальних закладів, пройти цей важливий етап становлення системи мистецької освіти у новій незалежній державі без катастрофічних втрат якісного рівня в освітній мистецькій галузі.

Відповідно до нового трудового законодавства Міністерством культури в 90-х роках почалося впровадження нової контрактної форми трудового договору, що певною мірою вплинуло на активізацію діяльності керівників і ставило їх перспективи очолювати навчальний заклад у залежність від авторитету в трудовому колективі й регіоні. Тому більшість керівників, які того часу очолювали мистецькі навчальні заклади, мали досвід керівної роботи в попередній (радянський) період.

Прикладом цього може бути склад ректорського корпусу мистецьких навчальних закладів у 90-х роках (Національну музичну академію України ім. П. І. Чайковського очолював видатний хоровий диригент, академік Академії мистецтв України, професор, народний артист України О. С. Тимошенко, Академію образотворчого мистецтва і архітектури (у Києві) — відомий художник-графік, академік, професор, народний художник України, президент Академії мистецтв України А. В. Чебикін, Київський державний інститут

А. Чебикін

Г. Авер'янов

З. Дашак

Р. Пилипчук

М. Огренич

О. Тимошенко

театрального мистецтва ім. І. К. Карпенка-Карого — театрознавець, академік Академії мистецтв України, професор, заслужений діяч мистецтв Р. Я. Пилипчук, Вищий музичний інститут ім. М. В. Лисенка у Львові — піаністка, професор, заслужена артистка України М. Т. Крушельницька, Одеську державну консерваторію ім. А. В. Нежданової — видатний співак, член-кореспондент Академії мистецтв України, професор, народний артист України М. Л. Огренич, Донецьку державну консерваторію ім. С. С. Прокоф'єва — знаний музикант-баяніст і диригент, професор, заслужений діяч мистецтв, член-кореспондент Академії мистецтв України В. В. Воеводін). Як правило, творчі долі цих керівників були пов'язані з навчальними закладами, які вони очолювали. Всі вони здобували мистецьку освіту у зазначеному регіоні, були добре обізнані з творчими традиціями освітнього закладу, який очолювали.

Уперше на юридичному рівні було визначено конкретний (переважно п'ятирічний) термін перебування керівника на посаді. З усіма ректорами державних і директорами регіональних мистецьких навчальних закладів I–II рівнів акредитації та дитячих шкіл естетичного виховання трудові контракти були укладені відповідними обласними (міськими) управліннями культури обласних державних адміністрацій. Як до керівників навчальних закладів до них ставилися вимоги щодо наявності відповідної мистецької освіти, творчого доробку, знання законодавства, обізнаності у мистецьких традиціях регіону тощо.

Своєю чергою, завдяки діяльності протягом попередніх років, зусиллям і авторитету цих відомих митців і громадських діячів у вищих навчальних закладах мистецтва і культури згуртувалися творчі та висококваліфіковані науково-педагогічні кадри. Це дало можливість інституалізуватися в системі освіти на найвищому IV рівні акредитації Національній музичній академії України ім. П. І. Чайковського, Академії образотворчого мистецтва і архітектури, Вищому державному музичному інституту ім. М. В. Лисенка, Одеській державній консерваторії ім. А. В. Нежданової. Це зміцнювало міжнародний авторитет мистецьких навчальних закладів та всієї системи підготовки творчої молоді в Україні. Фактично всі вищі мистецькі навчальні заклади III–IV рівнів акредитації і деякі I–II рівнів акредитації (Київське державне вище музичне училище ім. Р. М. Глієра, Одеське музичне училище ім. К. Ф. Данькевича, Львівське музичне училище

ім. С. П. Людкевича тощо) мали угоди із зарубіжними партнерами про творче і наукове співробітництво.

Отже, розглядаючи місце і роль централізованого управління в збереженні системи мистецької освіти, культурно-мистецького надбання країни та розвитку національних культурних традицій в регіонах України, ми можемо зробити однозначний висновок про позитивну роль поєднання централізованого управління з регіональною самостійністю.

У мистецькій галузі на історичному етапі 90-х років ця схема управління давала як позитивні, так і негативні наслідки. Міністерство культури і мистецтв України, як центральний державний орган управління мистецькою галуззю, приділяючи всебічну увагу питанням вдосконалення роботи в безпосередньо підпорядкованих закладах освіти, здійснюючи адміністративне керівництво і надаючи їм методичну і організаційну допомогу, спрямовувало діяльність мистецьких закладів освіти на розвиток підготовки мистецьких кадрів відповідно до потреб у спеціалістах у межах доступної прогностичної передбачуваності, виконувало консолідаційну й координаційну функції всієї системи мистецької освіти України. Водночас відсутність цілісної концепції розвитку галузі культури та недостатні фінансові можливості державного органу щодо матеріально-технічної підтримки діяльності мистецьких навчальних закладів, що залишалися в регіональному підпорядкуванні, призвела до втрати авторитету центрального державного органу в регіонах, критеріїв оцінки творчої діяльності й системних зв'язків мистецьких навчальних закладів.

В. Воєводін

Вищі навчальні заклади мистецтва і культури — запорука сталості культурно-освітнього розвитку

Система мистецької освіти, що функціонувала в Україні до 90-х років, зберегла свою цілісність не лише завдяки існуванню централізації управління. Її життєздатність, на наш погляд, забезпечувалася завдяки внутрішньосистемним, творчим — “духовним” зв'язкам, через спільну науково-методичну діяльність, керівництво якою здійснювалося провідними вищими навчальними закладами системи мистецької освіти.

“Засвоєння й продукування культурних цінностей нації визначається характером тих осередків, які відіграють роль центрів культурного життя і стимулюють взаємодію різних соціальних верств. Це знаходить прояв і в розумінні центрів передання культури від покоління до покоління, від осередку до осередку. В метафоричному розумінні можна завжди говорити про “культурний

ландшафт”, маючи на увазі не тільки географію культурних центрів, а й їх характер і способи взаємозв’язку” [Попович, 1999, с. 309]. Наприкінці ХХ ст. в Україні шість вищих закладів освіти забезпечували системний контроль і збереження належного професійного рівня роботи педагогічних колективів 1,6 тис. дитячих шкіл естетичного виховання. Посередниками в цій роботі були педагогічні колективи 44 середніх спеціальних мистецьких навчальних закладів — 33 музичних, 6 художніх, 2 театральних, 1 декоративно-ужиткового мистецтва, 1 хореографічного та 1 естрадно-циркового мистецтва. Певним чином на них впливали й інтереси Харківського художньо-промислового інституту та Львівської академії декоративного та прикладного мистецтва, контингент студентів поповнювався випускниками середніх спеціальних мистецьких навчальних закладів і певною мірою залежав від якості підготовки учнів в художніх школах і училищах, училищах декоративно-ужиткового мистецтва.

За інерцією радянських часів територіально система мистецьких навчальних закладів України як формально (за наказами Мінкультури України у 80-х роках), так і неформально (за фактичною кількістю творчих шкіл, що діяли в навчальних закладах нижчого рівня освітньої системи) була поділена на регіони “науково-методичного патронату”. Притаманне системі мистецької освіти професійне наставництво, яке здійснювалося спеціалізованими вищими мистецькими навчальними закладами — консерваторіями, мистецькими академіями, інститутами, які мали світовий авторитет у підготовці мистецьких кадрів, — забезпечувало збереження творчого потенціалу закладів освіти нижчого рівня.

За кожною консерваторією чи навчальним закладом цього рівня були закріплені відповідні музичні училища певного регіону України:

за Київською консерваторією ім. П. І. Чайковського були закріплені Київське, Житомирське, Вінницьке, Черкаське, Чернігівське, Уманське, Кіровоградське музичні училища (див. рис. 4.1.);

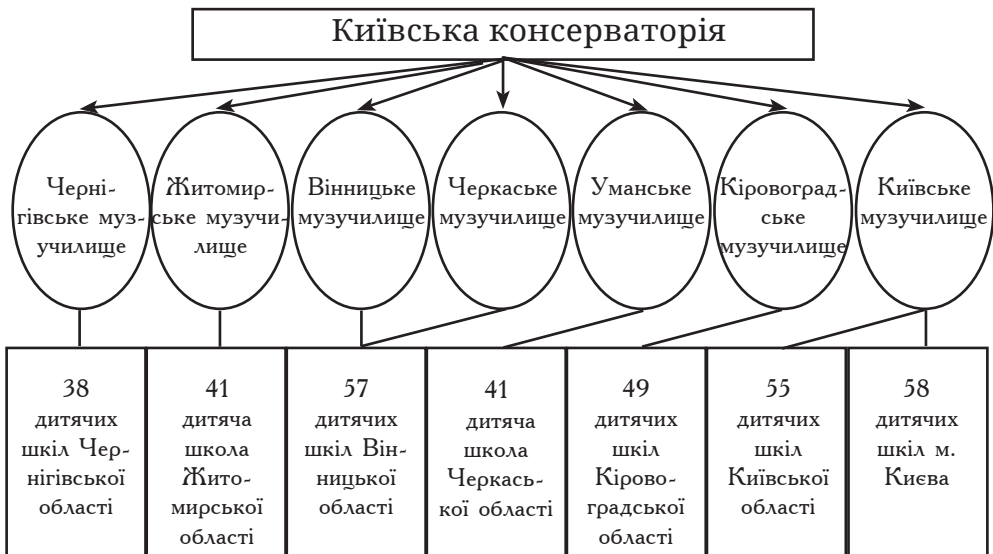

Рис. 4.1. Схема зони методичного керівництва музичною освітою центрального регіону (статистичні дані 1998 р.)

Харківським інститутом мистецтв ім. І. П. Котляревського — Харківське, Полтавське, Сумське, Запорізьке, Дніпропетровське, Криворізьке, Дніпродзержинське, Луганське музичні училища (див. рис. 4.2);

Донецьким музично-педагогічним інститутом ім. С. С. Прокоф'єва — Донецьке, Дзержинське, Артемівське, Маріупольське, Сєвєродонецьке музичні училища (див. рис. 4.2.);

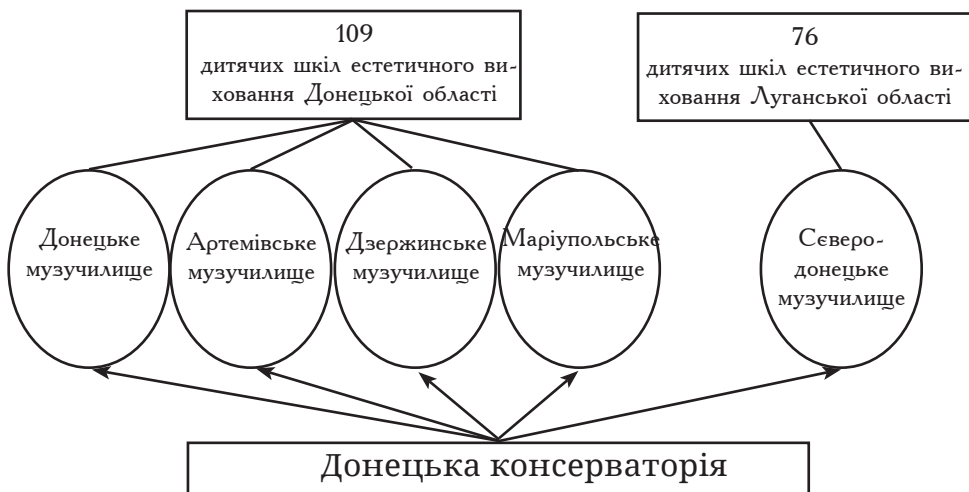

Рис. 4.2. Схема зони методичного керівництва музичною освітою східного регіону (статистичні дані 1998 р.)

Львівською консерваторією ім. М. В. Лисенка — Львівське, Дрогобицьке, Ужгородське, Івано-Франківське, Тернопільське, Хмельницьке, Рівненське, Луцьке, Чернівецьке музичні училища (див. рис. 4.3.);

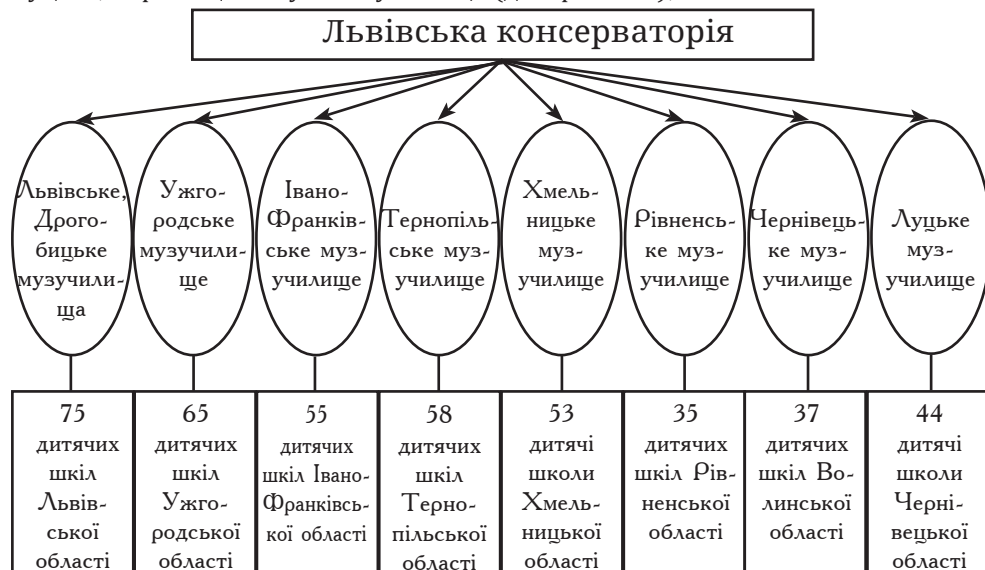

Рис. 4.3. Схема зони методичного керівництва музичною освітою західного регіону (статистичні дані 1998 р.).

Одеською консерваторією ім. А. В. Нежданової — Одеське, Херсонське, Уманське, Миколаївське, Сімферопольське музичні училища (див. рис. 4.4).

Рис. 4.4. Схема зони методичного керівництва музичною освітою південного регіону (статистичні дані 1998 р.).

Провідними навчальними закладами в патронаті над регіональними навчальними закладами були Київська державна консерваторія ім. П. І. Чайковського, Київський художній інститут, Київський театральний інститут ім. І. К. Карпенка-Карого. В регіонах нова соціокультурна політика впроваджувалася під організаційно-методичним патронатом Львівської державної консерваторії ім. М. В. Лисенка — регіон західної України, Одеської державної консерваторії ім. А. В. Нежданової — південний регіон, Донецької державної консерваторії ім. С. С. Прокоф'єва та Харківського інституту мистецтв ім. І. П. Котляревського — східний регіон.

Як видно з наведених схем, сфера впливу вищих навчальних закладів на творчі процеси в регіонах була відкритою, але й обмежувалася певною адміністративно-територіальною зоною, що було пов'язано з розташуванням навчальних закладів.

За Київським інститутом театального мистецтва ім. І. К. Карпенка-Карого номінально патронат залишався над Дніпропетровським театральним училищем, Одеським театральним художньо-технічним училищем, хоча кожний з цих вищих навчальних закладів мав свій творчий доробок, претендував на самостійність, оскільки мав ексклюзивні спеціальності й рівні освіти та готував кадри не тільки для свого регіону, а й для творчих колективів — театрів усієї країни.

За Київським художнім інститутом наказом по Мінкультури України було закріплено 7 училищ, що готували кадри образотворчого мистецтва — Донецьке, Харківське, Дніпропетровське, Одеське, Сімферопольське художні училища, Одеське театральне художньо-технічне училище та Львівське училище декоративно-ужиткового мистецтва. Львівське училище декоративно-ужиткового мистецтва спеціалізувалося на підготовці художників та викладачів із середньою спеціальною освітою, майстрів з обробки металу, каменя, дерева, кості, тканини тощо, що зумовило також його тісні зв'язки з Львівською академією декоративно-ужиткового мистецтва.

Одним з механізмів збереження традицій національної мистецької школи, вдосконалення критеріїв оцінки якості підготовки мистецьких кадрів, взаємозбагачення культур різних регіонів, удосконалення методичної роботи мистецьких закладів освіти був внутрішньосистемний контроль за якістю підготовки кадрів, який, безперечно, поєднувався із зовнішнім контролем. У вищих закладах освіти III–IV рівнів акредитації він здійснювався через роботу державних екзаменаційних комісій (ДЕК), а у вищих навчальних закладах I–II рівнів акредитації через роботу державних кваліфікаційних комісій (ДКК). Склади цих комісій затверджувалися Мінкультури, що забезпечувало зовнішній контроль, але очолювали ці комісії фахівці галузі, які були зацікавлені в якості підготовки мистецьких кадрів. Це передбачало системну персональну зацікавленість викладачів у формуванні власних творчих шкіл, залученні до них талановитої молоді, тому ці фахівці фактично й забезпечували внутрішньосистемний “мистецький” контроль.

Міністерство культури як центральний орган управління системою залучало до цієї роботи провідних митців України, а в деяких випадках фахівців й з інших країн світу, що сприяло інтеграції у світовий освітній простір.

Прикладом такого взаємозбагачення можуть бути склади державних екзаменаційних комісій вищих мистецьких навчальних закладів у 1998 році: На-

ціональної музичної академії України ім. П. І. Чайковського, де ми бачимо професора Московського інституту ім. Гнєсіних О. О. Александрова (фортепіано), професора Латвійської консерваторії М. Л. Вілеруш (оркестрові струнні інструменти) [Про призначення голів Державних екзаменаційних комісій Національної музичної академії на 1998 рік: наказ Міністерства культури і мистецтв України від 01.04.98 р. № 137]; Одеської консерваторії ім. А. В. Нежданової, у складі якої працював професор Російської академії музики А. А. Федотов (духові та ударні інструменти); народний артист України І. В. Пономаренко [Про призначення голів Державних екзаменаційних комісій Одеської консерваторії на 1998 рік: наказ Міністерства культури і мистецтв України від 01.04.98р. № 136]; Вищого державного музичного інституту ім. М. В. Лисенка, де ми бачимо прізвища видатних діячів мистецтва — доктора мистецтвознавства, професора С. С. Павлишин (фортепіано), професора Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського О. О. Кудряшова (духові та ударні інструменти), художнього керівника Львівського театру опери і балету ім. Івана Франка Р. Г. Дорожівського (народні інструменти) [Про призначення голів Державних екзаменаційних комісій Вищого музичного інституту ім. М. В. Лисенка: наказ Міністерства культури і мистецтв України від 31.03.98р. № 96-к]; Харківського державного інституту мистецтв ім. І. П. Котляревського, де ми знаходимо прізвища відомих у світі митців і народного артиста України А. В. Калабухіна (фортепіано), солістки Дніпропетровського театру опери і балету народної артистки України Н. А. Суржиної (спів) [Про призначення голів Державних екзаменаційних комісій Харківського інституту мистецтв на 1998 рік: наказ Міністерства культури і мистецтв України від 09.04.98 р. № 108-к].

Відомими іменами були представлені склади державних екзаменаційних комісій Київського інституту театального мистецтва ім. І. К. Карпенка-Карого [Про призначення голів Державних екзаменаційних комісій Київського державного інституту театального мистецтва: наказ Міністерства культури і мистецтв України від 02.02.98 р. № 31-к], Академії образотворчого мистецтва і архітектури [Про призначення голови Державної екзаменаційної комісії Української академії мистецтва на 1998 рік: наказ Міністерства культури і мистецтв України від 16.02.98 р. № 55].

Відповідними наказами Мінкультури затверджувалися склади державних кваліфікаційних комісій музичних, художніх та інших училищ. В складі цих комісій у 1998 р. брали участь майже 100% осіб з творчими, науковими званнями і ступенями: народні, заслужені артисти, діячі мистецтва і культури, доценти і професори вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації [Про затвердження голів державних кваліфікаційних комісій музичних училищ на 1998 рік: наказ Міністерства культури і мистецтв України від 13.05.98 р. № 154-к], [Про призначення голови Державної кваліфікаційної комісії Львівського коледжу декоративно-ужиткового мистецтва: наказ Міністерства культури і мистецтв України від 11.05.98 р. № 150-к], [Про призначення голів Державної кваліфікаційної комісії Харківського художнього училища на 1998 рік: наказ Міністерства культури і мистецтв України від 30.04.98 р. № 138-к], [Про призначення голів Державної кваліфікаційної комісії Дніпропетровського театально-художнього коледжу на 1998 рік: наказ Міністерства культури і мистецтв України від 16.02.98 р. № 54], [Про призначення голів Державної кваліфікаційної

комісії Одеського художньо-театрального училища на 1998 рік: наказ Міністерства культури і мистецтв України від 06.02.98 р. № 40], [Про призначення голови Державної кваліфікаційної комісії Дніпропетровського театрально-художнього коледжу на 1998 рік: наказ Міністерства культури і мистецтв України від 01.04.98 р. № 135].

Зазначена система “творчого патронату” підтримувалася й на нижчому, обласному рівні. Так само кожне музичне училище (як правило, навчальні заклади такого типу знаходилися в обласних культурних центрах) надавало методичну допомогу дитячим школам естетичного виховання і очолювало методичну роботу викладачів дитячих музичних шкіл відповідної області. Якщо в області було декілька музичних училищ (Донецька, Дніпропетровська, Луганська, Львівська, Черкаська області), то зони їх впливу на роботу ДМШ міст і районів області регламентувалися відповідними наказами обласних управлінь, Київського та Севастопольського міських управлінь культури.

Викладачі спеціальних дисциплін музичних, художніх, театральних училищ брали участь у роботі випускних комісій цих позашкільних закладів освіти. Це, своєю чергою, сприяло профорієнтаційній роботі приймальних комісій училищ, більшість абітурієнтів яких становили випускники дитячих музичних шкіл і дитячих художніх шкіл.

Складнішою була організація системи методичної роботи з дитячими художніми школами, яких в Україні налічувалося близько 100. Це пояснювалося тим, що художні училища знаходилися тільки в семи обласних центрах (з загальної кількості: 25 областей та міста Київ і Севастополь, які були республіканського підпорядкування). Їх “формальний” зв’язок з дитячими художніми школами сусідніх областей не міг бути регламентований наказами управлінь культури за адміністративним поділом. Тому, як правило, науково-методичне керівництво цими закладами освіти відбувалося через особисті творчі зв’язки представників мистецьких шкіл вищих навчальних закладів із закладами освіти нижчого рівня.

Єдиним напрямом системи мистецької освіти, в якому формально не була закріплена вертикаль методичного керівництва вищими навчальними закладами, була театральна освіта. Фактично її забезпечували ексклюзивні вищі навчальні заклади, які не вимагали від абітурієнтів попередньої професійної підготовки (акторське мистецтво, естрадно-циркове мистецтво, режисура тощо).

Водночас наявність початкової театральної освіти забезпечували театральні відділення дитячих шкіл мистецтв, які інтенсивно почали відкриватися у 80-х роках. Як заклади однієї системи вони надавали багатьом абітурієнтам вищих навчальних закладів певні базові знання в опануванні акторських і режисерських професій тощо.

Система мистецької освіти протягом усього свого існування залишалася відкритою та забезпечувала постійне підвищення кваліфікації працівників галузі. Цей сегмент освіти в Україні належав Державній академії керівних кадрів культури і мистецтва. Створення Академії в 1998 р. на базі Інституту підвищення кваліфікації працівників культури, відкритого в 1970 р., обумовлено необхідністю формування моделі безперервної освіти у сфері культури і мистецтв України. Цей навчальний заклад будував і будує свою роботу на неподільній тріаді: підготовка, перепідготовка кадрів та підвищення кваліфікації працівників

культури і мистецтв. Міністерством культури України він визначений як Всеукраїнський навчально-методичний центр галузі. Ініціатором і організатором Академії став професор В. Г. Чернець. Академія стала центром узагальнення науково-методичного досвіду, підвищення кваліфікації кадрів культури і мистецтва, що має в своїй структурі комерційний навчальний заклад.

В. Чернець

Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв відкрита на базі Інституту підвищення кваліфікації працівників культури 1 вересня 1998 р. (Постанова Кабінету Міністрів № 1358 від 31 серпня 1998 р. “Про створення у м. Києві Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв”). Підготовка та перепідготовка кадрів відбувається згідно з соціальним замовленням та індивідуальними запитами громадян України, підвищення кваліфікації в галузі культури і мистецтв — за державним замовленням. В Академії можна отримати другу вищу освіту (термін навчання 1 рік).

Для забезпечення системного, науково обґрунтованого, спрямованого на євроінтеграцію виховання нової генерації мистецьких кадрів для української національної культури у 1996 р. створено Академію мистецтв України. Ця Академія задекларувала себе як науково-інтелектуальний центр, що спрямовує науково-педагогічну діяльність десятків вищих мистецьких навчальних закладів та майже півтори тисячі початкових спеціалізованих дитячих мистецьких шкіл. Ініціаторами створення була група академіків-фундаторів на чолі з народним художником України А. В. Чебикіним.

Засновники Академії мистецтв України

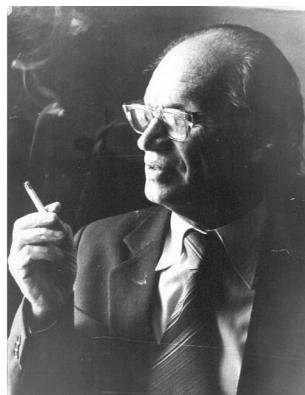
Академія мистецтв України розпочала своє творче і наукове життя, свою спрямовану на подальший розвиток українського мистецтва, відродження національних традицій, здійснення фундаментальних досліджень з історії розвит-

ку духовної культури української нації діяльність в складних економічних для України умовах. Це був період, коли в "катастрофічному стані опинилися цілі галузі професійного мистецтва — кінематографія, живопис, музика, виконавське мистецтво, книгодрукування та періодика" [Чебикін, 1999, с. 11–24]. У своїх лавах Академія об'єднала науково-творчу енергію видатних педагогів, які створили мистецькі школи в Україні. Це академіки Микола Колесса, Тетяна Яблонська, Василь Бородай, Олександр Лопухов, Віктор Шаталін, Георгій Якутович, Ігор Безгін, Юрій Ілленко, Іван Ляшенко; члени-кореспонденти Володимир Апацький, Надія Горюхіна, Богодар Которович, Микола Стороженко. Вони, викладаючи в провідних мистецьких навчальних закладах, щедро ділилися секретами своєї майстерності, неоціненним досвідом з талановитою молоддю.

Особливу роль у системі мистецької освіти відігравав Республіканський науково-методичний (пізніше — методичний. — *Авт.*) кабінет навчальних закладів мистецтва і культури. Створений при Міністерстві культури України ще у 1962 р., він надавав значну організаційно-методичну допомогу як дитячим школам, так і середнім спеціальним навчальним закладам.

Завдяки організаційній роботі Республіканського навчально-методичного кабінету навчальних закладів мистецтва і культури, який у 90-х роках було реорганізовано в Державний методичний центр навчальних закладів культури і мистецтва, забезпечувалися державні стандарти мистецької освіти, які регламентувалися республіканськими навчальними програмами по кожному з спеціальних предметів, що викладалися у цих закладах. Крім того, приміром, його експериментальна робота сприяла розповсюдженню в Україні й удосконаленню гри на готово-виборному баяні, технічних засобів освіти, упорядкуванню методики підготовки викладачів-музикантів тощо. Ідеологами і ініціаторами експериментальної роботи були, як правило, керівники цієї установи: Ю. О. Полянський — викладач-віолончеліст, професор, заслужений діяч мистецтв України, О. М. Мамченко — викладач-баяніст, диригент, В. В. Козін — викладач-скрипаль, заслужений діяч мистецтв України, В. В. Карашук — викладач-методист, піаніст.

Таким чином, можна констатувати, що при реа-

Ю. Полянський

О. Мамченко

В. Козін

лізації визначеного шляху культурного розвитку, галузі освіти в цілому і мистецької як її складової в Україні завдяки системним зв'язкам мистецької освіти збереглися кращі традиції національної системи освіти. Але недоліком цієї системи було недостатнє використання міжнародного досвіду підготовки кадрів, досвіду, накопиченого іншими системами. Так, не практикувався європейський досвід залучення до викладацької роботи у вищих навчальних закладах іноземних фахівців. Певною мірою це компенсувалося через проведення майстер-класів окремими навчальними закладами, першим з яких було Київське музичне училище ім. Р. М. Глієра.

Завдяки централізації управління Мінкультури через свої органи на місцях (Міністерство культури АР Крим, управління культури обласних державних адміністрацій, Київське та Севастопольське управління культури міських державних адміністрацій) забезпечувало дієвість функціонування системи мистецької освіти за управлінською вертикаллю від дитячої школи до вищих навчальних закладів IV рівня акредитації, а також науково-методичне спрямування роботи навчальних закладів місцевого підпорядкування через вищі навчальні заклади III–IV рівнів акредитації, які йому були підпорядковані безпосередньо. Збереження управлінської вертикалі організаційно-методичною роботою навчальних закладів усіх рівнів акредитації через Республіканський методичний кабінет навчальних закладів мистецтва і культури, наукові ради вищих закладів освіти III–IV рівнів акредитації дало можливість певною мірою зберегти єдині системні критерії державних стандартів мистецької освіти, послідовність і спадкоємність навчальних планів і програм, передбачуваність якості підготовки мистецьких кадрів.

Навіть за умов розмежування управління з місцевими органами Міністерством культури і мистецтв забезпечувалася дієвість цілісного механізму регулювання і вироблення державної політики в Україні в галузі мистецької освіти. Воно залишалося ключовим органом, який мав виробляти і здійснювати державну політику в галузі мистецької освіти, і в міру власних можливостей, у тому числі економічних, впливало на формування державної культурної політики в галузі підготовки мистецьких кадрів як шляхом проведення комплексних програм, так і шляхом удосконалення системи управління галуззю.

У 90-х роках XX ст. з переходом економіки України до ринкових відносин соціально-культурне середовище, в якому функціонувала система підготовки мистецьких кадрів, кардинально змінюється. Воно стає більш інформаційно насиченим, раціональним, відкритим.

Успадкувавши кращі традиції попередньої доби — демократичність, доступність, високу якість навчання, широке охоплення населення, система підготовки мистецьких кадрів зіткнулася із проблемами значної фінансової затратності, залежності від центру, певним консерватизмом.

Це об'єктивно зумовило гостру необхідність запровадження заходів, покликаних забезпечити її конкурентоспроможність у роботі в нових умовах.

Необхідність формування професійного ядра творчих працівників з усіх мистецьких напрямів, здатних працювати в новому соціокультурному середовищі, потребувала концептуального та організаційно-структурного реформування мережі вищих навчальних закладів на основі вироблення та реалізації єдиної державної політики підготовки фахівців у цій системі.

Переглядався сам принцип спеціалізації вищих мистецьких навчальних закладів, оновлювалися переліки напрямів і спеціальностей підготовки мистецьких кадрів.

Нова орієнтація культурно-освітніх навчальних закладів у 60–70-х роках на підготовку культорганізаторів-виконавців заклала фундамент для випуску у 90-х роках не тільки організаторів у сфері дозвілля, клубних і бібліотечних працівників, а й висококваліфікованих виконавців народного та естрадного мистецтва, здатних очолити професійні творчі колективи, власними творчими здобутками збагатити національну культуру.

Відбувалося впорядкування й реорганізація мережі вищих навчальних закладів, унаслідок чого в Україні з'являються перші мистецькі коледжі, академії, університети культури і мистецтва. На освітянському ринку свої послуги починають пропонувати мистецькі навчальні заклади нового типу, об'єднані з традиційних училищ культури і мистецтва або з вищих навчальних закладів різних рівнів акредитації, вищі навчальні заклади, які засновуються на інших, недержавних, формах власності. Вони прокладають нові шляхи розвитку системи, пропонують нові освітні стандарти та власні шляхи інтеграції в світовий культурний простір.

У 90-х роках економічна нестабільність і відтік кадрів з культурно-освітніх установ призвели до скорочення мережі культосвітніх закладів у регіонах. На рівні районного адміністративного поділу це піднесло авторитет і значущість навчальних закладів мистецтва і культури, що залишилися чи не єдиними осередками культурного життя у віддалених регіонах.

Водночас носіями глибинних традицій, заснованих на високій духовності і певній елітарності академічного мистецтва, в Україні залишаються спеціалізовані мистецькі заклади освіти на чолі з Національною музичною академією України ім. П. І. Чайковського, Академією образотворчого мистецтва і архітектури, Київським інститутом театрального мистецтва ім. І. К. Карпенка-Карого, Львівською академією прикладного та декоративного мистецтва.

Мистецькі заклади освіти, виконуючи освітньо-виховні функції, допомагали плекати у молоді високі ідеали національної культури. Мистецька освіта, крім фахової підготовки, сприяла духовному становленню молоді, формуванню в неї високої культури, пропаганді українських національних ідей серед молодіжної аудиторії.

Певні суперечності у функціонуванні мистецьких закладів освіти та нові парадигми, що виникли в період 90-х років, визначили тенденції розвитку підготовки спеціалістів мистецької галузі, заклали нові підвалини функціонування системи в подальшому.

Виникнення суперечностей у соціально-культурному розвитку країни й системи мистецької освіти в регіонах України наприкінці XX — на початку XXI ст. пов'язане як з безпосереднім функціонуванням навчальних закладів, так і з причинами більш широкого економічного і соціального характеру. Суперечності передусім були пов'язані із соціальними проблемами.

За наявності безперечної потреби духовного збагачення нації й зокрема розвитку мистецтва динаміка чисельності молоді, яка навчалася в системі навчальних закладів Мінкультури України за мистецькими спеціальностями в 90-х роках за рахунок державного бюджету, свідчить про тенденцію до скоро-

Літня музична академія Київського державного вищого музичного училища ім. Р. М. Глієра

чення контингенту. Це певним чином впливало на загальний стан духовності в суспільстві, моралі тощо.

Реформування системи мистецької освіти відбувалося на характерних для пострадянського періоду принципах конкуренції навчальних закладів різних форм власності, але із значною часткою формалізму державного регулювання.

Спостерігаються й певні прорахунки в політиці уряду України 90-х років у сфері управління культурою, формуванням духовної культури молоді. Ми погоджуємося з О. Гриценком, який вважає, що в цей період в Україні "...процеси трансформації, попри свій об'єктивний та загалом передбачуваний характер, ... відбувалися здебільшого стихійно, при інерційній, часто непослідовній політиці держави та практичній відсутності єдиної регіональної політики в Україні" [Гриценко, 1998, с. 8–13].

За відсутності достатніх економічних можливостей підготовки творчої молоді за рахунок державного бюджету протягом усього часу існування мистецьких навчальних закладів центральні органи влади намагалися зосередити управління мистецькими вищими навчальними закладами під егідою Міністерства освіти (або його аналога) без урахування їх традиційних системних зв'язків з Мінкультури, творчими колективами — базами практики, дитячими школами естетичного виховання — базисом мистецької освіти.

Система управління всією вертикаллю спеціалізованих мистецьких закладів освіти гнучко пов'язувала регіональні й галузеві, міжрегіональні й міжгалузеві інтереси. Вона становила приклад інтеграції підготовки спеціалістів різних рівнів освіти за одночасного збереження якісної визначеності й практичної спрямованості підготовки фахівців відповідних освітньо-кваліфікаційних рівнів. Проте щодо початкового та середнього ступенів мистецької освіти цей принцип у зазначений і подальший періоди дедалі втрачав сферу свого застосування.

В останньому десятиріччі XX ст. потенціал спеціалізованих мистецьких закладів освіти, їх навчальні, культурологічні функції були спрямовані в інтересах розвитку особистості, суспільства, держави. Водночас бюджетне фінансування системи мистецької освіти завжди було дотаційним, що стримувало розвиток

інфраструктури мистецької галузі. Для фінансового забезпечення не дофінансованих бюджетом статей, принцип відбору на навчання “за здібностями” доповнився матеріальним, що руйнувало принцип меритократизму в мистецькій освіті.

Особливість освітніх послуг і творчо-наукової продукції, вироблених мистецькими навчальними закладами, полягала в тому, що вартісні з мистецького погляду зразки творчості створювалися молоддю вже в самому процесі навчання, ефект від їх використання одержували одночасно й суспільство загалом, і кожна окрема особистість, але державна підтримка творчої молоді була недостатньою.

За змістом і формою навчання вищі мистецькі навчальні заклади були підготовлені до інтеграції в європейську систему освіти, але виявилися недосконалими вітчизняна система освітньо-кваліфікаційних рівнів, порядок визнання документів про освіту, термінів навчання тощо. Так, бакалавр був випускником вищого навчального закладу, але, по суті, в розглянутий період він одержував базову вищу освіту з переліку спеціальностей, що визначають фахівців з вищою освітою, і спеціальну. Процеси надання базової і спеціальної вищої освіти мистецького напрямку неможливо було роз'єднати на окремі періоди навчання, внаслідок чого освітньо-кваліфікаційний рівень бакалавра як спеціаліста залишався невизначеним.

Існував також ряд внутрішньосистемних проблем, які не були вирішені в цей період:

- не вироблені підходи і критерії вступу молодших спеціалістів до вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації для продовження навчання (на I курс цих закладів освіти вступали випускники як загальноосвітніх шкіл, так і вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації з різним рівнем освіти);

- не стандартизовані повною мірою освітньо-професійні вимоги, зокрема навчально-методична документація вищих навчальних закладів, яка повинна була включати типові навчальні плани для кожної спеціальності.

У зв'язку з інтеграційними процесами культур різних країн ці питання потребували невідкладного вирішення.

Загалом, досвід 90-х років для системи мистецької освіти слід розглядати як період, якому притаманні певні суперечності й прорахунки, але водночас як такий, що визначив різноманітні позитивні тенденції подальшого функціонування цієї системи і тому є дуже цінним для прогнозування розвитку художньої культури України, оцінювання перспектив її існування у новому XXI столітті.

ВИСНОВКИ

Аналіз перебігу процесу становлення інституалізації цілісної системи мистецької освіти України відбувалося фактично протягом усього ХХ ст. На її формування значний вплив мала зміна політичних і культурних парадигм суспільного розвитку: друга половина ХІХ і початок ХХ ст. були пов'язані з імперською політикою урядів тих країн, до складу яких входила Україна в різні періодах свого існування.

Секуляризації професійної мистецької підготовки та загальноестетичного виховання в навчальних закладах України середини ХІХ ст. передувала освітня діяльність братських шкіл (Львівська, Луцька, Київська тощо), перших музичних шкіл ХVІІІ ст. (Глухівська, Київська), спеціальних класів нотного співу та інструментальної музики, малювання, що діяли при Києво-Могилянській академії, Харківському університеті, Харківському казенному училищі тощо.

Передумови для організації підготовки професійних мистецьких кадрів в Україні закладалися поступово і майже одночасно в усіх регіонах України. Як у великих на той час культурних центрах (Львів, Київ, Харків), так і на сучасній периферії (Глухів, Острог) існували ентузіасти й соціальні умови для її розповсюдження. Дифузія мережі мистецької освіти відбувалася по всій території України. Її формування пов'язане з формуванням культурних центрів в головних регіонах — центральному, західному, східному і південному.

Самоорганізація мистецької освіти стала наслідком культурно-освітньої діяльності аматорських об'єднань, загальноосвітніх навчальних закладів, громадських організацій колишніх Російської і Австро-Угорської імперій. В центральному, східному, західному і південному регіонах створюються самостійні навчальні заклади мистецького спрямування з чіткою ієрархією, яка забезпечує вертикаль наскрізної підготовки від початківця до професіонала, послідовність, наступність і спадкоємність підготовки. Це музичні/ художні класи (дитячі школи) — музичні/ художні училища — консерваторії/ інститут/ художня академія. Ця система увібрала в себе європейські та національні традиції мистецької підготовки, створила концептуальну схему, яка дала можливість у подальшому формувати розгалужену мережу навчальних закладів, систему управління та інфраструктуру культурно-освітньої сфери різних регіонів. Водночас виявилось музичне мистецтво, як найбільш демократичне з широкою мережею початкових навчальних закладів, училищ і консерваторій. Центральний регіон у цій ситуації мав пріоритет у інституалізації образотворчої та театральної освіти, створивши відповідні вищі навчальні заклади.

Існування мережі мистецьких навчальних закладів у різних регіонах України на початку ХХ ст. створило умови для відкриття на території України вищих мистецьких навчальних закладів — Київської та Одеської консерваторій, Харківської консерваторії, Української академії мистецтва, Музично-драматичного інституту ім. М. В. Лисенка.

Особливістю цього періоду становлення мистецьких навчальних закладів є те, що в їх відкритті важливе місце і значення мала особиста ініціатива окремих творчих особистостей.

Засади інституалізації професійної мистецької освіти в Україні як наприкінці XIX ст. — так і на початку й першій третині XX ст. заклала практична діяльність В. Пухальського, Д. Ахшарумова, І. Слатіна, М. Мурашка, О. Попова, В. Барвінського, А. Вахнянина, громадська і творча діяльність видатних українських діячів мистецтва на чолі з М. В. Лисенком.

Після революційних подій 1917 р. майже усі уряди України визнають розвиток культури й освіти справою загальнонародною.

Стратегією діяльності державних органів освіти проголошують українізацію освіти, розбудову єдиної вищої школи, формування професійної освіти в державі, реорганізація управління системою освіти.

Культурна політика перших радянських часів, крім націоналізації культурно-мистецьких і освітніх закладів, послідовно втілювала в життя й нові — ідеологічні пріоритети, що відбивалося на діяльності всіх без винятку навчальних закладів.

У 20-х роках XX ст. змінилася концепція діяльності мистецьких навчальних закладів. Якщо на початку існування їх діяльність мала приватний характер, а завдання полягало в освіті населення, розширенні його культурного прошарку, то зі встановленням радянської влади в Україні мистецькі навчальні заклади стали знаряддям “пролетаризації” освіти, механізмом ідейно-виховної роботи з населенням.

Цього часу мистецька освіта дедалі більше заявляє про себе як самостійна система. Позитивним для її розвитку було визнання консерваторій та інших закладів мистецької освіти як вищих навчальних закладів, в їх навчальних планах з'явилися комплекси загальноосвітніх дисциплін.

Недосконалою і невідповідною виявилася управлінська система культурно-освітньої сфери на початку XX ст. Централізація влади дала можливість проводити масштабні експерименти над освітньою системою. І цей експерименталізм певною мірою негативно позначився на діяльності мистецьких навчальних закладів, виявився в нехтуванні академічними традиціями, що становили творчі доробки регіональних мистецьких шкіл. Це призводило до нестабільності, розбалансованості роботи навчальних закладів.

Період 30–50-х років — складний, неоднозначний, сповнений протиріч і трагічних подій як світової історії, так і України. На шляху інституалізації системи мистецької освіти він позначений як поверненням до традиційних форм організації підготовки мистецьких кадрів, поверненням старих назв навчальним закладам, так і відкриттям навчальних закладів нового типу, як професійно спрямованих — середніх спеціальних музичних/ художньої шкіл, так і загальноосвітнього напрямку — політшкіл, які стали прототипами культурно-освітніх училищ. Їх завданням стала широкомасштабна робота з населенням переважно периферійних районів.

У 30-х роках вихованці українських мистецьких навчальних закладів формують блискучі виконавські школи (піаніст Е. Гігельс, скрипаль Д. Ойстрах, диригент Н. Рахлін та ін.); потужно заявляють про себе представники науково-теоретичної думки (Б. Яворський, Б. Асаф'єв, Г. Коган та ін.).

Фактично в усіх регіонах України — центральному, південному, східному, а також західному діють мистецькі навчальні заклади. Кожен з них, маючи власні творчі школи й здобутки, здійснює підготовку кадрів, додержуючись загальноприйнятих, засвоєних від попередніх поколінь принципів послідовності, спадкоємності у навчанні та спільних завдань.

У навчальному процесі використовується вже напрацьована єдина методика виховання, пов'язана з індивідуальною формою навчання, тривалим професійним добром за базовим переліком професійно спрямованих дисциплін, що включав вивчення теоретичних і мистецтвознавчих дисциплін паралельно з набуттям практичних навичок творчої діяльності. Розширюється інфраструктура культурно-освітніх установ, удосконалюється управління ними.

Також на початку 30-х років ще надається державного значення українізації навчального процесу. Значення української мови стала обов'язковим чинником під час вступу випускників шкіл до вищих навчальних закладів.

Але це й період, коли відбувається уніфікація освітніх систем України та Росії, початок тривалого періоду розбудови радянської системи освіти на території України. Він позначився значним посиленням партійного і адміністративного впливу на діяльність освітніх закладів та органів управління ними, проведенням реформи під гаслом широкого зв'язку з трудящими, постійного контролю за роботою освітніх закладів державними органами.

Створення 1936 р. спеціального центрального відомства, яке професійно стало опікуватися проблемами мистецтва й мистецької освіти — Українського управління у справах мистецтв при Раднаркомі УСРР — значно прискорило й активізувало мистецько-просвітницьку діяльність у країні, процес створення мистецької галузі з її особливостями в організації роботи, визначило парадигму подальшого розвитку системи мистецької освіти.

Підпорядкування одному відомству творчих організацій і мистецьких навчальних закладів об'єднувало їх зусилля в культурно-освітній сфері, розширювало можливості добору талановитої молоді, забезпечувало базами практики творчу діяльність студентів, сприяло творчому зростанню молодих мистецьких кадрів на досвіді знаних митців.

Маючи в підпорядкуванні систему управлінь при облвиконкомах, протягом наступних десятиліть ця система стала потужною альтернативою системі підготовки викладачів мистецьких дисциплін (музичного виховання, малювання, креслення), яка склалася в педагогічних навчальних закладах. За відсутності мистецьких кадрів та зосередженості на загальноосвітніх питаннях у них більше уваги приділялося формальним знанням методики, педагогіки, психології і менше питанням набуття студентом практичних професійних навичок виконавської, творчої діяльності. Своєю чергою, це зумовило додатковий попит на кадри, сприяло зростанню творчого потенціалу мистецьких організацій.

У 1937 р. вживаються заходи щодо заохочення до наукової роботи й підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників усіх галузей. Окремими науковими галузями визначено мистецтвознавство та архітектуру, що дало змогу викладачам вищих мистецьких навчальних закладів отримувати вчені ступені кандидата і доктора наук.

З організацією Українського управління у справах мистецтв при Раді народних комісарів УРСР найпотужніші мистецькі навчальні заклади перейшли

у його пряме підпорядкування. Це Київський театральний інститут, Київський художній інститут; Київська, Харківська, Одеська консерваторії.

Важливість цього періоду для формування системи мистецьких навчальних закладів полягала ще й в тому, що нею було визначено не тільки мережу мистецьких навчальних закладів, а й сформовано галузь, яка забезпечувала її життєдіяльність. Вона складалася з 3 театрів опери і балету, 4 драматичних театрів, концертних закладів, видавництва “Мистецтво”, закладу образотворчого мистецтва “Українські монументально-скульптурні майстерні”, музеїв і заповідників, ансамблів Українського танцю та Польської пісні і танцю, Центральної станції самодіяльного мистецтва, пам’ятників. Ці заклади стали взірцем творчої досконалості для студентів мистецьких навчальних закладів, мистецькою навчальною базою практики для талановитої молоді, забезпечували реальну можливість для формування і відпрацювання на сцені здобутих студентами в навчанні навичок виконавства.

Водночас зі встановленням радянської влади в Україні централізація управління державними союзними органами ліквідувала регіональну самобутність щодо варіативності навчання. Мистецькі навчальні заклади дедалі більше перетворюються на механізми ідейно-виховної роботи з населенням, знаряддя для досягнення політичних завдань правлячої верхівки. Задекларована на початку 30-х і розпочата українізація навчальних закладів наприкінці 30-х перетворилася на русифікацію навчального процесу.

Друга світова війна 1941–1945 років різко загальмувала розвиток інфраструктури культурно-освітньої сфери України. Були зруйновані численні пам’ятки культури, історичні будівлі. З початком війни перед мистецькими навчальними закладами та митцями, що в них працювали, постали нові завдання. Багато митців пішли добровольцями на фронт, інші працювали керівниками фронтових ансамблів, створювали нові мистецькі твори воєнної тематики, допомагали художній самодіяльності. Деякі навчальні заклади продовжували свою роботу в евакуації.

Боротьба країни за свободу й незалежність стали центральною темою у творчості композиторів К. Данькевича і Д. Клебанова, П. Козицького, М. Вериківського та Г. Верьовки. Вони продовжують традиції обробок народних пісень і оригінальних хорових жанрів, започатковані М. Лисенком та М. Леонтовичем, розвивають оперний, симфонічний жанри. Талановиті вихованці Київської консерваторії, учні Р. Глієра — Л. Ревуцький та Б. Лятошинський, з іменами яких пов’язані найвизначніші досягнення української музики XX ст., започатковують нові типи українського симфонізму: лірико-епічний та драматичний, що стали визначальними в музичній культурі України.

Водночас вже 1943 р. розпочалась діяльність з відновлення роботи навчальних закладів у районах, звільнених від воєнних дій. Культурне життя після війни було невіддільною частиною повоєнного відродження.

І мистецькі навчальні заклади беруть у ньому якнайактивнішу участь. Паралельно розвивається мережа як академічних з переважно індивідуальною формою навчання, так і масових навчальних закладів мистецтва і культури. 1943 р. позначено відкриттям Харківської середньої спеціальної музичної школи, внаслідок чого у кожному регіоні почали функціонувати середні загально-освітні навчальні заклади, що одночасно із загальною середньою освітою на-

давали й професійно спрямовану середню музичну освіту. Швидкими темпами створюється мережа мистецьких навчальних закладів у західних регіонах України, яка розпочалася напередодні війни.

Відновлено роботу Київського хореографічного училища — єдиного на той час в Україні навчального закладу з підготовки професійних танцюристів. У подальшому його функціонування пов'язане з діяльністю видатних майстрів хореографії радянської доби — Б. Таїрова, Г. Березової, А. Васильєвої, Г. Кирилової.

Запроваджується практика відрядження кваліфікованих артистів до обласних, міських і районних центрів для проведення консультативної роботи з місцевими працівниками культурно-освітніх закладів, керівництва семінарами керівників гуртків художньої самодіяльності, здійснюються виїзди пересувних театрів і бригад на гастролі в клуби районних центрів, великих підприємств і сільських клубів.

Протягом першої повоєнної п'ятирічки перед галуззю культури і мистецтва ставилося завдання довести кількість театрів до 131, відбудувати і збудувати театри в Києві, Вінниці, Ворошиловграді, Миколаєві, Рівному, Сталіно (Донецьк), Полтаві, Маріуполі, Ізмаїлі, Сумах, Тернополі, Чернігові; довести в 1950 р. кількість студентів у вищих мистецьких навчальних закладах, підпорядкованих Комітету в справах мистецтв при Раді Міністрів УРСР, до 2535 осіб порівняно з 2015 осіб у 1940 р. Кількість учнів у театральних, художніх, музичних і хореографічному училищах мало стати 7465 осіб порівняно з 6236 осіб у 1940 р., а кількість дитячих музичних і художніх шкіл мала збільшитися до 41 одиниці.

Проте повоєнні роки пов'язані не тільки із швидким відновленням галузі, а й із новими репресіями та пошуками “ворогів народу”. Одна за одною виходять урядові постанови, які містять суб'єктивні оцінки й перекручення в аналізі загального стану літератури і мистецтва, що стали подаватися як офіційні, загальнодержавні.

Національна ідея, наявна в творчості провідних українських композиторів, не могла залишитися поза увагою головних ідеологів країни. В Україні боротьба з формалізмом у мистецтві набула нового забарвлення. У жорна тоталітарної машини потрапили Б. Лятошинський та його наслідувачі Г. Таранов, І. Белза, М. Тіц, М. Гозенпуд. Критиці піддано творчість М. Вериківського, більшість творів якого була присвячена історичній тематиці, але не була позбавлена повністю впливу буржуазної, на думку влади, націоналістичної ідеології, і які вважалися одним з найбільш стійких пережитків капіталізму в свідомості людей. Хиби і перекручення було знайдено у творчості композиторів західноукраїнської мистецької школи — М. Колесси, Р. Сімовича, які, як було зазначено у постанові, особливо гостро відчували протягом багатьох років на собі вплив західноєвропейської та американської музики.

П'ятдесяті роки в генезі мистецької освіти позначені розширенням культурно-освітньої сфери діяльності, формуванням нових систем, здатних виконувати політичне завдання — виховання пересічних громадян в дусі комуністичної тоталітарної ідеології.

Цей період позначений залученням до навчання мистецтву молоді з периферії, що мало вирішити питання не тільки забезпечення сільської місцевості, робітничих районів кваліфікованими культурно-освітніми кадрами, а й виконання завдання проведення кваліфікованої політико-виховної роботи серед на-

селення. Перед мистецькими та культурно-освітніми навчальними закладами ставиться завдання відбору в колективах художньої самодіяльності кандидатів на навчання до музичних училищ, середніх спеціальних музичних школах тощо.

Особливої уваги надають підготовці в мистецькій галузі національних кадрів найвищої кваліфікації. У 1948 р. вперше організовано набір до аспірантури Київської державної консерваторії із спеціальностей: теоретично-композиторський, вокальна педагогіка, оперне, хорове та симфонічне диригування, історія музики, розгортається науково-дослідна та методична робота в галузі музичного мистецтва при державних консерваторіях.

На цьому етапі існування вищі мистецькі навчальні заклади виконували провідну роль у формуванні критеріїв підготовки мистецьких кадрів і естетичного виховання молоді розвитку всіх регіонів України.

У наступних 1950–1955 роках триває розширення мережі мистецьких навчальних закладів і спеціальностей, за якими готують спеціалістів. 1952 р. в Одесі відкривається ексклюзивний мистецький навчальний заклад — Одеське театральне художньо-технічне училище, в якому готували гримерів, бутафорів, костюмерів, звукооператорів тощо не тільки для України, а й для усього Радянського Союзу. Подібний навчальний заклад існував тільки у Москві.

Сприяло формуванню цілісної системи мистецької освіти і мистецьких навчальних закладів створення у 1953 р. Міністерства культури УРСР.

Перед державними органами ставиться завдання укрупнення навчальних закладів, уніфікації й упорядкування переліку предметів навчальних планів вищих і середніх спеціальних навчальних закладів, підготовки спеціалістів більш широкого профілю за новим переліком спеціальностей (усупереч потребам часу), створення нових підручників і навчальних посібників на чинній ідеологічній платформі “без перевантаження навчального матеріалу зайвими дрібницями”, широкого залучення професорів і доцентів до керівництва виробничою практикою студентів, збільшення контингенту студентів заочної й вечірньої форми навчання до 1960 р. удвічі.

Уряд цього періоду здійснює систематичну роботу щодо рівномірного розподілу культурних сил, що сприяло б швидшому зростанню районних економічних центрів як центрів культури, відкриттю в них культурноосвітніх і мистецьких навчальних закладів.

Наступні три десятиліття були часом екстенсивного розширення в регіонах мережі навчальних закладів культури та мистецтва. Мережа культурно-освітніх навчальних закладів формувалася не тільки в обласних культурних центрах, а й у містах обласного підпорядкування західного і центрального регіонів (Тулчин, Теребовля, Канів, Гадяч, Миколаїв, Самбір, Калуш, Житомир, Хуст тощо). Відкриваються музичні училища в обласних центрах України: Вінниці, Тернополі, Рівному, Житомирі, Хмельницькому, Луцьку (Волинська обл.), Кіровограді.

Інтегруючись в соціокультурну сферу мистецькі навчальні заклади виконують завдання пропаганди радянського мистецтва, роль концертно-виконавських організацій. За рахунок часу навчання студентської молоді створюють концертно-виконавські бригади, колективи, що безкоштовно і професійно виконують політичне замовлення панівної верхівки. Але це дає їх випускникам можливість швидко адаптуватися на роботі, засвоївши в процесі навчання професійні навички.

Це період, коли система підготовки мистецьких кадрів набуває своєї цілісності й неперервності, зростаючи на джерельній базі народного самодіяльного мистецтва, народної творчості.

У суспільному житті наприкінці 50-х відбулася певна реабілітація діяльності багатьох діячів мистецтва. Публічне засудження культу особи Й. Сталіна та навіть часткова реабілітація творчості В. Мураделі, Д. Шостаковича, С. Прокоф'єва, А. Хачатуряна, В. Шебаліна, Г. Попова, М. Мясковського, К. Данькевича, Г. Жуковського, М. Колесси, М. Вериківського, Р. Симовича, Г. Таранова та інших митців сприяли вивільненню творчої енергії митців нового покоління, яке критично осмислило ідеологічні догми, що культивувалися в суспільстві протягом 40 років.

Цього часу розпочинається активна діяльність нової генерації діячів мистецької галузі, котрі продовжують культурні традиції, традиції мистецтва та освіти в Україні. Регіональне культурне розмаїття впорядковалося, хоча й заполітизованим, але професійно централізованим галузевим управлінням. Цьому сприяло й створення мережі культурно-освітніх професійних навчальних закладів, діяльність яких спрямовується на формування цієї нової генерації.

Період 60–80-х років — є чи не найстабільнішим часом в історії України, її культурі та економіці. Поступове очищення суспільства від наслідків культу особи відродило певну свободу творчості, повернуло повагу до творчої особистості, можливість звернення до незаполітизованих національних традицій. Перетворення, що почалися в цей період у соціальній сфері, вплинули на подальший розвиток української культури. Відбулося формування цілого покоління “шістдесятників” — митців, учених, які відзначилися непримиренністю до ідеологічного диктату та політики зрівнялівки.

Значні досягнення українських митців сприяли світовому визнанню української, зокрема, вокальної, хорової, виконавської інструментальної, композиторської шкіл. З'являються нові опери, балети, симфонії В. Кирейка, С. Людкевича, А. Кос-Анатольського, М. Скорульського, М. Колесси, Г. Майбороди, К. Данькевича, Б. Лятошинського та багатьох інших митців. Слухачам представлені перші опуси Є. Станковича, М. Скорика, І. Карабиця, інших композиторів з новим світоглядом. Всесвітнього визнання набуває виконавська майстерність музикантів А. Солов'яненка, Д. Гнатюка, Б. Руденко, П. Пономаренко, Є. Мірошніченко, П. Муравського, М. Різоля. В образотворчому мистецтві поряд із темою героїчної боротьби народу митці звертаються до образів сучасника, природи (М. Глуценко, Й. Бокшай, С. Шишко, О. Шовкуненко, Т. Яблонська), історичного минулого (М. Дерегус, О. Лопухов, В. Чеканюк, В. Шаталін). Працюючи в провідних мистецьких навчальних закладах — Київській консерваторії ім. П. І. Чайковського, Київському художньому інституті, Одеській ім. А. В. Нежданової та Львівській ім. М. В. Лисенка консерваторіях, Харківському інституті мистецтв ім. І. П. Котляревського, Київському інституті театального мистецтва ім. І. К. Карпенка-Карого, ці діячі не тільки передають свій творчий досвід, а й впливають на формування нового світогляду молоді.

В освітній галузі здійснюються кардинальні реформи. Головна увага в роботі навчальних закладів приділяється підготовці молоді до суспільно корисної праці, запровадженню у загальноосвітній школі замість семирічної — восьмирічної загальної обов'язкової освіти, обов'язковому направленню батьками дітей на навчання, створенню для випускників восьмирічних загальноосвіт-

ніх шкіл умов для продовження навчання в загальноосвітній середній школі, професійно-технічних училищах і середніх спеціальних навчальних закладах. Водночас середня освіта молоді з 15–16 річного віку мала здійснюватися на засадах поєднання навчання з суспільно корисною працею.

У мистецькій галузі актуальним стало завдання розширення вечірньої та заочної форми підготовки осіб, багато яких працювали не за фахом не тільки в дитячих школах, а й у середніх спеціальних навчальних закладах. Подальшого розвитку повинні були набуті середні загальноосвітні школи для дітей, найбільш здібних у галузі музики, хореографії та образотворчого мистецтва.

На початку 60-х років у 138 вищих навчальних закладах навчалося 400 тис. студентів. Серед них 9 навчальних закладів мистецтва і культури. Їх випускники та випускники близько 60 середніх спеціальних навчальних закладів культури і мистецтва працювали у 28,7 тис. клубів і будинків культури, 68 театрах, 25 філармоніях, 38 професійних вокально-музичних колективах, 117 тис. колективів художньої самодіяльності.

У підготовці спеціалістів із вищою і середньою спеціальною освітою в галузі музики, живопису, театрального та інших видів мистецтв більшого поширення набуває система навчання без відриву від виробництва з метою забезпечення можливості одержання цієї освіти широким верствам населення.

Розширюється підготовка в навчальних закладах культури і мистецтва кваліфікованих учителів і керівників художньої самодіяльності. Випускники диригентсько-хорових, музично-теоретичних відділень музичних училищ, живописних відділень художніх училищ отримують кваліфікації, що дають їм право працювати як творчих колективах, так і в загальноосвітніх навчальних закладах.

У 60–70-х роках в Україні відбуваються помітні зрушення в питанні престижності галузі музично-естетичного виховання в загальноосвітніх закладах, зумовлені стабільністю економіки й розвитку суспільства, певною демократизацією мистецтва, діяльністю прогресивно налаштованих діячів культури. Музично-естетичному вихованню приділяється більша увага й Міністерством культури, й Міністерством освіти України. Розширюється мережа позашкільних навчальних закладів, що належали до їх сфер управління.

Особливість позашкільних навчальних закладів системи Мінкультури полягала в професійній спрямованості їх діяльності. Увібравши в себе досвід демократично налаштованих музикантів — педагогів і композиторів 20-х років (К. Стеценко, М. Леонтович, О. Кошиць, Ф. Попадич і, звичайно, М. В. Лисенко) в плані створення хорових, інструментальних, інших дитячих колективів, вони будують навчальний репертуар як на творах західноєвропейської й східноєвропейської, зокрема й російської, класики, так і на обробках народних творів. У зазначений період спостерігаються швидкі темпи зростання мережі дитячих мистецьких шкіл у кожному регіоні. Вони стають важливим джерелом професійно підготовленого контингенту студентів мистецьких навчальних закладів.

В усіх регіонах України наявність значної кількості початкових мистецьких (позашкільних) закладів освіти забезпечувала можливість масового охоплення початковою загальною музичною, хореографічною, художньою освітою дітей шкільного віку з урахуванням їхніх здібностей і творчих нахилів.

У культурному континуумі регіонів, так і в загальній системі мистецької

освіти країни дитячі школи естетичного виховання своєю діяльністю виконували функцію базиса, що забезпечує професійний відбір талановитої молоді та її початкову профорієнтацію — абітурієнтів і для музичних, художніх училищ, й інших середніх спеціальних навчальних закладів.

Мистецька освіта у 80-х роках сформувала інституалізовану систему і базується на діяльності спеціалізованих навчальних закладів таких чотирьох типів:

1) дитячі школи естетичного виховання — дитячі музичні, художні, хореографічні та інші школи;

2) середні спеціальні навчальні заклади (із впровадженням у 1998 р. ступеневої освіти — вищі навчальні заклади 1–2 рівнів акредитації — музичні, художні, театральні, хореографічне та інші училища);

3) середні спеціальні загальноосвітні школи — музичні та художня школи-інтернати для обдарованих дітей;

4) вищі навчальні заклади — консерваторії, вищі навчальні заклади консерваторського типу, художній та театральний інститути.

Зазначена вертикаль: дитяча школа — училище — вищий навчальний заклад, створена як мережа мистецьких навчальних закладів по всій території України, забезпечувала послідовне естетичне виховання 350 тис. дітей, 20% з яких вступали на шлях професійної мистецької діяльності.

Водночас період 70-х — 80-х років позначено скороченням сфери застосування української мови. Навчальний процес навіть у мистецьких навчальних закладах ведеться переважно російською мовою. Притаманними соціалістичній епосі важливими показниками в роботі навчальних закладів залишаються показники щодо кількості прийнятих на навчання дітей робітників, колгоспників, членів комсомолу та Комуністичної партії. Регулюванню піддається чисельність прийому молоді на різні спеціальності за статтю (жінок і чоловіків) тощо.

Здійснений у цьому розділі аналіз діяльності мистецьких навчальних закладів і органів управління ними у 60–80-х роках ХХ ст. засвідчив, що поряд із досягненнями України в культурі до середини 80-х років системна криза позначилася й на системі мистецької освіти. Екстенсивний її розвиток досяг апогею за певного застою в її змісті, потребував пошуку нових форм. Її консерватизм почав викликати критику громадськості.

В Україні наприкінці 80-х років склалися історичні умови для впорядкування системи й структури всіх навчальних закладів, управління ними відповідно до загальноприйнятих у світі стандартів. Закладені у ХІХ ст. парадигми системи мистецької освіти, яка у 30-х роках ХХ ст. отримала й власну систему управління, набули свого апогею в розвитку і вступили в завершальний період існування соціалістичної системи — наприкінці 80-х років.

Період після 1991 р. пов'язаний з функціонуванням системи мистецьких навчальних закладів в умовах незалежної України. У 90-х роках відбувається зростання чисельності вищих навчальних закладів як гуманітарного, так і технічного напрямів, в яких відкриваються культурологічні кафедри, факультети тощо.

У 90-х роках значно розширилася мережа вищих навчальних закладів І–ІІ рівнів акредитації, які почали готувати кадри за мистецьким напрямом. Почала впроваджуватися політика деспеціалізації навчальних закладів. У 90-х ро-

ках ХХ ст. почався процес ринкового впорядкування мережі вищих навчальних закладів по всій території України, внаслідок чого в Україні з'являються перші мистецькі коледжі, академії, університети культури й мистецтва. На освітньому ринку свої послуги починають пропонувати мистецькі навчальні заклади нового типу.

Кінець ХХ — початок ХХІ ст. для системи мистецької освіти слід розглядати як період, якому притаманні певні протиріччя і прорахунки, але водночас як такий, що визначив найрізноманітніші позитивні тенденції її подальшого функціонування і тому є дуже цінним для прогнозування розвитку художньої культури України, перспектив її існування у новому ХХІ ст.

Як бачимо, на етапі становлення системи мистецької освіти в Україні в радянський період держава відігравала першорядну роль, здійснюючи єдину централізовану культурно-освітню політику. Протягом ХХ ст. формувалася і вдосконалювалася система мистецької освіти з наявністю трьох обов'язкових рівнів: початкова мистецька освіта (дитячі музичні, художні, театральні, хореографічні школи) — неповна вища мистецька освіта (музичні, театральні, художні та інші технікуми, училища, коледжі) — повна вища мистецька освіта (інститути, консерваторії, академії, університети мистецького профілю). Трирівнева система мистецької освіти створила інтегровані навчальні плани, що забезпечували спадкоємність, послідовність, наступність мистецької освіти від нижчого рівня до вищого, а також конкурентоздатність вітчизняних виконавців і діячів мистецтва в нових ринкових умовах. Це стало головним досягненням вітчизняної системи мистецької освіти і здобуло їй великий авторитет у світі. У цьому процесі важливу роль відігравали центральні органи управління — Міністерство культури України та управління культури обласних державних адміністрацій, які спрямовували роботу навчальних закладів на завдання, що ставили перед митцями творчі організації та творчі спілки.

Протягом ХХ ст. відбувалися численні процеси реструктуризації та реорганізації мистецьких навчальних закладів, змінювалися їх назви, зміст навчальних планів і програм, але залишалася незмінною їхня спрямованість на виховання високоосвіченого професійного виконавця — з базовою академічною освітою, широким світоглядом, технічно озброєного, талановитого, фанатично відданого мистецтву. Така парадигма мистецької освіти дала змогу наприкінці ХХ ст. готувати фахівців широкого профілю, здатних не лише до виконавської, а й до педагогічної, мистецько-громадської та культурно-освітньої діяльності.

Мистецька освіта була і до сьогодні залишається органічною, невіддільною і самостійною частиною феномену культури України. Вона функціонує в колі проблем таких систем організації людської діяльності, як мистецтво, освіта, культура, є органічно вписаною в соціокультурну сферу і своє основне завдання — виховання освіченої, духовно багатой людини, особистості — вирішує власними, притаманними тільки їй засобами.

Для вирішення комплексної проблеми збереження і розвитку духовного потенціалу нації необхідне забезпечення безперервної ступеневої професійної підготовки, яка здатна до саморозвитку і синтезу прогресивного вітчизняного і зарубіжного досвіду та новітніх наукових досягнень і спрямована на підготовку відповідних фахівців для України.

Моделлю її є система мистецької освіти України, яка, спираючись на страте-

гію відродження української національної культури, забезпечує творення, збереження, поширення та засвоєння духовних здобутків нації. Вивчення цілісного процесу становлення і розвитку української системи виховання мистецьких кадрів суттєво збагатить і доповнить джерелознавчу базу культурології, сприятливо позначиться на методологічних принципах українського державотворення та на виробленні нових підходів до вирішення його кардинальних проблем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абраменко Л. М. З історії театральньо-декораційного мистецтва на Харківщині: XVIII століття / Л. М. Абраменко // Культурна спадщина Слобожанщини. Культура і мистецтво: Збірка науково-популярних статей. – Харків: Курсор, 2005. – Число 5. – 185 с., 86 іл. С. 5–11. – ISBN 966-7810-69-0, ISBN 966-7810-96-8.
2. Аврагинер В. В. Система спеціального музикального образования в СССР / В. В. Аврагинер // Учебно-методические материалы к курсу педагогики для студентов-заочников. – М., 1972. – 18 с.
3. Академія музичної еліти: Історія та сучасність: До 90-річчя Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського / Авт.-упоряд.: А. П. Лашенко та ін. – К.: Музична Україна, 2004. – 560 с.: іл., ISBN 966-95024-9-7.
4. Актуальные проблемы музыкального образования: Сб. ст. / Сост. И. А. Котляревский, Ю. А. Полянский. – К.: Музична Україна, 1986. – 127 с.: нот.
5. Актуальные проблемы музыкального образования: Темат. сб. научн. тр. / Киевская консерватория им. П. И. Чайковского / Гл. ред. И. Д. Безгин. – К., 1990. – 144 с.
6. Антонюк Р. Освітні проблеми в Україні / Р. Антонюк // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 1997. – № 3–4. – Ч. 1. – С. 57–60.
7. Апраксина О. А. Музыкальное воспитание в русской общеобразовательной школе / О. А. Апраксина. – М.-Л., 1948.
8. Архів Міністерства культури УРСР. – Ф. 2. – Спр. 1. – 1943. – Арк. 14, 51, 55, 57.
9. Архів Міністерства культури УРСР. – Ф. 2. – Спр. 1. – 1944. – Арк. 21, 87, 95, 108, 111, 115, 122, 125, 128, 155, 156, 167, 203, 204, 260, 274, 295, 313, 315–317, 321, 324, 363.
10. Архів Міністерства культури УРСР. – Ф. 2. – Спр. 1. – 1945. – Арк. 110, 148, 184.
11. Архів Міністерства культури УРСР. – Ф. 2. – Спр. 1. – 1946. – Арк. 83, 114.
12. Архів Міністерства культури УРСР. – Ф. 1. – Спр. 1. – 1947. – Арк. 78.
13. Архів Міністерства культури УРСР. – Ф. 2. – Спр. 1. – 1948. – Арк. 163–166.
14. Архів Міністерства культури УРСР. – Ф. 1. – Спр. 1. – 1949. – Арк. 1.
15. Архів Міністерства культури УРСР. – Ф. 1. – Спр. 1. – 1951. – Арк. 57.
16. Архів Міністерства культури УРСР. – Ф. 2. – Спр. 1. – 1952. – Арк. 231, 232, 372–377.
17. Архів Міністерства культури УРСР. – Ф. 2. – Спр. 1. – 1953. – Арк. 45.
18. Архів Міністерства культури УРСР. – Ф. 4. – Спр. 1. – 1954. – Арк. 119, 120.
19. Архів Міністерства культури УРСР. – Ф. 4. – Спр. 1. – 1955. – Арк. 89, 173.
20. Архів Міністерства культури УРСР. – Ф. 4. – Спр. 1. – 1956. – Арк. 8–15, 318, 319.
21. Архів Міністерства культури УРСР. – Ф. 4. – Спр. 1. – 1957. – Арк. 170, 171.
22. Архів Ради Міністрів УРСР. – 1943. – Постанова № 40, 92.
23. Архів Ради Міністрів УРСР. – 1944. – Постанова № 168, 216, 242, 401, 856.
24. Архів Ради Міністрів УРСР. – Інд. 26. – Протокол № 9. – Арк. 264, 265.
25. Архів Ради Міністрів УРСР. – Інд. 260504. – Протокол № 7. – Арк. 33.
26. Архів Ради Міністрів УРСР. – Інд. 260801. – Протокол № 1. – Арк. 81–83.
27. Архів Ради Міністрів УРСР. – Інд. 261302. – Протокол № 9. – Арк. 245.
28. Архів Ради Міністрів УРСР. – Інд. 262201. – Протокол № 2. – Арк. 164.
29. Архів Ради Міністрів УРСР. – Інд. 28162. – Протокол № 15/863. – Арк. 8.

30. Архів Ради Міністрів УРСР. – Інд. 28165. – Протокол № 16/864. – Арк. 6.
31. Архів Ради Міністрів УРСР. – Інд. 28167. – Протокол № 7. – Арк. 20.
32. Архів Ради Міністрів УРСР. – Інд. 28181. – Протокол № 10/858. – Арк. 12, 13.
33. Асаф'єв Б. В. Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании / Б. В. Асаф'єв. – Л.: Музыка, 1973. – 144 с.
34. Бажанський П. Дещо про сегорічний спів у Перемишлі / П. Бажанський // Діло. – 1883. – Ч. 79.
35. Бандура Р. Р. Етнокультура і педагогіка: до проблеми взаємодії / Р. Р. Бандура, С. Є. Паднюк // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Наукові записки. Вип. 3. – Рівне: 1998. – С. 306–307.
36. Баранівський В. Ф. Освіта і культура особистості / В. Ф. Баранівський // Культурна політика в Україні в контексті світових трансформаційних процесів. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 12–13 грудня 2000 року. – К., 2001. – С. 56–58.
37. Баранова Н. А. Духовные основы культуры и рыночная экономика / Н. А. Баранова // Методология науки. – Томск: 1997. – Вып. 2: Нетрадиционная методология. – С. 10–13.
38. Баренбойм Л. А. Путь к музицированию / Л. А. Баренбойм. – Л., 1979. – 351 с.
39. Безклубенко С. Д. Теорія культури. Учебний посібник / С. Д. Безклубенко. – К., 2002. – 393 с.
40. Безручко О. Кінопедагогічні експерименти довоєнної доби / Олександр Безручко // Сучасні проблеми художньої освіти в Україні: Зб. наук. пр. / Акад. мист-в України. Ін-т проблем суч. мис-ва; Редкол.: В.Д.Сидоренко (голова), І. Д. Безгін, Г. І. Веселовська та ін. – К.: ІПСМ АМУ; КЖД “Софія”, 2009. – Вип. 5: Музичне мистецтво ХХІ століття. – 224 с.: іл.
41. Белосветова І. Календарно-обрядова пісенна культура Чернігівського Полісся (до проблеми регіонального дослідження): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мист. / І. Белосветова. – К., 1990. – 17 с.
42. Берегова О. Комунікація в музичному виконавстві як культурологічна проблема / О. Берегова // Науковий вісник НМАУ імені П. І. Чайковського. – Вип. 84. Композитор і сучасність: Зб. наук. статей. – К.: НМАУ, 2009. – С. 209–218.
43. Берегова О. Комунікація в науково-освітньому сегменті культури: дискурс креативності / О. Берегова // Культурологічна думка: щорічник наукових праць. – №1. – К.: Інститут культурології НАМ України, 2009. – С. 33–42.
44. Берегова О. Комунікація в соціокультурному просторі України: технологія чи творчість? / О. Берегова // Наукове видання. – К.: НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2006. – 388 с.
45. Берегова О. Постмодернізм в українській камерній музиці 80–90-х років ХХ ст. / О. Берегова. – К.: Інформцентр НПУ, 1999. – 141 с.
46. Берегова О. Становлення вокальної школи Київської консерваторії в аспекті музичної комунікації / О. Берегова // Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського: Проблеми методики та виконавства на духових інструментах (вокальне та інструментальне мистецтво) [Ред.-упорядник В. Т. Посвалюк, В. М. Сніжко]. – К.: НМАУ, 2009. – Вип. 83. – С. 21–29.
47. Берегова О. Творча особистість І. Ф. Карабиця та її роль у формуванні сучасних мистецьких шкіл України / О. Берегова // Естетика і практика мистецької освіти: Науковий вісник НМАУ імені П. І. Чайковського. Зб. наук. статей. – Вип. 74: – Львів: Сполом, 2008. – С. 180–185.
48. Берегова О. М. Культура та комунікація: дискурси культуротворення в Україні в ХХІ столітті / Берегова О. – К.: Інститут культурології АМУ, 2009. – 184 с.

49. Белер Б. Тимчасове викладання. Іноземні викладачі вносять свій струмись та інтернаціональність у німецькі університети. Нова програма НАСО / Б. Белер // *Deutschland*. – №3. – 1997. – С. 46–49.
50. Беляєва М. В. Історія української музики: В 4 томах. / М. В. Беляєва, Т. П. Булат, Ю. П. Булка. – К.: Наукова думка, 1989.
51. Бичко А. К. Основні орієнтири освітньо-виховного процесу в умовах постмодернізму / А. К. Бичко // *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції “Культурна політика в Україні в контексті світових трансформаційних процесів”*. – К., 2001. – С. 193–194.
52. Богданов В. Музичні класи Харківського університету і їх важлива роль у вихованні музичних кадрів та в розвитку музичного життя міста (1805–1859pp.) / В. Богданов // *Київське музикознавство: Культурологія та мистецтвознавство. зб. статей / Упорядн. Т. К. Гуменюк, С. В. Тишко*. – Вип. 18. – НМАУ ім. П. І. Чайковського, КДВМУ ім. Р. М. Глієра. Наукове видання. – К., 2005. – 289 с. – С. 251–260.
53. Богданов Н. Очерк деятельности Киевского Отделения Императорского Русского Музыкального Общества и учрежденного при нем Музыкального Училища со времени их основания / Н. А. Богданов: 1868–1888 г. – К.: Тип. К. Милевского, 1888.
54. Богуцький Ю. Мистецький Олімп України / В. Болгов, І. Болгов // *Проблеми історичної культурології в аспекті збереження самобутності української культури*. – К.: Український видавничий консорціум, 2008–2009. – 424 с. – С. 8–11.
55. Болтівець С. Педагогічні ідеї та погляди І. М. Стешенка: / С. Болтівець // *Посібник з історії педагогіки*. – С. 29.
56. Бондаренко В. В. Сторінки історії розвитку факультету “Дизайн середовища” Харківської академії дизайну і мистецтв (до 40-річчя факультету) / В. В. Бондаренко // *Дизайн, архітектура, образотворче мистецтво: Міжвідомчий науково-технічний збірник (з матеріалів VII Всеукраїнської науково-практичної конференції “Людина, суспільство, економіка: актуальні проблеми та перспективи взаємодії”*; Полтава, 27–28 квітня 2010 року). – Випуск 7. Відп. ред. В. М. Губарь. – Полтава: вид-во ПІЕП, 2010 р. – 174 с. – С. 7–14.
57. Борисенко П. А. Козацька педагогіка: сутність та особливості / П. А. Борисенко, Н. С. Борисенко // *Матеріали П’ятих Всеукраїнських історичних читань*. – Київ – Черкаси, 1995. – С. 185.
58. Ботунова Г. Театральна освіта в Харкові в 10–30-ті роки ХХ ст. Історичний і методологічний аспекти / Г. Ботунова // *Матеріали науково-практичної конференції “Театральна освіта в Україні. Сучасний стан, проблеми розвитку”*. – К., 1999. – С. 89–94.
59. Бюлетень Народного Комісаріату Освіти УСРР. – 1932. – №1. – С. 3.
60. Васькович Г. Шкільництво в Україні (1905–1920 pp.) / Г. Васькович. – Тернопіль: Мандрівець, 1996. – С. 147–148.
61. Васюта О. Музичне життя Чернігівщини XVIII – XIX ст. (загальні закономірності та регіональні особливості): Дис. канд. мист. / КНУКіМ. – К., 1998. – 198 с.
62. Васюта О. Сторінки музичної освіти Чернігівщини / О. Васюта. – Чернігів, 2003. – 88 с.
63. Ващенко Г. Твори. Т. 4. Праці з педагогіки та психології / Г. Ващенко. – К.: Школяр-Фада ЛТД, 200. – С. 49–50.
64. Ващенко І. Освіта завтра: нові погляди / І. Ващенко, І. Петруновська // *Педагогіка і психологія професійної освіти*. – 1997. – № ¾. – Ч. 1. – С. 50–53.
65. Виконавські школи вищих учбових закладів України: Темат. зб. наук. праць /

- Київська консерваторія ім. П. І. Чайковського [Кол. авт. під керівн. О. І. Мало-
зьомової ; голов. ред. І. Д. Безгін]. – К., 1990. – 180 с.
66. Виховання естетичної культури школярів: Навч. посібник / І. А. Зязюн, Н. І. Ми-
ропольська, Л. О. Хлібнікова та ін.; Ін-т змісту і методів навчання. – К., 1998.
– 153 с.
67. Відомості Верховної Ради Української Радянської Соціалістичної Республіки. –
1959. – 6 серпня.
68. Вісті ВУЦВК. – 1928. – 21 червня.
69. Вісті ВУЦВК. – 1932. – 20 вересня.
70. Вісті ЦВК УСРР. – 1936. – 24 червня.
71. Вісті ЦВК УСРР. – 1936 – 22 травня.
72. Вісті ЦВК УСРР. – 1936. – 12 квітня.
73. Войтович С. О. Світ соціальних відносин в українській культурі: Історико-
соціальне дослідження / С. О. Войтович // НАН України. Інститут соціології.
– К., 1994. – 145 с.
74. Волков Г. Н. Три лика культури / Г. Н. Волков // Худож. Ю. Иванов. – Москва:
Молодая гвардия, 1986. – 335 с.
75. Волков С., Васильєва Г. Молоді таланти – майбутнє українського мистецтва // *Мистецькі обрії: Альманах Академії мистецтв України*. – К., 1999. – С. 267–269.
76. Волков С. М. Вищі мистецькі навчальні заклади як центри мистецького життя
регіонів України / С. М. Волков // *Київське музикознавство: Культурологія та
мистецтвознавство: Зб. статей*. – Вип. 16. – К., 2004. – 305 с. – С. 247–254.
77. Волков С. М. Вищі музичні навчальні заклади України та їхня роль у збережен-
ні екології культури / С. М. Волков // *Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайков-
ського*. – Вип. 84. – Композитор і сучасність. – К.: НМАУ ім. П. І. Чайковського,
2009. – 306 с. – С. 258–270.
78. Волков С. М. Деякі проблеми мистецької освіти в Україні / С. М. Волков // *Культурна трансформація мистецької освіти та актуальні питання творчої діяль-
ності музиканта в сучасній Україні: Зб. наук. праць*. – К., 1998. – С. 191–196.
79. Волков С. М. Компаративний аналіз систем мистецької освіти в Україні та
деяких європейських країнах / С. М. Волков // *Українське музикознавство:
Науково-методичний зб. / Упорядкування І. А. Котляревського*. – К.: НМАУ ім.
П. І. Чайковського, 2000. – Вип. 29. – 274 с. – С. 18–23.
80. Волков С. М. Концептуальні засади мистецької освіти – проблеми європейської
інтеграції / С. М. Волков // *Київське музикознавство: Культурологія та мисте-
цтвознавство: зб. статей*. – Вип. 18. – К., 2005. – 289 с. – С. 233–241.
81. Волков С. М. Концептуальні засади мистецької освіти в Україні на прикладі ор-
ганізації театральної освіти в Україні в 90-ті роки ХХ століття / С. М. Волков
// *Педагогічна наука та мистецтвознавство на межі століть: Зб. наук. праць
“Проблеми сучасного мистецтва і культури” за ред. Г. Є. Грибенюка*. – Х.: Книж.
вид-во “Каравела”, 1999. – С. 15–20.
82. Волков С. М. Мистецька освіта в культурі України 90-х років ХХ століття / С. М.
Волков // *Навч. посібник*. – К., 2006. – 207 с. – Іл. 10., – ISBN 966-8949-00-5.
83. Волков С. М. Мистецька освіта в Україні в контексті сучасних трансформацій-
них процесів (управлінський аспект) / С. М. Волков // *Актуальні проблеми іс-
торії, теорії та практики художньої культури: Вип. VII: Зб. наук. праць: у 2-х
частинах. Частина II*. – К., 2001. – 266 с. – С. 185–198.
84. Волков С. М. Музична освіта в контексті реформаторських соціально-
культурних процесів в Україні / С. М. Волков // *Київське музикознавство: Куль-
турологія та мистецтвознавство: Зб. статей. Вип. 13*. – К., 2004. – С. 230–242.

85. Волков С. М. Нові тенденції розвитку культурологічної думки в Україні / С. М. Волков // Культурологічна думка: Щорічник. – 2009. – № 1. – К.: Інститут культурології АМУ, 2009. – 175 с. – С. 86–91.
86. Волков С. М. Особистість в світлі нових парадигм функціонування мистецьких навчальних закладів. До проблеми інтеграції освітніх систем / С. М. Волков // Київське музикознавство: Культурологія та мистецтвознавство: 36. статей. Вип. 15. – К., 2004. – С. 243–247.
87. Волков С. М. Особистості директорів КДВМУ ім. Р. Глієра в дзеркалі історії професійної мистецької освіти України / С. М. Волков // Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського. Вип. 75. – К., 2009. – 380 с. – С. 252–267.
88. Волков С. М. Принципи формування змісту освіти: традиції і сучасність / С. М. Волков // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури. Вип. XII. – К., 2004. – 291 с. – С. 200–212.
89. Волков С. М. Регіональні особливості становлення творчих шкіл України: освітня аспект / С. М. Волков // Музика в просторі сучасності: друга половина XX – початок XXI ст.: Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського. Вип. 68. – К., 2007. – С. 222–228.
90. Волков С. М. Роль мистецького регіонального навчального закладу у культуротворенні / С. М. Волков // Культура України: цілісність у регіональній різноманітності: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., К.: 19 листопада 2008 р. – К.: ДАККіМ, 2008. – 228 с. – С. 160–164.
91. Волков С. М. Система мистецької освіти в Україні в контексті європейських систем / С. М. Волков // Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти: 36. наук. праць. Вип. 4. – Х.: Книж. вид-во „Каравела”, 1999. – 218 с. – С. 172–179.
92. Волков С. М. Система мистецької освіти України – продукт культурогенезу суспільства / С. М. Волков // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури: Вип. IX: 36. наук. праць: У 2-х частинах. Частина II. – К., 2002. – 281 с. – С. 250–259.
93. Волков С. М. Система театральної освіти в Україні / С. М. Волков // Матеріали науково-практичної конференції “Театральна освіта в Україні. Сучасний стан, проблеми розвитку”. – К., 1999. – с. 9–15.
94. Волков С. М. Українська культура крізь призму організації навчання у вищих мистецьких навчальних закладах / С. М. Волков // Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського. Вип. 67 (Музична культура України 20–30-х років XX століття: тенденції і напрями). – К.: НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2008. – 360 с. – С. 69–77.
95. Волков С. М. Українська та світова системи мистецької освіти: проблема сумісності у пострадянські часи / С. М. Волков // Естетика і практика мистецької освіти: Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського. Вип. 74. – К., 2008. – С. 79–89.
96. Волков С. М. Художня освіта в Україні / С. М. Волков // Матеріали наук.-практ. конф. “Художня освіта в Україні: Сучасний стан, проблеми розвитку”. – К., 1998. – С. 9–12.
97. Воскресенская Н. М. Реформа школьного образования в Великобритании / Н. М. Воскресенская // Сов. педагогика. – 1991. – № 8.
98. Воспитание профессиональных музыкантов в ФРГ/НИО Информкультура. – № 15178. – М., 1991. – 23 с.
99. Восьма сесія Верховної Ради УРСР: Стенограф. звіт. – Укрполітвидав. – 1947. – С. 237–241.

100. Всемирный статистический обзор по высшему образованию 1980–1995 гг. Рабочий документ // Всемирная конференция по высшему образованию «Высшее образование в XXI веке: подходы и практические меры». – Париж, ЮНЕСКО, 5–9 октября 1998. – 71 с.
101. Высшая школа / Сборник основных постановлений, приказов и инструкций. – Ч. 1 / под ред. Е. И. Войленко. – М., 1965. – 432 с.
102. Габриэлова Т. Ю. Современные концепции и проблемы управления вузами. / Т. Ю. Габриэлова, В. Т. Кондратьев. – К., 1993. – 36 с. – (Препр. / АН Украины. Ин-т кибернетики им. В. М. Глушкова 93–38).
103. Гадалова І. М. Історія музичного виховання ХХ ст.: Конспект лекцій: Для студентів педагогічних факультетів педвузів / І. М. Гадалова // КДПІ ім. М. П. Драгоманова. – К., 1992. – 34 с.
104. Гальчинський А. Україна: поступ у майбутнє / А. Гальчинський. – К.: Основи, 1999. – С. 16.
105. Гарасіна Д. М. Оновлення сучасної вищої школи в контексті глобальних проблем освіти / Д. М. Гарасіна. – Х., 1994. – 42 с.
106. Голубев С. История Киевской духовной академии / С. Голубев. – К., 1886. – Вып. 1.
107. Гольденвейзер А. В. Задачи музыкального воспитания / А. В. Гольденвейзер // А. В. Гольденвейзер о музыкальном искусстве. – М., 1975. – 416 с.
108. Горенко-Баранівська Л. І. Культурна політика козацько-гетьманської держави XVII-XVIII століть / Л. І Горенко-Баранівська // Матеріали міжнародної наук.-практ. конф., Київ 12–13 грудня 2000 року “Культурна політика в Україні в контексті світових трансформаційних процесів”. – К., 2001. – С. 63–65.
109. Граб О. В. Соціокультурний розвиток західноукраїнських земель у контексті розгортання національного руху (кінець XIX – початок XX століття) / О. В. Граб // Актуальні проблеми історії, теорії і практики художньої культури: 36. наук. праць. – Вип. XII. – К.: Міленіум, 2004. – С. 68–82.
110. Гриценко О. Сучасний стан української культури: дрейф від “Мінправди” до “третього сектора” / О. Гриценко // Матеріали конференції “Проблеми діяльності культурно-мистецьких організацій “третього сектора” в Україні”. – Міжнародний фонд “Відродження”; Український центр культурних досліджень. – К., 1998. – С. 8–13.
111. Грищенко Т. А. Становлення і розвиток музично-естетичного виховання в гімназіях України (XIX – поч. XX ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. педагог. наук: спец. 13.00.01 / Т. А. Грищенко; Ін-т педагогіки АПН України. – К., 1998. – С. 16.
112. Грушевський М. На порозі нової України. Гадки і мрії / М. Грушевський. – Нью-Йорк, Львів, Київ, Торонто, Мюнхен, 1992. – 33 с.
113. ДАКО. – Ф. 2. – Оп. 31. – Спр. 50. – Арк. 150.
114. ДАКО. – Ф. 2. – Оп. 31. – Спр. 50. – Арк. 158.
115. Даниленко В. М. Сталінізм на Україні: 20–30-ті роки / В. М. Даниленко, Г. В. Касьянов, С. В. Кульчицький. – К.: Либідь, 1991. – С. 256.
116. Державна національна програма “Освіта”: Україна XXI століття. – К.: Райдуга, 1994. – 61 с.
117. Державна програма “Культура. Просвітництво. Дозвілля”. – К.: Ротапринт. УПК УЦКД Міністерства культури України, 1995. – 11 с.
118. Державний архів Харківської області. – Ф. 3. – Оп. 240. – Спр. 86. – Арк. 4.
119. Державний класифікатор України. Класифікатор професій ДК 003-95 / Держстандарт України. – К., 1995. – 412 с.

120. Державний стандарт загальної середньої освіти: художня культура (проект) // Мистецтво і освіта. – 1998. – № 4. – С. 125–129.
121. Державний архів м. Києва. – Ф. 93. – Оп. 4. – Спр. 1. – Арк. 3.
122. Дзюба Г. Концертно-хорове життя України 20 – початку 30-х років: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата мистецтвознавства / Г. Дзюба. – К., 1994. – 186 с.
123. Дилецький М. П. Граматика музикальна. Фотокопія рукопису 1723 року / Дилецький Микола Павлович. – К.: Музична Україна, 1970. – 109 с.
124. Директиви КПСС и Советского правительства по хозяйственным вопросам: 36. докум.: В 4 т. – Т. 4 (1953–1957). – М.; 1958. – 330 с.
125. Дніпропетровська консерваторія ім. М. І. Глінки (1898–2008) [нарис] під заг. ред. Т. Медведнікової / Ю. М. Новіков, Т. О. Медведнікова, М. С. Безруцька. – Д.: АРТ-ПРЕС, 2008. – 208 с. – 32 с. вкл. ISBN 978-966-348-172-2.
126. Довідник для вступників до вищих навчальних закладів України на 1999 рік. – К., 1999. – 495 с.
127. Дорохіна Л. Богослужбовий спів у музичній культурі Чернігівщини на початку ХХ ст: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мист. / Л. Дорохіна. – Ніжин, 2000. – 189 с.
128. Ефименко А. Южная Русь / А. Ефименко. – Санкт-Петербург, 1905. – Т. 2. – 324 с.
129. Жеплинський Б. До питання про християнські основи традиційного кобзарства / Б. Жеплинський // Народна творчість та етнографія. – 1998. – № 4. – С. 100.
130. Закон України “Про внесення змін до Закону Української РСР “Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування” від 26 березня 1992 року № 2234-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 28 (14.07.92). – Ст. 387.
131. Закон України “Про освіту” від 23 травня 1991 р. № 1060-XII // Голос України. – 1991. – 26 червня. – № 122.
132. Закон України “Про місцеве самоврядування в Україні” від 21 травня 1997р. № 280-97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – С. 379–432.
133. Закон Української РСР “Про власність” від 7 лютого 1991 р. № 697-XII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 20. – С. 523–537.
134. Закон УРСР “Про місцеві Ради народних депутатів УРСР та місцеве самоврядування” від 7 грудня 1990 року № 533-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 2. – Ст. 5.
135. Засідання Верховної Ради Української РСР п’ятого скликання (перша сесія). Стенографічний звіт. – К.: Держполітвидав УРСР, 1959 р. – С. 233–252.
136. Збірник законів і розпоряджень Робітничо-Селянського уряду України. – 1929. – № 18. – Ст. 151.
137. Збірник законів і розпоряджень Робітничо-Селянського уряду України. – 1933. – № 340. – Ст. 512.
138. Збірник законів і розпоряджень Робітничо-Селянського уряду України. – 1934. – № 6. – Ст. 49.
139. Збірник законів і розпоряджень Робітничо-Селянського уряду Української Радянської Соціалістичної Республіки. – 1936. – № 54. – Ст. 301.
140. Збірник законів і розпоряджень Робітничо-Селянського уряду Української Соціалістичної Радянської Республіки. – 1936. – № 24. – Ст. 116.
141. Збірник законів і розпоряджень Робітничо-Селянського уряду Української Радянської Соціалістичної Республіки. – 1938. – № 42. – Ст. 163.
142. Збірник законів і розпоряджень Робітничо-Селянського уряду Української Радянської Соціалістичної Республіки. – 1939. – № 26. – Ст. 123.

143. Збірник законів і розпоряджень Робітничо-Селянського уряду Української Соціалістичної Радянської Республіки. – 1936. – № 31. – Ст. 149.
144. Збірник законів і розпоряджень Робітничо-Селянського уряду Української Радянської Соціалістичної Республіки. – 1937. – № 45. – Ст. 159.
145. Збірник законів та розпоряджень Робітничо-селянського уряду України. – 1919. – № 4. – Ст. 46.
146. Збірник законів та розпоряджень Робітничо-селянського уряду України. – 1923. – № 29. – Ст. 430.
147. Збірник законів та розпоряджень Робітничо-селянського уряду України. – 1924. – № 6. – Ст. 46.
148. Збірник законів та розпоряджень Робітничо-селянського уряду України. – 1921. – № 7. – Ст. 216.
149. Збірник постанов і розпоряджень Української Радянської Соціалістичної Республіки. – 1939. – № 1. – Ст. 8.
150. Збірник постанов і розпоряджень Української Радянської Соціалістичної Республіки. – 1939. – № 7. – Ст. 37.
151. Збірник постанов і розпоряджень Української Радянської Соціалістичної Республіки. – 1939. – № 14. – Ст. 72.
152. Збірник постанов і розпоряджень Української Радянської Соціалістичної Республіки. – 1939. – № 34. – Ст. 155.
153. Збірник постанов ЦК ВКП(б). – М., 1950. – Ст. 27–31.
154. Звігальський Я. Професійна освіта на Україні / Я. Звігальський, М. Іванов. – Олександрія, 1927.
155. Згуровський М. З. Проблеми і перспективи / М. З. Згуровський // Рідна школа. – 1997. – № 3–4.
156. Зильберман Ю. Киевская симфония Владимира Горовица. Книга 1 / Ю. Зильберман, Ю. Смилянская. – К., 2002. – 411 с.
157. Зубко В. Порівняльний аналіз як передумова прийняття реформаторських рішень / В. Зубко // Сучасні системи вищої освіти: порівняння для України (В. Зубко (ред.); Національний університет “Києво-Могилянська академія. – К.: Києво-Могилянська Академія, 1997. – С. 7–30.
158. Зязюн І. А. Культурна парадигма в практиці гуманітаризації і гуманізації сучасної освіти (стенографічний виклад) / І. А. Зязюн // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції “Культурна політика в Україні в контексті світових трансформаційних процесів”. – К., 2001, – С. 40–43.
159. Из истории музыкального воспитания: Хрестоматия / Сост. О. А. Апраксина. – М., Просвещение, 1990. – 206 с.
160. Из истории советского музыкального образования: сб. материалов и документов (1917–1927 г.). – Л.: Музыка, 1969. – 306 с.
161. Известия. – 1937 (3 69). – 21 березня.
162. Іванов В. П. Художня свідомість і соціально-культурна функція мистецтва / В. П. Іванов, В. І. Мазепа // Проблеми етики і естетики. – Львів, 1975. – Вип. 2. – 354 с.
163. Іванов І. Ф. Співацька освіта на Україні X– XVIII ст. / І. Ф. Іванов. – К.: Вища школа, 1992. – 209 с.
164. Ісаєвич Я. Братства і українська музична культура XVI – XVIII ст. / Я. Ісаєвич // Українське музикознавство. – К.: Музична Україна, 1871. – Вип. 6.
165. Історія української культури: У 5 т. Т. 4. Кн. 2. Українська культура другої половини XIX століття / Бондар Микола Пантелеймонович, Загайкевич Марія Петрівна, Пилипчук Ростислав Ярославович та ін. – К.: Наукова думка, 2005. – 1293 с.

166. Історія української культури: У 5 т. Т. 4. Кн. 1. Українська культура першої половини XIX ст. – К.: Наукова думка, 2008. – 1007 с.
167. Історія українського мистецтва в шести томах. Том 5. Радянське мистецтво 1917-1941 років / Під ред. М. П. Бажана, Ю. С. Асєєва, В. А. Афанасьєва, Г. В. Головки та ін. – К.: Головна редакція УРЕ, 1967. – 477 с. іл.
168. Історія України: нове бачення: У 2 т. – Т. 2. – К.: Україна, 1996. – 284 с.
169. Йолон П. Ф. Рациональность в науке и культуре / П. Ф. Йолон, С. Б. Крымский, Б. А. Парахонский. – К.: Наукова думка, 1989. – 288 с. – С. 20.
170. Каган М. С. Некоторые вопросы взаимосвязи философии и педагогики / М. С. Каган // Сов. Педагогика. – 1981. – № 10.
171. Каган М. С. Музыка в мире искусств / М. С. Каган // Советская музыка. – М., 1987. – № 3. – 66 с.
172. Каган М. С. Системный подход и гуманитарное знание: Избр. ст. / М. С. Каган. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1981. – 384 с.
173. Каган М. С. Философия культуры / М. С. Каган. – Санкт-Петербург, Петрополис, 1996. – 416 с.
174. Касьянов Г. Українська інтелігенція 1920–1930-х років: соціальний проект та історична доля / Г. Касьянов. – К.: Глобус: Вік; Едмонтон, 1992. – 176 с.
175. Касьянова Е. В. Пути развития советской балльной хореографии: Ист. анализ периода 1917-1941 годов / Е. В. Касьянова. – Автореф. дис. канд. искусствоведения. – М., 1987. – 19 с.
176. Кинематографический всеобуч во Франции // Культура в современном мире: опыт, проблемы, решения: – Информ. сб. – М., 1993. – Вып. 11. – С. 33–37.
177. Киреева Т. Мистецтво композиторів як форма моделювання образно-творчої історіографії Донецького краю другої половини XX століття / Т. Киреева // Мистецтвознавство України: зб. наук. праць. – Вип. 3. – К.: СПД Кравчук В. К., 2003. – С. 82–90.
178. Киреева Т. Музичне виховання і освіта Донбасу кінця XIX – початку XX століття / Т. Киреева // Українське музикознавство: Наук.-метод. зб. / Упорядкув. / І. А. Котляревського. – Вип. 29. – К.: НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2000. – 274 с.
179. Кияновська Л. Стилєва еволюція галицької музичної культури XIX–XX століть: Дис. ...докт. мист. / НМАУ. – К., 2000. – 420 с.
180. Кодекс Законів про народну освіту УСРР. / Культурне будівництво в Українській РСР: найважливіші рішення Комуністичної Партії і Радянського Уряду 1917–1959 рр. // Збірник документів у двох томах. – К., Держ. вид-во політ. л-ри УРСР, 1980. – 881 с.
181. Козаков В. Вища освіта в Україні та у світі: проблема цілей та їх реалізації / В. Козаков // Сучасні системи вищої освіти: порівняння для України За заг. ред. В. Зубка. – К.: Видавничий дім KM Academia, 1997. – 71 с.
182. Козицький П. Спів і музика в Київській Академії за 300 років її існування / П. Козицький Перекл. з рос. І. І. Стяшенко. – К.: Музична Україна, 1971.
183. Комарова А. І. Україна: духовність – культура – естетичний розвиток особистості (методологія, теорія і практика) / А. І. Комарова // Україна на порозі третього тисячоліття: духовність і художньо-естетична культура. Аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників [Керівн. авт. колект.: А. І. Комарова, Ю. П. Богуцький, О. С. Тимошенко, М. І. Чембержі, В. Г. Чернець]. – К., 1999. – Том 14. – С. 15–48.
184. Кононенко П. Національна педагогіка в реформуванні освіти / П. Кононенко // Освіта і управління. – 1997. – Т. 1. – Ч. 3. – С. 19–30.
185. Коренюк О. Из истории музыкального образования в Киеве (XIX – начало XX

- века): Дис. на соиск. ...канд. искусствовед. / О. Коренюк. – К., 1972. – 325 с.
186. Корецький М. С. Відчуження від культури і шляхи його подолання в Україні (соціотрансформаційний аспект) / М. С. Корецький // Матеріали Міжнародн. наук.-практ. конф. “Культурна політика в Україні в контексті світових трансформаційних процесів”. – К., 2001. – С. 74–76.
187. Королевский музыкальный колледж как главное звено музыкального образования в Великобритании / НИО Информкультура. – М., 1991. – 12 с.
188. Корсак К. В. Світова вища освіта: Порівняння і визнання закордонних кваліфікацій і дипломів / К. В. Корсак // Міжнародна кадрова академія, Міжрегіональна академія управління персоналом. – К., 1997. – 208 с.
189. Корсак К. В. Система освіти у Франції / К. В. Корсак // Міжнародна освіта. – 1997. – № 4. – С. 6–13.
190. КППРС в резолюціях і рішеннях з’їздів, конференцій і пленумів ЦК. – Ч. III. – К.: Держполітвидав УРСР, 1954, С. 456–459.
191. КППРС в резолюціях і рішеннях з’їздів, конференцій і пленумів ЦК. – Ч. II. – 1954. – С. 481 – 486
192. Кравець В. П. Історія української школи і педагогіки: Курс лекцій / В. П. Кравець. – Тернопіль, 1994. – 256 с.
193. Кравченко І. Культура як національна мета / І. Кравченко // Віче. – 1995. – № 2. – С. 131–143.
194. Криштопа І. В. Інтеграція української культурної спадщини у світовий інформаційний простір / І. В. Криштопа // Культурна політика в Україні у контексті світових трансформаційних процесів: Матеріали Міжнародн. наук.-практ. конф. – К., 2001. – С. 324 – 327.
195. Крупская Н. К. Избр. пед. соч. / Н. К. Крупская. – М., 1957. – С. 203–210.
196. Кузь О. М. Вища школа України напередодні ХХІ століття: стан та перспективи розвитку. автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соціол. наук: 22.00.06 / О. М. Кузь. – Харківський університет. – Х., 1995. – 18 с.
197. Кузьмин Н. И. Украинская школа музыкального мастерства: Краткая историческая справка / Н. И. Кузьмин [Рукопис]. Зберігається в архіві Київського державного вищого музичного училища ім. Р. М. Глієра за 1968 рік.
198. Кузьмін М. Забуті сторінки музичного життя Києва / М. Кузьмін. – К.: Музична Україна, 1972. – 226 с.
199. Культурна політика в Україні у контексті світових трансформаційних процесів // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – К., 2000. – 392 с.
200. Культурная жизнь в СССР. 1917-1927. Хроника / Сост. Базанов, С.Н. Бодиенко В.Х. – М.: Наука, 1975. – 766 с.
201. Культурная жизнь в СССР. 1951-1965. Хроника / Сост. Базанов, С.Н. Бодиенко В.Х. – М.: Наука, 1979. – 677 с.
202. Культурне будівництво в Українській РСР. Найважливіші рішення Комуністичної партії і Радянського уряду 1917–1960 рр.: зб. документів: у 2 т. Т. II. (червень 1941–1960 рр.). – К.: Держ. вид. політ. літ. УРСР. – 663 с. – С. 302–303.
203. Культурне будівництво в Українській РСР. Найважливіші рішення Комуністичної партії і Радянського уряду 1917–1959 рр.: зб. документів в 2 т. Т. I. (1917 – червень 1941 рр.). – К.: Держ. видав. політ. літ. УРСР, 1960. – 881 с.
204. Лаба С. До питання про філософію освіти: традиції української педагогіки і зарубіжний досвід / С. Лаба // Педагогіка і психологія проф. освіти. – 1997. – № 3/4. – С. 72–76.
205. Линчевский М. Педагогика древних братских школ / М. Линчевский // Труды Киевской духовной академии. – К., 1870. – Т. III.

206. Лист Міністерства культури і мистецтв до Міністерства освіти і науки від 6.04.98 р. № 14-143-20 // Поточний архів Мінкультури України.
207. Лисецький С. Екранна освіта в Україні: нотатки з приводу.../ Сергій Лисецький // Медіа-освіта в Україні. Сучасний стан, проблеми розвитку: зб. наук. пр. Інститут проблем та сучасного мистецтва Академії мистецтв України. Вип. 4. – К.: Інтертехнологія, 2008. – 196 с. – С. 189–193.
208. Литвиненко А. І. Музична культура Полтавщини ХІХ – початку ХХ століття в аспектах регіонального джерелознавства: дис. на здобуття наук. ступеня канд. мист. / А. І. Литвиненко. – К., 2006. – 208 с.
209. Лігоцький А. О. Методологічні аспекти проектування сучасних освітніх систем. / А. О. Лігоцький. – К., 1995. – 107 с.
210. Лікарчук І. Л. Міністри освіти України: В 2 т. – Т. 1. (1917–1943). – [Монографія] / І. Л. Лікарчук. – К.: Видавець Ешке О. М., 2002. – 332. – Бібліогр.: с. 327. – ISBN 966-557-096-X.
211. Локощенко Г. Музыкальная жизнь Сумщины (середина ХVІІ – 80-е гг. ХХ ст.): дис. на соиск. научн. степени канд. иск. / Г. Локощенко. – К., 1990. – 264 с.
212. Лошков Ю. Творчість В. А. Комаренка і народно-інструментальне виконавство в Слобідській Україні (перша половина ХХ ст.) / Ю. Лошков: автореферат канд. мист. – Харків, 2000. – 17 с.
213. Луговий В. І. Управління освітою: Навч. посіб. для слухачів, аспірантів, докторантів спеціальності “Державне управління” / В. І. Луговий. – К.: Видавництво УАДУ, 1977. – 302 с.
214. Луценко С. М. Розвиток художньої освіти в Україні (друга половина ХІХ – початок ХХ століття) / С. М. Луценко // Питання історії культури України. Зб. наук. праць / Київський інститут культури. Ред. кол.: Гордієнко Л. М. (кер.), Гірявець Т. О., Кондратюк А. С., Кузнєцова Л. В., Ольговський С. Я., Путро О. І. – К., 1995. – С. 67–71.
215. Ляшенко Т. Культурологічні засади регіональних досліджень: історико-теоретичний аспект / Т. Ляшенко // Київське музикознавство. Культурологія та мистецтвознавство: Зб. ст. Вип. 20. – К.: КДВМУ, 2006. – С. 210–216.
216. Мазепа Л. З. Развитие музыкального образования во Львове (ХV–ХХ ст.): автореф. дис. канд. искусствоведения: 17.00.02 Московская гос. консерватория им. П. И. Чайковского / Л. З. Мазепа. – М., 1986. – 24 с.
217. Маліневська В. Розвиток історичного краєзнавства Чернігівщини у кінці ХІХ – на початку ХХ ст.: автореферат канд. іст. наук / В. Маліневська. – К., 1990. – 17 с.
218. Малозьомова О. І. Покликання: Життя і творча діяльність О. С. Тимошенко / О. І. Малозьомова, Т. В. Гусарчук. – К.: Муз. Україна, 2002. – 136 с.: іл.
219. Маркарян Э. С. Теория культуры и современная наука: (Логико-методологический анализ) / Э. С. Маркарян. – М.: Мысль, 1983. – 284 с.
220. Мартинюк Т. Історико-теоретичні аспекти взаємовідношень географічного і соціокультурного чинників у явищі регіональної музичної культури: дис. на здобуття наук. ступеня докт. мист. / Т. Мартинюк. – К., 2003. – 525 с.
221. Мартинюк Т. Музичний професіоналізм Північного Приазов'я ХІХ – ХХ ст. / Т. Мартинюк. – Мелітополь, 2003. – 608 с.
222. Мартинюк Т. Перехідні епохи в історії української музичної культури / Т. Мартинюк. – К.: Логос, 1997. – 191 с.
223. Матеріали ХХІ з'їзду Комуністичної партії України. – К.: Держполітвидав УРСР, 1960. – С. 51–60.
224. Миклашевский Й. М. Очерк деятельности Киевского Отделения Император-

- ского Русского Музыкального Общества (1863–1913) / Й. М. Миклашевский. – К., 1913.
225. Міклашевський Й. М. Музична і театральна культура Харкова кінця XVIII – першої половини XIX століть / Й. М. Міклашевський. – К: Наукова думка, 1967.
226. Миронов В. Концепція еволюції культури Одеси XX століття / В. Миронов // Культура і сучасність: Альманах. – К.: ДАКККіМ, 2004. – № 2. – С. 104–111.
227. Мистецька освіта України на сторінках преси / Ю. М. Яременко. – № 16712. – К., 1994. – 7 с.
228. Мистецька освіта як специфічна комунікаційна соціокультурна система // Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського. Вип. 36. – К., 2005. – С. 238–253.
229. Мисько Е. П. Львівська академія мистецтв: основи і перспективи / Е. П. Мисько // Матеріали науково-практичної конференції “Художня освіта в Україні. Сучасний стан, проблеми розвитку”. – К., 1998. – С. 13–18.
230. Михайличенко О. В. Музично-естетичне виховання дітей та молоді в Україні (друга половина XIX – початок XX ст.) Монографія / О. В. Михайличенко. – К.: Видавничий центр КДЛУ, 2000. – 340 с.
231. Мицько І. З. Острозька слов'яно-греко-латинська академія (1576–1636) / І. З. Мицько ; АН УРСР , Ін-т сусп. наук. – К.: Наукова думка, 1990.
232. Міжнародна освіта. – 1997. – № 4. – С. 10.
233. Мітлицька В. Музичне життя Катеринославщини середини XIX – початку XX ст.: дис. ... канд. мист. ІМФЕ / В. Мітлицька. – К., 2003. – 218 с.
234. Музыкальная энциклопедия: В 6 т. / Гл. ред. Келдыш Ю.В.; редкол.: Белый В.А., Виноградов В. С. Данилевич Л. В. Друскин М. С. и др. – М.: Советская энциклопедия, 1976. – Т. 3. – 1102 с.
235. Музыкальная энциклопедия: В 6 т. / Гл. ред. Келдыш Ю. В.; редкол.: Белый В. А. Виноградов В. С. Данилевич Л. В. Друскин М. С. и др. – М.: Советская энциклопедия, 1974. – Т. 2. – 958 с.
236. Музыкальная энциклопедия: В 6 т. / Гл. ред. Келдыш Ю. В.; редкол.: Белый В. А. Виноградов В. С. Данилевич Л. В. Друскин М. С. и др. – М.: Советская энциклопедия, 1981. – Т. 5. – 1054 с.
237. Наказ Міністерства освіти, Міністерства фінансів, Міністерства економіки “Про затвердження порядку надання платних послуг державними навчальними закладами від 27 жовтня 1997 р. №383/239/131 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 2 (20.01.98). – С. 193–196.
238. Наливайко Д. С. Искусство: направления, течения, стили /Д. С. Наливайко. – К., 1985. – С. 64–65. – 365 с.
239. Нариси з історії українського шкільництва. 1905 – 1933: Навч. посібник / О. В. Сухомлинська та ін. – К.: Заповіт, 1996.
240. Народна просвіта (Львів). – 1924. – Ч.4.
241. Народна просвіта (Львів). – 1924. – Ч.8.
242. Народний учитель. – 1924. – 3 лютого.
243. Національна система вищої освіти України – Ukraine’s national higher education system // Д. О. Копилов (пер. на англ.). – К.: Генеза, 1998. – 40 с.
244. Національні процеси в Україні: історія і сучасність. Документи і матеріали. Довідник: У 2-х ч. / Упор. І. О. Кресіна, В. Ф. Панібудьласка. – К.: Вища школа, 1997. – Ч. 2.
245. Ніколаєва Л. Піаністи-концертмейстери Галичини в культуротворчих процесах першої половини XX століття / Л. Ніколаєва // Маловідомі та забуті сторінки музичної історії України: Наук. вісник НМАУ. Вип. 55. – К.: НМАУ, 2006. – С. 35–50.

246. Новий тлумачний словник української мови у чотирьох томах // Укладачі: Яременко В. В., Сліпущко О. М. – К.: Вид-во “Аконіт”, 1998. – Т. 3. – 634 с.
247. Нолл В. Моральний авторитет та суспільна роль сліпих бардів в Україні / В. Нолл // Родовід. – 1993. – № 6.
248. Общее музыкальное образование в США: основные характеристики // НИО Информкультура. – № 14168. – М., 1990. – 17 с.
249. Одеса. 1794–1894: К 100-летию города. – Одесса, 1995.
250. Осадча В. Народні пісенна культура Слобожанщини: автореферат канд. мист. / В. Осадча. – Харків, 2000. – 20 с.
251. Основи законодавства України про культуру // Закони України. – К., 1996. – Т. 3. – С. 34–55.
252. Павлюк Т. С. Теоретичні дослідження бального танцю як основна складова культурологічного аналізу мистецтва хореографії / Тетяна Сергіївна Павлюк // Культура і сучасність: Альманах. – К.: Міленіум, 2008. – № 2. – 185 с.
253. Партийное строительство. – 1932. – № 9. – С. 62.
254. Пастернак С. Із історії освітнього руху на Україні за часи революції 1917–1919 рр. / С. Пастернак. – К., 1920.
255. Пахомов Ю. Н. Пути и перепутья современной цивилизации / Ю. Н. Пахомов, С. Б. Крымский, Ю. В. Павленко / НАН Украины, Ин-т мировой экономики и международных отношений. – К.: Благодотворит. Фонд содействия развитию гуманитар. и экон. наук, 1998. – 432 с. – ISBN № 966-95458-0-3.
256. Перець О. О. Формальна композиція в сучасній українській регіональній мистецькій школі / О. О. Перець // Дизайн, архітектура, образотворче мистецтво: Міжвідомчий науково-технічний збірник (з матеріалів VII Всеукраїнської науково-практичної конференції “Людина, суспільство, економіка: актуальні проблеми та перспективи взаємодії”; Полтава, 27–28 квітня 2010 року). – Вип. 7. (Відп. ред. В. М. Губарь). – Полтава: вид-во ПІЕП, 2010 р. – 174 с.
257. Перспективи української художньої культури: Аспекти естетичної прогностики // Українська художня культура: Навч. посіб. / За ред. І. Ф. Ляшенка. – К.: Либідь, 1996. – 416 с.
258. Питання Міністерства культури України: Положення про Міністерство культури України: Постанова Кабінету Міністрів України від 1 червня 1992 р. № 301 // ЗП Уряду України. – 1992. – № 6.
259. Питання Міністерства культури України: Постанова Кабінету Міністрів України від 13 травня 1993 р. №348 // ЗП Уряду України. – 1993. – № 10.
260. Підпригорщук Я. Сучасний сектор економіки / Я. Підпригорщук // Матеріали конференції “Проблеми діяльності культурно-мистецьких організацій “третього сектора” в Україні” Міжнародний фонд “Відродження”, Український центр культурних досліджень. – К., 1998. – С. 16–20.
261. План управління освітою на Вкраїні // Вільна Українська школа. – 1917. – № 5–6.
262. Положення [Про держаний вищий навчальний заклад]: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 вересня 1996 р. № 1074 // ЗП Уряду України. – 1996. – № 17.
263. Полянський Ю. О. Організація і методика проведення вступних іспитів до музичних шкіл / Ю. О. Полянський. – К., 1967. – 37 с. з нот. (Міністерство культури УРСР. Відділ учбових закладів).
264. Пономаревський С. Пісенний фольклор Чернігівського Полісся: регіональні особливості та поетика: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / С. Пономаревський. – К., 1997. – 202 с.
265. Попов М. М. Про націоналістичні ухили в лавах української парторганізації, про завдання боротьби з ними (Доповідь секретаря ЦК КП(б)У тов. М. М. Попо-

- ва на зборах харківського партактиву 9 липня 1933 р.) // Комуністична освіта. – 1933. – № 7. – с. 11.
266. Попович М. В. Нарис історії культури України / М. В. Попович. – 2-е вид., випр. – К.: “Артек”, 1999. – 728 с.: іл.
267. Попович Мирослав. Червоне століття / Мирослав Попович. – К.: Артек, 2005. – 888 с. – ISBN 966-565-123-7.
268. Постанова РМ Української РСР № 1350 від 28 листопада 1957 р. „Про відкриття дворічних підготовчих відділів при вокальних факультетах державних консерваторій УРСР” // Поточний архів Міністерства культури і мистецтв України.
269. Поточний архів Державного методичного центру навчальних закладів культури і мистецтва 1990–2000 роки.
270. Поточний архів Міністерства культури і мистецтв 1990–2000 рр.
271. Початкова та середня мистецька освіта в Україні: Огляд. довідка за матеріалами преси / Є. В. Бойко. – Інв. № 16440. – К., 1993. – 8 с. – (ДЗК; Вип.10/5).
272. Проблеми мистецької освіти: Типологічні критерії та науково-методична розробка / Інститут культурології Академії мистецтв України; Авт. кол.: О. І. Безгін (кер. авт. колективу), Г. Є. Бернадська, І. С. Кочарян, О. І. Дацко, О. Ю. Успенська. – К.: СПД Голосуй, 2008. – 400 с.
273. Про Положення про Міністерство культури і мистецтв України: Указ Президента України від 31 серпня 2000р. №1038/2000 // Президентський вісник. – 2000. – № 11. – С. 25–32.
274. Про асистентуру-стажування при вищих навчальних закладах мистецтв: наказ Міністерства освіти України та Міністерства культури України від 27.11.1992р./12.11.1992 р. № 193/251 // Поточний архів Міністерства культури і мистецтв України.
275. Про вдосконалення мережі вищих та професійно-технічних навчальних закладів: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.05.1997 року №526 // Офіційний вісник України. – 997. – 24.
276. Про внесення змін до Постанови Кабінету Міністрів України від 6 липня 1992 р. №374: Постанова КМ України від 19 грудня 1994 р. № 849 // ЗП України. – 1995. – № 2. – С. 150–170.
277. Про внесення змін, доповнень та визнання такими, що втратили чинність, деяких рішень Уряду України щодо контрактної форми трудового договору: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 листопада 1994 р. № 768 // ЗП Уряду України. – 1995. – № 1. – С. 162–163.
278. Про встановлення розміру плати за навчання у державних школах естетичного виховання дітей: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 березня 1997 р. №260 // Урядовий кур’єр. – 1997, (03.04.97). – № 60–61.
279. Про граничний розмір плати за навчання у державних школах естетичного виховання дітей: Постанова Кабінету Міністрів України від 8 серпня 1995 р. № 616 // ЗП України. – 1995. – № 12. – С. 9.
280. Про деякі заходи розвитку національної культури: Розпорядження Президента України, 9 березня 1994 р. // 36. розпоряджень Президента України. – 1994. – № 1. – С. 14–15.
281. Про затвердження голів державних кваліфікаційних комісій музичних училищ на 1998 рік: наказ Міністерства культури і мистецтв України від 13.05.98 р. № 154-к // Поточний архів Міністерства культури і мистецтв України.
282. Про затвердження національної програми патріотичного виховання населення, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства: Постанова Кабінету Міністрів України від

- 15.09.1999р. № 1697 // Офіційний вісник України. – 1999, (01.10.99). – № 37. – С. 1869.
283. Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися державними навчальними закладами: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 січня 1997 року № 38 // Урядовий кур'єр. – 1997. – № 16–17.
284. Про затвердження Положення про дитячі школи естетичного виховання Мінкультури України: наказ Міністерства культури України наказ № 239 від 22.10.1992 року // Поточний архів Міністерства культури і мистецтв України.
285. Про затвердження Положення про Міністерство культури і мистецтв України: Указ Президента України від 9.12.1995 р. № 1136/95 // 36. розпоряджень Президента України. – 1995. – № 4.
286. Про затвердження Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту): Постанова Кабінету Міністрів України від 20 січня 1998 року № 65 // Урядовий кур'єр. – 1998 (26.02.98). – № 38–39.
287. Про заходи по дальшому поліпшенню керівництва середніми спеціальними навчальними закладами: Постанова Ради Міністрів УРСР від 27.08. 1975 р. № 407 // ЗП України. – 1975. – № 11. – С. 65.
288. Про Комплексні заходи Кабінету Міністрів України щодо реалізації державної молодіжної політики в Україні (“Молодь України”): Постанова Кабінету Міністрів від 20 березня 1998 р. № 348 // Поточний архів Міністерства культури і мистецтв України.
289. Про ліцензування, атестацію та акредитацію закладів освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 лютого 1996 року № 200 // ЗП Уряду України. – 1996. – № 7. – С. 55–70.
290. Про Міністерство економіки України: Указ Президента України від 23 жовтня 2000 р. №1159/2000 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 43 (10.11.2000). – С. 46–58.
291. Про національну програму “Діти України”: Указ Президента України від 18 січня 1996 р. №63/96 // Урядовий кур'єр. – 1996, (25.01.96). – № 15–16.
292. Про Основні напрями реформування вищої освіти в Україні: Указ Президента України від 12.09.1995 №832/95 // Урядовий кур'єр. – 1995 (21.09.95). – № 141–142.
293. Про перелік напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями: Постанова Кабінету Міністрів України від 24 травня 1997 року № 507 // Офіційний вісник України. – 1997. – № 22.
294. Про перехідні Червоні прапори для передових шкіл, районів і областей і Похвальні грамоти для учителів-відмінників – переможців у соціалістичному змаганні // Збірник наказів і розпоряджень Народного Комісаріату Освіти УРСР. – 1940. – Ч. 9–10. – С. 20.
295. Про підсумки діяльності Міністерства культури і мистецтв України в 2001 році (оглядово-аналітична довідка). – К.: НПБУ, 2002. – 72 с.
296. Про плату за навчання у державних школах естетичного виховання дітей/ Постанова Кабінету Міністрів України від 6 липня 1992 р. № 374 // ЗП України. – 1992. – № 7. – С. 67–68.
297. Про Положення про Міністерство економіки України: Розпорядження Президента України від 16 травня 1992 року № 89–92-рп // Збірник розпоряджень Президента України (Квітень-червень). – 1992.
298. Про Положення про Міністерство культури і мистецтв України (Із змінами і доповненнями, внесеними Указом Президента України від 27 січня 1999 року №

- 70/99): Указ Президента України від 9 грудня 1995 р., № 1136/95// Офіційний вісник. – 1999. – № 5 (19.02.99). – с. 156. – С. 16–17.
299. Про призначення голів Державних екзаменаційних комісій Вищого музичного інституту ім. М. В. Лисенка: наказ Міністерства культури і мистецтв України від 31.03.98 р. № 96-к // Поточний архів Міністерства культури і мистецтв України.
300. Про призначення голів Державних екзаменаційних комісій Донецької державної консерваторії ім. С. С. Прокоф'єва: наказ Міністерства культури і мистецтв України від 31.03.98 р. № 95-к // Поточний архів Міністерства культури і мистецтв України.
301. Про призначення голів Державних екзаменаційних комісій Київського державного інституту театрального мистецтва: наказ Міністерства культури і мистецтв України від 02.02.98 р. № 31-к // Поточний архів Міністерства культури і мистецтв України.
302. Про призначення голів Державних екзаменаційних комісій Національної музичної академії на 1998 рік: наказ Міністерства культури і мистецтв України від 01.04.98 р. № 137 // Поточний архів Міністерства культури і мистецтв України.
303. Про призначення голів Державних екзаменаційних комісій Одеської консерваторії на 1998 рік: наказ Міністерства культури і мистецтв України від 01.04.98 р. № 136 // Поточний архів Міністерства культури і мистецтв України.
304. Про призначення голів Державних екзаменаційних комісій Харківського інституту мистецтв на 1998 рік: наказ Міністерства культури і мистецтв України від 09.04.98 р. № 108-к // Поточний архів Міністерства культури і мистецтв України.
305. Про призначення голів Державної кваліфікаційної комісії Дніпропетровського театрально-художнього коледжу на 1998 рік : наказ Міністерства культури і мистецтв України від 16.02.98р. № 54 // Поточний архів Міністерства культури і мистецтв України.
306. Про призначення голів Державної кваліфікаційної комісії Одеського художньо-театрального училища на 1998 рік: наказ Міністерства культури і мистецтв України від 06.02.98 р. № 40 // Поточний архів Міністерства культури і мистецтв України.
307. Про призначення голів Державної кваліфікаційної комісії Харківського художнього училища на 1998 рік : наказ Міністерства культури і мистецтв України від 30.04.98р. № 138-к // Поточний архів Міністерства культури і мистецтв України.
308. Про призначення голови Державної екзаменаційної комісії Української академії мистецтва на 1998 рік: наказ Міністерства культури і мистецтв України від 16.02.98 р. № 55 // Поточний архів Міністерства культури і мистецтв України.
309. Про призначення голови Державної кваліфікаційної комісії Львівського коледжу декоративно-ужиткового мистецтва: наказ Міністерства культури і мистецтв України від 11.05.98р. № 150-к // Поточний архів Міністерства культури і мистецтв України.
310. Про призначення голови Державної кваліфікаційної комісії Дніпропетровського театрально-художнього коледжу на 1998 рік: наказ Міністерства культури і мистецтв України від 01.04.98 р. № 135 // Поточний архів Міністерства культури і мистецтв України.
311. Про призначення голови Державної кваліфікаційної комісії Київського державного хореографічного училища: наказ Міністерства культури і мистецтв

- України від 30.04.98 р. № 137-к // Поточний архів Міністерства культури і мистецтв України.
312. Про реорганізацію Народного комісаріату освіти УСРР // Збірник законів і розпоряджень Робітничо-Селянського уряду України 1930. – № 19. – с. 183.
313. Про реорганізацію Народного комісаріату освіти УСРР. Постанова ВУЦВК і РНК УСРР від 13 серпня 1930 р. // Культурне будівництво в Українській РСР. Найважливіші рішення Комуністичної партії і Радянського уряду 1917 – 1959 рр. – 3б. докум. в двох томах. – Том 1. (1917 – червень 1941рр.). – К.: Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1960. – 881 с.
314. Про реорганізацію Народного Комісаріату Освіти УСРР: Постанова ВУЦВК і РНК УСРР від 13 травня 1925 р. // Збірник Указонень та Розпоряджень Уряду України. – Відділ 1, 1925. – Х.: ДВУ, 1926. – С. 549–550.
315. Про синтез теоретико-практичних механізмів комунікації в системі мистецької освіти// Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського. Вип. 58 „Виконавське музикознавство”. Кн. 12. – К., 2006. – С. 6–22.
316. Про стан і заходи щодо розвитку української культури: Постанова Кабінету Міністрів України, 22 лютого 1996 р. № 236 // Урядовий кур'єр. – 1996. – 27 лютого.
317. Про стан реалізації державної молодіжної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 червня 1999 року №1059 // Офіційний вісник України. – 1999, (9.07.99). – № 25. – С. 1162.
318. Про становище молоді в Україні (за підсумками 1998 року). Щорічна доповідь Президентів України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України. – К.: ТМ ПрінтіксПресс, PrintixPress. – 1999. – 154 с.
319. Проблеми діяльності культурно-мистецьких організацій “третього сектора” в Україні: Матеріали конференції. / Український центр культурних досліджень. – К, 1998. – 54 с.
320. Проблемы музыкального образования: Сб. ст. преподавателей Киевского государственного музыкального училища им. Р. М. Глиэра / ред. К. Давыдовский и др. – К., 1993. – 372 с. – (Київському державному музичному училищу ім. Р. М. Глієра 125 років).
321. Проект Закону України “Про культуру” // Культура і життя. – 2001. – № 3. – 27 січня.
322. Профессиональное образование и массовая музыкальная культура ГДР: Экспресс-информ. / ГБЛ. НИО Информкультура. – № 10106. – М., 1987. – 11 с.
323. Реалізація державної політики у сфері культури і туризму: пріоритети, здобутки, перспективи: Аналітичний звіт Міністерства культури і туризму України з 2006 р. – К., 2007. – 104 с.
324. Резолюції II-го Всеукраїнського Учительського З'їзду в Києві // Вільна Українська Школа. – 1917. – Ч. 1. – С. 34.
325. Ржевська М. На зламі часів. Музика Наддніпрянської України першої третини ХХ століття у соціокультурному контексті епохи: Монографія / М. Ржевська. – К.: Автограф, 2005. – 325 с.
326. Розенберг Р. Музыкальные аспекты творчества И. Бабеля как феномен “одесской культуры” / Р. Розенберг // Музичне мистецтво і культура. Науковий вісник ОДМА імені А. В. Нежданової. – Вип. 6. – Кн. 1. – Одеса: Друкарський дім, 2005. – С. 162–174.
327. Роль внешкольного начального музыкального образования в системе эстетического воспитания детей: Информ. справка по материалам научных исследований / Сост. Н. Гудзий. – К., 1991. – 11 с. – (Серия: Музыка; вып. 2).

328. Роль музыкального образования в современной культуре // XV конгресс Европейской Ассоциации консерваторий, музыкальных академий и высших музыкальных школ (ЕАК) / НИО Информкультура. – Инв. № 10281 – М., 1987. – 14 с.
329. Романовський О. Особливості організації вищої освіти в США / О. Романовський // Освіта за рубежом. Т. 3. – 1999. – 2 лютого. – С. 160–170.
330. Росул Т. Музичне життя Закарпаття 20-30-х років ХХ ст: дис. канд. мист. / ІМФЕ / Т. Росул. – К., 2003. – 218 с.
331. Ручка А. О. Соціологічний моніторинг культурних практик населення України за період 1994–2000 рр. // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції “Культурна політика в Україні в контексті світових трансформаційних процесів”. – К., 2001. – С. 104–107.
332. Санкт-Петербургские ведомости. – 1806, 13 марта. – № 21.
333. Свод законов СССР. – 1934. – № 3. – с. 30.
334. Святненко Г. В. Зміцнення матеріально-технічної бази вищих навчальних закладів кудльтури і мистецтва України в 30–80-ті роки / Г. В. Святненко // Питання історії культури України: зб. наукових праць / Київський інститут культури. Ред. кол.: Гордієнко Л. М. (кер.), Гірявець Т.О., Кондратюк А.С., Кузнецова Л. В., Ольговський С. Я., Путро О. І. – К., 1995. – 168 с.
335. Святненко Г. В. Становлення і розвиток вузів культури й мистецтв в Україні в радянський період: автореф. дисерт канд. іст. наук: 17.00.01 / Інститут культури / Г. В. Святненко. – К., 1996. – 22 с.
336. Сірякова І. Театральні секції і драматичні гуртки при “Просвітах” на Чернігівщині у першій половині 20-х років ХХ століття / І. Сірякова // Актуальні проблеми історії, теорії і практики художньої культури: зб. наук. праць. Вип. XII. – К.: Міленіум, 2004. – С. 158–163.
337. Сірополко С. Народна освіта на Советській Україні / С. Сірополко. – Варшава, 1934.
338. Сірополко С. Народна освіта на українських землях і в колоніях / С. Сірополко // Українська культура: Лекції за ред. Д. Антоновича. – К.: Либідь, 1993. – С. 72–91.
339. Сірополко С. Петро Холодний як педагог і освітній діяч // На пошану П. І. Холодному (1876–1930). – Варшава, 1934. – С. 59–70.
340. Скрипник М. Основні засади єдиної системи народної освіти СРСР: Доповідь на Всесоюзній партійній нараді 27 квітня 1930 р. / М. Скрипник. – Скрипник М. О. Вибрані твори. – С. 414–415.
341. Скрипник М. Основні засади єдиної системи народної освіти / М. Скрипник. – Харків: ДВУ, 1930. – С. 88.
342. Скрипник М. Під клясовою ознакою / М. Скрипник // Радянська освіта. – 1933. – № 5. – С. 3.
343. Скрипник М. О. Завдання культурного будівництва на Україні: Доповідь на Х з’їзді КП(б)У М. / О. Скрипник // Радянська освіта / – 1928. – № 1. – С. 5.
344. Собрание постановлений и распоряжений правительства СССР, 1938. – № 13. – с. 82.
345. Собрание узаконений и распоряжений Рабочего и Крестьянского правительства Украины, 1920. – № 24. – с. 488.
346. Собрание узаконений и распоряжений Рабочего и Крестьянского правительства Украины, 1918. – № 39. – с. 507.
347. Собрание узаконений и распоряжений Рабоче-Крестьянского правительства Украины. – 1920. – № 28. – С. 592.

348. Сокол А. В. Структура музикознання: Посobie по курсу «Введение в музикознание» / А. В. Сокол // Одесская гос. консерватория им. А. В. Неждановой. – М.: ВММКМ СССР, 1990. – 47 с.
349. Соколюк Л. Д. Харківський університет як мистецький осередок в Україні першої половини ХІЗ ст. / Л. Д. Соколюк // Культурна спадщина Слобожанщини. Культура і мистецтво: Зб. наук.-попул. статей. – Харків: Курсор, 2005. – Число 5. – 185 с., 86 іл. С. 12–18. ISBN 966-7810-69-0. – ISBN 966-7810-96-8.
350. СП СССР. – 1963. – № 8. – с. 89
351. Станішевський Ю. О. Національний академічний театр опери і балету України імені Тараса Шевченка: Історія і сучасність / Ю. О. Станішевський. – К.: Музична Україна, 2002. – 736 с.: іл. – Резюме рос., англ., нім. – ISBN № 966-95024-4-6.
352. Статистичні дані до засідання колегії Міністерства за підсумками 1994 року (вищі навчальні заклади). – К., 1995. – 252 с.
353. Сторінки історії Львівської державної музичної академії ім. М. В. Лисенка. – Львів: Вид-во „СПЛОМ”, 2003. – 256 с., іл. 24.
354. Танько Т. П. Музично-педагогічна освіта в Україні. / Т. П. Танько. – Харків: Основа, 1998. – 192 с.
355. Таран-Жовнір Ю. Система металургійної освіти в Україні / Ю. Таран-Жовнір // Інформаційний вісник Академії наук вищої школи України. – К., 1998. – № 17. – С. 7–13.
356. Театральна освіта України. Сучасний стан, проблеми розвитку: Матеріали науково-практичної конференції. / Академія мистецтв України. – К., 1999. – 127 с.
357. Тенденции и направления развития общего музыкального и эстетического образования в США: Экспресс-информ. / НИО Информкультура. – Инв. № 14675. – М., 1990. – 20 с.
358. Теоретические основы воспитания и обучения в музыкальных учебных заведениях / Н. Г. Дьяченко, И. А. Котляревский, Ю. А. Полянский. – К.: Муз. Украина, 1987. – 110 с.
359. Теорія музики і сольфеджіо: Програма для вищих педагогічних навчальних закладів освіти з спеціальності 7.010104, 7.020411 Початкове навчання і музичне виховання. – Полтава: Міністерство освіти України. Полтавський державний педагогічний університет ім. В. Г. Короленка, 1997. – 55 с.
360. Тимковский И. Ф. Мое определение в службу... (1785–1799) / И. Ф. Тимковский // Отд. рукописей Гос. библиотеки России. – Пот. III. – № 11–25.
361. Тимошенко О. Музичне життя України на сучасному етапі / О. Тимошенко // Мистецтвознавство України: Зб. наук. праць. Вип. 3. – К.: СПД Кравчук В. К.: 2003. – С. 74–81.
362. Ткаченко В. Розвиток історичного краєзнавства на Чернігівщині у 20–30-х рр. ХХ ст.: дис. канд. іст. наук. / В. Ткаченко. – Чернігів, 1995. – 178 с.
363. Томко Т. В. Созидательные возможности диалога как проблема философии культуры / Т. В. Томко // Еженедельник «Культура, трансформации, образование». – Вып. 1. – М., 1990. – 262 с.
364. Трансформація музичної освіти. Культура та сучасність: Матеріали музикологічного семінару, 23–25 квітня 1998 р. / М. Л. Огренич (голов. ред) та ін.; Одеська державна консерваторія ім. А. В. Нежданової. – Ч. 1. – Одеса: Астропринт, 1998. – 128 с.
365. Турченко Ю. Київська рисувальна школа / Ю. Турченко. – К., 1956.
366. Украинский советский энциклопедический словарь в 3-х т. Том 1 / Под ред. А. В. Кудрицкого. – К.: УРЕ, 1988. – 756 с.

367. Україна на порозі третього тисячоліття: духовність і художньо-естетична культура. Аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників / Кер. авт. кол.: А. І. Комарова, Ю. П. Богуцький, О. С. Тимошенко, М. І. Чембержі, В. Г. Чернець. – К.: 1999. – Т. 14. – 625 с.
368. Україна: соціальна сфера у перехідний період. Аналіз Світового банку. – К.: Основи, 1994. – 24 с.
369. Українська духовна культура в системі національної освіти: Тез. доп. та повідомл. наук. конф., 18–19 квітня 1995 р. /ХДУ, ХДПУ, Фондація ім. О. Ольжича; В. С. Калашник (відп. ред.) та ін. – Харків: ХДУ, 1995. – 176 с.
370. Українська культура: Лекції за ред. Дмитра Антоновича / Упор. С. В. Ульяновська; вст. ст. І. М. Дзюби; перед. слово М. Антоновича; Додатки С. В. Ульяновської, В. І. Ульяновського. – К.: Либідь, 1993. – 592 с.; іл. (“Пам’ятки історичної думки України”).
371. Український драматичний театр. – Т. 1. Дожовтневий період. – К., 1967.
372. Уланова С. Нариси історії європейської музичної освіти і виховання: Від античності до початку XIX ст. / С. Уланова. – К.: Знання України, 2002. – 326 с.
373. Успенский Н. Д. Древнерусское певческое искусство / Вступ. Ст. Ю. Келдыша, 2-е доп. изд. – М.: Сов. Композитор, 1971. – С. 31.
374. Учебные планы средних специальных музыкальных школ. – Москва: Министерство культуры СССР Управление учебных заведений и научных учреждений. Всесоюзный методический кабинет по учебным заведениям искусств и культуры, 1988. – 14 с.
375. Ушинский К. Д. Избранные педагогические сочинения. Теоретические проблемы педагогики / К. Д. Ушинский. – М., 1974. – Т. 1. – 120 с.
376. Ушинський К. Д. Про народність у громадському вихованні / К. Д. Ушинський // Вибрані педагогічні твори. – К., 1983. – 47 с.
377. Френкель М. Про школи сценографії у Франції і про дещо інше / М. Френкель // Український театр. – 1992. – № 1.
378. Харалампиду Л. Музыкальное образование в современной Греции: история, проблемы, перспективы. дис на соискание ученой степени канд. искусствоведения 17.00.01. / Национальная музыкальная академия Украины им. П. И. Чайковского. /Л. Харалампиду. – К., 2001. – 173 с.
379. Хересько Л. Музичне виховання (методика). – Харків-К.: Держвидав Укр., 1930. – 264 с.
380. Хижняк З. І. Історія Києво-Могилянської академії / З. І. Хижняк, В. К. Маньківський – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2003. – 184 с.: іл. – ISBN 966-518-216-1.
381. Художники України: Енциклопедичний довідник / Інститут проблем сучасного мистецтва АМУ; Редкол.: В. Д. Сидоренко (голова) та ін. – К.: Інтертехнологія, 2006. – 640 с.: іл.
382. Хурсина Ж. Выдающиеся педагоги-пианисты Киевской консерватории (1917-1938) / Ж. Хурсина. – К.: Музична Україна, 1990. – 131 с.
383. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 6. – Спр. 93. – Арк. 58.
384. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 16. – Спр. 2. – Арк. 138.
385. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2702. – Арк. 20.
386. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 6227. – Арк. 6.
387. ЦДАВО України. – Ф. 21. – Оп. 7. – Спр. 505. – Арк. 75.
388. ЦДАГО України. – Ф. 39. – Оп. 4. – Спр. 193. – Арк. 21.
389. ЦДАГО України. – Ф. 39. – Оп. 4. – Спр. 237. – Арк. 37.
390. ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 2. – Спр. 379. – Арк. 481.
391. ЦДАВО України. – Ф. 2201. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 26.

392. ЦДАВО України. – Ф. 2201. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 17.
393. ЦДАВО України. – Ф. 2201. – Оп. 1. – Спр. 63. – Арк. 8.
394. ЦДАВО України. – Ф. 2581. – Оп. 1. – Спр. 190. – Арк. 1.
395. ЦДАВО України. – Ф. 2581. – Оп. 1. – Спр. 190. – Арк. 8-9 і зв.
396. ЦДАВО України. – Ф. 4805. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 74-75.
397. ЦДАВО України. – Ф. 5236. – Оп. 1. – Спр. 40855.
398. Центральний партійний архів Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС. – Ф. 17. – Оп. 2. – Спр. 1631. – Арк. 48.
399. Цивилизационная структура современного мира: В 3 т. / Ю. Н. Пахомов, Ю. В. Павленко, С. Б. Крымский и др.: Ю. Н. Пахомов, Ю. В. Павленко, (ред.); НАН Украины. Институт мировой экономики и международных отношений. – К.: Наукова думка, 2006. – (Проект «Наукова книга») Т. 1: Глобальные трансформации современности. – 2006. – 686 с. – ISBN 966-00-0511-3.
400. Ціннісні орієнтації (аналіз соціально-філософських концепцій заходу 80-90-х рр.): зб. статей. – К., 1995. – 54 с.
401. Чебикін А. В. Академія мистецтв України і художня освіта / А. В. Чебикін // Матеріали науково-практичної конференції “Художня освіта в Україні. Сучасний стан, проблеми розвитку”. – К., 1998. – С. 13-18.
402. Чебикін А. В. Академія мистецтв України. Сьогодення і перспективи / А. В. Чебикін // Мистецькі обрії” 98: альманах. Наук.-теор. праці та публіцистика / Академія мистецтв України. – К.: ВВП “Компас”, 1999. – 428 с. – С. 11 – 24.
403. Черепанин М. Музична культура Галичини (друга половина XIX – перша половина XX ст.): Монографія / М. Черепанин. – К.: Вежа, 1997. – 328 с.
404. Черногуз Я. Визнаний центр європейської музичної культури: Національна музична академія України / Я. Черногуз // Укр. культура. – 1997. – № 11. – С. 4-5.
405. Шамаєва К. І. Музична освіта в Україні у першій половині XIX ст.: Навч. посіб. / К. І. Шамаєва. – К.: ІЗМН, 1996. – 110 с.
406. Шаян Ж. Вища освіта в Німеччині / Ж. Шаян // Deutschland. – 1997. – № 3. – С. 24-30.
407. Шейко В. М. Вища освіта в країнах Заходу: соціальні та етичні аспекти. / В. М. Шейко. – Х.: ХДАК, 1999. – 152 с.
408. Шейко В. М. Формування основ культурології в добу цивілізаційної глобалізації (друга половина XIX – початок XXI ст.). Монографія / В. М. Шейко, Ю. П. Богуцький. – К.: Генеза, 2005. – 592 с. – С. 223-280. – ISBN 966-504-469-9.
409. Шейко В.М. Сучасна медіаосвіта в Україні: виклики сьогодення / В. М. Шейко // Медіаосвіта в Україні. Сучасний стан, проблеми розвитку: зб. наук. пр. / Інститут проблем сучасного мистецтва Академії мистецтв України. Вип. 4. – К.: Інтертехнологія, 2008. – 196 с. – С. 10-13.
410. Шиманський П. Музичне життя Волині 20-30-х років XX ст.: дис. на здобуття наук. ступеня канд. мист. / П. Шиманський. – К.: 1999. – 137 с.
411. Шиманський П. І. Публіцистика М. Тележинського / П. І. Шиманський // Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти. Зб. наук. праць. – Вип. 4. – Х.: Книжн. видавн. “Каравела”, 1999. – 218 с. – С. 165.
412. Шмагало Ростислав. Мистецька освіта в Україні середини XIX – середини XX ст.: структурування, методологія, художні позиції. / Р. Шмагало. – Львів: Українські технології, 2005. – 528 с.
413. Шульгіна В. Музична україніка: інформаційний і національно-освітній простір: дис. на здобуття наук. ступеня докт. мист. / В. Шульгіна. – К.: 2002. – 522 с.
414. Енциклопедія українознавства / Наукове товариство ім. Шевченка. – Львів: Вид-во «Молоде Життя», 1976. – [Фонд духовного відродження ім. Митропо-

- лита Андрея Шептицького. Перевидання в Україні]. – Том. 8. – С. 2805–3200, ISBN 966-7155-02-1 (т. 8), ISBN 5-7707-4048-5.
415. Енциклопедія українознавства / Наукове товариство ім. Шевченка. – Львів: Вид.-во «Молоде Життя», 1962. – Том. 4. – С. 1205–1600. ISBN 5-7707-5493-1 (т. 4). – ISBN 5-7707-4048-5.
 416. Яворський Б. Л. Воспоминания, статьи и письма / Сост., ред. и предисл. И. С. Рабиновича (Под общей редакцией Д. Шостаковича). Т. 1. / Б. Л. Яворський. – М.: Музыка, 1964. – 670 с.
 417. Ярош Б. О. Тоталітарний режим на західноукраїнських землях (30-ті – 50-ті роки ХХ ст.) / Б. Ярош. – Луцьк: Настир'я, 1995. – 138 с.
 418. Council of Europe : Student Handbook /edited by Dr. Ute Braun; Deutscher Akademischer (DAAD). – Boon, 1991.
 419. Deutschland. – N 3. – 1997. – С. 46–49.
 420. Kroeber A. Culture. A Critikal Review of Concepts and Definitions. / Kroeber A., Kluckhohn C. – Cambridge, MA, 1952.
 421. Marxizm and Interpretation of Culture. – Urbana and Chicago, 1988.
 422. Occasional Papers in Public Administration and Public Policy // Ukrainian Academy of Public Administration, Office of the President of Ukraine. - Kiev, Ukraine. – № 4. – Autumn 2000.
 423. The Cultural Studies. Reader/Ed. by S. During. – London; New York, 1993.
 424. World Declaration on Higher Education for the Twenty-First Century: Vision and Action. – UNESCO, 1998.
 425. World Guide to Higher Education/ A Comparative survey of systems, degrees and qualifications : Third edition. – France, 1996. – 571 с.

Список скорочення

ВУЦВК – Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет
 ЦВК – Центральний Виконавчий Комітет
 ДАКО – Державний архів Київської області
 ЦК ВКП(б) – Центральний Комітет Всеукраїнської Комуністичної Партії (більшовиків)
 ЦДАВО – Центральний Державний Архів вищих органів влади та управління України
 ЦДАГО – Центральний Державний Архів Громадських Організацій України
 УС.Р.Р. – Українська Соціалістична Радянська Республіка
 НКО – Народний Комісаріат Освіти
 РНК – Рада Народних Комісарів
 РМ – Рада Міністрів
 ІРМТ – Імператорське Російське Музичне Товариство
 УЦР – Уряд Центральної Ради
 РНК РСФСР – Рада Народних Комісарів РСФСР
 РНК УСРР – Рада Народних Комісарів УСРР
 НКО – Народний Комісаріат Освіти
 Наркомос – Народний Комісаріат Освіти
 ДМШ – дитяча музична школа
 Головополітосвіта – Головне управління політичної освіти

ЦК Кп(б)У – Центральний Комітет Комуністичної Партії (більшовиків) України
 Соцвих – соціальне виховання
 Політбюро – Політичне бюро
 РАПМ – Російська Асоціація Пролетарських музикантів
 КДВМУ ім. Р. М. Глієра – Київське державне вище музичне училище ім. Р. М. Глієра
 ОДМА ім. А. В. Нежданової – Одеська державна музична академія ім. А. В. Нежданової
 Муздрамінститут – Музичний драматичний інститут
 ХДАК – Харківська державна академія культури
 Музфонд УРСР – Музичний фонд УРСР
 НМАУ ім. П. І. Чайковського – Національна музична академія України ім. П. І. Чайковського
 Укоопхудожник – Українська спілка кооперативних товариств художників
 ЗДМУ – Запорізьке державне музичне училище
 ДХШ – дитяча художня школа
 Міносвіти України – Міністерство освіти України
 УНР – Українська Народна республіка
 ДЕК – Державна екзаменаційна комісія
 ДКК – Державна кваліфікаційна комісія

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

А

Абаджян Г. 70
Абдулрагімов А. 86
Абраменко Л. 213
Август І. 119
Авдєйчев М. 162
Авдієвський А. 69.
Авер'янов Г. 69, 187
Авратинер В. 213
Агібалов В. 119
Агратіна Г. 80
Аєрова Ф. 68
Айвазовський І. 65
Айзенштадт В. 70
Азімов Я. 70
Александров О. 194
Алексик А. 91
Альбрехт Л. 60
Альтшуллер А. 61
Андреолетті (Пагірев) І. 65
Андрієвська Т. 69
Андрійчук П. 109
Андронов П. 108
Анісімова Т. 69
Антків Б. 108
Антонович Д. 21, 67
Антонович М. 77
Антонюк Р. 213
Антропов Д. 25
Антропов О. 25
Апостол С. 109
Апацький В. 197
Апраксина О. 29, 213, 220
Аренський А. 61
Арістов В. 70
Аркас М. 50
Арканова В. 70
Артеменко Л. 86
Архипенко О. 53
Арштейн В. 63
Асаф'єв Б. 53, 203, 214
Асєєв В. 127, 135
Асєєв Ю. 221
Ауєр Л. 64
Афанасьєв Ю. 110, 221
Ахшарумов Д. 35, 50, 62, 203

Б

Бабій Я. 182
Бажан М. 221

Бажанський П. 27, 21
Баженов А. 86
Базанов 222
Байко Д., М., Н. 77
Бакай С. 9
Баламут В. 135
Балема М. 109
Балишов М. 27
Балкашинов В. 162
Бандура Р. 214
Баранівський В. 32, 148, 214
Баранова Н. 214
Барвінський В. 32, 50, 72, 77,
78, 79, 203
Баренбойм Л. 214
Барер С. 60
Барінова В. 67
Барна Я. 135
Барсегян О. 70
Барток Б. (конкурс) 62
Басалаєв О. 86
Басистюк О. 77
Басюк А. 78
Бахарев В. 120
Баштан С. 84
Бедзіля В. 9
Безбах І. 110
Безгін І. 197, 213, 214, 216
Безгін О. 226
Безклубенко С. 214
Безруцька М. 218
Безручко О. 9, 214
Беклемішев Г. 68
Белєр Б. 167, 215
Белза І. 98, 206
Бем М. 69
Бервецький Ю. 79
Берегова О. 9, 214
Березін Ю. (Штепсель) 72
Березова Г. 75, 94, 206
Березовський М. 23, 27
Беркос М. 65
Берліозова І. 69
Бермес І. 9
Бернадська Г. 226
Берт'є Д. 68
Бесєдін С. 105, 119
Бетховен Л. ван 68
Бєлгородський О. 162
Бєлосєтова І. 9, 214
Бєляєва М. 215

- Биков Л. 70
 Бичко А. 215
 Бишовський
 Бібік В. 69, 115
 Біла Н. 125
 Білак Л. 183
 Білаш П. 9
 Білик І. 183
 Білик М. 90
 Білінник П. 70
 Благова Т. 9
 Благовідова О. 69
 Бланк Б. 119
 Блуменфельд Ф. 60, 68
 Бобул І. 80
 Богатирьов С. 61, 69, 72
 Богатіков Ю. 70
 Богданов В. 215
 Богданов М. 27, 34, 215(Н.)
 Богорода В. 135
 Богословський Є. 126
 Богуцький Ю. 7, 182, 215, 221, 233
 Бодиенко С. 222
 Боєва Н. 125
 Божко В. 162
 Бойко А. 69
 Бойко Є. 226
 Бойко Р. 108
 Бойчук М. 33, 50, 67, 105, 120
 Бокотей А. 183
 Бокшай Й. 92, 115, 208
 Болгов В. та І. 215
 Болтівець С. 215
 Бондар М. 220
 Бондаренко В. 215
 Бондаренко Г. 119
 Бондаренко Є. 69
 Бондарчук В. 69
 Бондур С. 75
 Борисенко В. 92
 Борисенко Н. 215
 Борисенко П. 22, 215
 Борисов В. 69
 Боровик Т. 75
 Боровський М. 162
 Бородай В. 67, 105, 162, 197
 Бортнянський Д. 140, 161
 Борхард Є. 64
 Борут Г. і Я. 182
 Ботвінов О. 69
 Ботунова Г. 70, 215
 Бочаров П. 86
 Браїловський О. 60
 Браун В. 69
 Брилін Б. 110
 Бріскін А. 64
 Бродський І. 65
 Брондуков Б. 72
 Бугамеллі Ф. 69
 Бужинська К. 183
 Буковецький Є. 65
 Булат Т. 215
 Буланов І. 121
 Булка Ю. 9, 215
 Бунчіков В. 86
 Бурачек М. 33, 50, 67, 119
 Бурлюк Д. 35, 65
 Бухало С. 83
 Бучма А. 36, 50
- В
- Валіт М. 64
 Валькевич Р. 109
 Вантух В. 149, 150
 Вантух М. 149, 150
 Варгун М. 185
 Васецький Г. 67
 Василенко Ю. 135
 Васильєва А. 75, 94, 206
 Васильєва Г. 135, 216
 Василько В. 102
 Васьков В. 90
 Васькович Г. 41, 215
 Васюта О. 9, 10, 215
 Ватаманюк В. 110
 Вахнянин А. 32, 50, 77, 203
 Ващенко Г. 40, 215
 Ващенко І. 215
 Ведель А. 24, 26
 Векслер Б. 87
 Вендзилович М. 92
 Вербицький М. 27
 Вересай О. 36
 Верещагін В. 65
 Вериківський М. 68, 97, 111, 205, 206, 208
 Вернадський В. 26
 Верней В. 108
 Верховинець В. 68
 Вершиніна Л. 162
 Верьовка Г. 60, 68, 79, 97, 110, 205
 Верьовка О. (дир. худ. уч-ща) 65
 Веселовська Г. 214
 Веске Т. 61, 69
 Веркіна Т. 70
 Вигорницький М. 28
 Вилкун М. 102
 Вісич Н. 92
 Вискорка П. 86
 Вишняк В. 69
 Вігула М. 92
 Візнюк Ю. 110
 Віленський М. 72
 Вілеруш М. 194
 Вільконський С. 125
 Вінграновський М. 116

- Вінокуров О. 122
Вірський П. 87, 149, 150
Вітошинський Р. 108
Віхтинський В. 119
Виноградов В. 224
Власенко Л. 135
Власенко П. 119
Вовк Н. 119
Водольський Й. 60
Воєводін В. 120, 188, 189
Возницький Б. 91
Войленко Е. 218
Войт В. 109
Войтович С. 216
Волков Г. 12, 216
Волков С. 9, 17, 132, 135, 160, 216
Воловик В. 119
Володимирська Н. 126
Волокідін П. 65
Волокіта Є. 162
Волощук Ю. 9
Воробйов В. 119
Воробкевич С. 79, 139, 161
Вороненко В. 135
Ворошило О. 69
Воскресенська (Воскресенская) Н. 217
Воячек Ф. 68
Вронський М. 105
Врубель М. 35, 65
Вучетич Є. 161
Вяткін О. 119
- Г
- Габрієлова (Габриєлова) Т. 167, 218
Гавалевич
Гаврилець Г. 77
Гаврилюк В. 110
Гаврилюк О. 172
Гадалова І. 218
Газінський В. 69, 109
Гайдай З. 68
Галь Я. 76
Гальчинський А. 218
Гарасіна Д. 218
Гаркуша Г. 86
Гарчар Й. 92
Гвоздь М. 86
Ге М. 35
Гебус-Баранецька 92
Геліс М. 60, 68
Герасимович Г. 90
Герасимчук Р. 9
Гетьман А. 86
Гіґа С. 91
Гілельс Е. 11, 53, 62, 69, 203
Гінзбург Л. 69
Гірняк І. 79
Гірявець Т. 223, 230
Гітлін Р. 79
Глазунов О. 60, 61
Глієр Р. 41, 42, 60, 68, 97, 105, 137, 155, 171, 174, 186, 188, 198, 200, 205, 212, 215
Глінка М. 86, 137, 211
Глотко Г. 108
Глущенко М. 115, 208
Глущенко П. 119
Гмиря Б. 11, 70, 102,
Гнатюк Д. 115, 208
Гнесіні 110, 194
Гобдич М. 79
Гозенпуд М. 98, 206
Гоздіанов А. 29
Голембієвська Т. 67
Голобородько Г. 135
Головащенко М. 78
Головко Г. 221
Головков Г. 65
Голуб В. 182
Голубев С. 22, 218
Голубець О. 9
Гольденвейзер А. 218
Голяховський Г. і Д. 25
Гончар І. 119
Гончаров А. 135
Гораль Н. 92
Горбатова Н. 9
Горбачова О. 108
Горбенко А. 70
Гордєєв Д. 119
Гордієнко Л. 223, 230
Гординська-Каранович Д. 77
Горелов Г. 119
Горенко-Баранівська Л. 21, 218
Горностай В. 135
Горовиць В. 11, 60, 64 (конкурс), 171(конк.)
Горовиць О. і Р. 69
Горохов П. 86
Горська О. 87, 135
Горький Максим (Пешков О.) 53, 85, 96
Горюхіна Н. 68, 197
Граб О. 10, 218
Грабовський А. 29
Греков М. 64, 65, 137, 164, 173
Гриґаш Л. 183
Григов І. 163
Григор'єв С. 105
Гринишин М. 78
Гринішим М. 69
Гринько Г. 40, 41, 45
Гринюк О. 172
Грицай Л. 108
Гриценко О. 200, 218
Грицюк О. 125

Гришко М. 69
Грищенко Т. 218
Грінченко Б. 21
Грінченко М. 68
Гродзинський О. 68
Гронський В. 109
Грушевський М. 21, 33, 39, 67, 218
Губарев Д. (дир. муз. уч-ща) 86
Губарев О. (худ.) 67
Губаренко В. 115, 116
Губарь В. 215, 225
Губенко М. 102
Гудзий Н. 230
Гуз В. 90
Гулак-Артемівський С. 121, 140
Гулейчук М. 90
Гулько В. 109
Гуменюк Т. 215
Гурін В. 67
Гурко В. 126
Гурович Е. 87
Гусакова Т. 135
Гуцало Є. 116

Д

Давиденко В. 92
Давидов Є. 108
Давидова В. 102
Давидчак Л. 79
Давыдовский К. 229
Дагілайська Е. 9
Даниленко В. 119, 218
Данькевич К. 61, 69, 97, 111, 115,
137, 161, 164, 189, 205, 208

Даньо В. 92
Дацко О. 226
Даць І. 109
Дашак Г. 92
Дашак З. 187
Дворніков Т. 65
Дворський П. 80
Дзюба Г. 219
Дзюба І. 9, 116, 177
Дзюбай П. 90
Демент А. 182
Демиденко І. 110
Демуцький П. 121, 140
Демчук Ю. 86
Депо Б. 108

Дерегус М. 11, 105, 115, 119, 208
Дерський Ю. 162
Джамагорця А. 69
Джурмій Л. 69
Дилецький М. 23, 25, 219
Дичко Л. 181
Дідик М. 109
Дідух В. 109

Добрянська О. 80
Довженко О. 11
Довжинець Г. 135
Донець-Тессейр М. 68
Донської М. 102
Дорожівський Р. 78, 194
Дорохіна Л. 9, 219
Дочилю В. 121
Драго І. 79
Драженко А. 182
Дранішников Т. 68
Драпак Г. 183
Драч І. 116
Дуда А. 69
Дудик Р. 9
Думинська С. 182
Дунаєвський І. 64, 70
Дутківська А. 90
Дущенко Є. 69
Дюмін Я. 63

Е

Еверарді К. 60
Евпак Є. 64
Едуардіс Б. 65
Екстер О. 53
Ельснер Ю. 28
Енгель-Крон М. 86
Ерделі А. 93
Ерденко М. 60, 68
Ермій Й. 92

Є

Єгоров Е. 119
Єлеві К. 105
Єнін Є. 62
Єргієв І. 62, 69
Єрмилов В. 53
Єрошевський Н. 180
Єрьоменко Г. 110
Єсіпова Г. 60, 61
Єфіменко О. (Ефименко А.) 219
Єщенко Н. 70

Ж

Жаворонков В. 90
Жадушкіна Г. 69
Жданов А. 182
Ждаха А. 65
Жеплинський Б. 24, 219
Жердзицький Е. 119
Жилкін А. 69
Житинський О. 182

Жолтковський П. 92
 Жорняк М. 135
 Жук Б. (музикант) 121
 Жук М. (художник) 36, 50, 67
 Жуковський Г. 111
 Жуковський Е. 90, 208

Ісаєвич Я. 220
 Ісакова Н. 79

Й

Йолон П. 12, 221

З

Забара М. 125
 Забіляста Л. 109
 Заболотний В. 105
 Завадський І. 125
 Загайкевич М. 9, 220
 Задерацький В. 63, 77
 Задніпровський М. 72
 Задор Д. 91
 Задорожна М. 64
 Зайцев Б. 69
 Зайцев В. 102
 Зак Я. 62, 69
 Закорський С. 69
 Замрозович М. 78
 Заньковецька М. 34
 Заремба В. 109
 Зарков В. 110
 Затін А. 92
 Затонський В. 54, 58, 59
 Звігальський Я. 39, 220
 Згуровський М. 175, 220
 Зименко А. 125
 Зиновенко Т. 64
 Зирянова Л. 69
 Зілоті О. 61
 Згуровський М. 175, 220
 Зеров М. 35
 Зільберман Ю. 9, 10, 220
 (Зильберман)
 Зінкевич В. 90
 Злачевський П. 105
 Злотник О. 69
 Зубанич М. 91
 Зубицький В. 122
 Зубко В. 220, 221
 Зубовський Є. 162
 Зязюн І. 148, 167, 216, 220

І

Іванов В. 9, 15, 220
 Іванов І. 21, 220
 Іванова Л. 69
 Іванов М. 220
 Івахненко О. 67
 Ігнатченко Г. 70
 Ілленко Ю. 197
 Ільїн А. 125

К

Кабачок В. 84
 Кавац З. 162
 Каган М. 14, 15, 221
 Калабухін А. 70, 194
 Калашник П. 69
 Калиновська В. 75
 Калініченко В. 69
 Каллас М. 172 (конкурс)
 Камалов І. 162
 Каменьянова К. 69
 Камінська О. 108
 Камінський В. 109
 Кандінський В. 35
 Канерштейн М. 68
 Канюка Л. 79
 Каплун А. 64
 Каплун С. 63
 Карабиць І. 87, 88, 115, 208
 Каразін В. 27
 Каракіс І. 74
 Караманов А. 64 (конкурс)
 Карась І. 119
 Караффа-Корбут С. 91
 Карашук В. 135, 197
 Карбулька Й. 62
 Кардовиський Д. 119
 Карзніков О. 86
 Карновський М. 25
 Карпенко-Карий І. (Тобілевич) 33,
 34, 50, 71, 72, 105, 116, 138, 188,
 194, 199, 208
 Карпеко М. 162
 Карпов В. 135
 Касіян В. 93, 119
 Каспін С. 68
 Касьянов Г. 59, 218, 221
 Касьянова Е. 142, 221
 Кафельников В. 110
 Кац А. 102
 Кашенко А. 110
 Квітка К. 68
 Келдыш Ю. 224, 232
 Керимова С. 9
 Кершентайнер Г. 40
 Кім М. 172
 Кіцила Ю. 105
 Кіщук В. 90
 Кіяшко С. 182

- Киреева Т. 9, 29, 37, 221
Кирейко В. 115
Кирилова Г. 75, 94, 206
Кириченко Р. 70
Китаєв А. 29
Кишинівський С. 65
Кияновська Л. 9, 36, 221
Клайберн В. 172 (конкурс)
Клакхон К. 12, 234
Клебанов Д. 69, 97, 205
Клоков І. 162
Книга О. 182
Книшова Т. 69
Князевич П. 78
Кобець Ю. 162
Кобринський І. 162
Кобялко В. 79
Коваленко В. 86
Коваль І. 86
Ковальов О. 105
Ковальов Ю. 110, 135
Ковальський А. 182
Ковач І. 69
Ковтун В. 75
Коган Г. 42, 53, 203
Козаков В. 13, 221
Козачинський М. 25
Козик М. 119
Козицький П. 23, 68, 97, 205, 221
Козін В. 86, 197
Козлов С. 79
Козлова Т. 102
Козловський І. 11, 102
Кокель О. 119
Колесник П. 182
Колесников В. 121
Колесников С. 65
Колесса М. 98, 111, 115, 197, 206, 208
Коливанова С. 75
Коломійченко І.
Колтаков О. 172
Коляда М. 70
Комарова А. 14, 109, 221
Комашко А. 119
Комісаренко І. 135, 162
Компанієць М. 72, 84, 95, 159
Компанієць Ю. 135
Кондратьев В. 218
Кондратюк А. 223, 230
Кониський Г. 25
Кононенко П. 221
Кононова Є. 9, 10
Конопльова Є. 9, 10
Константинопольський А. 119
Копча Н. 92
Коренець З. 79
Коренюк О. 9, 10, 221
Корецький М. 148, 222
Корнійчук О. 84, 94, 95, 140
Коробко А. 121
Коробов В. 135
Коробов Г. 127
Король В. і Г. 110
Королук Н. 9
Коротко Б. 119
Корсак К. 169, 222
Корф М. 29
Корчинський Ю. 79
Кос-Анатольський А. 115
Косарев Б. 119
Косерева Г. 108
Коссова С. 63
Костанді К. 65
Косенко В. 63, 68, 105, 137
Костенко Л. 116
Костецький В. 105
Костилюк В. 135
Костринський Г. 121
Костюк О. 125
Костянтин Костянтинович
(вел. князь) 62
Кот Ю. 109
Котляревський І. О.
(Котляревский И. А.), муз-зн,
213, 216, 221, 231
Котляревський І. 69, 74, 115, 120,
131, 138, 174, 191, 194, 208
Которович Б. 197
Кочарян І. 226
Кочарян С. 70
Кочерга А. 110
Кочуєв І. 86, 87
Коцай Б. 135
Кошиць О. 11, 27, 68, 129, 209
Кравець В. 59, 222
Кравцов Т. 70
Кравцова О. 125
Кравченко В. 64, 102
Кравченко І. 12, 222
Кравченко Т. 68
Крайнів В. 64, 171 (конкурс)
Крамаренко Л. 105, 119
Красноярцев В. 69
Крат В. 87
Кребер (Croeber) А. 12, 234
Кремянська І. 135
Кресіна І. 224
Кресинська О. 126
Кречко М. 91
Крижанівський Б. 79
Кричевський В. 33, 50, 67, 92
Кричевський Ф. 33, 50, 67, 74,
105, 119
Криштопа І. 222
Крымский С. 221, 225
Кропивницький М. 34
Крупник Л. 9
Крупська Н. 175, 222 (Крупская)

Крутой І. 110
 Крушельницька М. 188
 Крушельницька С. 77, 79, 108, 131, 139
 Крушельницький М. 69
 Куб'юк Л. 183
 Кудрявцева О. 119
 Кудряшов О. 194
 Кузнецов Б. (педагог) 64
 Кузнецов В. (дир. уч-ща) 64, 135
 Кузнецова Л. 223, 230
 Кузь О. 222
 Кузьмін М. 9, 10, 34, 222 (Кузьмин Н. І.)
 Кулагін А. 86
 Кулик Ю. 69
 Кульбаба А. 122
 Кульчицька О. 91
 Кульчицький С. 218
 Кураєв Є. 109
 Курач В. і Ю. 79
 Курбас Лесь 11, 35, 36, 49, 50
 Курилас О. 91
 Куриленко М. 90
 Курц В. 76
 Кусенко О. 72,
 Кухарець Є 69
 Кухаркін Є. 135
 Кучеровський В. 62, 135
 Кушнірьова А. 75
 Куштан П. 183
 Куц А. 67

Л

Лаба Б. 92
 Лаба С. 223
 Лаврівський І. 27
 Ладиженський Г. 65
 Ладиженський П. 109
 Лазуренко Д. 161
 Ландар Б. 135
 Лапко Р. 182
 Ластовецький М. 109
 Лацанич І. 91
 Лашенко А. 213
 Лебединець А. 69
 Левенець І. 108
 Левицька Г. 77
 Левицький А. 110
 Левицький Г. і Д. (худ.) 25
 Левицький Й. 27
 Левицький О. 182
 Левицький Р. 79
 Легоцький М. 69
 Лемішка (Панчишин М.) 79
 Лєневич Л. 119
 Ленін В. (Ульянов В. І.) 175

Леонов Г. 92
 Леонтович М. 36, 50, 60, 97, 129, 139, 205, 209
 Лещинський Ф. 25 В.
 Лещинський В. 69
 Линчевський (Линчевский) М. 22, 222
 Лисак З. 69
 Лисенко М. 10, 33, 34, 37, 44, 50, 60, 61, 62, 63, 68, 71, 76-79, 91, 94, 97, 105, 109, 115, 129, 131, 137, 138, 188, 192, 194, 202, 205, 208, 209
 Лисецький С. 223
 Лисик Є. 92
 Лисюк О. 9
 Литвин В. 125
 Литвиненко А. 9, 222
 Лігоцький А. 223
 Лізвінський А. 80
 Лікарчук І. 37, 56, 223
 Лісса З. 77
 Ліст Ф. 91 (конкурс)
 Літко А. 70
 Лобатий П. 183
 Лобачевська З. 77
 Лобко Є. 126, 135, 162
 Лозінський Л. 110
 Лозніков В. 65
 Лозовий В. 119
 Лозовський А. 121
 Локощенко Г. 9, 223
 Ломанець В. 80
 Лопухов О. 67, 105, 115, 141, 208
 Лорак Ані (Куйок К.) 183
 Лошков Ю. 9, 10, 223
 Луговий В. 12, 16
 Луговий М. 102, 223
 Лукавецький М. 182
 Луначарський А. 40
 Луфер А. 68, 72
 Луценко П. 69
 Луценко С. 34, 223
 Любарський Ф. 69
 Любимов О. 119
 Любович Ю. 110, 135
 Людкевич С. 32, 77, 79, 115, 138, 189, 208
 Лясота В. 127
 Лятошинський Б. 11, 43, 60, 61, 68, 72, 97, 98, 115, 137, 205, 206
 Ляховський І. 108
 Ляшенко Г. 77, 197
 Ляшенко І. 225
 Ляшенко Т. 223
 Лящевський В. 135

М

Магазинер Я. 68
 Мажуга Ю. 72

- Мазепа В. 220
 Мазепа Л. 223
 Майборода Г. 115
 Майборода П. 125, 126(конкурс)
 Майданець-Варгилевич О. 9
 Майоров Г. 75
 Маковецька Л. 109
 Макода М. 109
 Макось Г. 182
 Максимович М. 27
 Малевич К. 53
 Маліневська В. 9, 223
 Малозьмова О. 216
 Маломуж М. 61
 Малько М. 68
 Мамонов С. 125
 Мамченко О. 197
 Манастирський А. 91
 Маневич А. 33, 36, 50, 67
 Манойло М. 69, 70
 Марек Л. 77
 Маренич А. 162
 Маренич В. 162
 Маренич С. 162
 Мареш В. 63
 Марія (імператриця) 38
 Маркарян Э. (рос.) 12, 223
 Мартинець О. 119
 Мартинов Є. 121
 Мартинюк Т. 9, 223
 Мартон С. 91
 Марусєв О. 162
 Марченко О. 135
 Марчук І. 91
 Мар'яненко І. 69
 Матій П. 91
 Мащенко М. 70, 181
 Медведєва Н. 109
 Медведнікова Т. 219
 Медвідь М. 92
 Мейтус Ю. 70
 Меллер В. 105
 Мельгунова І. 119
 Мельников Ж. 162
 Мельникова Н. 70
 Менк В. 74
 Мерейнес А. 87
 Местечкін Л. 63
 Меркалов В. 102
 Метлушка В. 125
 Метнер М. 61
 Мигай С. 69
 Мигура І. 25
 Миколайчук І. 72
 Мироненко В. 119
 Миронов В. 9, 224
 Миропольська Н. 216
 Мисько Е. 21, 91, 140, 141, 224
 Михайличенко О. 9, 21, 22, 24, 26, 224
 Михайлов К. 68, 72, 100
 Михайловський В. 75
 Михєєв Б. 61, 70
 Мицько І. 22, 224
 Мишуга О. 77
 Міклашевський Й. 27, 34, 223 (рос.), 224
 Мікулі К. 28, 76
 Мірошник А.
 Мірошниченко Є. 115, 208
 Мінківський О. 68
 Мітлицька В. 9, 224
 Мішньов А. 78
 Міщенко О. 67
 Могилевська А. 161
 Могилевська Н. 183
 Мойса О. 102, 135
 Молчанова Є. 69
 Монюшко С. 78
 Мороз Л. 9
 Москальов М. 63
 Мосюк А. 78
 Моцарт В. А. 28
 Моцарт Ф. К. 28
 Мошик М. 79
 Мравінський Є. 136
 Муравйова О. 68
 Муравський П. 115, 208
 Мураделі В. 97, 98, 111, 208
 Мурашко О. 33, 67, 74
 Мурашко М. 30, 34, 35, 50, 74, 203
 Мурза В. 62, 69
 Мурзай Г. 162
 Мучник Л. 105
 Мцевич П. 162
 Мюллер В. 102
 Мюльберг К. 62
 Мясковський М. 97, 208
- Н
- Назаренко М. 182
 Назарко С. 110
 Найко С. 110
 Наливайко Д. 14, 224
 Нарбут Г. 11, 33, 50, 67, 105
 Небесник І. 9
 Неволов В. 162
 Невядомський С. 28
 Недашківська Р. 72
 Нежданова А. 62, 68, 109, 115, 122, 131, 137, 188, 192, 194, 208
 Незовибатько О. 120
 Нейгауз Г. 41, 68
 Неймарк Г. 69
 Немирович-Данченко К. 29
 Нечипоренко О. 86
 Нижанківський І. 50
 Нікітська Є. 70

Ніколаєв В. 74
 Ніколаєва Л. 9, 224
 Ніколаєнко П. 109
 Ніколайчук М. 62
 Нікуленко С. 9
 Нілус П. 65
 Нірод Ф. 105
 Новаківський О. 92
 Новіков Ю. І. (дир. уч-ща) 86, 135
 Новіков Ю.М. 219
 Нолл В. 24, 225
 Носенко І. 182

О

Обельчак А. 135
 Оберман М. 86
 Овчаренко Д. 119
 Овчаренко М. 135
 Овчинников В. 105
 Огородник О. 162
 Огренич М. 62, 69, 188, 231
 Ойстрах Д. 11, 53, 54, 69, 203
 Олександр II 31
 Олексик Ю. 92
 Олексієв Ю. 102
 Олексійчук І. 109
 Олексюк В. 182
 Олененко Ю. 177
 Оленчик І. 109
 Олійниченко Г. 62, 69
 Ольговський С. 223, 230
 Онищенко Д. 172
 Ончул П. 80
 Орликов Є. 137
 Орлов О. 68
 Орлюк С. 79
 Осадча В. 9, 10, 225
 Осика Л. 102
 Остапенко Г. 61
 Остапенко Д. 177
 Остапенко К. 125
 Островський Г. 9
 Осташевський Г. 102
 Очеретовська Н. 70, 109

П

Павленко О. 105
 Павленко Ю. 225, 233
 Павлишин С. 77, 194
 Павлік В. 183
 Павлов О. 79
 Павлуцький Г. 67
 Павлюк Т. 9, 141, 225
 Падалка І. 105
 Падеревський М. 172 (конкурс)

Паднюк С. 214
 Паламаренко А. 182
 Палкін В. 70
 Панасюк І. 84
 Панібудьласка В. 224
 Панін М. 161
 Паньків М. 182
 Паньків Р. 79, 135
 Паперник М. 183
 Параніч К. 135
 Парахонський Б. 221
 Пархоменко О. 68
 Пастеляк І. 183
 Пастернак С. 38, 225
 Пастолака М. 86
 Пастух В. 9
 Паторжинський І. 11, 68, 86
 Пахомов Ю. 225, 233
 Пащин М. 159
 Пейсахович М. 126
 Пендишук І. 80
 Пенчілов В. 135
 Перевальський В. 67
 Перепелюк О. 80
 Перець О. 225
 Петренко В. 162
 Петрицький А. 53, 119
 Петров С. 64
 Петровський К. 29
 Петруновська І. 215
 Петрусяк І. 79
 Печерських В. 135
 Пилатюк А., М. і Н. 78
 Пилатюк І. 78, 109
 Пилипчук Р. 188, 220
 Пимоненко М. 74
 Писарев В. 75
 Підмогильний В. 35
 Підпригорщук Я. 16, 225
 Пінська Н. 162
 Піроженко О. 172
 Платонов Х. 74
 Плетньов А. 69
 Плешаков Г. 135
 Плоскіна В. 92
 Подгорний В. 70
 Подкович М. 108
 Подорожнюк М. 182
 Полевик В. 126
 Поліванова Е. 78
 Полоцький С. 25
 Полудьонна М. 86
 Полянський Ю. (Полянський Ю. А.)
 197, 213, 225, 231
 Попадич Ф. 129, 209
 Попик О. 9, 49
 Попійчук Д. 80
 Пономаренко І. 69, 194, 208
 Пономаренко П. 115

Пономаревський С. 9, 225
 Пономарьова О. 109
 Попаденко А. 79
 Попенко М. 92
 Попов Г. 111, 208
 Попов М. 55, 226
 Попов О. (дир. худ. шк.) 50, 65, 203
 Попович І. 183
 Попович М. 21, 147, 190, 226
 Потьомкін Г. (князь) 27
 Потьомкіна Л. 61
 Почекутова О. 183
 Преснікова І. 135, 162
 Прокопов С. 70
 Прокоф'єв С. 97, 111, 120, 125-127, 140, 168, 171, 174, 188, 191, 208
 Прохоров С. 119
 Процак Б. 108
 Проценко А. 68
 Проценко М. 162
 Приймак Павло і Петро 80
 Притула Б. 109
 Прощаєв Д. 172
 Прядка В. 67
 Прядченко М. 75
 Пузирков В. 105
 Пукас Р. 79, 135
 Путро О. 223, 230
 Пухальський В. 37, 50, 60, 67, 203
 Пфеніг Р. 34, 35, 60

Р

Рабинович И.
 Равлюк І. 108
 Радченко Л. 109
 Радченко Н. 61
 Раєвська-Іванова М. 30, 35, 128
 Ракіта М. 108
 Рахлін Н. 53, 54, 68, 203
 Рахманінов С. 30, 37, 60, 61, 64, 67, 91 (конк.)
 Ревуцький Л. 60, 68, 72, 97, 108, 126, 140, 173
 Ревуцький Я. 125
 Рейзен М. 70
 Ренекампф М. 35
 Репчинський О. 125
 Рєзнік В. 61
 Рєпін І. 35, 65, 119
 Ржевська М. 9, 35, 229
 Рижих В. 67
 Римський-Корсаков М. 64, 163 (конкурс)
 Різоль М. 115, 208
 Ріхтер С. 11
 Роговий Л. 69
 Роговцева А. 72

Родзін М. 162
 Розенбаум С. (худ.) 65
 Розенберг Р. 9, 229
 Розенталь М. 77
 Рокицький М. 105
 Романовський О. 176, 230
 Романько І. 9
 Ромасенко М. 121
 Росляк Р. 9
 Россоха В. 108
 Росул Т. 9, 230
 Ротару С. 79
 Рубіна А. 75
 Рубінштейн А. 60
 Рубінштейни (брати) 61
 Рубо Ф. 65
 Руденко Б. 69, 115, 208
 Руденко В. 135
 Рум'янцев Л. 79
 Ручка А. 148, 230
 Рябоконь О. 78
 Рязанова О. 69
 Ряппо Я. 39, 41

С

Сабодаш М. 80
 Савельєв Ю. 183
 Савицька Л. 9
 Савицький Р. 77
 Савіна О. 183
 Савка С. 183
 Савченко Б. 102
 Савчук Є. 80
 Сагайдачний Є. 90, 91
 Сазонкін 135
 Саксаганський П. 34
 Саліков Г. 105
 Самойлов В. 102
 Самокиш М. 119, 138
 Самуїле О. 80
 Самцов О. 63
 Сандомірський Г. 122
 Сапельніков С. 64
 Сапелкін В. 86
 Сафронов А. 110
 Саранчук В. 162
 Сахновська О. 105
 Сачик Т. 135
 Сачко М. 183
 Світличний Е. 119
 Світличний І. 116
 Сверстюк Є. 116
 Святненко Г. 44, 230
 Святополк-Мирський (князь) 86
 Севера І. 92
 Седляр В. 105
 Сельський Р. 92

- Семененко Г. 61
 Семенець О. 125
 Семенов О. 86
 Семешко А. 122
 Семенко М. 35,
 Семізорова Н. 75
 Сергієнко Р. 69
 Сердюк О. 69
 Сердюк Ю. 86
 Сеферова Є. 64
 Сечкін В. 70
 Сидоренко В. 214, 232
 Сидорчук Л. 182
 Сизиков В. 119
 Симоненко В. 116
 Сігалевич Ю. 36
 Сідошенко Л. 182
 Сільченко Б. 135
 Сімкін А. 126
 Сімович Р. 98, 111, 206, 208
 Сірополко С. 41, 45, 47, 48, 58,
 129, 230
 Сірякова І. 9, 230
 Січинський Д. 28, 77, 78, 139
 Сказіна І. 183
 Скакун В. 182
 Сковорода Г. 25
 Скорик М. 115, 208, 230
 Скорульський М. 63, 115, 208
 Скрипник М. 45, 47, 54, 55, 57
 Скрипник О. 121
 Скрипчинська Е. 68
 Скрябін О. 61
 Славинецький Е. 25
 Слатін І. 35, 50, 60, 61, 69, 203
 Слівак Є. 68
 Сліпушко О. 225
 Слуцький Й. 126
 Сльота І. 69
 Сметанніков Л. 86
 Смилянська Ю.
 Смольський Г. 92
 Сморгачова Л. 75
 Снігурський І. 27
 Сокач Е. 92
 Сокол А. 231
 Соколик В. 80, 182
 Соколовський А. 162
 Соколюк Л. 231
 Соловійова С. 182
 Солов'яненко А. 115, 208
 Солодов В. 162
 Солодовник С. 119
 Соломченко О. 90
 Солтис А. 76
 Солтис М. 28, 76
 Сондей М. 182
 Сорока А. 65
 Сорока (Буднік) М. 79
 Сорокін К. 126
 Сорочук В. 135
 Сосновський В. 102
 Спасокукоцький А. 64
 Стадниченко Л. 69
 Стаднік М. 79
 Стамеров К. 102
 Сталін Й. 55, 58, 111, 208
 Станішевський В. 80
 Станішевський Ю. 9, 34, 141, 231
 Станкевич С. 162
 Станкевич Я. (капельмейстер) 28
 Станко О. 69
 Станкович Є. 77, 91, 115, 116, 208
 Старицький М. 34
 Стасевич В. 121
 Стасюк Т. 109
 Стаханов І. 119
 Стельмах Я. 181
 Степовий Я. 36, 50
 Стефанік В. 78
 Стефук М. 182
 Стеценко К. 36, 43, 50, 60, 129, 209
 Стешенко І. 33, 38
 Столиця Є. 65
 Столярський П. 62, 69, 72, 101, 131, 138
 Стороженко А. 80
 Стороженко М. 67, 197
 Стрельцова Л. 121
 Стригун Ф. 72
 Судновський Р. 65
 Сук П. 84
 Сум М. 86
 Супонін П. 119
 Суржина Н. 70, 86, 194
 Супрунов В. 109
 Сухомлинська О. 224
 Сухомлінов В. 108
- Т
- Табачник Я. 80
 Талашко В. 72
 Таїров Б. 75, 94, 206
 Танєєв С. 61, 67
 Танько Т. 231
 Танюк Л. 163
 Тарабарінов Л. 70
 Таран-Жовнір Ю. 175, 231
 Таранов Г. 98, 111, 206, 208
 Таранушенко С. 119
 Тарасевич Л. 25
 Таякіна Т. 75
 Тележинський М. 27
 Теліженко О. 90
 Терехух А. 135
 Терещенки (родина) 35
 Терещенко М. 67

Терпелюк П. 78
 Тимків М. 90
 Тимківський І. 25, 231
 Тимошенко О. 9, 110, 181, 187, 188, 231
 Тимошенко Ю. (Тарапунька) 72
 Титов О. 119
 Тишкевич Г. 137
 Тищенко М. 122
 Тімченко В. 135
 Тиц М. 69, 98, 206
 Тищенко О. 135, 136
 Ткач А. 162
 Ткаченко В. 9, 231
 Ткаченко Ю. 110
 Ткачук В. 110
 Ткачук Л. 110
 Тольба В. 68
 Томашук В. 110
 Томенко Г. 119
 Томко Т. 231
 Топілін В. 68
 Торкатюк В. 119
 Третяк В. 70
 Трофимчук О. 183
 Троцак М. 182
 Троцький Л. 58
 Труш І. 91-93, 105, 137
 Тулаєв В. 182
 Туптало Д. 25
 Турчак С. 68, 77, 91 (конк.)
 Турченко Ю. 34, 231

У

Ужвій Н. 11, 102
 Українка Леся (Косач-Квітка Лариса) 96
 Уланова С. 9, 232
 Ульяновська С. 232
 Ульяновський В. 232
 Успенська О. 226
 Успенський Н. 22, 232
 Ушинський К. 232

Ф

Фаєр Г. 102
 Фаннштіль Л. 61
 Фединський М. 90
 Федоров М. 119
 Федоров Ю. 109
 Федотов А. 194
 Федькович Ю. 90
 Філіпов О. 88
 Фіхтер Г. Ф. 28
 Фіцалович Х. 78

Флінта З. 92
 Фоменко О. 69
 Форгель М. 108, 183
 Форіш М. 92
 Фрадкін М. 119
 Франко І. 70, 85, 194
 Франц Й. 92
 Френкель М. 170, 173, 232
 Фролов В. 102

Х

Харалампіду Л. 232
 Харченко М. 91
 Хачатурян А. 97, 111, 208
 Хвильовий М. 35
 Хвиля А. 159
 Хейфец-Поляковський Л. 64
 Хересько Л. 46, 232
 Хибінський А. 77
 Хижняк З. 25, 232
 Хілобоков Ю. 109
 Хілько Р. 75
 Хімченко А. 68
 Хім'я В. 108
 Хмельницький О. 119
 Ходанич М. 92
 Холоденко В. 172
 Хомичевський Б. (Борис Тен) 63
 Хоралець Л. 177
 Хороший В. 135
 Хорунжий В. 162
 Хоткевич Г. 36, 69
 Хохлаткіна О. 182
 Христич З. 69
 Хрущов М. 107, 111
 Хурсина Ж. 232

Ц

Царегородцева Л. 86, 135
 Цвейг С. 53
 Цешковський Я. 87
 Цимбалістий І. 121, 135
 Ципола Г. 70, 91
 Цуркан Л. 70

Ч

Чавдар Є. 62, 68, 69
 Чайковський П. 30, 37, 60, 61, 64, 67, 68, 72, 91, 105, 115, 122, 131, 137, 138, 181, 187, 190, 194, 199
 Чебикін А. 21, 67, 187, 188, 196, 197, 233

Чеблін В. 135
 Чебуков Ю. 120
 Чеканьов К. 162
 Чеканюк В. 115, 208
 Чембержі М. 121, 164, 221
 Чепелик В. 67
 Чепелюк В. 183
 Черевков В. 135
 Чередарчук М. 80
 Черепанин М. 233
 Червінська А. 109
 Черкашин Р. 69
 Черкашина-Губарекно М. 70
 Чернець В. 196, 221
 Чернишов А. 102
 Чернов І. 64
 Черняківський Т. 162
 Чехлатий І. 110
 Чижський В. 79
 Чистякова В. 69
 Черногуз Я. 233
 Чулак М. 64
 Чулановський І. 29
 Чуприк Е. 91

Ш

Шакун Н. 69
 Шаліт О. 180
 Шамаєва К. 9, 21, 233
 Шаншієв В. 125
 Шапко Л. 80
 Шапошников М. 119
 Шарварко Б. 183
 Шаталін В. 115, 197, 208
 Шаян Жанет 233
 Шварц фон 29
 Шебалін В. 111, 208
 Шевченко А. 182
 Шевченко Т. 54, 131, 182, 183
 Шевчик О. 60
 Шейко В. 233
 Шейко Ю. 70
 Шейнцис О. 102
 Шеляг А. 135
 Шендель В. 137
 Шендрікова (Довгань) Л. 69
 Шепелевський 87
 Шергей Г. 108
 Шеремет С. 121
 Шершень Я. 182
 Шестерніна Л. 64
 Шимановський К. 76-78
 Шиманський П. 9, 27, 233
 Шинкаренко С. 135
 Ширіна Л. 69
 Шишко С. 115, 208
 Школьнік С. 18

Шкрібляк В. 90, 93
 Шкурган А. 77
 Шмагало Р. 233
 Шовкуненко О. 11, 105, 115, 208
 Шольц П. 64
 Шопен Ф. 28, 76
 Шостакович Д. 111, 208
 Шостя В. 67
 Шпак М. 86
 Шпара І. 67
 Шперлінг О. 68
 Шреєр-Ткаченко О. 68
 Штанько В. 64
 Штейнберг Е. 69
 Штогаренко А. 68, 70, 86
 Шульгіна В. 9, 233
 Шумаргіна Т. 182
 Шумський М. 109
 Шумський О. (нарко́м осві́ти) 42, 46

Щ

Щебітченко О. 126, 135
 Щегловський Ю. 180
 Щепанська М. 77
 Щербинін Ю. 64
 Щирський І. 25

Ю

Юзефович В. 182
 Юнакова О. 183
 Юра Г. 11, 36, 50, 102
 Юрист Ю. 109
 Юрченко Ю. 183
 Юсипович М. 79

Я

Яблонська Т. 105, 115, 116, 197, 208
 Яблонський В. 68
 Яворницький Д. 22
 Яворський Б.Л. 41, 53, 234
 Яковлев М. 67
 Яковчук О. 109
 Якутович Г. 67, 105, 197
 Якутович С. 67
 Яременко Ю. 224
 Яременко В. 225
 Яремчук Д. 80
 Яремчук Н. 80, 183
 Ярош Б. 76, 234
 Ясинський М. 29
 Ясіновська М. 183
 Яцканич О. 183
 Яцков О. 64

Наукове видання

ВОЛКОВ Сергій Михайлович

**Інституалізовані соціокультурні системи:
регіональна специфіка та динаміка**

Монографія

Завідуюча редакційно-видавничим відділом

Загоскіна Н. Ю.

Редактор

Петік Л. В.

Дизайн обкладинки,

технічне редагування, макетування,

комп'ютерна верстка

Шалінського І. П.

Список використаної літератури опрацювала *Т. Чумаченко*

На обкладинці і шмуцтитулах використано роботи художників:
В. Єрмилова "Композиція з літерами", М. Епштейна "Віолончеліст", Джорджоне
фрагмент фрески "Механічні предмети і музичні інструменти",
Делоне-Терк С. "Електричні призми", К. Піскорського "Цивілізація",
Екстер О. фрагмент панно "Венеція".

Підписано до друку 15.12.10. Формат 70х100 1/16.

Гарнітура Cambria Math.

Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 20.

Обл.-вид. арк. 23,5. Тираж 500 шт. Зам.

Інститут культурології Національної академії мистецтв України

Офіційний сайт Інституту www.ikr.kiev.ua

б-р Т. Шевченка, 50–52, к. 710, Київ, 01032

Свідоцтво про внесення до Держреєстру ДК № 3329 від 09.12.08

Видруковано у друкарні